AGÎRBICEANU

Arhanghelii

*

141

BIBLIOTECA
PENTRU TOȚI

ION AGÎRBICEANU

Arhanghelii

ROMAN

★

1962

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Prefaţă de *Mircea Zaciu*

În vederea tipăririi în Biblioteca pentru toţi, textul ediţiei de faţă a fost revăzut de autor. Notele de subsol aparţin redacţiei.

PREFAȚĂ

Odinioară, moții erau, după expresia unui scriitor, «coeficientul național des folosit în matematicile naționaliste», dar prea puțini se interesau de soarta lor într-alt fel decît pentru a-și spori voturile din urnă. Interesul politicianului burghez pentru Munții Apuseni era ciclic, el coincidea cu campaniile electorale. Ardeleanul cu stare și «de familie» învăța din cărțile de citire despre eroismul moțoaicelor de la Abrud în revoluția din 48 și-și invoca mai tîrziu legăturile cu acest eroism prin «cucșainurile» aurifere aduse de nevastă drept zestre. Un *Baedecker* romînesc constata pitorescul regiunilor și nota voinicească a figurilor, fără să fie obligat, firește, a comunica rezultatele reacțiilor Wassermann. Cărți de istorie exaltau trecutul viforos al acestui pămînt al revoltei, dar treceau sub tăcere mizeria lui seculară. Poetul putea să citească în ochii țăranului de aici «uriașa sete a luminii», nimeni nu se gîndea să sporească numărul școlilor, și poeții nu erau chemați să întocmească bugetul statului. Civilizație era sinonim cu neosalvarsan, și un medic rătăcit în pustietățile de la Bucium sau Mămăligani însemna că în urma lui trebuia să sosească și notificarea secretă semnalînd jandarmeriei «cazul disciplinar». Statisticianul, impasibil, înscria numărul tuberculoșilor și al sifiliticilor, făcea graficul celor pe care foamea îi alunga spre Ame-

rica şi-i întorcea, săraci, să moară cu un brad la căpătîi. Economistul burghez putea să înregistreze numărul minelor de aur care-şi închideau porţile din lipsă de rentabilitate, iar turistului iubitor de ţinuturi sălbatice i se arătau galerii săpate încă de pe vremea romanilor. La Abrud, dar şi la Mogoş sau la Buciumani, nu era lumină electrică, şi satele păreau pustiite, dar «bănci populare» existau peste tot şi se bucurau de o deplină prosperitate.

Cine avea să spună odată adevărul despre Ţara Moţilor?

Cimitirele moţeşti, cu brazii lor carbonizaţi, chipurile oamenilor, carbonizate de suferinţă, tradiţiile şi riturile străvechi, munca istovitoare în galeriile primitive ale «băilor» de aur, viaţa toată a munţilor acestora, ocolită de circuitul civilizaţiei, aveau să izbucnească la suprafaţă, să se facă cunoscute prin cuvîntul literaturii.

Trei figuri proeminente ale literaturii noastre contemporane şi-au îndreptat privirile spre realitatea violentă a Apusenilor. Prin scrisul lor a vorbit pentru prima oară lumii moţul «ciubărar, pescar, hoinar, miner şi păstor», revendicîndu-şi locul în lumea artei, alăturîndu-şi mesajul de al celorlalţi asupriţi:

«Ascultaţi-l pe moţul din Dumbravă cum îşi îngroapă mortul... Ascultaţi doinele moţoaicei din Cîmpeni, interesaţi-vă de pescarul din lara, duceţi-vă în Munţii Gilăului şi vedeţi vînător pe moţul Ilie care gîtuieşte lupul şi prinde păstrăvul cu mîna, pătrundeţi munţii ca să cunoaşteţi această familie onestă, ţinută în izolaţie splendidă...»

«Moţilor, brădui de munte...» — aşa îi invocă, aşa îi cheamă şi-i cîntă poetul.

«Moţilor, ciubărari, pescari, cireşari, mămulari, curelari, strugari, voi, cei mai înţelepţi şi cei mai buni romîni, voi, care vă întoarceţi din America bogată ca să muriţi în sărăcia colibei voastre, o, voi, pe-a căror plute mi-a fugit tinereţea (Sebeşule, ce mai faci?...), o, voi, pe care vă aşteptam de-atîtea ori în zilele tinereţii ca să aduceţi

vișine, cireșe și mure, și fluier, și păstrăv, și floare de lipan, și cîntece de lotri, și tămîie de brad, o, voi, care ați fost pentru mine fantazia și eroismul, făgăduiala bărbăției și energia admirată — o, unde sînteți?»

E apelul patetic al lui Emil Isac.

Mari elanuri lirice înfioară și scrisul celuilalt contemporan. Dar ele se-mpletesc cu viziunile halucinante ale unui nou infern. Cu el pătrundem, dincolo de zona stilizată folcloric, adînc în bezna minelor de aur, la «Vercheș» și la «Cîinele», unde, de la Herodot încoace, numai copiii plăpînzi și fragezi se puteau strecura prin galeriile ameţitoare și strîmte. Traversăm muntele înzăpezit alături de omul încovoiat sub povara legăturii de lemne — singura lui bogăție —, ne încrucișăm drumul cu trapul mărunt al cailor orbi care cară minereu, ne întîmpină «toc-tocul» monoton al șteampurilor. Chipuri amare și chinuite se desprind din ansamblul înnoptat al tabloului, femei torcînd cînepă la lumina palidă a lunii, siluete de holoangări rătăcind prin beznă cu lămpașele lor fantastice, contrabandiști de aur și mineri striviți de surparea unei galerii, explozii de dinamită, rîsul șiret al «domnului Grigore», fețe supte de foame și gestul gingaș al femeii care mînca un măr... Un întreg caleidoscop tragic, redus la cele două realități fundamentale și antagonice ale Apusenilor: aur și oameni.

«Aur și oameni. Acestor două filoane li s-au luat urma și au fost vînate, au fost stoarse de tot ceea ce au putut să dea, prin cele mai teribile procedee.»

E un alt timbru, mai sumbru, dar și mai adevărat, în această voce.

E povestea «țării de piatră».

E vocea lui Geo Bogza.

Nici unul din acești scriitori nu se născuse în Apuseni. Ei veneau dinafară, aruncau priviri încărcate de o îndurerată uimire, și priveliștile văzute acolo îi urmăreau toată viața. Interesul lui Emil Isac pentru Țara Moților

vine din identificarea sa cu trecutul ardelean, cu seismele acelui trecut. Dar destinul nedrept al moţilor pribegi îl însoţeşte mereu, tulburător, în vaierul copiilor cerşetori de pe străzile Clujului. Pledoaria lui Geo Bogza şi rechizitoriul lui totodată izvorăsc din înalta sa conştiinţă cetăţenească, din profundul său umanism, jignit de orice ofensă adusă demnităţii umane. E un protest liric.

Cronica epică a acestui ţinut o va scrie al treilea scriitor. Ca şi ceilalţi, el venea de pe alte meleaguri, şi, tot ca ei, se va simţi răspunzător în faţa mizeriei şi a degradării umane, întîlnite la tot pasul. Oamenii şi aurul — aceste realităţi teribile — îl vor uimi şi pe el. Îşi va nota chipuri de mineri şi destine de familii; va denunţa foamea şi sărăcia; va nota clipele de agonie ale muribunzilor, străbătute de o ură rece şi de revolte neîmpăcate. Apoi, cu o cotitură hotărîtoare în viziunea şi în scrisul său, va încerca să răspundă cum de au fost posibile toate acestea: şi foamea, şi aurul. Din clipa aceea el a încercat să facă *istoria* acelor aşezări. Pe fundalul acesta sumbru, el proiectează drama unui individ: ascensiunea şi prăbuşirea unui mare proprietar de mine de aur. Atraşi de mirajul aurului, oamenii se înfruntă, îşi dezvăluie pornirile josnice, pîngăresc înaltele valori morale, devin fiare...

Aceasta e istoria «Arhanghelilor», povestită de Ion Agîrbiceanu.

*

În 1906, cînd vine în Munţii Apuseni, Ion Agîrbiceanu era un tînăr fără multă experienţă, plin de elanuri nelămurite, întocmai ca viitorul său erou, clericul Vasile Murăşanu. Ca şi acela, terminase teologia şi a umblat o vreme în căutarea unei parohii şi a unei preotese. Întors din Budapesta în 1904, îl găsim «subprefect» (un fel de pedagog adică) la şcolile din Blaj, în anul şcolar 1904—1905, după care se întoarce în capitala Ungariei, hotărît

să studieze filologia clasică şi istoria. Cu trei sute de zloţi în buzunar, cîtă-i era bursa obţinută din partea Mitropoliei, şi cu o mare dorinţă de a învăţa, se şi vedea profesor. Dar atmosfera prăfuită a Universităţii îl dezamăgi. Curînd părăseşte pentru totdeauna sălile de curs, unde bătrînei decrepiţi perorau piţigăiat împotriva... husiţilor din Boemia (în 1905 !), sau proferau idei şovine, ridicînd în slăvi înţelepciunea habsburgică. Renunţînd la studii, Agîrbiceanu îşi intensifică colaborarea la *Luceafărul*, iar din contactul mai strîns cu gruparea literară budapestană (Al. Ciura, Oct. C. Tăslăuanu, A. P. Bănuţ, O. Goga) capătă un contur mai precis convingerile sale sociale şi estetice. În foiletoanele publicate în acelaşi an, scriitorul se declară partizan al unei arte angajate, combătînd, cu argumente gheriste (urmărise atent polemica Gherea—Maiorescu), arta «pură».

Revenit la Blaj, ocupă pentru scurtă vreme funcţia de «cancelist» la Mitropolie. În martie 1906 se căsătoreşte cu Maria Aurelia Radu. Criza de conştiinţă prin care trecuse în anii de studii teologice nu-şi epuizase toate resursele ; ea se va complica prin meditarea asupra stării sociale a poporului romîn din Transilvania, de două ori asuprit de pajura austro-ungară.

«*La vîrsta de 24 de ani*, scrie el, *te frămîntă întrebări violente. Care e originea răului şi a suferinţei pe pămînt ? Cînd te-au muşcat astfel de întrebări, porţi urma muşcăturii o viaţă întreagă.*»

Aceste «întrebări violente» se vor împlini de îndată ce tînărul cleric îşi va lua în primire — în primăvara lui 1906 — parohia din Bucium-Şasa, sat pierdut în Ţara Moţilor, pe unde nu mai umblase niciodată.

Călătoria spre acel teritoriu sumbru va fi fost plină de grele presimţiri : tînărul Agîrbiceanu, venind de pe Cîmpia fertilă şi însorită, obişnuit cu oamenii lui din Cenade, deschişi, joviali, întîlnea dintr-odată numai oameni întunecaţi şi tăcuţi, cu ochii mistuiţi de cine ştie

ce gînduri. Plutea peste tot ceva surd şi greu; mocnea o flacără care sta gata să izbucnească uriaşă, copleşitoare. Afară se rostogoleau frînturi de cer spălăcit, păduri abia înmugurite, stînci repezite către tărie, într-o năvală impresionantă şi semeaţă. Şi în fragmentele acelea de peisaj sălbatic, străin, călătorul surprindea aceeaşi chinuită resemnare, împletită cu o îndîrjire sub cenuşa căreia mocnea revolta.

Nimic din toate acestea nu-i fusese dat să vadă şi să cunoască înainte. Chipurile ţăranilor lui din Cîmpie erau altfel, mai luminoase şi mai şugubeţe. Dealuri domoale şi livezi roditoare se ţineau de mînă, înconjurînd satul. Pădurile «erariului» se întindeau, umbroase şi primitoare, pînă departe. Peste tot era în peisajul natal ceva familiar şi cald. Dincoace, tonurile verzi-vinete erau sumbre, zîmbetul se ştergea treptat şi de pe faţa omului, şi de pe aceea a naturii. Pădurea singură îi era apropiată şi-i făcea semne prieteneşti.

Ion Agîrbiceanu s-a născut la 19 septembrie 1882 în satul Cenade, nu departe de Blaj. Strămoşii lui se trăgeau însă de lîngă Sibiu, din Agîrbiciu, de unde-şi luară mai tîrziu şi numele. Bunicul scriitorului a fost pădurar; tatăl a ajuns «vigil» (un fel de brigadier silvic), fiind om cu carte. În casa părintească veneau regulat *Gazeta Transilvaniei*, *Foaia poporului*, *Tribuna poporului* din Arad şi o foiţă umoristică sibiană, *Calicul*. *Haiducii* lui N. D. Popescu erau o altă lectură favorită a tatălui. Poetul lui preferat era Coşbuc, din care ştia să recite numeroase poezii. Mama, Ana Olariu, originară din Cenade, nu ştia citi, avînd în schimb un neasemuit dar al povestirii. Din gura ei a auzit copilul istoria lui Arghir şi a preafrumoasei Elena, sau povestea lui Leonat şi Dorofata, pe care Ana Olariu le ştia de la păcurari mărgineni sau de la iconari pribegi.

Erau opt copii, şi, împreună cu ceilalţi, viitorul scriitor se bucură de frumuseţile naturii, simţindu-se înfiorat de schimbarea anotimpurilor, de adîncul umbros al pădurii de stejar, de revărsarea apelor Secaşului în primăveri fertile. A mers cu oile, a ajutat la muncile cîmpului, pogănici pe lîngă plug sau sluguliţă la «îmblătit», pe lîngă batoză. De toate acestea îşi va aduce aminte mai tîrziu, în tulburătoarele lui *Amintiri* (1940). Reînvie acolo atmosfera unei înserări de iarnă, pe al cărei cer sticlos copilul pîndea apariţia fosforescentă a primei stele *(Gerul)*; sau silueta unei fetişcane din vecini, cu părul aprins *(Veveriţa)*; dar şi străvechile obiceiuri ale satului natal, unde, de lăsatul secului, în prag de primăvară, se aprindeau focuri pe măguri şi se strigau peste sat versuri usturătoare *(Lăsat de sec)*. Iarna, cînd începeau vînătorile, copilul nu mai avea astîmpăr. Ca în *Mistreţul*, el se lua după bunicu-său, desculţ, prin ger, să urmărească dihania ce înspăimînta satul. În *Vînători de demult* va evoca alte întîmplări straşnice, auzite în copilărie, la gura focului, în lungi seri de iarnă. Din această copilărie aurită decupează în opera lui, una cîte una, figurile familiare: *Bunica Iova, Căprarul, Melentea, Dan jitarul* ş.a. Deocamdată oamenii îl interesează mai mult decît destinele individuale. Portretele, decupajul, atmosfera, zîmbetul ce luminează sînt din Breughel-tînărul.

După ce învaţă în sat cu «dăscăluţu», învăţătorul-ţăran, părinţii îl dau la liceul din Blaj. Tîrgul e abia cu ceva mai mare decît Cenadea natală, amplificat doar prin numărul sporit al turlelor şi al coperişelor de ţiglă roşie. Pe uliţe întortocheate şi noroioase, privind cu geamuri morocănoase spre apele galbene ale Tîrnavei, casele unde jupînese hapsîne ţineau elevi în «cortel» se mai văd şi azi. Atmosfera tîrgului şi emoţiile contactului cu noul mediu reînvie în povestirea mai întinsă *Licean,... odinioară* (1939). Ionică Albu din satul Bogatu e însuşi scriitorul, zăpăcit de proporţiile Mitropoliei şi de rotunjimile tru-

peşti ale canonicilor, care-i par, laolaltă, imense. Copilul, pe care părinţii nu-l pot ţine decît cu greu la învăţătură, e dat «slugulită» pe lîngă profesorul de latină. Pentru «reverendissimul Pascu», holtei bătrîn, lumea şi existenţa se reduceau la cîteva certitudini filozofice, printre care vinul bun şi latinitatea noastră ţineau loc de frunte. Copilul învaţă cu rîvnă, îi citeşte pe Eminescu şi pe Coşbuc, dar şi *Pieile roşii*, editate la Braşov, poveştile lui Petra-Petrescu şi nuvelele ardeleneşti ale lui C. Simu. Colecţia de poezii populare a lui G. Dem. Teodorescu îi e îndeosebi dragă, iar criticile lui Gherea îi ridică atîtea întrebări, încît l-ar fi copleşit şi pe profesorul de literatură. Fizica şi astronomia îl atrag de asemenea, amintindu-i cerul spuzit de stele din nopţile de vară de acasă. Zîmbetul lui Creangă îi era de mult familiar: Creangă era o veche cunoştinţă, din Cenadea natală. Cît de legat era el de realitatea ţărănească! «Straiele» nu le lepădă decît în penultima clasă, cînd, devenind «septiman», îmbrăcă haine «nemţeşti». Peste doi ani rătăceşte însă pe cheiul Dunării, la Budapesta, în capitala afumată şi zgomotoasă, unde fluviul, tramcarele, liniştea sălilor de studiu, totul îl desparte definitiv de lumea rămasă în urmă. Între cele două lumi, amintirile constituiau realitatea cea mai vie. Primele lui încercări literare aici îşi au originea: ele refăceau contactul cu lumea lui dragă, rechemau imaginile ei depărtate. Distanţele nu mai însemnau atunci nimic; bătrînii şi codanele din Cenade erau aici, era ca şi cum ar fi venit la el, la Budapesta, şi — ce ciudat! — nici nu se simţeau stingheriţi, iar cînd îi prezentă lui Oct. C. Tăslăuanu, la *Luceafărul*, acesta pretinse că ţăranilor le stătea foarte bine în capitală şi-i introduse în primul număr al revistei. În 1902 Agîrbiceanu îşi începe colaborarea la *Luceafărul*, şi peste trei ani editura revistei îi publică primul volum, *De la ţară* (1905[1]). Acum se

[1] Deşi pe foaia de titlu e menţionat anul 1906, volumul (ca şi *Poeziile* lui O. Goga) apăruse încă din septembrie 1905.

simte alt om. E plin de proiecte, ar vrea să scrie un roman, întrebări şi probleme morale îl frămîntă. Lectura lui Tolstoi, a lui Dostoievski şi Gorki, a lui Balzac şi Flaubert îl entuziasmează. E o lume întreagă închisă în operele lor. Şi, totuşi, nu poţi învăţa nici viaţa, nici arta numai din cărţi...

De aceea, în drum spre noul lui post, în acea primăvară depărtată, cînd un nou peisaj şi noi tipuri umane îi apar, tulburătoare, în cale, se simte deodată dezarmat. Durerosul dezacord dintre vis şi realitatea aspră a orînduirii capitaliste îl răscoleşte şi pe el, aşa cum i-a răscolit pe toţi creatorii contemporani. Ca şi aceia, el avea să-l exprime, cu mijloacele artei, în opera sa.

«Anii cei dintîi ai slujbei — scrie el în nişte notaţii intime — *sînt plini de dezamăgiri pentru cei mai mulţi dintre oameni: realităţile vieţii iau locul visurilor, lupta grea pentru existenţă alungă departe preocupările idealiste din anii de şcoală şi de... pregătire pentru viaţă! Numai pregătire pentru viaţă nu se poate numi o educaţie care te pune dezarmat, ca pe un pui golaş, pe pragul vieţii...*

Şi nu te zăpăcesc numai piedecile ce se pun în calea propriei tale vieţi. Visurile nu se risipesc numai prin suferinţe şi greutăţi proprii, ci şi prin întîlnirea lor în viaţa altora. Greu îţi vei mai clădi o concepţie optimistă asupra vieţii dacă în anii cei dintîi ai contactului cu realitatea ţi-e dat să vezi numai întunerec, suferinţă şi mizerie la aproapele tău...» (*Amintiri*, în *Ramuri*, număr festiv, 1905—1929, p. 39.)

Prima reacţie a scriitorului în faţa realităţii din Ţara Moţilor a fost de uimire. Iluziile cu care fusese hrănit în anii de studenţie se spulberă. Chiar amintirile luminoase ale copilăriei, cu satul patriarhal şi idilic, pălesc, una cîte una. În lumea în care pătrunde acum, relaţiile capitaliste se introduseseră cu mult înainte, şi ravagiile provocate de ele depăşeau orice închipuire. Însufleţit de

lecturi poporaniste, scriitorul se simte în momentul următor un fel de nou «popă Tanda», care, prefăcîndu-se că acceptă realitatea înconjurătoare, își pune în gînd s-o transforme. Dar cum ? E aici, după propria sa expresie, o «*lume de sub lume*», o zonă de la marginea civilizației și a umanității, îngrozitoare în manifestările ei. Și cu atît mai mișcătoare cu cît tragedia ei se desfășoară într-unul din cele mai grandioase decoruri naturale — «*straniu și singular*», cum îl va numi Geo Bogza. Frumusețea pădurilor (scriitorul le îndrăgise încă din copilărie, ele erau o primă «pecete» a sensibilității lui artistice), orizontul munților convulsionați, peisajul întreg era parcă menit să sublinieze, prin contrast, tragicul existenței de pe aceste meleaguri. Din contactul cu realitatea Apusenilor s-au născut *Fragmentele* publicate de scriitor în revista *Ramuri* (1907—1908).

Fragmentele sînt niște povestiri aproape reporterícești despre viața, dar mai cu seamă moartea, moților. Scriitorul nu le-a individualizat prin titlu decît mai tîrziu, cînd le-a adunat, unele din ele, în volumul sugestiv intitulat *În întuneric* (1910). Tehnica povestirii e aceea a portretului, utilizată și în volumul anterior, *De la țară*, dar substanța și timbrul bucăților sînt cu totul altele. Siluetele sînt desenate febril, în cărbune, cu trăsături puternice, dar sumare ; tonul povestitorului și-a pierdut căldura evocatoare, lirismul ușor idilic din *De la țară*. Stilul e sec, aproape de proces-verbal (adevărate procese-verbale de deces !), prin care răzbate, ici-colo, o undă de amărăciune grea, abia reținută, izbucnind în cîte-o reflecție marginală a povestitorului. Există în opera lui Vlahuță cîteva bucăți tragice, din viața țăranilor (*De la țară*, *În străini*, *La arie* ș.a.), povestite în același ton și încorporînd, pe alocuri, același scurt monolog interior al povestitorului, îndurerat de scena la care asistă. Orice duioșie dulceagă a dispărut din tonul acelor povestiri, făcînd loc unei lumini palide, care prinde în cercul ei, întotdeauna, figura unui muri-

bund. Aceleaşi tonuri la Agîrbiceanu. Cadrul tabloului, întunecat, lasă abia să se întrevadă siluetele personajelor secundare; flacăra pîlpîitoare a unei luminări luminează doar patul în care zace un om. Preotul a fost chemat să-l «dezlege», dar în locul actului ritual se încheagă, prin dialog, povestirea vieţii ţăranului. Vorbele sînt, la început, domoale, trădînd o resemnare amară, dar rememorarea cortegiului de suferinţe îndurate pe nedrept stîrneşte din nou revolta.

Aici moartea nu mai e un eveniment deosebit, zguduitor. În preajma ei oamenii continuă să se gîndească la necazurile zilnice, la un «advocatăr» care i-a înşelat, la vaca vîndută pe nimica, la tot ceea ce ei simt că-i înăbuşă într-o lume ticăloasă. De aceea moartea rezolvă ceea ce oamenii se simt incapabili să soluţioneze: foamea, condiţia umană degradantă, boala. Dacă epidemia răreşte numărul copiilor dintr-o casă de om sărac, evenimentul e acceptat nici măcar ca o fatalitate, ci ca o necesitate inexorabilă.

Orice mîngîiere evanghelică e, tocmai de aceea, de prisos. În ultimele clipe, oamenii au revelaţia condiţiei lor inumane de trai, simt cu o intensitate clocotitoare nedreptatea ce li s-a făcut şi caută înfriguraţi o explicaţie adevărată, reală, căci în aşa-zisa «fatalitate» a nedreptăţii vieţii acesteia nici unul nu mai vrea să creadă.

Spuneam că *Fragmentele* au un caracter semireportericesc tocmai prin faptul că sînt relatarea directă a unor întîmplări, depoziţii ale unui martor ocular. În faţa lui defilează zilnic o sumedenie de figuri tragice: schilozi, hoţi de aur, mineri roşi de tuberculoză sau cerşetori, o lume măcinată de mizerie şi degenerescenţă fizică, torturată de o mistică sumbră şi primitivă, ispitită din cînd în cînd de mirajul fantastic al aurului. Fireşte, aceste siluete nu au întotdeauna nici destul relief, nici suficient conţinut epic. Ici-colo, autorul ştie să surprindă pîlpîirile de umanitate din aceste suflete fără lumină, alteori, însă,

trăsăturile fiziologice copleşesc portretele, umbrindu-le în mod naturalist. Scriitorul se afla abia la începutul carierei sale, derutat încă de noutatea şi diversitatea realităţii crude în care pătrunsese. Dacă însă considerăm *Fragmentele* şi alte bucăţi din *În întuneric (Prăginel, Fişpanul, Teleguţ, Copilul Chivei* ş.a.) drept un jurnal scriitoricesc, cuprinzînd fişe pentru o operă viitoare, paginile acestea îşi păstrează toată autenticitatea şi valoarea.

Şi, de fapt, aceste bucăţi nici nu sînt decît un preambul la viitorul roman al Apusenilor, *Arhanghelii*. De aceeaşi factură, dar aflîndu-se pe o treaptă superioară de realizare artistică, sînt şi povestirile *Fefeleaga, Luminiţa, Ceasul rău, Iarna grea, Comoara, Valea dracului* sau *Vîlva băilor*, în care, alături de acest «jurnal din casa morţilor», realitatea Apusenilor pătrunde şi cu un alt aspect al ei, acela al superstiţiilor, al tradiţiilor sumbre, cu zona ei de fantastic.

Încă din *Fragmentul III* (publicat în *În întuneric* sub titlul *Dezlegare)*, autorul surprinde cum îşi face loc în conştiinţa eroului său certitudinea inegalităţii sociale :

«Pentru cei săraci îi prea mult. Pare că pe noi ne-a osîndit cineva», spune el.

Aceeaşi osîndă o apasă pe baba Mîia din *Luminiţa*, a cărei viaţă s-a scurs fără nici o bucurie şi al cărei sfîrşit e privat de cea mai modestă mîngîiere. «Osîndită» e şi Fefeleaga, care poartă bolovani cu minereu aurifer la casele celor bogaţi, ca să aibă cu ce-şi îngropa, unul după altul, copiii plăpînzi, seceraţi de tuberculoză. Ea simte «că-i amar», dar nu reuşeşte să ajungă la conştiinţa poziţiei ei sociale şi mai cu seamă la stabilirea vinovaţilor. Victime ale orînduirii capitaliste, personajele lui Agîrbiceanu o acuză indirect prin tragicul destinului lor. Ceea ce nu înseamnă că scriitorul nu are clară pricina mizeriei şi nu vede antagonismele de clasă. Protagoniştii dramei sociale sînt prezenţi de fiecare dată în povestirile scriitorului. Ici-colo, în *Fefeleaga* apar, schiţate, figurile bogăta-

nilor satului, şi prezenţa lor sugerează în mîna cui stă soarta Fefeleagăi şi a copiilor ei. În *Iarna grea*, domnii de la bancă, pe care baba Măriuca îi imploră zadarnic să-i dea bani cu împrumut, nu spun nici o vorbă; dar prezenţa lor creionează un al doilea termen al conflictului social, deschide cititorului perspective spre cealaltă zonă a societăţii burgheze, «lumea de peste lume», cea care poartă vinovăţia pentru toată mizeria şi foamea celor de jos.

În opera lui Ion Agîrbiceanu lumea exploatatorilor e zugrăvită incidental şi episodic. Se vede că scriitorul s-a născut şi a trăit printre cei mulţi şi simpli, pe aceia îi cunoaşte adînc, resorturile lor sufleteşti îi sînt familiare. Reacţiile lor în faţa naturii, a iubirii, a morţii, în genere în faţa marilor evenimente ale existenţei, şi le-a însuşit în anii fragezi, şi le-a păstrat intacte, nealterate. De aceea, ori de cîte ori ne descrie pe cei umili, pe cei asupriţi şi izgoniţi la marginea societăţii capitaliste, pagina se încarcă cu un remarcabil potenţial de emoţie şi autenticitate. Lumea oraşului i-a rămas în mare parte străină. Structura lui ţărănească se refuză, ca şi altor creatori care vin din lumea satului, peisajului şi atmosferei urbane. Chiar cînd a zugrăvit aspecte ale vieţii orăşeneşti, scriitorul s-a limitat la figuri de funcţionari mărunţi, profesori şi mici burghezi copleşiţi de marasmul şi nesiguranţa vieţii în capitalism. În *Răbojul lui sfîntu Petru*, sau în alte opere unde a încercat să evoce măcar parţial viaţa capitalei, paleta s-a dovedit săracă, şi penelul, mai stîngaci. Figurile de avocaţi opulenţi, politicieni «ajunşi» şi şefi de partide demagogi (care se pot întîlni în unele schiţe sau mai ales în romanul *Sectarii*) au o notă de foileton şi se salvează prin caricatură. Nu întîmplător, apoi, majoritatea acestor figuri au un aer provincial, o stîngăcie în mişcări, trădînd proaspăta lor ascensiune.

Cu toate acestea, e curios că Ion Agîrbiceanu, deşi perfect cunoscător al vieţii satului, n-a dat un roman al

satului ardelean. Mai precis, după *Arhanghelii*, de cîte ori s-a dedicat romanului, s-a orientat către lumea orăşenească, cu o singură excepţie, romanul monografic *Strigoiul* (inedit), unde e vorba mai degrabă de o reconstituire *etnografică* a vieţii săteşti de la sfîrşitul secolului trecut, deşi axată pe o idee similară cu cea din *Arhanghelii* şi din *Jandarmul*, vizînd capitalizarea. Frămîntările ţărănimii de după primul război mondial nu şi-au găsit însă în creaţia de romancier a lui Agîrbiceanu imaginea adecvată. Chiar în *Arhanghelii*, nu satul sărăcimii şi al ţăranilor-mineri e pe primul plan.

Romanul e scris la Orlat, după ce prozatorul părăsise Ţara Moţilor, stabilindu-se lîngă Sibiu. În 1912 publică în foiletonul *Luceafărului* prima sa încercare de romancier, *Povestea unei vieţi (Legea trupului)*. Aici problematica morală e în mod vizibil precumpănitoare, şi zugrăvirea stărilor de conştiinţă — deşi notate într-un stil încă rudimentar — nu e lipsită de virtuozitate.

Tot o idee morală stă şi la baza *Arhanghelilor*. Ea e înscrisă în sentinţa pe care tînărul erou o strecoară, naiv, în cartea dată în dar iubitei: *«Adevărata bogăţie e în noi înşine»*. Concluzia moralizatoare era în spiritul eticii creştine — care va fi mereu principala frînă a realismului critic al prozatorului — în strînsă conexiune cu explicaţiile sociale eronate ale ideologiei sămănătoriste şi poporaniste, privită de scriitor, atunci, cu simpatie. Proclamarea superiorităţii valorilor morale asupra averii şi a goanei după aur, care desfigurează sufletul omenesc, era ilustrată, de altfel, anterior, în *Moara cu noroc* şi în *Mara* lui Slavici. Iar Slavici era unul din scriitorii favoriţi ai tînărului Agîrbiceanu. Aceeaşi idee putea să fie receptată din numeroasele lecturi tolstoiene. Pentru a o ilustra, scriitorul îşi propune să zugrăvească lumea exploatatorilor din Apuseni. Dacă burghezia orăşenească nu-i era familiară, scriitorul observase lucid şi cunoştea intim pă-

trunderea relațiilor capitaliste în realitatea rurală. Astfel, lumea proprietarilor de terenuri aurifere, țăranii îmbogățiți prin exploatarea subsolului intră pentru prima oară în literatura noastră. Procesul îmbogățirii acestora, cu toate repercusiunile asupra fizionomiei lor (de la cea vestimentară la cea morală), e urmărit atent. Atrasă de mirosul aurului, mica burghezie își face și ea apariția: notabilități rurale, funcționari de cancelarii și medici de provincie, avocați săraciți, dascăli și preoți se zbat și ei să pună mîna măcar pe o «acție» la prospera mină «Arhanghelii», îi fac curte notarului îmbogățit Iosif Rodean, îi pîndesc dorințele, îi flatează vanitatea, îi vînează banii, îi stimulează viciile și-i pîndesc, cu satisfacție, ruina. Un al treilea plan tipologic, mai estompat, surprinde lumea exploataților, a «băieșilor de bir», a căror singură avere e «un ciocan și-o iască». Durerile lor, dramele lor nu-l preocupă pe scriitor decît episodic. E neîndoios că în geneza *Arhanghelilor* au intrat multe elemente din *Fragmentele* pomenite mai sus. Unele personaje și episoade ale romanului preiau un material schițat anterior. «Bărbătoiul» — femeia zdravănă, bătucită de munca în mină, care apare la petrecerea de Paști a vălenarilor — are unele din trăsăturile tragice și grotești ale Fefeleagăi sau Vîrvoarei. Capitolul despre sfîrșitul lui Gligoraș, care s-a dus în zi de Paști să fure aur și și-a aflat moartea în vîrtejul adînc, reface întîmplarea din *Ceasul rău*. Întreg peisajul Vălenilor este, apoi, același cu cel notat în bucățile anterioare, satul din *Arhanghelii* fiind și el unul din acele *«sate crescute pe suprafața aridă a unui granit căptușit cu aur»*, cum îl va defini Geo Bogza. Dar mai mult decît elemente disparate, experiența *Fragmentelor* și a povestirilor din *În întuneric* i-a furnizat scriitorului atmosfera dramei, sensurile ei morale și sociale. Romanul nu mai cuprinde atît de complex lumea mizeră a băieșilor, dar rechizitoriul exploatatorilor se face în numele și cu glasul celor asupriți. Denunțînd racilele societății

capitaliste, scriitorul ne lasă să întrevedem abia lumea celor asupriți, a căror existență a zugrăvit-o pe larg în alte părți ale operei sale și a căror superioritate morală o proclamă mereu. Cele două realități antagonice trăiesc, așadar, paralel în opera scriitorului, cu egală forță. Faptul că ele nu se ciocnesc fățiș, în cîmpul epic al unei singure opere, trebuie explicat prin limitele viziunii sociale a scriitorului. Să nu uităm, de altfel, că *Arhanghelii* e abia a doua încercare de romancier a scriitorului, că acesta se afla în pragul maturității și că însăși evoluția romanului romînesc atinsese, la acea dată, un stadiu prea puțin dezvoltat. Aveam un Filimon și un Zamfirescu, dar nu-i aveam încă pe Rebreanu, pe Camil Petrescu sau pe Hortensia Papadat-Bengescu. Și dacă *Arhanghelii* urmează în mod firesc după *Mara* lui Slavici, el deschide totodată drumul lui *Ion*, prevestește apariția lui Rebreanu.

*

Încă din *Legea trupului* (1912) se putea întrezări, dincolo de cazul de conștiință al eroului principal, preocuparea scriitorului pentru frămîntările sociale ale Ardealului. Cîteva scene ale romanului ne înfățișează, schițate fugar, aspecte ale luptei electorale, conflictul național din Transilvania și scurte sondaje în atmosfera culturală a timpului. Toate aceste episoade marchează o tendință spre fresca socială, tendință ce se realizează în romanul următor, *Arhanghelii*, publicat în 1913 în foiletonul *Luceafărului* și în 1914 în volum. Romanul lui Agîrbiceanu tinde să fie, alături de *Mara*, și cu mult înainte de *Ion*, o icoană a vieții ardelene. Mai stăpîn acum pe arta sa, autorul a făcut, de la prima lui încercare (prin lectura atentă a clasicilor și printr-o mai ascuțită privire socială), progrese remarcabile.

Însăși compoziția *Arhanghelilor* marchează un real progres în creația de pînă aici a scriitorului. El nu se mai

risipeşte în episoade nefolositoare temei ce vrea să ilustreze, şi chiar intervenţiile lui directe sînt mai rare şi mai puţin supărătoare. Naraţiunea e condusă strîns; suita de evenimente epice, scene, episoade etc., luminînd tema centrală a romanului, contribuie la desfăşurarea armonioasă a acţiunii, la creşterea ei, la dezlegarea realistă a conflictelor. Romanul nu mai e acum o povestire prelungită, nu mai avem de-a face cu o naraţiune plană, condusă pe un singur fir, urmărind doar soarta unui singur personaj central. *Arhanghelii* este cu adevărat roman şi prin faptul că acţiunea se ramifică pe mai multe planuri. Ea nu urmăreşte numai soarta lui Rodean sau aceea a cuplului Elenuţa—Vasile, ci evoluţia multor eroi sau chiar grupuri de eroi: familia Rodean, împărţită în mai multe «partide»: Elenuţa cu fratele ei Ghiţă, străini de lăcomia de avere a tatălui lor; Octavia şi Eugenia, surorile a căror fizionomie morală e schimonosită de patima aurului; notarul Iosif Rodean, pe care aceeaşi patimă îl duce la nebunie, sau Marina, soţia lui, femeie simplă şi fără carte, care intuieşte şubrezenia poziţiei sociale şi economice a notarului. Apoi, casa Ungurenilor, «societari» şi ei la mina «Arhanghelii»: tînărul Ungurean, «*rigorosant în drepturi*» (student perpetuu, mai precis), e urmărit şi în viaţa zgomotoasă a studenţimii de la Pesta, şi în vacanţele de acasă, sau în aventura lui cu actriţa Irmuşca etc. Dar romanul închide în cîteva pagini bine scrise şi drama casei primarului Cornean: certurile lui cu Salvina, alungarea acesteia, moartea primăresei şi însurătoarea primarului cu Dochiţa, fata săracă, dar ispititoare, avînd în gesturile ei ceva din delicateţea «*femeii ce mînca un măr*» a lui Geo Bogza: «*...o văduvioară subţirică, nălţuţă, cu faţa albă ca de omăt, cu ochii ca doi cărbuni, mari ca doi sîmburi de piersică*».

Salvina se măritase cu Cornean din dragoste. Pe vremea aceea el era un «băieş de bir», iar fata avea zestre «*cinci punţi de aur*». Din zestrea aceea a izvorît apoi

averea lui Cornean, care deveni acţionar la mina «Arhanghelii», puse mîna pe primăria satului şi o iubea în ascuns pe Dochiţa, văduva săracă şi pătimaşă. În cîteva pagini se schiţează drama viitoare a lui Ion al Glanetaşului. Unii se prăbuşesc şi alţii se ridică, într-o necurmată mişcare. Romanul respectă această dialectică a realităţii şi, încetul cu încetul, se reliefează în prim-planuri figura cămătarului Pruncul, cu proiectele-i diabolice, asociat cu notarul Popescu, lacom şi fricos, sau statura masivă a lui Iosif Rodean. Planul al doilea e populat de siluetele schiţate fugar, dar prinse întotdeauna în atitudini tipice, ale doctorului Prinţu şi ale avocaţilor Crăciun, Poplăcean sau Stoica. Aceştia formează «clientela» casei lui Rodean: unii pîndesc un moment prielnic pentru a-i cerşi o «acţie» la societatea lui minieră, alţii, mîna Elenuţei, fiica notarului, despre care se şoptea că i se pregăteşte o zestre colosală. Către sfîrşitul romanului îşi face apariţia şi o altă figură, domnul Paul Marino, mesagerul funest al unor capitaluri străine.

Să reţinem această complicaţie de planuri, care cerea din partea autorului o mai matură stăpînire a mijloacelor de compoziţie şi pretindea îndeosebi şi o judecată socială mai sigură. Scriitorul satisface ambele exigenţe şi dă dovadă, rînd pe rînd, în cursul diferitelor episoade ale romanului, de neaşteptate intuiţii. Găsim zugrăvită cu forţa unui document nealterat nu numai viaţa tinerei burghezii romîneşti din Ardeal, ci şi aspecte ale unei exploatări sălbatice, în condiţii tehnice înapoiate, scene ce ilustrează prefacerile capitaliste ale satului, acumularea primitivă de capital, ba chiar pătrunderea capitalului străin, care avea să acapareze apoi mare parte din bogăţiile subsolului romînesc.

În ce priveşte compoziţia, trebuie subliniat faptul că complexitatea de fapte, fenomene sociale şi istorice, varietatea eroilor şi a planurilor epice sînt strînse în jurul unui centru, asemenea razelor dintr-un cerc. Acest centru este

mina «Arhanghelii». Prin ea se concretizează admirabil toate fenomenele istorice oglindite. Ea este izvorul conflictelor din roman, nodul acțiunii acestuia. De ea atîrnă existențele ce populează cartea; ea își aruncă umbra greoaie asupra întregului peisaj al Vălenilor; prăbușirea minei aduce prăbușirea eroilor și așterne o tăcere încremenită peste ținutul căruia îi dăduse, o vreme, viață.

Mina «Arhanghelii» este de fapt eroul principal al romanului. Ea simbolizează, într-un fel, însuși capitalismul, cu cortegiul său de nefericiri și mizerii, cu iluzia stabilității, cu aparenta bunăstare și fericire, dincolo de care pîndește prăbușirea economică și disoluția moravurilor.

Sînt, în *Arhanghelii*, scene admirabil conduse, centrate întotdeauna pe o împrejurare grăitoare, capabilă să reliefeze în cel mai înalt grad personajele și clasa căreia îi aparțin. Între acestea trebuie reținute în primul rînd scenele de la serbarea de Paști din Văleni, unde scriitorul reconstituie obiceiuri străvechi, pline de pitoresc etnografic, dar avînd și un bogat conținut social. El știe să zugrăvească mișcarea mulțimii, aglomerînd un impresionant număr de personaje, din masa cărora individualizează pe viitorii eroi ai dramei. Remarcabilă este și scena vizitei avocatului Pavel Crăciun (capitolul al XVI-lea), care cade victimă propriilor sale calcule. Sau licitația minei : cu cîtă aparentă răceală compune scriitorul atmosfera încordată a sfîrșitului casei Rodenilor, începînd de la notația de peisaj (o dimineață cețoasă de februarie, în aerul căreia se presimte dezghețul), pînă la notarea reacțiilor fiecărui erou : toropeala ciudată ce-l cuprinde pe Rodean, liniștea lui înghețată, prevestind nebunia; agitația surorilor, spaima notăresei, luciditatea lui Ghiță și a doctorului Vraciu etc. Toate măresc tensiunea scenei, al cărei final avea să fie atît de dramatic: Rodean, auzind că se licitează «Arhanghelii», se trezește brusc din toropeală și, înnebunit, ia arma, vrînd să-l ucidă pe

Pruncul. Pruncul se prăbușește, dar mai are puterea să strige o ultimă și maximă ofertă, care-i trece în posesie mina «Arhanghelii». Tot așa, în episodul lui Gligoraș, care cade în vîltoarea băii, sau în întîmplările din seara de noiembrie, cînd, la hotelul unde Rodean petrece și pierde banii la cărți, i se aduce vestea că filonul de aur a secat, faptele sînt văzute și descrise cu o peniță sigură, cu un ochi atent.

Cînd scriitorul își surprinde eroii în încleștarea lor sălbatică cu viața, narațiunea capătă un nerv nou, o remarcabilă suplețe și intuiție a psihologiei și atmosferei momentului. Stîngăciile mai sînt deseori prezente în zugrăvirea vieții intime a personajelor. Și nu atît a eroilor negativi ai romanului. Planurile acestora, pasiunile lor, care-i stăpînesc cu o forță diabolică, tot universul lor moral subjugat de patimă (îmbogățirea la unii, dragostea vinovată la alții), mentalitatea lor primitivă (superstițiile și chinurile «păcatului» care-i macină) sînt subliniate cu forță. Slăbiciunea se simte însă îndată ce autorul părăsește această zonă și caută să-i opună puritatea unor suflete sincere, nepervertite de patimi sau eliberate de ele. De aceea, psihologia Elenuței Rodean sau a clericului Vasile Murășanu sînt psihologii inconsistente, gîndurile și preocupările lor sînt adesea extrem de naive și puerile. Însăși dragostea lor nu e un sentiment major și zguduitor, ci are ceva convențional și melodramatic. Astfel, scriitorul nu reușește să opună lumii roase de viciile capitalismului decît principii morale nude, fără viața artei. Lumea putredă a *Arhanghelilor* nu putea fi zdrobită de pasiunea potolită și sperioasă a celor doi îndrăgostiți. În roman nu apar însă acele forțe sociale care erau menite istoricește s-o doboare.

Galeria de personaje rămîne totuși bogată și variată, remarcabilă prin forța de individualizare a scriitorului.

Societarii «Arhanghelilor», deși reprezintă aceeași forță socială, se deosebesc prin trăsături individuale distinctive.

Cornean e un om impulsiv şi pătimaş; Ungurean, *«ieşarit* de vin» şi cu totul dominat de veleitatea de a-şi face băiatul «domn», împotriva evidenţei că progenitura îi mînca averea fără să facă nici o treabă; Pruncul, avar şi calculat, ştie să taie la timp subvenţia băiatului zvăpăiat, şi la momentul potrivit e gata să-l utilizeze în «afacerile» lui, aşa cum şi-l aliază, temporar, şi pe notarul Popescu. Rodean, asupra căruia scriitorul îşi opreşte obiectivul mai îndelung, are şi ceva din lăcomia lui Pruncul, dar şi orgoliul nemăsurat al îmbogăţitului, ceea ce-l face imprudent şi risipitor, împingîndu-l în cele din urmă la ruină.

Rodean este o creaţie masivă. Ascensiunea lui e urmărită într-un capitol intermediar, care ni-l înfăţişează la data cînd vine în satul Văleni, biet slujbaş fără avere, la dispoziţia atotputernicei birocraţii a statului austro-ungar. Arivist de vocaţie, notarul însă nu pierde multă vreme pentru a se orienta «pe teren»; după ce bagă spaimă în localnici prin stricteţea cu care aplică legea, îi copleşeşte prin onoarea ce le face însurîndu-se cu o săteancă fără carte, pretinzînd drept zestre doar mina părăsită «Arhanghelii». Dar mina se dovedeşte bogată în aur, şi notarul urcă repede în consideraţia întregii regiuni. Notărăşiţei nu-i mai arde de straiele ţărăneşti, iar notarului nu-i mai arde să fie la dispoziţia fiecărui ordin al şefilor lui ierarhici. Gestul o sperie pe nevastă, ţărancă crescută în prejudecata că orice funcţionar e «domn» chiar dacă n-are lăscaie. Rodean cunoaşte însă puterea aurului:

«Vezi satul ăsta? o întreabă Iosif zguduind-o. E al meu întreg, îi bag în buzunar pe toţi vălenarii, cu băiţele lor cu tot! Vezi drumurile, potecile pe colnice? Toate trag, toate se-ntîlnesc la mine-n curte! Da, priveşte oriîncătrău vei voi! Peste foarte puţin timp nime nu va putea trece între Corăbioara şi muntele Vlădenilor fără

ca să fi călcat pragul curții mele. Voi fi tot mai temut, tot mai puternic. Ce-mi pasă mie de-o zdreanță de slujbă?»

Cu mijloace primitive, ca să nu investească prea mulți bani, Rodean și asociații săi pun în lucrare o nouă galerie. Accidentele de muncă sînt dese. Oamenii le privesc ca pe niște «semne rele», și împotriva notarului nu îndrăznesc să cîrtească, fiindcă lui nu-i pasă nici de judecată, nici de comisii care ar veni în anchetă. Trei oameni au căzut în vîrtej, pe Bumbea și pe Ilieș «*i-au sfărîmat pușcăturile cu* danamită. *O venit comisie ș-o zis comisia să nu mai lucreze în vîrtej; da' parcă notarului îi pasă de comisie? !*»

Statura lui uriașă domină orice adunare; cînd vine în oraș, cu trăsura, toată lumea se dă la o parte, căci vine ca o vijelie («*merge ca prorocul Ilie*»), băieșii îl salută adînc, el le răspunde: «*Noroc, noroc!*» fără să schițeze însă nici un gest, însoțitorii lui își scot pălăriile și pentru el. Conștient că averea acordă puteri nelimitate în societatea capitalistă, disprețuiește studiile, și diplomele universităților nu valorează pentru el cît o «acție» la mîna lui de aur:

«*Știi tu, măi Ghiță, cît valorează azi o acție la „Arhanghelii"? Mai mult decît toate diplomele cîte le dă Universitatea voastră în zece ani!*»

Agîrbiceanu își privește eroul cu un ochi dezaprobator, critic, dar aversiunea lui pentru Rodean nu alterează cu nimic conturul personajului, nu-l artificializează. Rodean este posedat cu totul de patima aurului, care-l duce la nebunie. Patima aceasta îl desfigurează sufletește, face din el, nu o dată, un neom. Brutal, lacom, plin de orgoliu, rîvnind mereu noi combinații care să-l salte în ochii celor din jur, crud cu rivalii și nemilos cu cei pe care-i disprețuiește, exploatînd pînă la sînge pe cei ce-l slujesc, el e o întruchipare admirabilă a patronului. Nici nu cunoaște decît slugi și vasali, iar vorba lui, chiar cînd e

bine dispus, e repezită și aspră, obișnuit cum e să comande și să fie servit.

Iosif Rodean nu e un personaj linear. Scriitorul nu vrea să facă prin el numai fiziologia rapacității. El mai e și un om care vrea să se instruiască, îi place societatea oamenilor culți (dar săraci), iar dacă prăbușirea economică nu l-ar fi pîndit, poate că ar fi rîvnit chiar să intre în politică, să se aleagă deputat. Dar el mai e un tată de familie care se zbate pentru fericirea fetelor lui (așa cum înțelege *el* această fericire), poate fi chiar un soț blajin. Cînd i se cîntă melodiile preferate, lăcrimează și, într-un acces de mărinimie, e capabil să plătească întregului sat vinul de petrecere, vrea să uluiască tîrgul cu casele de zestre pe care le face cadou ginerilor etc. Împletirea acestor trăsături arată complexitatea eroului, îl îndepărtează de schema abstractă, fără să-i altereze totuși semnificația socială. Cu aceste reminiscențe umane, Rodean rămîne totuși o figură feroce de exploatator. Trăsăturile lui aparent pozitive sînt destinate de fapt să-i pună mai puternic în lumină brutalitatea și cinismul. După cum contrastul este și axa de construcție a unui alt personaj (acesta, episodic, e drept), avocatul Pavel Crăciun. Ce om manierat și cultivat e acesta! Cîtă finețe și distincție în gesturi, cu cîtă dezinteresată sete de știință cercetează el tratatele de geologie, unde se vorbește despre zăcămintele aurifere, cum știe el să-i uimească pe meseni cu umorul lui fin, cu care-și presară conversația! Și dincolo de această mască, cu atît mai brutală e realitatea: Crăciun mimează viața, sentimentele, însuflețirea, interesul pentru studiul geologiei. Ele fac parte din arsenalul de mijloace pe care acest om calculat și cinic le pune în mișcare pentru a-și atinge ținta: încheierea unei afaceri matrimoniale rentabile.

Și în privința aceasta Elenuța și Vasile Murășanu sînt mai slab individualizați. Figurile planului secund au totuși mai mult adevăr. Așa sînt popa Murășanu, sau cel din

Gureni (convorbirea lui cu Vasile, în odaia parohială, în preajma plecării clericului care-i înşelase aşteptările şi nu-i cerea mîna Laurei, e extrem de vie). Aşa e Laura însăşi, pe care scriitorul ne-o înfăţişează trăind, şi nu prin intermediul comentariilor şi al intervenţiilor sale. Sau Ghiţă, o variantă a lui Ion Florea din *Legea trupului*, cinstit şi sincer, fără a părăsi totuşi orice gînd de parvenire (e şi el calculat, ţine evidenţa contabilă a averii tatălui său etc.).

Plimbîndu-şi obiectivul în diversele unghiuri ale momentului social ce-şi propusese să oglindească, scriitorul dădea astfel o imagine artistică elocventă a perioadei de consolidare a capitalismului romînesc în Ardeal.

*

Apărut într-o primă etapă de evoluţie a romanului romînesc modern, *Arhanghelii* marchează unul din succesele acestuia. Începută prin căutările înfrigurate ale unei formule şi tipologii, epoca înregistrase — o dată cu *Ciocoii vechi şi noi* de Filimon, cu *Mara* de Slavici, cu *Brazi şi putregai* de Xenopol şi cu ciclul Comăneştenilor de D. Zamfirescu — un proces de maturizare a mijloacelor specifice romanului social. Totodată, această etapă punea în lumină de pe acum tendinţa care va sta la baza înfloririi romanului nostru în perioada dintre cele două războaie mondiale : tendinţa spre fresca socială amplă. Dezideratul va fi formulat de Zamfirescu, teoretic, şi tot el va încerca să-l realizeze în creaţia sa. Fenomenul era firesc, întrucît realitatea socială se complica treptat, ridicînd în faţa creatorului probleme şi tipuri noi. Prestigiul romanului, ca specie literară modernă, complexă, crescuse şi el. Totuşi, la finele veacului trecut şi la începutul celui actual, povestirea şi nuvela rămîn specii net predominante în proză faţă de roman. Confuzia între povestire şi roman e încă frecventă, ceea ce-l determină pe

Delavrancea să-şi intituleze *Paraziţii*, o admirabilă nuvelă, «roman». Pe de altă parte, modelul romanului romantic *Manoil*, *Fulga*, *Scarlat*, *Mihai Vereanu* etc. întîrzie încă evoluţia romanului social realist ce descinde din *Ciocoii*... lui Filimon; la data apariţiei, *Dan* al lui Vlahuţă s-a bucurat de un succes incomparabil mai mare decît *Mara* lui Slavici.

Tabloul larg al societăţii româneşti, surprinsă în procesul ei lent de transformare capitalistă şi în feluritele ei categorii sociale (boierul, arendaşul capitalist, ţăranul, intelectualul mic-burghez sau proletar), se încheagă în operele lui Slavici şi Duiliu Zamfirescu. Tipologia romanului romînesc se îmbogăţeşte simţitor: aveam un Dinu Păturică înainte de Tănase Scatiu, dar nu aveam un Dinu Murguleţ, un Matei Damian, un Iorgu Cosmin etc. Acum dispar şi iubitele palide şi amanţii zbuciumaţi convenţional ai romanticilor Bolintineanu, Grandea şi alţii, şi ni se dezvăluie dragostea adevărată şi tragică în realitatea ei morală a Persidei. În fine, o dată cu Slavici şi Agîrbiceanu e adus şi Ardealul în circuitul eforturilor către romanul social. În *Mara* şi în *Arhanghelii* nu numai că o lume nouă se prezintă cititorului romîn, dar se presimte şi apariţia celui mai însemnat creator de romane din literatura contemporană, apariţia lui Liviu Rebreanu.

Dacă socotim anul 1902, începutul colaborării la *Luceafărul*, drept adevăratul debut al prozatorului Agîrbiceanu, înseamnă că octogenarul de astăzi se află în plină activitate creatoare de şase decenii. Opera lui parcurge trei din principalele etape ale istoriei noastre literare (cea de la începutul secolului, cea dintre cele două războaie mondiale şi etapa actuală, a realismului socialist), prezenţa sa fiind, în fiecare din ele, vie, fecundă, prestigioasă. După *Arhanghelii*, imaginea vieţii rurale se întregeşte în scrisul lui Agîrbiceanu prin nenumăratele schiţe, povestiri, nuvele ce oglindesc — mai cu seamă pe latura mo-

rală — transformările satului. Orașului îi rezervă scriitorul mai ales spațiul epic al romanului, tipărind, cu intenția mărturisită de frescă a vieții ardelene pe intervalul cîtorva decenii, *Răbojul lui sfîntu Petru, Sectarii, Licean,... odinioară, Domnișoara Ana, În pragul vieții, Vremuri și oameni, Vîltoarea* și păstrînd încă în manuscris *Frămîntări, Vînturile, valurile* (din care a apărut anii trecuți un fragment semnificativ) și *Sfîntul,* acesta din urmă reluînd, în același ton sarcastic, filonul *Răbojului* și al *Sectarilor.* Astfel, în ultimele decenii scriitorul a îmbinat satira cu lirismul «amintirilor», dînd, din acestea, cîteva volume noi de o uimitoare prospețime și intensitate a poeziei : *Din copilărie, File din cartea naturii.*

La o vîrstă patriarhală, de pe culmile unei opere impresionante, rîsul lui sănătos, țărănesc răsună ca o condamnare decisivă a lumii vechi, iar înduioșarea cu care se întoarce spre lumea lui de acasă, spre cei umili și asupriți odinioară, vine ca o afirmare a drepturilor sfinte ale acestei lumi de a trăi liberă și pe deplin stăpînă pe soarta sa.

MIRCEA ZACIU

«Unde este comoara ta,
acolo e şi inima ta.»

MATEI, VI, 28

Partea întîi

I

În gangul lung și rece al seminarului de clerici se deschiseră, aproape într-același timp, patru uși vopsite alb, cu cite un triunghi negru în jurul mînerelor, și cei patru profesori ieșiră cu pași repezi din sălile de curs. Se așteptară, cu fețele vesele, zîmbitoare și, pornind apoi toți patru, începură să vorbească tare, mîngîindu-și bărbile stufoase. Trei erau aproape de aceeași vîrstă, între 40 și 45 de ani, al patrulea era mai bătrîn, barba lui era pe jumătate sură. Deși vorbeau tare, nu se putea înțelege ce-și spun, căci în urma lor, din sălile de curs, creștea tot mai mult un vuiet, o larmă grea, care umplea, c-un fel de clocot, gangul boltit. Larma aceea mare părea că aduce nori nevăzuți de praf fin și-i răspîndește prin coridor, căci profesorul cel mai în vîrstă începu să tușească, oprindu-se, și tuși pînă i se înlăcrămară ochii. Clericii, în lungile lor reverende, ieșeau de-a valma din sălile de curs, umpleau coridorul, se strigau pe nume, cîntau, alergau. Dar zărind grupul profesorilor, cei din apropiere se linișteau, îi salutau, înclinîndu-se adînc, căci erau fără pălării, și se strecurau repede pe lîngă ei, apucînd pe scări în jos spre etajul întîi. Cîte unul se înțepenea deodată în ușa vreunei săli de curs, ridica dreapta și făcea un «pssst» prelung, făcîndu-i

băgători de samă pe cei ce erau încă în săli că domnii profesori sînt în coridor. Dar orice chemare la ordine era zadarnică. Larma creștea mereu; acum se ridica și de pe scări, și din coridorul de dedesubt, se auzeau uși izbindu-se, ferestre; se auzea cum sînt tîrîte din pod coșuri, geamantane. Din curte, din grădină se ridicau frînturi de cîntece vesele, strigăte. În cîteva minute întreg seminarul părea în plină revoluție.

Profesorul care tuși își șterse ochii cu batista. Dintre ceilalți trei, cel mai tînăr își ridica în fiecare clipă pălăria. Clericii treceau mereu pe lîngă ei.

— Uf, nerușinații, mi-au umplut plămînii! oftă cel mai în vîrstă, punîndu-și pe-ndelete batista uriașă în haină.

— La canonicie nu trebuiesc cine știe ce plămîni puternici, *issime*[1], zîmbi unul dintre profesori.

— În vacanța asta de Paști se va umplea cu siguranță locul vacant. Știm noi cu cine, zise al doilea.

— Of! of! nu-s eu născut pentru canonicie, prietinii mei. În zadar voiți să mă năcăjiți. Iacă dumnealui, iată, din dumnealui zic și eu că va ieși un canonic, și bătrînul arătă spre cel mai tînăr.

— Din Iliescu? întrebară cei doi.

— Hm... mai în grabă decît din voi! Nu-l vedeți că-i cu mîna tot la pălărie?

Iliescu se roși puțin, voi să răspundă, dar cel cu barba sură începu să tușească iar și le făcu celorlalți semn cu mîna să-l urmeze pe scări. Clericii furnicau în toate părțile. Unii alergau pe scări, se izbeau de profesori.

— Ați putea să fiți mai liniștiți, zise Iliescu, aruncînd o privire aspră celor trei clerici care trecură pe lîngă el.

[1] Canonicilor li se spunea: *reverendissime*.

Dar în aceeaşi clipă un cleric înalt, brunet, ras proaspăt, se izbi de profesorul cel bătrîn.

— Uf, ticălosule de Pascu, ticălosule de Pascu! zise bătrînul, oprindu-se pe scări şi punîndu-i lui Pascu mîna pe umăr.

— Scuzaţi, vă rog, domnule profesor, nu v-am băgat de samă, zise tînărul plecîndu-şi capul.

— Mai înţeleg să alerge ceilalţi! Dar tu? Tu-ţi pierzi capul în zadar! Eu ştiu că tu n-ai nici bani de drum, pentru ce nu te astîmperi?

În vreme ce vorbea, privindu-l cu multă bunătate pe Pascu, deschise portofelul şi îi puse-n palmă o hîrtie de douăzeci de coroane.

— Uf, ticăloşii ăştia, nu se mai satură de vacanţă! Le-a crescut mustaţa, le-a crescut mustaţa! zîmbi profesorul cel bătrîn. Of! ce mai lume, domnule Iliescu, ne prăpădim cu morala de azi a tinerimii, adaose apoi privind spre profesorul cel tînăr, care se roşi din nou şi iarăşi era gata să răspundă ceva.

Dar bătrînul îl opri deodată pe clericul Pascu, care voia să se depărteze.

— N-ai văzut pe Muraşanu, pe ticălosul ăla?

— O să-l trimit îndată, domnule profesor, zise repede, săltînd pe scări, Pascu.

Şi, în cîteva clipe, amîndouă coridoarele, sălile, grădina, curtea răsunau de acelaşi strigăt:

«Muraşene! Măi Muraşene! Muraşanu!»

Profesorii ajunseră în curtea largă a seminarului. Castani bătrîni umbreau cărările cu frunza lor proaspătă, fragedă de april. O lumină dulce se cobora de sus din văzduhul albastru. Din gura arămie a leului de la fîntîna din mijlocul curţii picurau rar ochiuri de cristal. Larma închisă între zidurile seminarului părea un necurmat bornăit de bondari uriaşi.

— Nu-s proşti tinerii că se doresc acasă pe aşa vreme! Of! Şi nouă o să ne priască vacanţa asta de două săptămîni, zise unul din cei trei profesori.

— Cred şi eu, răspunse bătrînul zîmbind, dar nu-şi lua privirile de la două vrăbii care, cu penişoarele îmborzoiate[1], săreau ciripind, de pe-o creangă pe alta.

«Te cheamă domnul profesor Marin! Iute, măi Murăşene!» se auzi deodată în grădină.

Şi numaidecît se văzu alergînd un tînăr înalt, bine legat, cu umerii largi. Era cu capul gol, şi lumina primăverii îi mîngîia fruntea înaltă şi părul castaniu. Ochii, vioi, albaştri, cu priviri hotărîte, cercetau faţa bătrînului de cum se opri înaintea profesorilor.

— Uitaţi-vă la el şi-mi spuneţi de nu-i ticăloşie? întrebă profesorul Marin pe colegi. Nu-i ticăloşie, domnule Iliescu? S-a şi îmbrăcat în civil! N-a ieşit bine din sala de cursuri, şi a şi lăpădat reverenda!

— Vă rog, sînt grăbit, se scuză Murăşanu, care abia acum se gîndi c-ar fi trebuit să-şi pună reverenda înainte de a se prezenta profesorului. Sînt foarte grăbit, adăogă îndată: plec cu trenul de amiazi.

— Of! ticală, şi te-ai fi dus fără să-mi spui ceva; nu ştiai că sînt dator popii din Văleni treizeci de coroane? începu bătrînul pe o voce tînguitoare. Nu ştii nici acum, după atîtea lecţii de morală, ce înseamnă dacă-ţi apasă conştiinţa o datorie? Domnule Iliescu, te rog să aduci tinerilor cazuri practice în lecţiile dumitale de etică creştină, zise, întorcîndu-se spre profesorul cel tînăr, şi, scoţînd portofelul, luă o bancnotă de douăzeci şi alta de zece coroane. Altfel, adăose repede, vîrînd cele două bilete în vesta clericului, creşti păgîni, şi nu creştini. Apoi îşi ridică privirile pline de bunătate la Murăşanu: Aşadar, pleci cu trenul de amiazi?

[1] *Îmborzoiat* — zburlit.

— Da, răspunse mişcat tînărul.
— Şi cînd ajungi?
— Mîne la douăsprezece.
— Cum?
— Noaptea trebuie să rămîn în X. Dimineaţa, cu căruţa, mai departe.
— O noapte petrecută afară de zidurile seminarului! zise bătrînul cu voce înaltă. Îl auzi, domnule Iliescu? Se-ncep aventurile. Of, o să te punem pe pîine şi apă vreme de o lună după ce te-i întoarce! Grele vremuri, fraţilor, zise el privind la profesorii care zîmbeau. Apoi îşi scoase repede ceasul. Zece şi jumătate, zise, punînd ceasul vechi în buzunar; eu v-aş pofti la o halbă de bere, adăogă clipind din ochiul stîng.
Cei patru profesori ieşiră pe sub boltitura veche a porţii seminarului.
Clericul Murăşanu, Vasile Murăşanu, porni cu capul plecat spre seminar. Cum era în anul al patrulea, se simţea om mare şi-l umilea puţin faptul că profesorul Marin îi dăduse cele treizeci de coroane în faţa celorlalţi profesori. Avea bani de drum, avea destui, căci de la Crăciun a tot cruţat; putea foarte bine domnul Marin să nu-l facă de rîs înaintea celorlalţi profesori cu o glumă aşa de... aşa de... Nici nu ştia tînărul cum să numească gluma profesorului cu datoria popii din Văleni. Adevărul era că domnul Marin a ţinut, ca şi alte daţi, să nu-şi uite de elevii lui cei mai deştepţi şi mai silitori. Anul acesta, la cursul de drept canonic, Pascu şi Murăşanu erau cei mai buni. Ceilalţi trei profesori însă nu s-au gîndit la nimic rău, îl cunoşteau bine pe bătrînul şi ştiau că domnul Marin se crede «tatăl elevilor», al «ticăloşilor».
Dar buna dispoziţie îi reveni clericului Vasile îndată ce intră în larma seminarului, în vuietul acela

ce nu se mai termina. Slugile începură să coboare geamantane, pachete, oprind la tot pasul pe tinerii clerici, care umblau încă forfota, să-și strîngă lucrurile pe care le duceau acasă. Erau unii din anul al patrulea care, poate ca să-și mărească bucuria, pachetau și lucruri de-acelea ce puteau rămîne foarte bine în seminar pînă la sfîrșitul anului, în iunie. Slugile, care coborau pachetele, se grăbeau, vorbeau tare, cîte unul scăpa vreo înjurătură. Tot mai mulți dintre clerici apăreau în civil, își potriveau hainele, le priveau cu plăcere, c-un fel de dragoste. Se simțeau ușori, veseli, fericiți.

Vasile Murășanu intră într-una din sălile de studii Vreo zece clerici ședeau înaintea oglinzilor cît palma, răzimate pe măsuțe, și se rădeau. Dacă în clipa aceea ar fi intrat rectorul ori vreun prefect de studii, s-ar fi crucit de dezordinea ce era în sală. Cărți, scaune, gazete, petece de hîrtii, vreo mînecă de palton, o jumătate de pantalon chiar se puteau vedea pe podele. Cei care se rădeau povesteau cu vocea închisă, întinzîndu-și gîturile, făcînd strîmbături ciudate, înaintea oglinzilor. Briciurile străluceau în lumina primăverii, ce se revărsa prin cele patru ferestre mari. Vasile Murășanu trecu în șir pe la cei ce se rădeau și băgă de samă că nici unul nu se atingea de mustață. Erau tot clerici din anul al patrulea, ca și el, și același glas tainic le spunea tuturor că e necesar să aibă o umbră de mustață pe cînd vor ajunge acasă. De altfel, la unii umbra aceea de sub nas era destul de groasă, destul de deasă. Cu săptămîni înainte, cu toate dojenile rectorului, mulți nu-și mai răseseră mustața. Între aceștia era și Vasile Murășanu, dar, el fiind blond, mustața lui nu se prea observa, spre marea lui părere de rău. Se încredință despre asta chiar acum, în fața oglinzii. Un fel de umilire, ca și mai înainte în curte, îi umplu sufletul, și el începu

din nou să pacheteze. Nu mai avea însă decît două cărți de așezat în geamantan. Le puse, ș-apoi șezu pe scaun. Mai avea o jumătate de ceas pînă să plece la gară.

— Uf, să-i fi luat dracul de papistași! strigă deodată, cu vocea groasă, adîncă, un cleric trunchios, cu fața pătrată, cu capul mare, aruncînd briciul după cuptor.

O clipă toate bricirile rămaseră nemișcate.

— Iar te-ai tăiat, Veniamine? întrebară deodată mai multe glasuri.

— De și-ar fi tăiat grumajii cine-a iscodit mai întîi tortura asta! strigă cel numit Veniamin și întoarse o față foarte neagră spre clerici. Sub bărbie avea o dungă roșie de sînge.

— Te-ai tăiat binișor, zise Vasile Murășanu, care se apropie, zîmbind, de Veniamin.

— M-am tăiat! Ia să-mi spui tu, că te ții om învățat, pentru ce, mama dracului, atîta hîrșteo-hîrșteo? Nu-i seminar romînesc? N-om purta noi bărbi și mustăță, ca toți popii?

— Să nu le placă fetelor de noi, Veniamine, răspunse rîzînd Vasile.

— Și pentru ce să nu le placă, te rog? Nu ne vom însura noi? Dacă papistașii nu se însoară și n-au motive să placă fetițelor, radă-se de trei ori pe zi, pînă își vor despoia pielea! Dar noi? Dar eu? Ei, s-o ia dracu de maimuțărie! făcu el cu totul înfierbîntat. Cine-mi dă un brici, da' știi, unu flacără, nu alta? adaose îndată, căutînd la cei din sală.

— Îndată-l ai pe-al meu, Veniamine, răspunse un cleric subțirel, care abia avea cîțiva fulgi în loc de barbă. Ți-am spus să-ți comanzi un brici de la Solingen, ăla nu te dă de minciună.

— Nu, dacă aș avea și eu barba ta, zise Veniamin.
Într-adevăr, clericul acesta avea numai 24 de ani, dar îi creștea într-o jumătate de zi o perie deasă, neagră și aspră, încît dacă, din glumă, își freca barba de obrazul unui cleric, acela țipa ca mușcat de șarpe. De altfel, era negru la față, și aceasta îl mai scutea de tortura rasului zilnic. A doua zi însă trebuia să se săpunească. Clericii așteptau cu plăcere clipa aceea și rîdeau cu lacrămi pînă ce lui Veniamin îi reușea să-și lucească pielea.

În sala de studii intrau mereu clerici.

— Servus!

— Sărbători fericite!

— Nu-ți uita de promisiune!

— Haida-hai!

— Un ou încondeiat de pe la voi să-mi aduci!

— Grăbește cînd îți spun; o să scăpăm trenul.

Vasile Murășanu se grăbi să-și ieie geamantanul. Dar cînd să iasă, vreo șase clerici aduceau, cu alai, pe al șaptelea. Făceau o gălăgie asurzitoare și-l siliră să intre pe cel de-al șaptelea în sala de studiu.

— Uitați-vă la el, nenorocitul, priviți-l! Va fi silit să meargă acasă în reverendă. Trăiască Petrișor! strigau ei tropotind pe lîngă clericul din mijlocul lor, care părea foarte nenorocit.

Era scurt, gros, prea gros pentru vîrsta lui, cu obrajii mari și plini. Vesta de la costumul cel negru nu și-o putu încheia decît cu mare silă în nasturele întîi de deasupra, în jos trebuia să fie mai largă c-o palmă ca să-l cuprindă. El, disperat, îmbrăcase jacheta și cercă s-o încheie, ca să acopere vesta, dar la subsuori jacheta-i plesni.

— Ia uitați-vă, măi, poate aveți ceva rezervă să mi se potrivească, începu cu o voce de om deznădăjduit Petrișor.

Fusese pînă acum, cu alaiul după el, prin toate sălile de studii, prin toate dormitoarele, repetînd mereu aceeași rugăminte. Clericii rîdeau, cercetau, aduceau veste, jachete mai uzate, dar nici una nu i se potrivea. Căutară și cei de aici, dar toate-i fură prea strimte.

Petrișor oftă și-și lăsă brațele moi de-a lungul trupului scurt și rotund.

— O să-l lăsăm aici. O să-l proclamăm vicerector! strigă un cleric din coridor, bătînd din palme.

— Asta nu-i semn rău, zise Veniamin, care chiar în clipa asta își ștersese obrazul ras proaspăt. Asta ne bate pe toți; calcă a protopop de pe acum!

In larma și în vălmășeala ce nu se mai curma, Vasile Murășanu își luă geamantanul, ieși în coridor, coborî scările și se apropie de bucătăria seminarului. Chemă un fecioraș, îi apăsă în palmă trei bani de cîte douăzeci.

— Să mi-l duci pînă la gară, Pătruț, îi zise vesel.

— Indată, domnișorule, răspunse zîmbind Pătruț. Mai am două, dar al dumitale e ușor. Numaidecît! adaose și se repezi pe scări.

Clericul ieși în piață, trecu pe dinaintea celor patru prăvălii; în toate se vedeau clerici în civil, care tîrguiau repede. Deodată își aduse aminte că el nu cumpărase nimic pentru cei de acasă. Adevărat că banii abia-i ajungeau de drum, dar acum avea cele treizeci de coroane de la profesorul Marin. Nu se mai simțea umilit de darul acela, ci, dimpotrivă, îi părea bine. Intră repede într-o prăvălie și, după cîteva minute, ieși cu trei pachețele. Era foarte agitat și porni repede spre librărie. In prăvălia în care fusese, oricît era de grăbit, a băgat de samă că unii clerici cumpără lucruri care nu puteau fi cinstite nici surorilor, nici frățiorilor mai mici de acasă. «Așadar, mai fac și alții așa», își zise, mîngîiat și fericit, că-și poate

împlini un gînd care-l urmărea de mult. «Eu o să-i cumpăr o carte», își zise hotărît, apropiindu-se de librărie.

Cu săptămîni înainte s-a gîndit să-i facă o mică surpriză domnișoarei Elenuța Rodean cînd se va întoarce acasă de Paști. Dar fie că între zidurile seminarului gîndul acesta îi păru prea cutezător, fie că se îndoia dacă se cuvine să-i facă vreun cadou fără ca s-o supere, el nu se putu hotărî să-i cumpere nimic. Însă acum, în civil, și afară, în libertate, văzînd apoi că și alții fac tot așa, el se hotărî repede, și hotărîrea aceasta îi umplu sufletul cu o bucurie adîncă. Abia-i veni hotărîrea aceasta, și numaidecît știu și ce carte avea să cumpere, deși mai nainte nu se gîndise la ea. Intră în librărie și ceru un volum de nuvele, foarte citit pe vremea aceea.

Cu ochii plini de lumină, ieși în stradă; volumul acela, cum îl ținea subsuoară, îi împrăștia o căldură dulce în tot trupul. Simți deodată că-i o carte deosebită, mai scumpă decît oricare alta pe care a atins-o pînă acum. Îi părea chiar că trebuie să o poarte cu o îngrijire deosebită. Mergînd spre gară, mîngîia, din cînd în cînd, coperta cu sfială. Adevărat că, ieșind din librărie, simți o ușoară mustrare, o neînsemnată învinuire. Dar acest glas depărtat, mai mult al seminarului decît al conștiinței lui, se topi în grabă, nu se mai auzi.

Acești clerici, ieri încă, păreau departe de toată grija cea lumească: ascultară nemișcați, cu capetele plecate, liturghia, urmară diferitele cursuri, se plimbară liniștiți în lungile lor haine negre prin gangurile reci. Azi furnicau pe trotuare, prin prăvălii, în drum spre gară, veseli, mîndri de libertate și de tinerețe. Erau chiar mulți care își duceau, în răstimpuri, mîna la mustață. Nu era nici un păcat în tot ce făceau acum, ci, dimpotrivă, toate micile lor ștrengării pă-

reau mai mult cele din urmă flori, poate, ale nevinovăției de copil. Chiar bătrînul lor duhovnic, dacă i-ar fi văzut așa de veseli, nu le-ar fi luat-o în nume de rău. Știa și el că viața nu se termină cu cei patru ani de seminar, ci că abia de aici încolo se începe. Totuși, multe lucruri nu li se puteau permite în seminar. Aici trebuia să se stăruie mai mult asupra educației lor preoțești, ca din tinerii aceștia să iasă preoți tari în credință și speranță, care să poată întări și pe alții. O, e foarte adevărat că se muncea aici pentru luminarea laturii celei mai prețioase a sufletului omenesc, pentru formarea și întărirea acelei conștiințe superioare, care e baza oricărui caracter adevărat; pentru cîștigarea acelui razim moral care nu prea obișnuiește să se clatine fiindcă purcede parcă din atingerea cu dumnezeirea. Dar din sufletul omenesc cresc atîtea simțiminte! Largi simpatii nehotărîte inundă, de la o anumită vîrstă, sufletele clericilor, ca ale oricăror tineri. Și pentru limpezirea, pentru îndreptarea într-o anume matcă a simpatiilor acestora, viața de seminar nu poate face nimic, ori foarte puțin. Simțimintele acelea care, vai, nu privesc defel viața cerească, ci cea pămîntească, cresc și fără voia superiorilor, și ei n-au nici vreme, nici chip ca să le ducă într-o singură albie, și numai din motivul că sînt foarte deosebite, aproape cîți tineri. Deci, pentru păstrarea uniformității, le interzic. Poate că uniformitatea aceasta, în unele cazuri, să fie primejdioasă. Sînt tineri care se gîndesc c-o anumită sfială la ceea ce le este oprit, pentru care interzicerea nu face decît să îmbrace într-o haină mai frumoasă lucrul la care se gîndesc. Aceștia reușesc să stabilească o punte de trecere între viața obișnuită de seminar și aceea pe care, de la o anumită vîrstă, încep s-o viseze; reușesc să armonizeze sentimentele lor și dorințele cu poruncile vii ale credinței. Aceștia sînt, de obicei, ele-

vii cei mai buni, și în tot cazul, cei care nu ajung decît foarte rar sub dojenile superiorilor.

Dar sînt și tineri pentru care opreliștea e o ațîțare, care se gîndesc cu un fel de patimă la lucrul oprit și-l văd mai vrednic de dorit. Aceștia nu prea pot stabili o armonie între viața de seminar și cea dorită de dînșii, ori, cel puțin, armonia nu o pot face statornică. Pedepsele din seminar îi ajung, de obicei, pe aceștia din urmă. Dar pentru superiori e, totuși, foarte greu să-și facă o judecată definitivă asupra clericilor. De multe ori s-a dovedit că speranțele puse în cutare cleric bun nu s-au împlinit, pe cînd altul, obișnuit la transgresiuni în seminar, a ajuns un preot model.

Vasile Murășanu era dintre clericii care reușeau să stabilească armonia pomenită, fără însă ca să treacă în exagerări. Așa, de pildă, el nu se simți cu nimic vinovat pentru faptul că, înainte de vacanța Paștilor, vreo patru săptămîni nu și-a mai ras mustața. Pentru ce nu și-o rădea, avea conștiința curată, nu se putea înșela : să vadă ce impresie va face asupra domnișoarei Elenuța Rodean. Dar faptul acesta nu-l ținea de păcat și nu se simțea vinovat chiar înșelînd pe superiori, silindu-se să-și ascundă înaintea lor tuleiele blonde.

...Cum se apropia de gară, le mîngîia din cînd în cînd și era foarte mulțumit că încep să se înmoaie, căci în săptămînile dintîi erau aspre și înțepau. Aflâ pe Pătruț, îi mai dădu douăzeci de bani, își luă geamantanul și se apropie de ghișeul de bilete. Era înghesuială mare, clericii se pierdeau în mulțimea celuilalt public. Vasile Murășanu se văzu în curînd între două domnișoare cu pălării mari, negre, cu fețele albe și zîmbitoare. De-o jumătate de an nu mai fusese în apropierea unei fete decît după ce cumpără volumul de nuvele. Atunci, cu cartea subsuoară, simți foarte aproape pe Elenuța Rodean. Dar nu era

vie, lîngă el, ca acestea două. El simţi cum se roşeşte deodată, cum i se aprinde obrazul şi cercă să privească la capul chel al unui bătrîn, care chiar atunci se apleca înaintea ferestruţii ghişeului. Cum privea la chelia aceea pămîntie, îşi făcea mustrări aspre că s-a roşit aşa, din bun senin, şi îi părea chiar că a păcătuit împotriva Elenuţei! A fost un adevărat zbucium pentru el pînă reuşi să scape din îmbulzeală cu biletul în mînă şi să alerge pe peron. Abia a ieşit în lume, şi lumea începea să-l înăbuşe! Cu mişcări destul de ridicole, se plimba pe peron, cercînd să se liniştească, şi fu fericit cînd simţi că-i scade căldura din obraji. Întîlni colegi şi începură să povestească veseli, rîzînd. Unii murmurau încet frînturi de cîntece, bătînd pe asfaltul peronului tacturi uşoare cu piciorul. Dar şi Murăşanu şi alţii nu puteau să nu arunce priviri fugare domnişoarelor care se zăreau prin mulţime, ori treceau pe lîngă ei. Pentru ochii clericilor ele aveau o atracţie deosebită. Vasile Murăşanu observă numaidecît felul lor de-a vorbi, clar, dulce, gîdilitor, cu totul deosebit de-al celorlalţi călători, de-al cucoanelor chiar. Şi, fără nici o sfială, îşi zise că-i place ciripitul acela. Era doar aşa de curat!

Bufnind pe nări, ţîşnind fuioare lungi de aburi, trenul se opri înaintea peronului. Cîteva clipe nu se mai putu vedea decît o mare învălmăşeală de oameni şi de geamantane. Spre nenorocul lui, Vasile Murăşanu ajunse într-un vagon în care erau tot străini. Un loc mai era liber, dar Vasile nu intră, ci rămase pe coridorul vagonului. O clipă se gîndi să se coboare, să cerceteze unde este vreun coleg de-al lui, dar nu se putu hotărî de teama să nu scape trenul. El călătorise de foarte puţine ori cu trenul — cînd venea la şcoală şi cînd se ducea acasă — şi chiar drumurile acestea le făcea în răstimpuri destul de în-

depărtate, așa că în el rămăsese mult din teama ce-o are țăranul față de monstrul acesta negru.

Nici nu avu vreme să se gîndească mult, se auzi un fluierat prelung, și trenul porni. Vasile Murășanu avu o tresărire de adîncă bucurie, de plăcere: mergea acasă! Era trecut de 23 de ani, adeseori în ceasurile de studiu își făcuse planuri serioase, bărbătești — credea el — asupra viitorului, și, totuși, bucuria ce-o simți acum era copilărească, dulce, ușoară, ca o alintare. Gara, casele din oraș, stîlpii de telegraf zburau în urma lui, și el simțea, ușor, deliciul apropierii de casa părintească. Căci în clipele dintîi el nu se gîndea decît la ai lui, la părinți, la cele două surori mari, la frățiorul mai mic, la casa, la curtea, la grădina lor. Și la gîndul că le va revedea în curînd, o căldură, o moleșire plăcută i se răspîndeau în tot trupul, ca și cînd ar fi iarăși băiat de 6 ani și ar adormi în mîngîierile mamei, care-și poartă domol degetele prin părul lui.

Se apropie de-un geam deschis. Un nesfîrșit covor verde, presărat pe alocuri cu floricele galbene de podbeal, fugea în urma trenului în apropiere, se rotea în depărtări ceva mai mari. Numai puține arături proaspete înnegreau pe alocuri. Ca o împăcare se cobora lumina dulce din văzduhul albastru: în zare, departe, cerul se îmbrățișa cu pămîntul într-o ceață vioric.

Vasile Murășanu sorbea cu lăcomie aerul primăverii, mireasma pajiștii tinere, a pămîntului umezit de ploaie. Nu-i mai părea rău că n-are nici un cunoscut în vagon. Cum privea minunile primăverii, îi lumină deodată un gînd, care-i umplu sufletul cu pace, c-un fel de mîndrie, de ambiție. «Iată, îi zicea gîndul acela, Dumnezeu, pe care pînă acum te-ai silit să-l cunoști din cărți, s-a pus pe lucru, ca să-l poți cunoaște mai bine.» Toată învierea din natură părea că-i anume

făcută să-l întărească, și mai mult, în convingerile ce se așezară în sufletul său cu privire la rostul vieții și al lumii.

Dintre toate carierele, cea preoțească pretinde să ai, mai în grabă, atitudini bine definite în fața vieții.

Între 20 și 24 de ani, cînd alți tineri, poate, sînt departe de tot ce se numește cugetare mai adîncă, clericul trebuie să aibă o credință, în chip de-a vedea și de-a pricepe viața. Nu e ușor să-ți formezi o convingere adîncă chiar în anii cînd valurile înflorite ale tinereții bat mai cu putere, și nici nu s-ar putea spune că cei mai mulți clerici ar ieși din seminar cu o asemenea convingere. Totuși, sînt și tineri care părăsesc seminarul adînc convinși de adevărurile credinței, cu hotărîri nestrămutate în suflet. Oricît ar fi de strălucitoare lumina care se revarsă din idealurile veșnice la care se închină, aceste suflete tinere, în unele clipe, simt totuși povara credinței lor hotărîte. Nu ca și cînd n-ar fi adevărată, ci ca și cînd ar fi prea grea, le-ar cere prea mult pentru vîrsta lor destul de fragedă încă.

Cînd un astfel de tînăr se poate convinge de realitatea adevărurilor ce le crede nu numai din logica minții sale, din revelație, din propovăduire, ci din nemijlocita priveliște a naturii, adevărurile acelea îi par cu mult mai calde, mai aproape de sufletul său și, dacă e sincer, trebuie să se bucure din toată inima.

Astfel se bucura Vasile Murășanu privind prin geam. Călătorii ieșeau din vagon, treceau pe lîngă el, vorbeau, rîdeau; el nu auzea nimic. O fetiță de vreo 15 ani, zveltă, cu ochii negri, cu nasul ridicat puțin, avu chiar curajul să vină pînă lîngă el și să privească pe sub brațul ce și-l ținea rezimat de geam. El nu o luă în samă, și drăculețul, întărîtat că nu reușește să-l scoată din visările lui pe tînărul care, aproape de-un ceas, privea prin geam, se apropie în

grabă iarăşi de el şi-i rîse la ureche. Clericul tresări, privi înapoi, dar nu văzu pe nimeni, şi îşi scoase iar capul prin geamul deschis. Avea o singură dorinţă: acum să-l întrebe profesorul Mariu despre «urmele lui Dumnezeu în lume», cum numea bătrînul argumentele cosmogonice. Ştiu că i-ar da un răspuns încît să rămînă domnul Marin cu gura căscată!

Trenul se opri la o gară mică, aproape un canton. Dar de cînd plecase din oraş, aici văzu Vasile Murăşanu satul cel dintîi. Părea un sat sărac, cu uliţi strîmte, cu case mici, acoperite cu paie ori şindrilă. Dar cît ce-l zări, gîndurile lui luară deodată alt drum. Îi veni în minte satul lor, şi cu el deodată îi veni în minte domnişoara Elenuţa Rodean, pe care aproape o uitase. «Da, am s-o văd, îşi zise, poate îmi voi şi petrece cu ea la Paşti; nesmintit însă îi voi da cartea.» Şi acum începură să-i furnice prin cap deosebite chipuri cum ar putea să-i prezinte volumul de nuvele. Nu se putea hotărî nici pentru unul dintre multele planuri pe care i le recomanda mintea şi închipuirea. Pe unul singur îl respinse de la început: anume să compacteze [1] întîi volumul. S-ar putea foarte uşor ca compactorul să nu i-l dea gata pînă va fi acasă. Pentru ceva se hotărîse de la început: să scrie o dedicaţie pe pagina întîi a volumului. Dar ce să scrie, cum să-i zică? Să pună o maximă ori un vers, ori simplu «domnişoarei», ori «drăgălaşei domnişoare» — nu se putea hotărî!

În sfîrşit, va trebui să fie mai cutezător de aici încolo. Aceasta era limpede. Mai are două luni, îşi ia diploma, parohii vacante bune — căci se gîndea, nesmintit, la una de clasa întîi — vor fi de bună samă la toamnă şi ar putea, deci, în vara ce vine să se căsătorească. Trebuie să se convingă odată despre

[1] *A compacta* — a lega cărţi.

simpatia fetei, despre învoirea domnului Rodean. Pînacum n-a putut afla nimic cu siguranță, nici mirare nu e, căci a fost aproape băiat! Dar de-acum trebuie sa se convingă, nu mai e vreme de așteptat. Se simțea om matur, bărbat, care trebuia să-și făurească viitorul. Cum se gîndea așa, avu chiar unele porniri de mînie față de Elenuța și notarul Rodean că nu i-au dat să înțeleagă nimic cu siguranță pînă acum și că poate chiar în vacanța asta de Paști nu-l vor lăsa să bănuiască nimic. Alți colegi de-ai lui din anul al patrulea puteau vorbi cu siguranță de logodnă în august, de căsătorie în octombrie anul curent; el nu putea să le spună nimic.

Începu să se gîndească cu sfială, cu plăcere la sat și la Elenuța și sfîrși printr-un fel de mînie, de revoltă împotriva ei și a părinților ei; adevărat că și revolta aceasta izvora chiar din faptul că Vasile Murășanu ținea mult la fetița aceea. Gîndurile și hotărîrile ce-și lua erau jumătate de tînăr, jumătate de bărbat, și se încurcau mereu... Vai, era adevărat că Elenuța Rodean era avută, era chiar prea avută pentru un cleric! Dar, în sfîrșit, el încă va ajunge, cu siguranță, într-o parohie bună, poate peste cîțiva ani să fie protopop, și, la urma urmei, notarul poate să nu-i deie zestre așa de mare. El, Vasile, se mulțumește și cu mai puțin, ba, dacă ar fi chiar de lipsă, nu-i trebuie nici o zestre. Vor putea ei trăi foarte bine și foarte fericiți și fără aurul notarului Rodean.

Deodată începu, așa, din bun senin, să-l judece foarte aspru pe notar pentru că era avut. Începu să urască, din tot sufletul, baia de aur la care era părtaș principal tatăl Elenuții, aproape singurul proprietar. Și-o închipui repede ca o gură de iad, ca un dușman care se pune curmeziș în calea fericirii lui. Și are vreun merit notarul că s-a îmbogățit? N-are.

Peste orișicine poate da un astfel de noroc. Și peste el, clericul Vasile Murășanu.

Nu mai admira acum frumusețile primăverii, nu se mai gîndea la argumentele cosmogonice pentru existența lui Dumnezeu; descoperea piedeci tot mai grele în apropierea lui de Elenuța Rodean. Își aduse aminte că una din fetele notarului era măritată, de doi ani, după un doctor la oraș; că alte două sînt logodite de prin faur — după cît știa — cu doi advocați tineri. Își aminti că, între oaspeții care cercetau familia notarului, n-a zărit niciodată vreun preot, ori vreun cleric între tinerii care făceau curte domnișoarelor. Gîndurile lui deveneau tot mai grele, tot mai serioase. Ce folos că frățietatea, egalitatea între oameni e proclamată de atîtea veacuri de legea lui Hristos, că e vestită cu căldură de atîția mari gînditori dacă averea pune atîtea stavile între oameni! În Văleni, chiar, baia de aur «Arhanghelii» n-a săpat prăpastii îngrozitoare între oameni, între intelectualii de acolo? Tatăl său, popa Murășanu, fiindcă nu-i societar la baia aceea, nu-i socotit numai ca a cincea roată la car? Chiar țăranii nu salută cu mai mult respect pe notarul Rodean decît pe popa? Poate să dea și peste el un noroc ca și peste tatăl Elenuții! Dar popa Murășanu, de șaptesprezece ani, cum nu s-a întîlnit cu un astfel de noroc? Nu, averile mari nu sînt rînduite decît pentru puțini oameni. Clericul ar fi voit să se convingă că sînt rînduite spre pierzarea acelor oameni, dar se gîndea la belșugul în care trăia familia notarului și vedea că baia aceea de aur «Arhanghelii» deocamdată numai pe el îl apasă, pe el îl face nenorocit.

Trenul alerga în goană nebună, șesul se strîmta tot mai mult, dealuri se înălțau tot mai dese, mai înalte de o parte și de alta. La o gară mai mare Vasile Murășanu se coborî, schimbă trenul și, la 7

sara, ajunse în orașul X, unde trebuia să rămînă peste noapte. El se coborî puțin mai liniștit, își zicea că Elenuța nu se va gîndi niciodată că averea ar putea să sape o prăpastie între ei. Ea e curată, nevinovată, vînturile ambiției nu s-au apropiat încă de sufletul său. Clericul încerca să se convingă că Elenuța nici nu samănă cu celelalte surori, că e modestă, prea modestă chiar, și că, la urma urmelor, s-ar putea căsători și fără învoirea părinților. El se apropia aproape fericit de birtul unde avea să rămînă peste noapte, cînd deodată simți că-l îneacă un fum, un miros înădușitor. Cunoștea mirosul acesta. Se opri o clipă și văzu fumul întunecat și gros care se înălța în columne lungi din multele urloaie ale fabricilor care topeau materii minerale. Baia «Arhanghelii» îi apăru deodată și mai amenințătoare, ca și cînd l-ar pîndi din întuneric, și Vasile Murășanu intră cu inima strînsă în birt. Se opri o clipă lîngă ușă și deodată simți o dorință adîncă de-a se întoarce în seminar. Nu mai simți nici o plăcere să meargă acasă.

II

Cînd intră Vasile Murășanu în birt, în jurul meselor rotunde ospătau cu mîncare și băutură mulți oameni. Era o sală pătrată, destul de afumată. Vița-de-vie ce decora pereții abia se mai cunoștea. Un om înalt, ridicîndu-și mîna, ar fi ajuns la tavan. O singură lampă, suspendată, lumina deosebitele fețe aplecate asupra farfuriilor. Crîșmarul, un om mijlociu, chel, pîntecos, se apropia cînd de o masă, cînd de alta, și c-o voce aspră, răgușită, întreba pe oaspeți ce mai poftesc. Cu aceeași voce de țîțînă neunsă striga, privind pe o ușă deschisă:

— Domnișoară ! O friptură de purcel ! Un litru de vin ! Două halbe.

— Vineee ! se auzea din depărtare.

Și domnișoara, o femeie voluminoasă, palidă, cu nas încovoiat de semită, apărea îndată cu farfurii, cu băuturi.

Crîșmarul se apropie de clericul Murășanu, care se așezase într-un colț, la o masă liberă pînă acum. Îl cunoștea de mult, căci de cînd Vasile umbla la școală se oprea aici, în fiecare an, de două-trei ori. Dar acum birtașul păru că nu-l cunoaște.

— Ce poftești dumneata ? îl întrebă indiferent.

— O cameră pentru noapte.

— Este, este, dar pînă atunci ceva de gustare, vin, bere ? Poftești și o friptură de vițel ?

Vasile Murășanu băgă de samă numaidecît că domnul Ilie nu-l cunoaște. Îi fu foarte mulțumitor pentru neatenția asta.

— Da, o halbă, te rog, și pe urmă cina, friptura de vițel.

— Domnișoară ! O halbă pentru dumnealui și o friptură de vițel ! strigă domnul Ilie spre ușa deschisă.

Peste puțin, Vasile Murășanu sorbea din halbă. Își răsuci apoi o țigară și începu să asculte la doi țărani care se așezaseră la o masă aproape de el. Birtul acesta avea o singură sală pentru oaspeți și se puteau vedea, adeseori, la aceeași masă preoți, advocați, țărani, meseriași. Cei doi țărani vorbeau încet, aproape șoptind, închinînd mereu din păhăruțe.

— De, zise unul, dacă nu-i noroc, nu-i, și pace ! Eu de la Stretenie am cheltuit două sute de zloți și am muncit în rînd cu băieșii. S-a iprăvit ! La «Corbul», la «Balta neagră» nu mai este aur ! Am să încerc acum la «Trei sfinți».

— Cheltuieşti degeaba, zise celalalt. Eu în băile de la noi nu mai cred. De cinci ani, de cînd tot încercăm, ne-am fi putut cuminţi. Aurul s-a tras de la noi, s-a tras în munţii din Văleni. Prost am fost că n-am crezut ce mi-a spus acum trei ani Vasile Roşca. De-l credeam, îmi rămîneau în pungă o mie de zloţi.

— Ei, băieşii nu pricep totdeauna ce spune vîlva băilor[1], zise cel dintîi. Dacă ne-am fi luat după Vasile Roşca, azi trebuia să fim mutaţi cu satul în Văleni. Totuşi, nu putem zice că n-ar mai fi picat şi pe la noi cîte un kilogram, două.

— Atîta e puţin, prietine, şi, de-mi vei crede mie, va fi tot mai puţin. Cît despre mine, eu sînt hotărît! Îndată ce trec sărbătorile Paştilor, mă duc în Văleni.

— Ca băieş cu plată la zi?

— De ce nu? Despre «Arhanghelii» de-acolo se povestesc adevărate minuni. Sînt încredinţat că tot ce mi-a spus Vasile Roşca e adevărat. Să vezi numai, nu se poate înşela cineva aşa de tare. Venea Vasile Roşca, ud şi flămînd, în puterea nopţii, de la «Corbul». Venea ca omul năcăjit, cu capul frînt în piept. Deodată vede că opaiţul din mînă nu-i mai luminează. Se opreşte, priveşte înfricoşat în sus: o flacără uriaşă trecea peste munţi ş-un glas striga din flacără: «Norocul Vălenilor, norocul Vălenilor». Şi pe lîngă glasul ăsta mare se auzeau încă multe, care păreau că fierb şi nu se putea pricepe ce spun. Dar Vasile a rămas stîlp de piatră şi a văzut cum flacăra s-a coborît pe muntele Corăbiuţa, unde e baia «Arhanghelii». Dacă ai fi cuminte, m-ai asculta...

Cei doi ţărani îşi apropiară scaunele, îşi aplecară feţele, nerase de săptămîni, şi începură să şoptească.

Un sloi de gheaţă se aşeză pe inima clericului Va-

[1] *Vîlva băilor* — zîna despre care se crede că stăpîneşte comorile din minele de aur.

sile Murășanu; din sloiul acela îi străbăteau trupul lungi fiori de frig. Lăsă mîncarea aproape neatinsă și se ridică, voind să treacă în cameră să se culce, să fie singur. Dar în clipa aceea crîșmarul îl observă, bătu din palme și se apropie, zîmbind, de el.

— Dumneata erai? Ptii. nici nu te-am cunoscut! Cum nu mi-a dat prin cap că e luni, în săptămîna mare, și se încep vacanțele de Paști? Îi strînse cu putere mîna; îl făcu să șadă din nou la masă; aduse o jumătate de vin.

— Căruța noastră a fost de curînd pe-aici? întrebă în silă Vasile, care nu fu deloc mulțumit că l-a recunoscut crîșmarul.

— N-a fost. Dar pe dimineață va fi aici cu siguranță. L-ai avizat pe părintele?

— L-am avizat, dar poate vor fi drumurile rele. Alte dăți era totdeauna de cu sară aici.

— Poate să sosească încă! E abia nouă, zise repede domnul Ilie. Dar nu e nici o supărare dacă nu vine! E aici trăsura domnului notar Rodean.

— E aici? întrebă Vasile, pălind și mai tare.

— O, aproape în fiecare săptămînă! Multă alergare, multă zoală [1] pe cai! Dar fie, că i se plătește! Crîșmarul se apropie mai tare de cleric și-l întrebă încet: Aș vrea să știu chiar din gura dumitale: sînteți societar la «Arhanghelii»?

— Nu sîntem, zise aproape deznădăjduit Vasile Murășanu că numele acesta îl urmărește pretutindenea.

— Am deci eu dreptate, spuse ceva mai tare birtașul, privind la masa din fund, unde patru inși jucau cărți. Dar e pagubă, adaose îndată cu vocea scăzută, e mare pagubă! Acolo e aur mult acum. E o nebunie ce-i acolo!

[1] *Zoală* — trudă, osteneală.

— Mai mult ca în iarnă? întrebă abia auzit Vasile. Cei doi țărani încetară deodată din șoptit, își dădură capetele înapoi și începură să asculte.

— În iarnă n-a fost nimic! Acum e adevărată minune: taie în aur ca-n mămăligă! Păcat că nu-i părtaș părintele! Acum odată știu că l-ar fi văzut Dumnezeu! Notarul Rodean nu mai știe unde să-și adune bogățiile. Pe dumneata nu te-a avizat nimeni?

Birtașul îl privi cercetător; lui Murășanu îi păru că face o aluzie, o aluzie la domnișoara Elenuța: cel puțin ea-l va fi avizat! Și începu să urască deodată, din tot sufletul, pe omul acesta chel, a cărui voce îi cirțiia mereu la urechi ca o țițină neunsă.

— Nu știu nimic, zise el rece.

— Așadar, e adevărat că familiile dumneavoastră nu sînt în relații de prietinie, că pentru aceea n-a putut ajunge părintele părtaș la «Arhangheli»? Chelul îl sfredelea cu privirea, în care ardea nerăbdarea.

— Tata niciodată n-a umblat să ajungă societar la baia aceea, răspunse cu dezgust clericul.

— Se poate, se poate... zise repede, satisfăcut parcă, birtașul. Dar n-ar fi rău să încerce. Cu o vorbă bună, domnul Rodean... ce mai știi... poate i-ar da și dumnealui o parte, poate...

— Of! făcu scîrbit clericul și privi în laturi.

— Ei, dumneata ești tînăr, dumneata ai capul plin de iluzii! Dumneata crezi că așa ceva ar fi cu nepuțință! Dar în viața cîte nu se întîmplă, cîte nu trebuie să se întîmple! Vorba e să știi prinde momentul. Iată, eu aș fi gata... aș fi aplicat... să-i fac orice servicii notarului dacă m-ar lua societar. E o avere uriașă, acolo, tinere!

— Trăim noi și cu mai puțin, trăim din ce ne dă Dumnezeu, domnule Ștefănescu, zise Vasile Murășanu și se ridică foarte întunecat de la masă.

— Păcatele mele, făcu deznădăjduit crîșmarul, nu zic eu că pierim! Dar n-ar fi permis ca astfel de bucături să ne scape din gură. Trăim și noi, dar, totuși, ce deosebire! Iacă, amețim umblînd după treburi, facem umbră pămîntului. Ce-i viața noastră pe lîngă a notarului Rodean, de pildă? Știi unde s-a dus azi-dimineață? La Viena, să-și aducă fata.

— Fata? întrebă repede Vasile, simțind că începe să-i vîjîie capul.

— Așa-i că te miri? făcu satisfăcut Ștefănescu, deschizînd o gură largă de pește.

— Care... domnișoară? bîlbîi Vasile.

— Ei, d-apoi domnișoara Elenuța, cea mai mică. A petrecut iarna întreagă la Viena, într-un institut foarte renumit. «Arhanghelii» știu că-i vor scutura acestei păsăruici o zestre frumoasă!...

Vasile Murășanu ieși, fără să-i mai spună o vorbă, fără să fi gustat din vin, și trecu în camera unde avea să doarmă. În urma lui, cei doi țărani zîmbiră, se priviră cu înțeles și, ciocnind, sorbiră păhărelele.

Crîșmarul Ștefănescu îi observă, se apropie de ei.

— Domnișorul e din Văleni? întrebă unul.

— Da, e ficiorul părintelui de-acolo, al popii Murășanu. Am tot auzit că popa cu notarul nu se au bine în Văleni, dar acum cred. Și e păcat, părintele e un om foarte cumsecade și are familie grea. Două fete de măritat. S-ar fi căzut să aibă și ele o zestre de la «Arhanghelii».

— E adevărat, dar, că-i aur mult acolo de trei săptămîni? întrebă cu privirile aprinse celălalt țăran.

— Notarul nu merge atîta pentru fată la Viena, ci mai mult ca să schimbe acolo aurul. Se zice că se plătește cu mult mai bine, răspunse birtașul. Apoi, după o gîndire: Ia să-mi spuneți, pentru ce nu mergeți dumneavoastră acolo să lucrați?

Cei doi ţărani se priviră, zîmbiră cu înţeles, apoi unul răspunse:

— Nu-i lipsă de băieşi străini. Sînt destui în Văleni.

— Of, dar o zi poate că tot aţi putea munci. Şi o zi e mult! zise Ştefănescu, privind cu lăcomie în depărtări, ca şi cînd ar vedea aurul de la «Arhanghelii».

El se depărtă de masa celor doi, legănîndu-se pe picioarele scurte şi groase ca doi butuci.

Cei doi ţărani nu mai vorbiră. Crîşmarul le ghici gîndul: ei se hotărîseră să se facă luntre şi punte să poată munci cel puţin o jumătate de zi la «Arhanghelii». Tăceau acum, surprinşi, înfricoşaţi că taina lor e descoperită. Peste puţină vreme se ridicară şi se strecurară în noaptea rece.

Vasile Murăşanu se lăsă frînt pe pat. Nedezbrăcat, stătea întins, ţinîndu-şi mîinile reci pe fruntea înfierbîntată. Capul îi vuia mereu şi începu să-l doară cumplit. Nici un gînd limpede nu-i veni la început. Îi revenea mereu în imaginaţia aprinsă flacăra uriaşă de care vorbise ţăranul acela, şi-i părea uneori că aude şi glasul: «Norocul Vălenilor, norocul Vălenilor». Apoi, alte închipuiri i se amestecau, alungîndu-se mereu. Văzu seminarul, pe profesorul Marin, auzi înjurînd pe clericul cel negru care se tăiase cu briciul. Nu-şi putea da sama ce se petrece cu dînsul. Cînd începu să se mai liniştească, băgă de samă că lumînarea arsese de jumătate. Cercă să se ridice, s-o sufle, dar simţi o durere adîncă în toate încheieturile. Se lăsă iar pe perină şi se simţi deodată foarte deznădăjduit. Acum ştia că toată durerea lui izvora din vestea că Elenuţa fusese o iarnă întreagă la Viena, şi că el nu ştiuse nimic. Simţi o revoltă adîncă împotriva părinţilor, a surorilor că nu l-au avizat, că nu i-au scris nici un şir; împotriva Elenuţei, că nu i-a trimis o singură ilustrată... Deodată îi veni întrebarea aceasta: «Dar cînd ţi-a mai scris ţie Elenuţa?» Ca şi cînd s-ar fi tre-

zit dintr-un somn adînc, privi la întrebarea aceasta, pe care părea că o vede scrisă, pe o foaie albă de hîrtie, înaintea sa. «Cînd mi-a mai scris» își zise el înfiorat. Și tot el își răspunse: «Niciodată!» Și acum, întîia oară în viață, începu să judece așezat, cumpănind totul, cumpănindu-și limpede simțimintele. Îi păru acum că de pe dînsul cade o haină ușoară și rămîne în el ceva ce nu se va clăti niciodată. Îi părea ca și cînd copilăria s-ar fi depărtat de la el pentru totdeauna.

Pentru ce să-l fi avizat părinții ori surorile? Știa cineva că el se gîndește la Elenuța? S-a spovedit el vreodată cel puțin surorilor? Ori, din purtările lui, ar fi putut pricepe cineva că-i e simpatică domnișoara aceea? Iată cît a fost el de copil! Nimeni nu știa nimic ce gînduri îl bat, și aștepta să fie avizat că pe Elenuța a dus-o notarul la Viena! Dar ea știa ceva? Oricît se gîndi Vasile Murășanu, nu-și putu aduce aminte de nici o vorbă, privire sau purtare din care Elenuța să știe ce-i în sufletul lui. Și ce era în sufletul lui? Dintr-o ochire fulgerătoare, clericul înțelese că era o lume întreagă, dar pînă acum nu făcuse nimic ca și alții să poată descoperi lumea aceea! Simți cum i se aprinde obrazul de rușine! Altfel trebuia s-o iubească!

Cu o claritate uimitoare i se arătau icoane din trecut. Întîlnirile din sat, în vacanțele de vară, pînă fusese elev, nu însemnaseră mult. Își ridica pălăria, domnișoarele cele mari înclinau din cap, fetița cea de 12 ani rîdea, săltînd ușor pe lîngă ele, în haina de zăpadă. N-a știut niciodată din ce motive, dar ai popii nu mergeau la notar, ai notarului nu veneau la ai popii. Nici nu s-a gîndit în anii aceia că nu ar trebui să se întîmple așa, ci altfel. El, pe-atunci, avea o singură grijă: școala și certificatele; iar acasă, să ajute la fîn, la otavă, la secere. Îi părea chiar că domnișoarele notarului sînt niște străine în sat.

În anul al doilea de seminar, mergînd odată la plimbare cu ceilalți clerici, în rînduri de cîte doi, văzu că se apropie de ei un șir lung de costume cenușii: înainte erau fetițe mici, apoi tot mai înalte. Cam pe la mijlocul șirului zări o față cunoscută și își ridică pălăria.

— O cunoști? îl întrebă clericul de lîngă el.

— Mi se pare că-i fata notarului de la noi, răspunse Vasile, și inima începu să-i bată cu putere.

— Numai ți se pare? Se poate asta?

Dar a mai văzut-o încă de trei ori. A salutat-o, și fetița i-a zîmbit. De-atunci s-a început visul lui de fericire. În vacanța următoare a întîlnit-o, o dată, singură pe stradă. Venea de la prăvălie, pe umeri cu o năframă cafenie. Trăgea un vînt rece de la miazănoapte. O salută și voi să treacă, îl amețeau bătăile inimii, dar fetița, acum de 15 ani, îl opri.

— Nu-ți pare curios, domnule Murășanu, că sîntem dintr-un sat și abia ne cunoaștem?

El nu răspunse.

— În anul viitor ai putea să-mi faci cîte-o vizită în internat. E permis. Îi zîmbi și se depărtă.

Dar în anul viitor, și în acesta, Elenuța nu mai veni în orașul unde își făcea Vasile seminarul. Notarul Rodean o purta, aproape în fiecare an, tot la alte școli.

Abia ar face cîteva ceasuri dacă ar aduna toate minutele cît a vorbit cu domnișoara Elenuța. Și chiar atunci vorbeau despre lucruri așa de indiferente! Nebun a fost că-și ținea ochii mereu plecați în pămînt! Poate fetița aceea ar fi voit să-i vadă, poate el ar fi descoperit ceva în privirile ei. El o cunoștea mai mult după voce, după vocea aceea dulce, clară, pe care ar fi cunoscut-o între mii de glasuri. Îi părea că fetița aceea vorbește deosebit

de mlădios cînd era aproape de el și lui îi era destul atîta.

Ce băiat a fost! Mereu revenea la convingerea aceasta și nu-și putea ierta că fusese așa de negîndit, că nu-i dăduse Elenuței un semn despre simpatia lui! Adevărat că în vacanțele de vară cerca de multe ori să se apropie de ea; adică mai mult avea dorința aceasta, căci îndrăzneala îi lipsea. Dar Elenuța va fi putut înțelege dorința lui? Cum s-o înțeleagă văzîndu-l mereu în depărtări mari de dînsa? El a fost așa de neprevăzator, așa de mărginit, încît se mulțumi cu simțimintele sale și nu s-a mai interesat și de-ale fetei. Cu cît o iubea mai mult, o credea, tot mai cu siguranță, a lui. În gînd se și logodise, se căsătorise chiar cu Elenuța, și trăiau amîndoi undeva departe, într-o parohie bună.

Ce prostie!

Inundîndu-l mereu lumina ce i-o coborîse în suflet fetița aceasta, trăise într-o lume de închipuiri, care, vai, poate n-o să se realizeze niciodată.

Acum, venind în vacanța de Paști, făcuse o ultimă prostie: îi cumpărase volumul de nuvele! Și se gîndise să-i scrie și o dedicație! Dar cine-l putea asigura că domnișoara Elenuța va fi bucuroasă de darul lui, că-l va primi? Și chiar să-l primească, are el vreun drept să-i scrie un șir pe pagina întîi?

Un gînd chinuitor izvorî acum din întunerec: poate alt tînăr e stăpîn pe inima Elenuței! Prin cîte orașe a trăit, nu va fi putut întîlni pe cineva care să-i placă și care să nu fie așa de nedibaci ca Vasile? Nu s-ar putea chiar ca notarul Rodean să-i fi ales pe cineva, cu situație bună, frumos, avut? Avut! Aceasta era calitatea cea mai primejdioasă a unui tînăr pentru Vasile Murășanu. Nedeslușit simți că avuția notarului Rodean e ceea ce l-a umplut de sfială și nehotărîre,

în apropierea lui de Elenuța! Baia «Arhanghelii» îi veni în minte mai amenințătoare ca totdeauna.

Și simți deodată că urăște din tot sufletul acest izvor de aur; pe cei doi țărani care o pomeniseră, pe birtașul Ștefănescu care o lăudase; chiar drumul acesta spre casă și pe toți oamenii de pe-aici care păreau infectați de setea de aur.

Abia în zori putu să ațipească, și în somnul scurt i se arătă flacăra aceea uriașă pe care o văzuse băiețul Vasile Roșca; acum avea proporții înfiorătoare, îmbrăca cerul întreg, umplea văzduhul, se cobora pe pămînt aprinzînd pădurile. Se trezi, asudat, înfiorat, la 7, cînd auzi o ciocănitură în ușă.

III

Sluga popii Murășanu sosi în curtea birtului cu noaptea-n cap. Deshămă călușeii de munte, îi duse în grajd, le puse otava în iesle și, aruncîndu-le pe spinare două țoale vărgate cu roșu, ieși în curte. În liniștea adîncă se auzeau numai sforăiturile cailor din grajd și, în răstimpuri, horcăitul vizitiilor care dormeau în trăsuri, înväluiți în mantale blănite. Sluga Ierotei își săltă pe umerii largi cojocul mițos și, șezînd în căruță, începu să-și răsucească o țigară. Nopțile de april erau foarte răcoroase la munte. Lui Ierotei nu-i era frig și, după ce stinse capătul de țigară, ar fi voit să ațipească puțin, dar nu putu. Se mișca mereu în cojoc și abia aștepta să se reverse de ziuă. Adăpă în zori caii, le mai puse în iesle restul de otavă, și îndată ce zări o slujnică deschizînd o fereastră de la bucătăria birtului, îi strigă:

— Auzi, tu, hăi, tu, scumpete, s-au sculat domnii?

Slujnica nu-i răspunse, ci-și retrase numaidecît capul buhos, fața umflată de somn. Dar în curînd

aceeași față se coborî în curte, să deschidă cotrețele pasărilor.

— S-au sculat domnii, tu, vecină? o întrebă din nou Ierotei.

— Prostule, zise slujnica mînioasă, nu s-or scula cu noaptea-n cap!

— Dar un păhărel de rachiu aș putea să capăt?

— Nici domnișoara nu s-a sculat, răspunse fata, dînd drumul pasărilor, care umplură numaidecît curtea. ciriind, alungîndu-se, începînd să rîcîie prin resturile de nutreț de sub trăsuri.

— Mi-ai putea aduce tu un păhărel de rachiu? Nu-l poftesc de-a geaba, zise Ierotei.

Slujnica îl privi mînioasă și nu-i răspunse. Îi părea foarte cutezător ca omul acesta, trecut de 40 de ani, cu fața brăzdată de pârâiașe adînci, cu mustața surie, să-i vorbească așa.

— Nu te mînia, zise Ierotei, dacă nu poți, bine, o să aștept pînă se va scula domnișoara. Dar mi-ai putea spune: domnișorul nost' a sosit?

— Care domnișor? întrebă slujnica încruntîndu-și sprîncenele.

— Domnul *tiolog*, ficiorul popii din Văleni, răspunse Ierotei. După el am venit.

Fata îl privi deodată cu multă curiozitate.

— Din Văleni ești dumneata? îl întrebă repede.

— Ba bine că nu! Dar iote, zise Ierotei, zărind o trăsură cunoscută, asta parcă ar fi a notarului de la noi.

— Da, e a domnului Rodean. E adevărat că a tăiat săptămîna asta douăzeci de kilograme de aur?

— Cine?

— Domnul notar.

— El nu, dar băieșii dumisale, zise cu convingere Ierotei.

— Sluga domnului Rodean de ieri dimineață nu s-a mai mișcat din crîșma de la «Trei stejari».

— Hm! făcu Ierotei cu deznădejde. Ăla poate!

— Așadar, e adevărat? întrebă slujnica apropiindu-se mai tare de el.

— Ce să fie adevărat?

— Că din aurul acela i-a venit și slugii o parte bunicică?

— Cine umblă cu mierea și să nu-și lingă degetele? întrebă Ierotei abătut.

Fata oftă și porni spre scări. Se gîndi cu ciudă că nu dăduse nici un crezămînt slugii notarului. Ieri, la ojină [1], o trimisese domnul Ștefănescu, birtașul, s-l caute pe «ticălosul ăla», care își uitase toată ziua de cai. Ea îl află, după multă alergare, în crîșma de la «Trei stejari». Sluga își petrecea cu doi lăutari. Cît ce-o văzu, o prinse în brațe, o strînse cu putere și-i zise: «Lasă caii dracului! Vino lîngă mine. Facem o petrecanie, de...» Și-i arătă o pungă plină. Ce proastă a fost că n-a rămas! Putea să aibă azi cîțiva galbeni din punga aceea. Deodată se opri înaintea scărilor și se întoarse spre Ierotei.

— N-ai lucrat și dumneata pe la «Arhangheli»? îl întrebă repede.

— Nu, eu nu! răspunse c-o voce deznădăjduită sluga. Eu nu mă pricep la băit, altfel, n-aș sluji eu pe la popa.

Fata se învîrti repede într-un călcîi și dispăru în birt.

Mai tîrziu se sculă și domnișoara. Ierotei își bău rachiul pe care-l poftea de-atîta vreme.

— Domnișorul din Văleni s-a sculat? întrebă el pe chelneriță, care părea foarte indispusă.

[1] *Ojină* — moment al zilei situat la jumătatea timpului dintre amiază și asfințit.

— Încă nu, răspunse ea scurt.

— Te rog să-l trezeşti ; avem drum lung şi greu pînă acasă.

Dar domnişoara nu-l luă în samă. Abia pe la 7 îi împlini rugarea domnul Ştefănescu.

Vasile Murăşanu desluşi cu mare silă unde se afla. Sări din pat şi văzu, abia acum, că dormise îmbrăcat. Se spălă repede, îşi luă geamantanul şi ieşind zări pe Ierotei în curte. De patru ani era Ierotei slugă la popa. Nu fusese căsătorit niciodată, nici nu era din Văleni. Lui Vasile nu i-a fost niciodată simpatic omul acesta moale, încet în mişcări, puţin cam tăntănit[1] de cap şi teleleu. De multe ori se mira, înaintea părintelui, cum de-l mai ţine. Vedea cum Ierotei, cînd era mai arzătoare munca, se îmbolnăvea, ori tîndălea, încurcînd mai mult decît ajutînd. «Ce vreai. îi răspundea tatăl său, dacă nu-l ţin pe el, rămîn fără slugă. Ficiorii de-aici din sat nu vin. Băile-i ademenesc pe toţi.»

Şi astfel părintele Murăşanu era silit să-şi amărască zilele cu Ierotei. De altfel, nu era om rău. Avea o singură patimă : rachiul, dar mai mult îl gusta, nu bea să se îmbete. Şi avea o însuşire foarte rară : n-ar fi furat ceva de la stăpîni pentru toate bunurile din lume.

Cît ce-l zări pe Vasile Murăşanu, îşi ridică pălăria, îi dădu «Bună dimineaţa, domnişor» şi păru foarte vesel.

— Acasă sînt bine, Ierotei ? îl întrebă clericul, uitîndu-se la surîsul larg de pe faţa slugii. Avea o faţă pe care nu se potrivea surîsul ; nouraşul de lumină între brazdele adînci ale obrajilor părea o batjocoră.

[1] *Tăntănit* — năuc, prostănac.

— Bine, domnișor, sînt toți bine. Părinții mi-a poruncit să-ți spun să te învălui bine pe drum. Pe la noi e încă frig.

— Caii sînt hodiniți, Ierotei?

— Mîncați și adăpați, cu hamurile în spinare, numai să pornim.

— Bine. Îndată sînt gata și eu. Vezi și-ți cere un păhărel.

Sluga rînji de bucurie, arătîndu-și dinții lați, gălbinii.

Peste o jumătate de ceas căruța popii din Văleni durăi peste podețul dinaintea curții birtului și apucă pe drumul neted și umed. Ierotei își aprinsese o țigară groasă, de foi, și colbăia necurmat. Fumul vînăt, pișcător, zbura luat în pale mici de vînt.

— De-aia-mi place mie țigara groasă la drum. O aprinzi aici și ține pînă-n Deleni, zise Ierotei, întorcîndu-și peste umăr fața brăzdată și arătîndu-și dinții puternici. Era foarte mulțumitor lui Vasile și pentru rachiu, și pentru țigări.

Căruța alerga cotind mereu pe ulițele strîmte ale orășelului. Pe-alocuri drumul era pardosit cu piatră de rîu, cu mici bolovani. Pe-aici căruța se zguduia cumplit și făcea o larmă asurzitoare din roți, din leșele de nuiele.

Prăvăliile erau deschise de curînd, și ucenici sprinteni se iveau pe-o clipă în uși. Nu prea erau cumpărători în ceasurile de dimineață. Casele c-un etaj, cu două dispărură în curînd, rămaseră în urmă, și ulița pe care alergau acum caii era aproape o uliță de sat. Chiar în cap, o crîșmă era plină de muncitori, de țărani care veneau în oraș.

Adevărat că era răcoroasă dimineața asta de april! Clericul se ascunse mai bine în largul palton de iarnă lucrat de croitorul seminarului.

Oricît îi era de nesimpatic sluga Ierotei, el simți că se liniștește îndată ce-l zări. După ce se sui în căruța lor, după ce se acoperi cu țoale aduse de-acasă, el se liniști deplin. Începu să fie pătruns iarăși de bucuria apropierii de casă, îi părea chiar că, într-un anumit fel, îi și simte pe cei de-acasă. Părinții, surorile păreau că-l mîngîie de departe. La frumoasele slujbe din săptămîna patimilor va cînta în strană, iar a doua zi de Paști va spune în biserică cea dintîi predică a lui. O avea pregătită de trei săptămîni, o știa pe dinafară, o repetase cu glas mare, cu gesturi, de multe ori, prin coridorul întunecos al seminarului. Are să fie o predică strașnică asta! Simțea chiar o bucurie ciudată gîndindu-se că va spune o predică mai frumoasă de cum obișnuiește tatăl său să spună. Vor asculta oamenii ca sfinții, vor rămîne mirați la sfîrșit și, ieșind din biserică, își vor zice: «Ce popă scump o să iasă din domnișorul Vasile!»

Căluții alergau în trap săltîndu-și coama lungă și aspră. Livezi largi fugeau în urma căruței, se roteau domol în depărtări; jurul întreg era pace și liniște, numai căruța făcea un zgomot necurmat, sunînd a lemn uscat, a verigi de fier. Nu mai era nici nouă, nici de curînd reparată căruța popii din Văleni. Duruitul ei răsuna în pădurile ce începeau să se ivească înaintea lor ca o cădere necurmată de ape.

Lui Vasile îi plăcea vuietul acesta sec, căci începuse să-și repete în gînd predica. Se emoționa însă în grabă și spunea cuvintele destul de tare, în vreme ce simțea și gesturile ce trebuia să le facă. De atîtea ori a auzit în seminar această poruncă de căpetenie: «Preotul să nu se gîndească niciodată la el cînd propovăduiește cuvîntul Domnului. Nu predică să-și arate talentul, ci să învețe și să îndrepteze pe alții.» Vai, dar era o poruncă prea grea pentru un cleric tînăr. Vasile Murășanu gusta înainte plăcerile succe-

sului. Era întîia lui vorbire în fața poporenilor, și cine ar putea să spună că, făcîndu-și debutul oratoric, nu s-a admirat pe sine însuși?

Simțindu-și părinții, casa lor aproape, convingîndu-se că-n el sălășluiește o forță nu de toate zilele, după cum putea vedea din avîntul cu care își repetase predica, Vasile Murășanu simțea cum îi crește o nouă putere în suflet. Cuteza acum să se gîndească liniștit și la visul lui, și la baia «Arhanghelii», și la notarul Rodean, și chiar la Elenuța. Începu numaidecît să-și țină o lecție însuflețită de filozofie foarte optimistă. Se convingea, cu mare ușurință, că adevărata valoare a unui om nu stă în avere, nici în poziția socială ce-o ocupă, ci în el însuși. Cît prețuiesc cunoștințele, cultura, lupta noastră pentru ideal, atîta sîntem. Poate, mai ales, cît prețuiesc simțămintele noastre. Și, după cîte își dădea sama acum, fondul lui sufletesc nu era de disprețuit. Dimpotrivă! Se simțea gata să se măsoare cu orișicine, cu atît mai mult cu notarul Rodean, față de care, de altfel, avea o repulsiune instinctivă chiar cînd era în dispoziția cea mai bună.

Vedea, deci, mai puțin îngrozitoare prăpastia ce-o săpase între el și Elenuța baia «Arhanghelii». Și se putea, foarte ușor se putea, ca și popa Murășanu să afle aur la vreuna din băile mai mici, unde era părtaș. Și tot așa de ușor se putea ca la «Arhanghelii» să sece aurul, cum s-a întîmplat în atîtea alte băi. Da, roata norocului se schimbă așa de des!

Trecu un lung răstimp pînă ce Vasile Murășanu se trezi din contemplările lui luminoase. Soarele se ridicase binișor și nu mai era frig. Clericul își lepădă paltonul de iarnă. Dar sluga băgă de samă, își întoarse capul peste umăr și-i zise:

— Nu-l dezbrăca! Intrăm numaidecît în pădure. Părintele mi-a spus să te îmbraci bine, să nu răcești.

— N-ai teamă, Ierotei, sfîntul soare-i pe răzoare, răspunse Vasile c-o bucurie copilărească.

Văzduhul era senin, limpede ca lacrăma, și ochiul de argint al soarelui rîdea din înălțimi, amestecîndu-și în toată clipa perdelele jucăușe, subțiri și fine. Dar, în față, pădurea se tot apropia, valea se strîmta mereu, și deodată se simți un miros tare, aspru de umezeală, de verdeață și de umbră, mirosul de primăvară al pădurilor. Drumul de țară intră în pădurea de fagi și începu deodată să urce. Ierotei sări de pe capră și, la o cîrnitură, opri călușeii.

— Să mai răsufle, domnișorule, să-și ieie duh, săracii.

Pășind larg, legănat, trecu înaintea cailor, îi trase de urechile păroase, lungi, și numaidecît călușeii își scuturară trupurile într-un răsunător picurat de clopoței.

— Eu de-acum merg pe lîngă cai, zise iar Ierotei, dar dumneata să-ți iai haina cea groasă. Răsuflul pădurilor e umed, adaosc, fluierînd cailor.

Căruța porni, în pasul cailor acum, și clericul se convinse repede că Ierotei spusese adevărul. Îmbrăcă din nou paltonul. Adieri răcoroase se prelingeau, și de o parte, și de alta, din pădure, ca niște ape subțiri nevăzute. Ca niște columne albe, rotunde, puternice, se înălțau fagii bătrîni pe coastele țepișe de amîndouă părțile drumului. Creștetul lor se zărea departe în înălțimi, erau fagi aproape drepți ca brazii, fără crengi, numai deasupra cu o coroană puternică. Soarele le lumina creștetele, pe alocuri lumina punea pete mari, albe și mai în jos, pe trunchi, dar drumul era umbrit și umed. Călușeii vînjoși pășeau mărunt și repede, în răstimpuri sforăiau pe nări, aburi deși începură să se desprindă din trupurile lor. Clericul sări din căruță.

— Ei, dumneata puteai să rămîi, zise Ierotei.

— E bine pe jos, Ierotei, se mai dezmorțesc oasele.

— Asta încă e adevărat, domnișorule. E și frumos drumul ăsta. Pagubă că sînt urcușuri așa de grele.

— Vor duce ei cumva căruța goală pînă în Deleni, zise Vasile.

— Caii noștri? Oho, de ei nu mă doare pe mine capul! Dar, zic, cînd trec pe-aici care încărcate cu povară. Ce chin pe bieții boi, numai ei și Dumnezeu știu.

— Ce să facem, Ierotei, dacă n-avem drum-de-fier?

— Cu drăcii de alea nici nu m-aș încurca eu! Dar creștinul să-și aducă aminte că și dobitocul are-un suflet. Să nu pună prea multă povară. Însă neguțătorii n-au nici o durere pentru bietele vite. Ierotei spuse cuvintele cu multă durere, ca și cînd ar fi vorbit de-o mare ticăloșie omenească.

Vasile era vesel, se simțea ușor, aerul parfumat, răsuflul pădurii îi umpleau pieptul, ca o băutură întăritoare.

— Să aibă și vitele suflet, Ierotei? îl întrebă zîmbind.

Sluga se opri o clipă, îl privi stăruitor și, pornind din nou cu pașii lui legănați, începu:

— Cum să n-aibă, Doamne sfinte, cum să n-aibă?! D-apoi n-ai auzit dumneata niciodată cum mugește vaca, cum rage vițelul; n-ai văzut cum se gudură cînele cînd își vede stăpînul? Fac așa pentru că au și ele un suflet, domnișorule Vasile. Numai două dobitoace cred eu că n-au suflet. El tăcu, își scoase din șerpar o cărțulie toată flendere și, după ce o privi puțin, o puse înapoi.

— Care dobitoace? întrebă clericul.

— Porcul și bivolul, răspunse fără șovăire Ierotei.

— Porcul și bivolul ?

— Așa. Porcul mîncă, mîncă, mîncă ! Bivolul se uită prost cu ochii lui. Gîndești că-s niște găluște de glod ochii bivolului.

Vasile Murășanu rîse din toată inima. Căruța hodorogea puțin, cum mergeau caii la pas, și rîsul clericului răsună pînă departe în păduri.

Ierotei nu mai zise nimic. Mergea cu capul plecat, numai cîteodată își ridica ochii și privea pădurea de fag. Tăcea și Vasile și înainta cu plăcere pe drumul pietros. Păsările ciripeau pe creștetele fagilor, vreo mierlă fluiera în vreun luminiș.

Merseră mult așa, sluga înainte, stăpînul cel tînăr în urma lui, cînd deodată Ierotei se întoarse și arătă clericului o față deznădăjduită.

— O vezi ? întrebă el și porni din nou.

Vasile Murășanu se apropie de slugă ; mergea alăturea de el.

— Ce să văd ?

— Pădurea asta ! oftă Ierotei

— Și ce-i cu ea ? întrebă clericul.

Dar oricît s-a chinuit să scoată o vorbă nouă din gura slugii, a fost în zadar, și Vasile Murășanu încerca să ghicească ce-a vrut să spună Ierotei. Il văzu că se apropie mai tare de cai și din cînd în cînd îi mîngîia, îi netezea cu palma lui aspră pe șolduri. Pădurea creștea în jurul lor tot mai puternică, tot mai uriașă parcă. Nu se mai zăreau decît cîteodată luminișuri, pete vinete de cer, deasupra. Creștetele, coroanele se atingeau, dar jos pădurea era rară, pînă departe se vedeau columnele acestea albe, lucii, prăpăstioase, care pe alocuri păreau înșiruite ca niște enorme făclii. Coastele muntelui, cu cît urcau, erau tot mai prăpăstioase, dar pădurea albă de fagi părea că împrumută o siguranță neclintită acestor povîrnișuri primejdioase. Pace și încredere adîncă se strecu-

rau din sînul acestui codru puternic, neclintit, bătrîn. Cum mergea pe cărăruşa pieloasă, care şerpuia alăturea cu drumul de ţară, clericul îşi aduse aminte că, de cîte ori venea cu sufletul zbuciumat de-acasă, după vacanţa de vară, la începutul anului şcolar, se liniştea, se împăca cu soarta trecînd prin pădurea aceasta. Totdeauna i-a fost grea despărţirea; totdeauna, cu apropierea lui 1 septembrie, simţea o răceală, o repulsiune instinctivă faţă de şcoală; şi, elev mare, în a şaptea şi a opta clasă de liceu, nu-şi putea stăpîni lacrămile, spre ruşinea lui, cînd săruta mîna părinţilor. Tot drumul pînă în pădurea asta se simţea nenorocit, ca şi cînd s-ar fi dus la locul de pierzare. Tăcea, şi-şi îngreuna sufletul cu suspine. Numai cînd intra în pădurea asta, de care se mira mereu, neînţelegînd pentru ce, simţea cum se linişteşte încet-încet, cum i se răresc suspinele, cum i se limpezesc gîndurile, cum îi cresc hotărîrile în suflet. Deşi nu era aici, sub umbra creştetelor înalte, decît linişte, pace, mai ales tăcere, totuşi Vasile Murăşanu avea impresia, de cîte ori trecea pe drumul ăsta, că bea dintr-un izvor plin de viaţă şi de putere. Senzaţia aceasta îl urmărea pe drum pînă la şcoală, chiar zile întregi. El ştia acum de mult că din Văleni pînă în oraşul în care îşi făcea educaţia avea să se adape nesmintit din izvorul acela minunat. Îi părea de multe ori că, la mijlocul drumului, îl aşteaptă un prieten nevăzut, care-i dă voinţă şi putere. Nu-şi putea da sama cum se făcea schimbarea aceea în el, atît ştia că, intrînd în umbra şi mireasma pădurii, privea cu ochii mari, neclintiţi, aproape hipnotizaţi, albele, înaltele columne, care vîjîiau încet din coroanele depărtate. Dar cînd drumul se lumina, el se simţea alt om şi-i veneau surîsuri pe buze şi în inimă cîntece.

Cînd venea acasă, din vîrful dealului drumul cobora în serpentine largi, ca nişte cingători uriaşe, şi

nu ținea mai mult de-o jumătate de ceas. Nici nu-și putea da sama cum trecea timpul: n-ar fi știut niciodată să spună de-a ținut drumul prin pădure un ceas ori zece.

Nu încerca aceleași simțiminte însă cînd se reîntorcea de la școală acasă. Atunci sufletul îi era plin de lumină, și el sălta pe lîngă cai, culegea flori cu miros tare, aspru de pe marginea drumului. Ori că nu avea lipsă de nici o mîngîiere acum, ori că nu lua în samă pe acel prieten nevăzut care-l aștepta în fiecare an în același loc.

Vasile Murășanu, gîndindu-se la toate acestea, simți o dragoste adîncă, o recunoștință față de pădurea asta, decît care mai frumoasă nu văzuse alta. Fagi cu coaja albă și lucie, aproape ca mestecenii, el nu mai întîlnise într-alte păduri și nici așa de drepți și așa de nalți. O privea cu duioșie, nesimțind oboseala urcușurilor, deși venea de mult pe jos. «Cum trec anii, se gîndea clericul. Iată mai am două luni și termin cu școala, am isprăvit cu drumurile. Unde voi fi peste un an, peste doi ?» Deși nu-i plăcuse școala, cu toate că fusese în toate clasele în frunte. simțea o vagă părere de rău că acum e pe sfîrșite cu viața de elev. Poate nici nu-i părea rău după viața asta, ci după anii care nu se vor mai întoarce niciodată.

Căruța coti, intră într-o nouă serpentină, cînd, înapoia lor, se auzi deodată: «Cu-cu, cu-cu, cu-cu». Ierotei se opri; stătu și Vasile.

— Îl aud întîia oară în anul acesta, domnișorule. zise sluga.

— Și eu, răspunse Vasile.

— Ne cîntă-n dos, ăsta nu e semn bun, zise iar, foarte convins, Ierotei.

Opri îndată caii, cercetă cu de-amănuntul căruța. Clericul privi în direcția de unde cîntase cucul. Erau

sus acum, aproape de creştetul muntelui; jos se întindea ca o nesfîrşită pînză vineţie, lucie, care se boltea pe alocuri şi iarăşi se încovoia. Pînza asta o formau creştetele fagilor înmuguriţi, în care se reflecta lumina limpede a soarelui de primăvară.

— Din partea căruţei cred că nu putem păţi nimic, spuse Ierotei după ce o cercetă la toate încheieturile, la roate, cuiele din osii.

— Ce să păţim? întrebă surprins clericul, care nici nu băgase de samă ce făcuse sluga.

— Ne-a cîntat cucul în dos, explică Ierotei, ăsta nu-i semn bun. Am gîndit să nu păţim ceva pe drum. Dar la căruţă nu e stricat nimic.

El îndemnă cu glas domol caii, şi porniră.

— De-acum ieşim la lumină, zise iar sluga. Pasărea putea să tacă!

— Dar nu e nimic, Ierotei, zise Vasile, iac-o vorbă rămasă între oameni.

— O vorbă cu temei, domnişorule. Eu spun ce ştiu. Dumneata-l ştii pe Gheorghe Tunsu?

— Îl ştiu

— D-acum pe ăla nu-l vei mai vedea.

— A murit?

— L-a omorît baia de la «Arhanghelii», răspunse Ierotei c-o uşoară tremurare în glas.

— Cînd l-a omorît? întrebă Vasile înfiorat puţin de numele acesta.

— Vor fi trei săptămîni.

— Dar bine, pe-atunci nu cîntase cucul, zise Vasile, cercînd să zîmbească.

— Nu, dar anul trecut, cînd l-a auzit mai întîi, i a cîntat în dos. Va fi fost pe vremea asta.N-a trecut anul, şi l-a înghiţit pămîntul.

— Omul poate muri în toată clipa, zise clericul. Viaţa noastră e în mîna Celui-de-sus.

— Adevărat, şopti Ierotei, făcîndu-şi cruce şi lăsînd să se audă un: «Doamne» prelung. (El crezu că Vasile întarcşte cele spuse de el.) «Arhanghelii» omoară mulţi oameni, începu sluga. Băieşii spun c-or da de aur tot mai mult pentru asta. Dar eu zic că nu-i semn bun.

— Au mai fost omorîţi şi alţii? întrebă Vasile, simţind cum tristeţea i se aşează pe suflet ca o pînză subţire.

— De la Anul nou, Gheorghe Tunsu e al treilea. El a căzut în vîrtej, că este un vîrtej de parcă te cobori în iad. Pe Bumbea şi pe Ilieş i-au sfărîmat puşcăturile cu *danamită*. O venit comisie ş-o zis comisia să nu mai lucreze în vîrtej; da' parcă notarului îi pasă de comisie?!

— Au oamenii piatră de măcinat în primăvara asta? întrebă clericul.

— Este, este, este destulă. Numai noi nu sîntem cu noroc. Părintele nu-şi mai ţine părţile pe la băi. O zis că le mai dă şi dracului.

Vasile Murăşanu tăcu. Se gîndi că-ntr-adevăr tatăl său n-are noroc la aur. Foarte puţin e tot ce-a cîştigat, dar bani a dat destui.

Ajunseră în Deleni. Erau numai cîteva case de cărbunari aici pe creasta muntelui; casele se ţineau de comuna Văleni. Căruţa se opri, se răsuflară căluşeii, apoi slugă şi stăpîn se urcară, şi caii porniră în trap mărunt la vale. Căruţa începu să răspîndească iarăşi, pînă departe, zgomotul, larma aceea de lemn uscat ce se izbeşte, se cutremură. Pădurile umpleau dealurile vecine, dar acum erau păduri de brad, care luminau metalic, de-un verde-întunecat. Drumul însă trecea tot mai departe de păduri, era mai uscat şi mai strîmt. Pe culmi, prin rarişti de păduri, se zăreau cele dintîi case din Văleni. Case cu fundamentul înalt de piatră, zidit în lut sau var, închegate din bîrne de

brad, cu pridvoare strîmte, în care suiau scări ţepişe. Acoperişul la toate era din şindrile. Cele mai bătrîne păreau, în depărtare, cu totul negre, ca nişte pete mari de întunerec, altele aveau părţii roşcaţi, ca blana unor capre, după cum lemnul de brad era mai vechi în zid, ori de mai puţină vreme. La început se zăreau rare, apoi tot mai dese. După vreo jumătate de ceas caii porniră la stînga pe-o cale îngustă, presărată cu bolovani.

Îndată, de o parte a drumului, se şi începea o uliţă a Vălenilor. Patru case una lîngă alta, toate din bîrne de brad, una singură tencuită şi pe dinafară şi văruită. Apoi drumul şerpuia iar printre fînaţe şi, după vreun sfert de ceas, se iveau alte case înşirate la marginea drumului. Ca în orice sat de munte, casele din Văleni erau aruncate ca din praştie, unde şi unde, şi astfel satul era foarte lung, răsfirat pe vale în sus într-o depărtare de cinci-şase kilometri încă. Pe lîngă drum îşi rostogolea apele tulburi, alburii, ca şi cînd ar conţine o mare cantitate de cretă topită, o vale largă şi repede. Luncile din jurul drumului se tot strîmtau, strivite parcă de dealurile prăpăstioase, care se tot apropiau, părînd, pe alocuri, că închid orice trecere. Păduri mari de brad dormeau pe coastele lor.

De cînd apucară pe calea aceasta prost îngrijită, pe care căruţa popii Murăşanu hurduca necurmat, clericul Vasile auzi larma tipică a Vălenilor, acel «toc-toc, toc-toc-toc-toc», împreună c-un huiet ciudat, larma pe care o făceau şteampurile — piuăle de pisat piatră auriferă. Larma aceasta o prindeau pădurile, o repetau, o creşteau şi nu se mai putea cunoaşte de unde vine. Piuăle erau aşezate aproape de valea aceea alburie, a cărei apă groasă, tulbure învîrtea roţile, căzînd

din scocuri largi de brad, ca din nişte jilipuri[1] mai mici. La fiecare piuă apa era condusă din vale pe canale, la unele din depărtări destul de mari, ca să fie căderea apei puternică. Roţile aveau dimensiunile celor de la mori mai mici; sulul gros era împănat cu măsele de lemn, care, rotindu-se, ridicau în fiecare clipă cîte un mai[2] greu, din cele patru, şase, nouă ori douăsprezece, în vreme ce în fiecare clipă lăsa cîte unul să izbească în piua afundă, căptuşită cu blane tari, în care se varsa piatra auriferă, sfărmată de ciocane. În paralelogramul acela pe scocuri subţiri se conduceau din jilipuri vine de apă. Fiecare mai avea ţintuit în capatul inferior, c-un cerc de fier, cîte-o uriaşă măsea de cremene. Înaintea piuei terenul era închis cu scînduri groase. Covata aceea în formă de paralelogram avea cîteva găuri, prin care se scurgea necurmat zeamă alburie, care apoi se închega, scurgîndu-se apa, în spaţiul acela închis. Zeamă de-aceasta împroşca, iarăşi, de cîte ori izbeau în piuă măselele. În spaţiul închis cirul tot creştea, se tot închega şi, zbicindu-se, rămînea un nisip foarte fin. Îl prindeau pentru ca să-l spele, să-l aleagă din nou, ca să nu ducă în vale firele de aur ce le mai ascundea. Îl spălau pe petece de pănură, aşezate anume într-un scoc aplecat, în care se conducea o şuviţă de apă din jilip ori din canal. Aurul cel mai mult rămînea însă pe fundul piuei. De aici era scos cu îngrijire şi spălat, din nou, clătit mai bine zis, într-un vas de lemn aproape triunghiular; tot aşa se prindeau şi firele de aur care se opreau în pănurile din scoc. Se muiau într-un vas cu apă, se storceau bine, apoi, după ce se aşeza conţinutul, apa din vas o vărsau pe încetul. Toată

[1] *Jilip* — un fel de jgheab.
[2] *Mai* — unealtă de lemn în formă de ciocan.

operațiunea aceasta destul de migăloasă se baza pe principiul că ce-i mai greu se duce la fund sau că rămîne înapoi, cum se-ntîmpla în vasul cel triunghiular, care n-are decît un nume străin. Pulberea de aur era uscată apoi în tipsii puse la foc, ori era prinsă cu mercur. De-aici încolo era ușor: în Văleni erau destui care schimbau numaidecît aurul, dar nici topitorile statului nu erau departe.

Piuăle acestea făceau ziua-noaptea o larmă neîntreruptă. Mai ales unde casele erau mai concentrate și piuăle mai dese.

Clericul Murășanu cunoștea bine acel «toc-toc» și toata munca migăloasă a alegerii aurului. Adevărat că tatăl său nu avea piuă, dar totuși măcinase de multe ori pe la alții, căci unele se puteau lua și cu chirie.

Vuietul acesta cunoscut nu-i plăcu, îl indispuse, poate unde-i aduse iar aminte de baia «Arhanghelii», ori, poate, pentru că tatăl său n-a avut nici un cîștig din lucrarea băilor, care îmbogățea pe mulți. Piuăle care se auzeau pînă acum nu se puteau zări, căci erau umbrite de arini deși, care creșteau de zeci de ani pe marginea văii.

Însă nu peste mult, casele erau mai dese, de o parte și de alta a drumului, și el putu să vadă sclipind în soarele primăverii spițele strălucitoare ale roților, auzi izbiturile ciocanelor care mărunțeau piatra, văzu furnicînd în toate părțile, prin curți, pe sub șoproane, bărbați, femei, copii, cu veșmintele murdărite de apa aceea glodoasă, cu pălăriile pline de pete albe.

Pe drum întîlniră tot mai multe care încărcate cu piatră auriferă. Boii trăgeau din greu în jugurile lucii. Unii oameni începură să-i deie binețe clericului.

Era aici o parte mai concentrată de sat; era şi un birt, care gemea de lume şi fierbea de cîntece, de chiote. Caii mergeau în pas.

— O să vie vremi grele peste noi, domnişor, zise sluga Ierotei, întorcîndu-şi capul peste umăr şi arătînd cu codiriştea biciului spre birt. În săptămîna patimilor nu se cade!

— Vor fi sosit acum de la baie, Ierotei, şi vor fi flămînzi şi setoşi, zise clericul.

— Nu, domnişorule, n-au sosit de la nici o baie. Pe ăştia pe toţi i-am văzut petrecîndu-şi aici şi azi-noapte, cînd am trecut cu căruţa. De joi de la amiazi îşi petrec. Îi ştiu eu, sînt toţi băieşi de la «Arhanghelii». Adică, zic şi eu aşa! Dar mai mult sînt hoţi decît băieşi, mai mult fură decît muncesc.

— Îi rămîne şi notarului destul, bade Ierotei. Ori ţi-e milă de dumnealui?

— Nu mi-e milă mie numai de sfînta dreptate. Ei dacă muncesc, capătă bani, mulţi bani, zise Ierotei.

În clipa asta în uşa birtului se ivi un om mijlociu de stat, uscat ca o scîndură, îmbrăcat în pantaloni şi fără vestă. Purta o cămaşă vărgată cu verde. De pe treapta din urmă păru că-l îniepta [1] cineva, şi se rostogoli de două ori, pînă ce în urmă reuşi să-şi ţină echilibrul întins pe burtă, ca o broască.

— Ăsta e domnul *agheunt*, scriitorul din cancelarie, zise cu satisfacţie Ierotei. A venit pînă pe-aici să adune zăloage pentru dare. E de două zile în crîşma asta.

— N-a ajuns în loc rău, zise clericul, privind cu dezgust la cel care cerca în zadar să se ridice.

— Zic eu că o să vie bătaia lui Dumnezeu peste noi.

[1] *A îniepta* — a repezi.

— Dă-le bici, Ierotei, s-ajungem odată, zise repede Vasile, văzînd că mulți se adunară în jurul celui căzut și că unii priveau după căruță.

Ierotei le dădu zadarnic bici cailor, căci un bărbat voinic alerga, mîncînd pămîntul, în urma căruței și-i ajunse îndată.

Omul se ținea de leasa căruței și pășea cu pași largi alăturea. Limba i se încurca, nu prea putea spune nimic deslușit; Vasile, mai mult din privirile ochilor, înțelese ce voiește. Îl cunoștea pe romîn, era un fin de-al popii.

— Las', bădie-Anton, altă dată, acum nu, acum sînt grăbit, zise Vasile.

— Se po-po-poate? Un păhar. Nu-numai un păhar. Vin bun! bîlbîi romînul.

Ajunseră lîngă căruță alți trei, doi cu cîte-o sticlă de-un litru de vin, unul cu o halbă de bere.

Erau toți beți morți, dar se vedea că se silesc să vorbească cinstit, cît se poate de cinstit cu feciorul popii, pe care-l recunoscură și ei de departe. Clericul fu scîrbit de beția lor, de fețele palide de nesomn, de ochii roșii, dar fu și mîngîiat pentru dragostea ce voiau să-i arăte. Luă halba de bere și o bău.

— Ș-un păhar de vin, zise cu silă unul.

— Nu mai pot. Vă rog acum să mă lăsați. Altă dată, bucuros, zise Vasile.

Căruța apucă înainte, cei patru se prinseră pe după cap și începură să cînte:

«Să trăiască! Să trăiască!
Să trăiască-ntru mulți ani!»

Peste o jumătate de ceas Vasile Murășanu ajunse acasă.

IV

Vălenii e un sat cu aproape două mii de suflete, răzleţit de-a lungul văii pe o întindere de şapte kilometri. Strîmtorat între munţi, pe valea îngustă, nu se poate vedea întreg nici de pe munţii din apropiere, căci valea coteşte necurmat, şi la fiecare cotitură pare că se închide drumul înainte. Pîlcuri de case cu învelişul de şindrilă se zăreau ici şi colo. Înaintînd pe vale, cerul se vedea numai deasupra creştetului, ca o pînză albastră lungă, dar îngustă. Orizontul era mai larg numai în jurul bisericii. Aici se formase un fel de bazin, un şes mai larg ; coborînd de pe două văi, se întîlneau aici două pîrăiaşe : Vălişoara şi Pîrăul-Caprei, două şuvoaie subţiri de munte, care însă aveau cădere destul de mare ca să învîrtă roţile de la piue. În jurul bisericii erau grămădite vreo patruzeci de case. Mulţi dintre cei care locuiau aici se numărau între fruntaşii satului. Spre răsărit se deschidea zare mai largă, numai în fund, desemnînd o curbă uriaşă, întunecată pe cer, se înălţa muntele Vlădenilor, ca o enormă spinare încovoiată. Păduri bătrîne de fag şi brad înnegreau pe coastele lui. Aici era punctul cel mai nalt din Văleni, aproape de o mie patru sute de metri. Primăvara, culmea muntelui, împădurită cu fagi, rămînea neagră pînă tîrziu. Frunza era încheiată aici abia la patru săptămîni după Sfîntul Gheorghe. Spre apus şi miazănoapte se grămădeau într-un lanţ nesfîrşit dealuri ţepişe, care spre vîrf se rotunjeau, părînd uriaşe funduri de căldări. Spre miazăzi munţii erau puţin mai departe, valea era mai largă : aici erau fînaţele Vălenilor.

Pe unele coaste — şi mai aproape, şi mai departe de sat — pădurile erau pustiite, numai tufişuri sărace se înălţau dintre marile grămezi de stînci fă-

rîmate. Coastele acestea erau acoperite cu bucăți mari de piatră sură, îngălbenită, înnegrită de vînturi și ploi, după cum era scoasă mai de mult sau mai de curînd din băi. Pe alocuri grămezile de piatră păreau zidite c-o anumită simetrie. Căsuțe cît niște cuiburi se zăreau, unde și unde, împrăștiate printre pietrele risipite, și oameni furnicau pe sus ca niște pitici. Detunături înfundate se auzeau în răstimpuri din măruntaiele munților. Aceleași grămezi de piatră și aceiași muncitori se puteau întîlni aproape pe toate coastele din munții Vălenilor. Pe unele locuri ocnele erau mai rare, pe alocuri însă erau aproape una într-alta. Guri rotunde, negre, răsuflau mereu răcoarea umedă pe care o trimiteau necurmat măruntaiele întunecate ale pămîntului sfredelit. Dar cele mai multe ocne erau acoperite de brazi, nu se puteau zări din sat. Altele iarăși erau departe, cale de-un ceas, de trei, de la biserică.

Pămîntul se lucra în Văleni în măsură neînsemnată. Locurile reci de munte abia produceau grîu de primăvara, ovăz. Numai prin grădini sămănau oamenii porumb

Doar preotul și alte cîteva familii purtau o economie de proporții mai mari. În schimb, fînațe erau destule, nutrețuri se făceau minunate. Un fîn ca strămătura [1] și aromat. Cîte-o pereche de boi roșcați ieșea aproape din fiecare curte. Boi îndesați, dar iuți, ageri de picior, cu coarne mici, ascuțite. Animalele acestea erau aproape veșnic în jug, iarna-vara. Piatră auriferă era din belșug la băi, și oamenii se sileau să nu aibă un strop de repaos piuăle.

Aproape nu era casă lîngă care să nu fie piuă și grămezi mari de piatră mărunțită de ciocane. Șapte-opt săptămîni peste iarnă piuăle amuțeau, înțepenite

[1] *Strămătură* — lînă fină, colorată, folosită la țesut, la brodat etc.

în sloiuri de gheață. Cînd iernile erau însă mai domoale, odihna lor nu ținea mai mult de-o lună.

Locuitorii din Văleni erau aproape toți băieși. De vreo zece ani, de cînd era aur destul în băi, ei se deprinseseră să cumpere cu bani gata pînă și zarzavaturile și puii de găină. Părăsind economia cîmpului, părea că și-au pierdut orice gust de-a ține o grădină cu verdețuri, de-a prăsi pasări pe lîngă casă. Grăunțe, făină, porc de Crăciun, miel de Paști, toate se cumpărau din piață. Și n-a fost totdeauna așa. Mai demult, cu toată sărăcia pămîntului muntos, sătenii sămănau grîu de primăvară, secară, țineau vite, oi. Cei mai mulți, îndată ce se desprimăvăra, ieșeau la munte cu tot avutul; pe moșia lor aveau improvizate colibe, ocoale. Puteau gunoi cu vitele pămîntul, fînațele, și tot adunau toamna în hambare cît le era destul pe-un an. Dar pe-atunci băile erau slabe. Abia se lucra mai cu temei în patru. La celelalte mai mult scurmau decît tăiau în stîncă.

De vreo zece ani însă aurul se ivi și într-o baie și-ntr-alta, sătenii încercară în tot mai multe băi părăsite, și cu încetul economia fu dată uitării. Colibele, ocoalele de pe munte se dărăpănară, izbite de vînturi, putrezite de ploi, și așteptau să fie refăcute cine știe peste cîți ani. Le va veni iarăși vremea lor, spuneau mulți bătrîni din sat, căci în Văleni se cam perindau aceste două epoci: a aurului și a economiei. Mai fuseseră timpuri cînd băile erau îmbelșugate, de pildă cînd zidiseră biserica, mare, frumoasă ca o mînăstire, și iar urmară ani cînd trebuia să-și dreagă plugurile. Aurul se ascundea deodată, băieșii îl căutau pînă ce mai aveau parale, apoi, cînd mai rămîneau numai cu casa, se apucau de economie. Erau, ce-i dreptul, destui care plecau la băi străine, mai ales în timpurile mai noi, dar mai demult spun bătrînii că nici un băieș din Văleni nu-și părăsea satul. Erau și

de aceia care iarna munceau în băi, vara, la economie.

De vreo zece ani Vălenilor le mersese vestea departe. Niciodată mai nainte nu se găsise în băile din Văleni aur așa de mult ca acum. Cei mai mulți nici nu mai credeau că se va isprăvi vreodată. Cizme de lac la bărbați, năframe de mătase la femei erau lucruri de toate zilele în Văleni.

*

Aproape de biserică era casa parohială, o casă pătrată, grea, bătrînă, dar încă foarte bine conservată. Înaintea ferestrelor era grădiniță de flori, iar în dosul casei, grădină largă pentru zarzavaturi. Preoteasa nu cumpăra nici un fir de morcov ori vreo căpățînă de ceapă. Popa credea că astfel va da o pildă și femeilor din sat, care neglijaseră cu totul grădinăritul. Dar femeile nu voiau să priceapă.

De cealaltă parte a bisericii, spre răsărit, cam o jumătate de kilometru de la curtea parohială, se înălța o casă c-un etaj, drăguță, cochetă, ca o vilă, zidită de curînd. Avea ferestre mari, cu geamuri largi, luminoase, care, din trei părți, priveau dealurile împădurite. Era locuința notarului, trecut la pensie, Iosif Rodean. În curtea lui largă piuăle băteau necurmat vara-iarna, căci erau adăpostite bine, ferite de ger. Între locuința lui și casa parohială, cam la jumătatea drumului, era primăria. Cele patru prăvălii de căpetenie din Văleni încă erau aici, în apropierea celor trei case mai însemnate din sat. Dintre prăvălii, trei aveau și licență de crîșmărit.

Cum se apropiau Paștile, piuăle băteau asurzitor pretutindenea. Bărbați, femei, copii furnicau în toate părțile, pe drum, prin curți, pe sub șoproane. Alegătorii de aur stăteau frînți de șale spălînd, clătărind.

Care încărcate cu piatră scîrțîiau pe drum. Femei, gătite ca de sărbătoare, intrau în prăvălii, tîrguiau, rîdeau mulțumite, fericite, ieșeau vesele cu traistele sau dăsagii plini. Erau femei voinice, cu mîinile și fețele albe, ca la doamne. Iile, albe ca zăpada, fluturau în vînt, luminau în lumina primăverii. Cîte două sau mai multe se întîlneau, se opreau, povesteau, spionîndu-și mereu îmbrăcămintea.

— Să grăbești, dragă, făina cea fină e pe isprăvite.

— O să mai aducă pînă facem colacii [1].

— Stafide? Stafide încă nu-s. Dar pe mîne aduce.

— Voi mai aveți de măcinat?

— Cît spui? Un font [2]? Noi, unul și jumătate.

— Tu te-ai spovedit? Uf! și popa ăsta!

Acestea și alte frînturi de conversații se puteau auzi la tot pasul, unde se întîlneau mai multe femei.

Pe cît erau ele de chichițe, pe atît de îngloдați erau băieșii care se zăreau cînd pe-o uliță, cînd pe alta, ori pe cărărușele dealurilor, venind de la baie. Atît mai aveau de muncit: pînă în Joia mare la prînz. Apoi, munca, pînă după sărbători, contenea. Ei veneau frînți de greua muncă, răspîndind din hainele lor muiate, îngălbenite, miros de pămînt, un miros ce sămăna a pucioasă, destul de înăbușitor. Erau palizi, și abia apucau să între într-un birt, să răsufle. Birtașul le aducea în grabă salamă, slănină, brînză și bere. Nu postea nimeni în Văleni, doar în Vinerea patimilor. Și munca lor era grea, dar de cînd era aur mult în băi, nici cei care nu băiau nu mai voiau să știe ce-s posturile.

În aceste ultime zile dinaintea Paștilor, căruțele birtașilor aduceau mereu poveri mari de la oraș. Lăzi,

[1] *Colac* — cozonac.

[2] *Funt, punt* — măsură de greutate, egală cu aproximativ 1/2 kg.

butoaie de bere, chiar buţi mari de vin se coborau în pivniţele adînci ale birturilor. Se bea în Văleni bere şi vin de întiia calitate. Oamenii erau veseli, bucuroşi de viaţă, dădeau banul fără să se uite la el.

Clericul Vasile Murăşanu cunoştea din anii trecuţi fierberea aceasta necurmată din săptămîna patimilor. Cum nu avea astîmpăr să rămînă în casă, se plimba pe uliţă, privea la piuăle neobosite, răspundea la salutul plin de dragoste al băieşilor. Intra în vreo curte, la vreun fin de-al popii, urmărea alesul migălos al aurului, se apleca şi privea de aproape nisipul de aur.

— Să te facem părtaş şi pe dumneata la vro baie, domnişorule, îi ziceau unii.

— Noi n-avem noroc la aur, răspundea clericul zîmbind, în vreme ce nu-şi putea lua ochii de la pulberea fină, care gîdilă într-un mod atît de plăcut pe oricine o priveşte.

— Părintele nu vrea să-nţeleagă! Dumnealui nu-i destul de statornic, tot trece de la o societate la alta. Trebuie răbdare la astfel de cîştig, domnişorule.

Vasile Murăşanu ieşea apoi din curte, trecea pe dinaintea birturilor, care răspîndeau necurmat o larmă închisă, înfundată. Vremea era mereu senină, căldută; mugurii crăpară, şi se aşteptau sărbători foarte frumoase. Clericul sorbea aerul plin de miresme, se simţea nefericit numai la gîndul că Elenuţa nu mai sosea.

De la surorile lui s-a informat, cît ce-a ajuns acasă, şi se încredinţase că-ntr-adevăr domnişoara Elenuţa Rodean petrecuse iarna la Viena. Surorile îi povesteau, cu un fel de mîhnire, despre fericirea ce va fi simţit-o fata notarului în oraşul acela mare. Nu o vorbiră cu nici un cuvînt de rău, dar Vasile pricepu din glasul lor cît regretă ele că nu-s aşa de avute ca Elenuţa. Lor le-a şi trimis nişte ilustrate cu palate prăpăstioase. Clericul ţinu numaidecît să le vadă.

Privi mult scrisul mărunt al fetei; inima-i bătu cu putere și deveni palid. Acum vedea pentru întîia oară litera măruntă a Elenuței, și deodată-i veni un gînd ciudat: i se părea că lui niciodată nu-i va scrie fetița asta, care spunea vorbe așa de plăcute surioarelor lui.

Cînd le înapoie cărțile poștale, le întrebă, c-o voce schimbată, pe surioare:

— Voi ce ziceți de fata asta?

— Noi?

— Da.

— Se vede că tu ai o părere despre Elenuța, rîse fata cea mai mare, Anastasia.

— Se poate... zîmbi Vasile.

Dar sora cea mai mică, Mărioara, își puse repede degetele cele mari de la mîni în cîte o ureche și începu să-și legene domol palmele, zicînd în aceeași vreme:

— Măgarule, măgarule, măgarule!

Clericul se roși, nu știu ce să creadă și sfîrși prin a se mînia:

— Cu voi nu poate vorbi omul ceva serios. Cu tine, Mărioaro, mai ales.

— Și e vorba de ceva foarte serios, iubite? întrebă Mărioara, privindu-l ștrengărește, din nemijlocită apropiere.

— Uf, tu ești nesuferită! zise Vasile respingînd-o.

— Voi fi, dar tu te gîndești în zadar la Elenuța. Și deodată începu să se plimbe legănîndu-se prin casă și cîntînd:

«E prea tîrziu, e prea tîrziu.
Azi sufletul mi-l simt pustiu.»

— Se vorbește că acum, de sărbători, se va logodi cu un advocat, zise Anastasia. Dar, adaose îndată,

voind să-l mîngîie, nu e sigur. Nu ştie nimeni nici cum îl cheamă.

— De pe partea mea, se poate logodi, zise Vasile, întunecat la faţă.

El se sculă, îşi luă pălăria şi ieşi. De atunci nu mai vorbi cu nimeni despre domnişoara Rodean. Dar o aştepta în fiecare clipă să sosească. Poate de aceea nu putea rămîne mult într-un loc, ci se plimba mereu agitat.

Acasă însă era liniştit, ca de obicei. Spunea întîmplări din seminar, din oraş. Popa Murăşanu era foarte vesel. Isprăvise, aproape, cu spoveditul şi fuseseră oameni care îi cinstiseră şi cîte un galben de zece coroane, ba ţăranul fruntaş Vasile Cornean îi lăsă pe strană un galben de douăzeci. Nici femeia cea mai săracă nu i-a dat mai puţin de o coroană pentru spovedit. Adunase parale frumoase, mai nădăjduia la sărbători, la împărţitul paştilor, şi era vesel cum nu-l văzuse Vasile de mult. Oricît am dispreţui banul în ceasurile mari ale vieţii, cînd sufletul nostru se înalţă în zboruri negrăite, totuşi el este cel ce ne dă de obicei siguranţa zilei de azi şi de mîne. Părintele Murăşanu nu era lacom de averi, dar, cu apropierea sărbătorilor, avusese cheltuieli destule, haine, pălării la fete, la preoteasă. Erau fetiţele mari, putea să le sosească vreun oaspe cu intenţii serioase. Astfel, rămăsese aproape fără un ban, pînă ce începură spovedirile. Acum se simţea iar în siguranţă, era vesel, şi veselia lui, ca a oricărui om bun de inimă, era contagioasă.

— N-aş avea nimic de zis împotriva acestor bravi băieşi decît că sînt prea risipitori, începu într-o seară părintele Murăşanu. Oameni paşnici, iubitori de ordine, care ştiu cinsti pe toată lumea. Oameni buni de inimă. Dar prea împrăştie aurul. De multe ori îmi fac impresia că nu li-s destule amîndouă mînile.

— Dar, fără slăbiciunea asta a lor, n-ai fi adunat nici tu atîția bani, zise preoteasa zîmbind.

— Dai popii — dai bisericii! rîse părintele. Asta încă nu i-ar putea sărăci vreodată. O spovedanie într-un an! Dar luxul ce s-a încuibat, și mai ales petrecaniile astea turbate, iată ce mă pune pe gînduri. Mai ales ce fac de-o vreme încoace băieșii de la «Arhanghelii» e nemaipomenit.

Niciodată nu urî Vasile cu atîta putere numele acesta ca acum, auzindu-l din gura tatălui său. Numele acesta îl simți acum aproape ca pe-un dușman, ca pe o ființă vie, pe care o urăște greu.

— Averea mare ticăloșește pe oameni, tată, zise cu vocea adîncă, ce tremura puțin. Ocna asta e un blăstăm pe sat.

Popa îl privi cu mirare, nepricepînd mînia pe care clericul n-o mai putea ascunde.

— Oh, te prea grăbești cu judecata, tinere, zise părintele, te prea grăbești!

— Nu mă grăbesc, căci oamenii sînt lași, oamenii se-nchină idolilor, oamenii sînt niște ticăloși îndată ce îi copleșește belșugul.

— Nu toți, nu toți, tinere, se grăbi să răspundă părintele. Care-i pornit să cadă, cade. Nu toți! Sînt oameni foarte cinstiți și între avuți.

Vasile nu mai răspunse. C-o mare cută între sprîncene, se ridică de la masă și ieși în curte: «Toți, toți se ticăloșesc», repeta mereu, aproape cu voce tare. În sara aceea simți cum i se clatină speranța în reușita planurilor sale. El, îndată ce auzi numele «Arhanghelii», se gîndi la logodna Elenuții, și fulgerător îi veni gîndul: «Dar de va fi și ea lacomă de măriri deșarte, ca și surorile sale? O, așa va fi, cu siguranță», își răspunse într-aceeași fulgerare de gînd.

Noaptea abia ațipi, cînd tatăl său veni să-l trezească. Era vineri spre sîmbătă și trebuiau să meargă

la biserică să facă slujba înmormîntării, să înconjure biserica. Era noaptea prohodului lui Hristos.

Vasile se freca ameţit la ochi. Capul îi vîjîia. Privi aiurit în jurul său. Se trezi cu senzaţia că rătăceşte într-o nesfîrşită pustietate. În liniştea nopţii auzi cîntecul de metal al clopotelor, cîntecul clar, plin de durere: «Vauu-vauu-vau». Clericul sări deodată din pat şi privi mirat la tatăl său, care stătea naintea lui ca o statuie neagră, puternică, pe care flacăra lumînării de ceară, pe care preotul o ţinea în mînă, arunca o lumină frîntă.

— Vezi şi te grăbeşte, Vasile, sa-mi cînţi în strană, zise c-o voce înfiorată părintele Murăşanu.

Nu numai vocea lui era schimbată la acest întîi ceas după miezul nopţii, ci şi faţa, privirile, ţinuta, întreaga lui fiinţă era alta. Clericul îl privi nedumerit, căci încă nu se trezise bine din visul adînc al somnului întîi, şi-i păru că un străin, un om care aşteaptă de la el ceva neobişnuit, îi stătea nainte. Rămase cu mînile în lungul trupului, ascultînd vaierul undulator al clopotelor. Părintele Murăşanu băgă de samă că Vasile doarme de jumătate, se apropie, îi puse mîna dreaptă pe umăr, c-o nesfîrşită gingăşie, şi-i zise:

— Îmbracă-te. Azi înmormîntăm pe Domnul.

Cuvintele acestea le spuse c-un simţimînd adînc; doi stropi i se iviră în priviri. Toată credinţa tinereţii, a bărbăţiei lui părea că s-a deşteptat în sufletul său c-o intensitate neobişnuită. În liniştea nopţii, cînd ai lui dormeau cu toţii în mîngîierile somnului, ale acestui prieten mai mare, mai puternic al muritorilor decît oricare altul, preotul se simţi cutremurat la glasul clopotelor. O căldură nespus de fină, aproape imaterială, pornind de la inimă, îi umplu întreaga fiinţă. Un singur gînd avea, un singur simţimînd: «Cît sîntem noi de nemernici, Doamne, cît sîntem de

nemernici!» Acest oftat îi venea necontenit. Voia să zică: «Cît m-am depărtat de tine, Doamne, în anii vieții mele! Cum nu m-am gîndit la tine, cît mi-a fost de puțină credința! Cum te-am uitat!» Îi părea că undeva foarte aproape, deasupra sa, în jurul său, e însuși Dumnezeu de față, și simțea cum i se topește întreagă ființa în căldura aceea nespus de fină ce-l inunda.

Ceea ce observă Vasile nu era o părere, era adevărat. Înaintea lui nu mai stătea chipul de toate zilele al tatălui său, ci alt om, cu mult mai depărtat de mizeriile pămîntului, era chipul de apostol pe care aproape toți oamenii îl îmbracă în unele clipe ale vieții.

— Îndată, numaidecît sînt gata, tată, zise cutremurat Vasile, simțind căldura binecuvîntatei mîini părintești cum i se strecoară de pe umăr în trupul întreg.

— Dar vezi să-mi cînți frumos, pe podobie [1], să nu-mi scurtezi, cum v-ați obișnuit voi, tinerii. Să cîntați toate stihurile.

— Da, tată, n-o să lăsăm nimic afară, răspunse însuflețit Vasile.

Agitația care stăpînea sufletul popii părea că trecuse și-ntr-al lui. Îmbrăcîndu-se la repezeală, își zicea: «Ce prostie să mă tulbur pentru o ocnă, pentru o fată! Ce nimicuri sînt toate acestea înaintea Celui veșnic, care așteaptă să-i slujim lui.» Nu pricepuse nicicînd așa de bine, nu văzuse așa de limpede ca acum adevărul învățăturilor care i se propuneau în seminar. Cît i se părură de reci de multe ori, și cît de calde, cît de înalte le vedea acuma!

Avuse suferințe cumplite de cîteva zile gîndindu-se că Elenuța se va logodi la Paști, dar mai ales con-

[1] *Podobie* — melodie după care se intonează, la sărbătorile mai importante, unele cîntări bisericești.

vingîndu-se că și ea e tot așa iubitoare de deșertăciunile măririi lumești ca și surorile sale; răni adînci și sfredeleau ființa lui întreagă. Și iată acum, la gîndul că în noaptea asta va sluji lui Dumnezeu, cum se închiseră toate rănile acelea, cum începu să se gîndească, cu multă bunăvoință, chiar la Elenuța! Începu s-o disprețuiască, și iată acum o voce lăuntrică îi spunea: «Și ea e a lui Dumnezeu, ca și tine. Pentru ce o disprețuiești? Dacă tu poți să ai gînduri bune, ea nu va putea?»

Clopotul chema mereu cu vaiere prelungi, sonore. Preotul deschise încet ușa, să nu trezească pe nimeni. Cîntecul se auzea acum și mai limpede, și mai curat. Ieșiră amîndoi în curte, fără să mai vorbească. Pe drum se auzeau voci încete, care aveau un fel de foșnet parcă. Creștinii veneau la prohodul Domnului. Aerul era răcoros, foarte subțire. Ca într-o ceață abia zărită clipeau stelele în înălțimi. Pădurile de brazi păreau că se leagănă în întunerec și că înseși ele trimit acel vaier, cu unduiări prelungi, pe care-l prindeau de la clopote. Ferestrele turnului erau luminate: se vedeau înlăuntru jumătăți de oameni, trunchiuri negre, care făceau cu brațele mișcări neînțelese; erau clopotarul și alți doi creștini.

Cu luminița de ceară în mînă, preotul Murășanu intră în curtea bisericii, îi lumină și lui Vasile să nu se împiedece de pragul înalt, apoi, zicînd mereu: «Bună dimineața! bună dimineața!» trecu printre pîlcurile de bărbați, de femei, care așteptau să intre părintele.

În ușa bisericii stinse luminița. Făcu o închinăciune adîncă, cum nu avea datina să facă decît foarte rar la slujbele de sara ori de noaptea, ziua aproape niciodată, și intră în biserică. Catapeteasma strălucea în lumină, icoanele sfinților, în patru șire, păreau că așteaptă. Întreaga biserică era învăluită în lumina

aceea mistică, pe care o poţi vedea numai noaptea, cînd ard, într-o linişte adîncă, zecile de lumînări de ceară.

Diacul se ridică din strana dreaptă, îşi înclină uşor capul cărunt şi începu să frunzărească prin cartea groasă, ale cărei foi erau pătate cu picături de ceară. Preotul intră în altar, Vasile în strană, lîngă diac. Slujba prohodului începu cu stihirile [1] şi cîntările acelea care păreau necurmate strigăte de durere supraomenească, pline parcă de-o deznădejde sfîntă, o deznădejde liniştitoare.

Vasile, aplecat asupra cărţii vechi, începu troparul [2]: «Iosif cel cu bun, chip de pe lemn, luînd preacurat trupul tău»... Avea o voce de tenor, care i se supunea uimitor, un tenor puternic şi totuşi dulce, care făcea totdeauna să scape vreun oftat din pieptul bărbaţilor şi lacrămi din ochii femeilor cînd cînta în biserică. Dar în noaptea asta era parcă nouă intonaţia cuvintelor. Apăsa prelung pe cîte un cuvînt de durere; vocea lui vibra parcă lăcrămînd, accentua cu duioşie, cu dulceaţă cuvintele prin care Dumnezeu tatăl mîngîia pe Dumnezeu fiul prin glasul prorocilor; trecea cu uşurinţă, ca într-o povestire, peste frazele cu mai puţină importanţă. Diacul bătrîn de lîngă el îl asculta totdeauna cu multă dragoste; dar în noaptea asta îl privea ca şi cînd ar fi fost lîngă el un arhanghel, şi, de cîte ori trebuia să înceapă el stihul alternativ, încurca întîi cîteva cuvinte neînţelese, cu vocea nazală, pînă ce afla şirul unde trebuia să înceapă, pe care, de cele mai multe ori, i-l arăta clericul.

Bărbaţi, femei intrau mereu în biserică, cu pasul acela tăcut, cu sfiala cu care intră orice om noaptea într-o biserică. Dar băieşii din Văleni erau cu totul deosebiţi în privire, în purtare, în umblet cînd intrau

[1], [2] *Stihiră, tropar* — tipuri de cîntări bisericeşti.

în biserică de alți țărani. Afară de cei vanitoși și superficiali, orice om parcă își împrumută altă fizionomie cînd intră în biserică. Poate fără să ne dăm sama, sufletul nostru simte deosebirea între biserică și alte case. Dar băieșii din Văleni intrau în biserică cu privirile acelea neclintite, cu seriozitatea aceea adîncă și cu paloarea deosebită cu care intrau și în gurile adînci ale ocnelor de aur. Simțeau parcă prezența aceleiași puteri și în clipa cînd se coborau în măruntaiele pămîntului și cînd intrau în mîndra lor biserică. Veneau mereu, se strecurau încet, pe neobservate, ca și cînd ar fi fost niște umbre. Își ocupau locurile și rămîneau neclintiți. Un nou-venit aproape totdeauna atrage curiozitatea, cel puțin a celor din jurul său. Dar în biserica din Văleni, în naia[1] bărbaților, nimeni nu se clintea după ce-și lua odată locul.

Erau bărbați de statură mijlocie, cu bărbile rase, cu mustața retezată scurt, cu capetele tunse. Nu erau grași între ei, erau mai mult uscățivi, bruneți, cu privirile fixe. Purtau mînecare[2] albe de bumbac, cămașă cu guler negru, sever, pantaloni de lînă, pieptare, la care tot pieptul nu era decît o enormă floare ciudată, întortocheată, cusută tot cu negru. Cei mai mulți purtau cizme. Mulțimea din naia bisericii era tot mai deasă și în curînd nu se putea deosebi decît o mare de capete, mai ales de frunți.

În tinda femeilor înghesuiala era și mai mare. Multe ascultau slujba de la ușa bisericii, de la ferestre. Între femei nu se putea vedea aceeași liniște, aceeași neclintire care stăpînea în naia bisericii între bărbați. Ele se mai spionau din cînd în cînd cu privirile, se mai înghioldeau chiar, cercînd fiecare să ajungă mai nainte, ori într-un loc mai bun. Printre

[1] *Naia* — partea bisericii în care stau bărbații.
[2] *Mînecar* — haină scurtă țărănească, cu sau fără mîneci.

năframele scumpe, se zăreau şi capete descoperite, pletele fetelor tinere.

Slujba se desfăşura domol şi dureros. În răstimpuri depărtate părintele Murăşanu citea ectenii[1] scurte din altar, cărora le răspundea c-un: «Doamne, miluieşte-ne» ori: «Amin» diacul. Apoi troparele prohodului începeau să curgă iarăşi. Era o poezie adîncă, mai mult, era o epopee de durere, de credinţă şi speranţă misterioasă în cîntările acelea.

Creştinii ascultau cu o evlavie mai mult decît obişnuită. Poate nici nu era evlavie, ci o fluturare în depărtări a gîndului şi a simţirii. Poate unde cîntările acestea răsunau numai o dată pe an în biserică, făceau o impresie atît de adîncă, părînd totdeauna nouă.

Un vuiet surd se ridică în biserică la doxologie[2], cînd patru băieşi bătrîni desprinseră praporii din scoabele de fier. Se începea procesiunea, înconjurarea bisericii. Pe lîngă luminile care ardeau în biserică, răsări deodată o steluţă, undeva, în tinda muierilor. Aproape în acelaşi timp o flăcăruie albă, puţină, se ivi şi între bărbaţi. Apoi în clipele următoare flacările acestea se înmulţiră, se îndesiră ca o ploaie de lumini, luminînd chipurile creştinilor. Oamenii începură să iasă cîte doi, cîte patru.

Clopotele începură să răspîndească iar în liniştea nopţii undulările pline de vaier. Dar acel: «Vauuvauu» vibrător de mai nainte era pătruns acum de glasuri deosebite. Unele făceau: «Uî, uî, uî», altele repede: «Tang-ting-tang, tang-ting-tang». Pădurile păreau acum că nu mai ştiu ce glasuri să prindă, şi le amestecau pe toate într-un răsunet prelung, îndepărtat.

[1] *Ectenie* — vers cîntat de preot în altar; şir de rugăciuni scurte.
[2] *Doxologie* — cîntare bisericească intonată înainte de intrarea în liturghie.

În jurul bisericii porni încet convoiul. Dar oamenii erau atît de mulți, încît de la început era înconjurată de o ploaie de luminițe întreagă biserica. De departe părea că flacările acestea albe, lungărețe, zvelte au căzut ca o ploaie din cer și au rămas cu toatele suspendate în aer, la aceeași înălțime de la pămînt. Preotul se oprea pe rînd la răsărit, miazăzi, miazănoapte și apus și citea din *Evangheliile* patimilor. Glasul lui se auzea departe în liniștea nopții.

Diacul, ajutat de cîntăreți, repeta mereu *Sfinte Dumnezeule* pe glas de îngropăciune. Vasile nu mai cînta. Mergea cu capul plecat, cu luminița de ceară în mînă. Liniștea de vînt era desăvîrșită. Clericul cu totul pătruns de misterul nopții acesteia nici nu băgă de samă că un băieș, trecînd pe lîngă el, îi stinse cu mîneca albă luminița. Îmbulzeala era foarte mare.

— Poftește s-o aprinde de la mine, zise o voce dulce, argintie lîngă el.

Clericul privi la dreapta și văzu, uimit, pe domnișoara Elenuța. Ea era ascunsă aproape cu totul într-un palton lung. Dar luminița pe care o ținea în mînă îi lumina fața gingașă, senină, albă, îi lumina mai ales ochii, care ardeau întunecați sub sprîncenele dese. Nici nu crezu întîi că-i Elenuța, după cum, mai nainte, abia recunoscu pe tatăl său.

— Te rog aprinde-ți luminița, s-a stins, zise din nou c-o voce cîntătoare fata, mergînd alăturea de el.

Clericul fu atît de mișcat, încît nu știa ce să facă, nu știa cum să-și aprindă luminița.

Elenuța i-o luă, i-o aprinse la luminița ei și i-o dădu

— Dumneata... dumneata... începu să bîlbîie Vasile, dar foarte încet, așa că numai el se auzea.

— Grijește, că iar ți-o sting, zise fata, văzînd că Vasile n-are nici grijă de lumînare.

— Dumneata ești acasă ? reuși să întrebe clericul.

— Da. Am sosit joi sara. Erați chiar pe sfîrșite cu slujba în biserică, răspunse fata, care nu se mai depărtă de lîngă Vasile, ci mergea alăturea de el.

— Nu v-am văzut. Da, nu v-am văzut, zise iar clericul, oftînd din adînc.

Fata îl privi o clipă în reflexul luminării de ceară. Era foarte palid, dar mai frumos ca orișicînd.

— Nu m-ai putut vedea, zise fata. Ieri, toată ziua, n-am ieșit din casă, m-am simțit foarte obosită.

Tăcu, își drese cu mîna stîngă o cută la haină, ori a fost mai mult o mișcare instinctivă, cum fac toate femeile cînd simt ceva deosebit ce nu pot spune, ori cînd așteaptă ca altul să continue firul conversației. Dar clericul nu zicea nimic. O privea cu ochii mari, întrebători, o privea necontenit.

— La înmormîntare am ținut să vin nesmintit. Toți s-au împotrivit, dar mie îmi place. Slujba asta de noapte a lăsat totdeauna o impresie adîncă asupra mea, zise Elenuța. Apoi adaose îndată c-o voce schimbată, mai joasă, mai tremurătoare: Dumneata ai cîntat așa de frumos, așa de frumos!

Vasile nu-i răspunse, ci o privi numai cu aceeași privire fixă, arzătoare, de somnambul parcă.

Părintele Murășanu se opri și citi cea din urmă *Evanghelie*. O parte din oameni mai intrară în biserică, alții se grăbeau spre poarta din curtea bisericii. Începea să se reverse de ziuă.

— La revedere, domnule Murășanu, zise Elenuța, voind și ea să plece.

— La revedere, domnișoară, zise cu vocea stinsă clericul.

— Rămîi mult acasă ? îl întrebă din nou.

— Pînă în duminica Tomii, domnișoară.

— Eu de-acum am isprăvit cu școala, zise fata și mai rămase, ca și cînd ar fi așteptat ceva.

Dar clericul nu-i putu spune decît un prelung :

— Așaa ?

Fata se pierdu în mulțime, Vasile Murășanu intră în biserică, unde slujba se continuă cu utrenia și liturghia, pînă cînd afară se făcu ziuă albă.

V

De cînd preoțea părintele Murășanu în Văleni, nici într-un an nu i-a rămas biserica plină de credincioși, în sîmbăta Paștilor, pînă la sfîrșitul liturghiei. A treia parte din creștinii care înconjurară biserica mai intrară și acum, dar cu cît se lumina afară, tot mai mulți se strecurau pe ușă. Cînd se cînta priceasna [1] abia mai erau în biserică vreo douăzeci de bărbați și cîteva femei care aveau să se împărtășească. Ceilalți ieșiră zoriți, apucară veseli, sprinteni pe drumul către orășelul din apropiere. În sîmbăta Paștilor era aici o piață foarte bine cercetată. Cîrduri întregi de miei aduceau țăranii din satele vecine ; găini, rațe, pui ciriiau, gîgîiau, piuiau, cu picioarele legate, pe două uliți largi, de amîndouă părțile. Orășencele se grăbeau să cumpere cît se poate de dimineață în Sîmbăta mare, pînă nu începeau să sosească băieșii din Văleni și din alte două sate cu ocne de aur. Oamenii aceștia nu prea obișnuiau să se tîrguie : dădeau banii c-un fel de satisfacție, c-un fel de fală, și numaidecît ridicau prețul tuturor articolelor de vînzare.

În sîmbăta Paștilor din anul acesta drumul îngust, pietros, care ducea din Văleni la orășelul vecin, era plin de bărbați și de femei în haine de sărbătoare.

[1] *Priceasnă* — cîntare făcută în biserică în timp ce se împărtășește preotul.

Ziua era senină, şi în lumina soarelui mîncările bărbaţilor, iile femeilor păreau de zăpadă. Şiragul alb undula pe drum, în răstimpuri se ferea deoparte, lăsînd să treacă vreo trăsură zbîrnîitoare. Cei mai mulţi mergeau pe jos, căci ajungeau într-un ceas. Era aproape numai o plimbare pînă la oraş. Apoi soarele zbicise bine drumul, cărările de munte, şi erau poteci pe care se putea ajunge şi într-o jumătate de ceas.

Bărbaţii purtau pălării mici, rotunde, înconjurate de şnururi galbene rotunde, din fire aurite, care păreau şerpi subţiri de aur încolăciţi de trei ori în jurul pălăriilor negre. Cizmele lăcuite străluceau ca nişte feţe de oglinzi negre în reflectările soarelui. Femeile purtau lungi şi grele năframe, de mătase cele mai multe, ghete cu tocuri înalte, ca şi doamnele de la oraş. Printre ele se zăreau, unde şi unde, pletele castanii ori negre ale fetelor. Feciorii mergeau cîte doi, cîte patru, prinşi pe după cap, cîntînd domol ori povestind veseli. În răstimpuri se opreau, pe cîteva clipe, grupuri mici, povesteau aprins, gesticulînd nervos, ca şi cînd ar fi vrut să se convingă unii pe alţii despre un lucru foarte important.

Abia cînd soarele era sus începură să se împuţineze oamenii pe drum. Cei mai mulţi ajunseră în piaţă, spre marea bucurie a vînzătorilor. Vreo douăzeci de băieşi din Văleni înconjurară un cîrd de miei.

— Ce cerţi pe ei? întrebă unul pe ţăranii care stăteau răzimaţi în bîte.

— Pe toţi? făcu uimit un ţăran roşcovan, înalt şi puternic, cu mustaţa stufoasă.

— Pe toţi!

— Două sute de zloţi, răspunse roşcovanul.

— Sînt ai dumitale? întrebă altul dintre băieşi.

— Ai mei şi alor doi tovarăşi.

— Cîţi miei sînt?

— Cincizeci. Patru zloţi mielul. Nu-s scumpi. Sînt graşi şi tineri.

Băieşul care vorbi mai întîi privi o clipă la ceilalţi, scoase apoi o pungă şi numără mustăciosului cele două sute.

— Fire-ai tu al dracului, Petre! zise alt băieş satisfăcut, mîndru parcă.

— Ce să mai alergăm atîta ? Noi sîntem aici douăzeci, cinci ortaci aflăm îndată, şi ne vine pe fiecare doi miei, adică opt zloţi. N-am făcut bine? întrebă el isprăvind cu număratul.

— Aşa, putem să ne odihnim într-o berărie undeva, zise alt băieş. Mie nu-mi place să cumpăr nimic.

Cei mai mulţi porniră spre berăria din apropiere.

— Nu rămînem mult, să nu să încingă cumva vrun chef, să ne-apuce Paştile aici, zise unul intrînd.

— Ţi-e frică de popa, ţi-e frică de spovadă ! riseră ceilalţi. Trebuie că te-a pus la greu canon părintele...

În birtul în care intrară nu erau cei dintîi. Erau numai ceasurile 10, dar sala era plină de consumatori, de larmă, de nouri de fum. Erau aproape numai bărbaţi pîn-acum. Femeile aveau mai multe de cumpărat. Ele umpleau prăvăliile, şatrele din piaţă, alegeau mereu, cumpărau, pachetelele se îngrămădeau tot mai multe în traiste sau dăsagi.

Calfele, stăpînii din prăvălii, ucenicii chiar, deosebeau numaidecît, prin mulţime, pe femeile, pe fetele din Văleni, le pofteau nainte, vorbeau cu ele surizînd, închinîndu-se la fiecare clipă naintea lor, ca şi cînd ar fi doamne de frunte din oraş. Zîmbetele, vorbele lor pline de măguliri nu-şi greşeau ţinta : femeile din Văleni alegeau lucrurile cele mai scumpe, le plăteau fără nici o încercare de a mai scăriţa [1] din preţ. Cele mai multe umblau cu banii fără nici

[1] *A scăriţa* — a scădea din preţ prin tocmeală.

o sfială, ca şi bărbaţii lor; altele, care ajunseseră de mai puţină vreme la creangă verde, desfăceau biletele de zece, de douăzeci, mai mari chiar, c-un fel de teamă, de sfială. Pe feţele lor, însă, îndată ce dădeau banul, se întipărea un zîmbet de covîrşitoare satisfacţie: ştiau că vor avea de-acum lucruri scumpe, de-acelaşi preţ cu celelalte femei din sat. Calfele, stăpînii prăvăliilor le petreceau cu vorbe măgulitoare pe cele ce ieşeau, pe unele le petreceau chiar pînă la uşă, făcîndu-le loc prin mulţime. Chiar şi ucenicii nu uitau să le zică:

— Sărbători fericite, poftim.

Multe femei şi fete tîrguiau pe la şatrele din piaţă. Slovacii, care poartă negoţul acesta ambulant prin Ardeal, desfăceau vrafuri întregi de stofe, de pînză de in, de năframe, de ciorapi cu cea mai mare grabă naintea femeilor şi fetelor din Văleni. În răstimpuri strigau la alte femei sătence, care se îmbulzeau de dinapoi:

— Ce pofteşti dumneata?

Femeia arăta cu mîna o cîrpă de bumbac, ori altceva, dar neguţătorul nu o mai lua în samă, ci continua să laude, mai departe, calitatea articolelor pe care le pipăiau femeile din Văleni.

Pe una din cele două străzi unde piuiau puii şi gîgîiau raţele se născu deodată o mare învălmăşeală. Oamenii alergau tot mai mulţi spre o cotitură a uliţii unde mulţimea era grămădită.

Doi sergenţi de stradă grăbiră să facă ordine şi abia putură să descaiere două femei. Erau o ţărancă din Văleni şi soţia unui birtaş de aici. În vuietul pieţei abia se putea desluşi ceea ce strigau deodată aceste două femei înverşunate.

Birtăşiţa avea nevoie de multe părechi de pui pentru sărbători, cumpărase de dimineaţă, dar acelora trebui să le taie gîtul îndată. Avea oaspeţi mulţi.

Veni, în fugă, să cumpere alții. Chiar dădu pe cîte-o păreche cîte un zlot și treizeci, voia să cumpere treizeci de părechi de pui. Se mai ciorovăia cu țărancele pentru cinci bani la păreche. Atunci, din mulțimea care privea, se desprinse o femeie uscățivă, brunetă, trecu înaintea crîșmăriței și zise, privind țărancele și dîndu-le îndată arvună:

— I-am cumpărat eu pe toți, cu doi zloți părechea.

Crîșmărița îi zise veninoasă:

— Ce să faci dumneata cu atîția pui?

— Treaba mea! răspunse femeia. O să trimit îndată după ei, adaose apoi, privind spre țărance, și voi să plece.

Dar orășanca se învineți ca pruna.

— Se vede că ești o proastă de pe sate! Zvîrli banii numai de fală.

— Am de unde, răspunse cu liniște femeia.

— Ai în oraș, dar acasă mînci mălai, mînci mălai și ceapă și-ți pute casa! șuieră ca o furie birtășița. Lasă-mi puii, adaose făcînd un pas spre ea.

Dar femeia începu să numere liniștită banii.

— Acuma, i-am cumpărat. Ce te-ai scumpit pentru cinci bani?

În clipa asta birtășița, văzînd că-i scapă din mînă cele treizeci de părechi, pe care le putea cumpăra destul de ieftin dacă nu se certa pentru cei cinci bani, se repezi la femeie, îi împlîntă mînile în păr, risipindu-i banii.

De aici, larma și mulțimea curioșilor. Birtășița era mai voluminoasă, mai puternică, își arăta cu patimă superioritatea musculară, dar țăranca reușise s-o zgîrie adînc pe amîndoi obrajii.

Cei doi sergenți, după ce cercetară cazul, voiră să-i fie de folos birtășiței, care îi ospătase de multe ori.

— Lasă-i dumneaei jumătate din pui, zise unul.
— Acuma, nu-i mai las. Doamne fereşte! Asta-i ţigancă, nu doamnă, răspunse femeia dregîndu-şi hainele.

Doamna cea voluminoasă începu să ţipe din nou:
— Nimeni nu mai poate trăi de voi. golanelor! Zvîrliţi banii. ne scumpiţi toate celea. Nu mai e de trăit în oraşul ăsta!

Celalalt sergent se apropie de proprietarele aripatelor.
— Daţi-i dumneaei jumătate, le zise.
— Vai, Doamne sfinte. dar mai sînt pui, nu numai la noi! Ăştia-s cumpăraţi acum, zise una.

Celelalte tăceau, dar din feţe li se putea citi că nu vor vinde niciodată puii cu un zlot şi treizeci cînd căpătaseră doi.

În cele din urmă crîşmăriţa se îndepărtă cu sergenţii, înjurînd mereu. Era roşie acum de mînie şi de efort, ca o sfeclă.

În piaţă era fierbere mare chiar şi cînd se apropia ceasul prînzului. Dar birturile erau tot mai pline, gemeau de oameni. Intrau acum şi femei, cercetau mesele la care erau bărbaţii lor şi se apropiau de ele.

Chelnerii le aduceau numaidecît paharele cu bere încununate de spumă albă şi groasă.

Tarafurile de lăutari cîntau în toate crîşmele.

La «Ursul negru» trăseseră băieţii cei mai de frunte din Văleni, unii societari la «Arhangheliі», alţii la «Brezeşti» şi la «Gura văii». Era birtul cel mai de samă din oraş, un fel de hotel. Taraful de lăutari cel mai vestit cînta aici.

Dintre societarii de la «Arhanghelii» erau aici Vasile Cornean. Ionuţ Ungurean şi Gheorghe Pruncul. Povesteau, cu halbele nainte. în fruntea mesei. Toţi trei erau aproape de aceeaşi vîrstă — 46—47 de ani — dar după înfăţişare părea că-i despart cu

mult mai mulți ani. Vasile Corneau, cum ședea la masă, era cu un cap mai nalt decît ceilalți doi. Era brunet, c-o mustață groasă, neagră, cu obrajii palizi, cu niște ochi vioi, ageri, care nu aveau astîmpăr nici o clipă. Avea o gură largă, senzuală. Nici un fir alb nu era presărat pîn-acum în părul ca tăciunele. Ionuț Ungurean purta o burtă cît un butoiaș, obrajii îi erau mari, sloboziți puțin. Purta mustața rătezată scurt, dar el era jumătate cărunt. Ochii lui mici, gălbenii se părea că înoată mereu în ceva unsuros, în ceva călduț și plăcut.

Cel mai mic, care în toată clipa părea că pîndește după ceva, era Gheorghe Pruncul, un omuleț cu obrajii supți, brăzdați, cu ochii bulbucați ca la iepuri, c-o frunte palidă și încrețită.

Societarii de la «Arhanghelii» ședeau în fruntea mesei. După ce povestiră cu capetele plecate un lung răstimp, începură să vorbească tare; cei doi dintîi, cînd rîdeau, își lăsau capetele pe spate. Pruncul zîmbea numai, și zîmbetul lui îi înmulțea părăiașele de pe obraz.

— Prînziți la noi, nu-i așa, domnilor? îi întrebă birtașul zîmbindu-le.

— Vai, vai! făcu Ungurean. Ce-ai stat să ne întrebi?

— Friptură de miel, tocană de pui, un iepuraș, ce-ți pofti dumneavoastră, zise birtașul.

Societarul cel gras de la «Arhanghelii» se grăbi să ieie iarăși cuvîntul.

— Mielul mie, puii lui Pruncul, iepurele pentru domnul Cornean! Porții mari, frate, din toate trei, că flămînzim ca lupii în iernile grele. Să le vedem!

Crîșmarul porni repede.

— Stai! strigă Cornean. Vin de ăla mai este?

— Mai este, cum să nu!

— De care am băut acum două săptămîni?

— Este, este... răspunse crîşmarul alergînd.

Vorbeau tare, căci taraful de lăutari cînta; pe la mese oamenii se aprinseseră de băutură.

— Azi putea lipsi Lăiță, zise Gheorghe Pruncul. În sîmbăta Paştilor ar putea şi el să ne deie pace.

— Ba lasă-l, frate, lasă-l să cînte, răspunse Ungurean. Cine poate bea cum se cade făr-o horă, făr-o țarină?

— Nici n-am venit noi azi să bem aici. Mîne luăm Paştile doar, spuse c-o voce înceată Pruncul.

— Acuma, tu nu vei bea dacă n-ai poftă! Tu te-ai spovedit! Mi-a spus nevasta că te-ai spovedit, zise înflăcărat băieşul cel gros.

— Adevărat? întrebă Vasile Cornean.

— Ei, astea-s lucruri care nu se întreabă şi nu se spun, răspunse Pruncul.

Li se servi prînzul, şi ei începură să mănînce cu poftă de lup. Ochii lui Ungurean priveau mîncările cu aceeaşi lăcomie cu care le înghițea gîtlejul.

Conducătorul tarafului, Lăiță, se apropie încet, zîmbind, de cei trei societari de la «Arhanghelii». Se opri la spatele lui Cornean şi îndată se auzi un dulce «pi-pi-pi».

Cei trei băieşi îşi ridicară capetele.

— Astăzi nu, Lăiță dragă, astăzi nu facem chef, zise Cornean scoțînd un portofel mare, negru, din haină. Dar, iată, să ai şi tu de sărbători! adaose dîndu-i o hîrtie de-o sută.

— Numai o țarină! zîmbi țiganul, vîrînd suta în buzunar. Nu părea surprins de cinstea asta.

— Lasă-l, frate, dacă-i ăsta meşteşugul lui, zise Ungurean. Nu s-a face gaură-n cer pentru-o zicală.

— Astăzi nu, Lăiță, s-ar încinge un chef şi-ar fi păcat, zise iar Cornean.

Lăiță le pofti sărbători fericite, se închină şi voi să plece.

— Stai, sărace, stai să te cinstesc şi eu, zise cu gura plină Ungurean, şi-i dădu o hîrtie de cincizeci.

Fără nici o impresie deosebită, ţiganul luă şi hîrtia asta şi-o vîrî lîngă cealaltă.

— A doua zi de Paşti eşti la noi, nu-i aşa? întrebă Cornean.

— La dumneavoastră, să trăiţi, răspunse Lăiţă, depărtîndu-se.

În vremea asta, Pruncul tot căuta, dar nu afla nici un ban mărunt. Avu un uşor zîmbet cînd ţiganul se duse în sfîrşit.

Ei băură o păreche, băură trei, băură şase, în larma care creştea necontenit, pînă ce, în urmă, veniră slugile să le spună că sînt prinşi caii. Cei trei vorbeau de mult acum iarăşi despre «Arhanghelii».

— O să mai ţină un an, zise Cornean.

— Un an? Şi zece! Măi, de-acolo să ştii tu că aurul nu se mai isprăveşte, spuse Ungurean cu silă, căci limba i se împiedeca mereu.

— Da. L-am văzut şi eu alaltăieri! E o vînă foarte puternică. O să vedem... şopti Gheorghe Pruncul.

— Să trăiască «Arhanghelii», fraţilor! zise, ridicîndu-se şi închinînd, Vasile Cornean.

— Pe domnul notar nu l-am văzut azi, bîlbîi Ungurean ridicîndu-se. N-o fi venit oare?

— Ştii că dumnealui vine de obicei după prînz, răspunse Gheorghe Pruncul.

Cei trei ieşiră. Mulţi se pregăteau de ducă. Erau ceasurile 3 după amiază. Fum greu plutea în sală, capetele de ţigări umpleau podeaua, strivite, împrăştiind un miros greu. Pe la mese mai rămăseseră destui, care cîntau, ţinîndu-se pe după cap. Lăutarii îşi puseseră ochii pe patru feciori care băiau la «Arhanghelii»: aceştia băuseră foarte mult şi se vedea că nici gînd n-au să meargă acasă.

Piața era aproape deșartă, oamenii se împrăștiaseră, unii zăboveau încă în birturi, dar cei mai mulți plecară spre casă. Pe drum se puteau vedea destui care se împiedecau și se clătinau mereu. Se reîntorceau în grupuri mai mari acum, vorbeau aprins, și multora le părea rău că nu veniseră cu căruța, ori priveau cu ciudă în urma acelora care își luaseră trăsuri din oraș, și cu femeile, cu fetele, ori cu vreun prieten treceau în goana cailor pe lîngă ei.

Deodată pîlcurile de oameni începură să se ferească repede deoparte și ici și colo. Înainte alergau spre ei doi cai negri, cu gîturile încordate, sforăind pe nări.

— E notarul, domnul Rodean! ziceau băieții.

Ca într-o vijelie trecea trăsura pe dinaintea oamenilor, care salutau cu pălăriile în mînă.

— Noroc! Noroc! Noroc! le striga c-o voce aspră uriașul răsturnat în trăsură.

Nu-și ridica nici brațul enorm care odihnea pe genunchi, nici nu făcea vreun semn din capul mare și întunecat, care-i dădea o înfățișare de zimbru. Umplea aproape întreg scaunul de dinapoi al trăsurii. Vizavi, pe scaunul de dinainte, ședeau doi tineri. Aceia ridicau pălăriile pentru notarul Rodean.

— Merge ca prorocul Ilie, ziceau unii dintre băieții pe lîngă care sfîriia trăsura.

— Ar fi bun de sfînt Ilie, dar ar trebui să cioplească mult din el. Eu l-am văzut, în chip, pe proroc, da-i slab ca o scîndură! răspunse un bătrîn.

— Are să se prăpădească odată cu cai, cu căruță cu tot! ziceau alții.

— Cei doi pare-ar fi ficiorul Pruncului și-al lui Ungurean?

— Parecă!

*

Cei doi tineri erau într-adevăr universitarii Pruncul și Ungurean. Notarul nu putu îndupleca pe feciorul

său Gheorghe, care sosise cu cei doi tineri numai în dimineața aceea din capitală, să-l însoțească la oraș. Caii băteau neastîmpărați din copite, sluga se uita cu mînie la notar, și la Gheorghe, cei doi universitari încă erau în curtea notarului.

— Veniți voi cu mine! le strigă înfuriat notarul.

— Sîntem obosiți, păcatele noastre! se scuzară tinerii.

Atunci Iosif Rodean prinse c-o mînă pe unul, cu cealaltă pe al doilea, îi aruncă în trăsură și sări și el îndată.

— Mînă, mă! strigă apoi slugii.

Gheorghe Rodean și cu Elenuța rămaseră în curte. Trăsura dispăru numaidecît.

— Face rău tata că-i duce fără voia lor, începu Gheorghe. Sînt într-adevăr foarte obosiți. Toată noaptea n-am durmit.

— Trebuia să durmiți în X pînă dimineața. Azi la amiază puteați fi totuși acasă, zise Elenuța.

Tînărul, care sămăna mult cu Elenuța, tăcu puțin, apoi zise:

— Știi tu de cînd puteam noi să fim acasă?

— De cînd?

— Mai degrabă ca tine. De miercuri. Nu mai aveam gust să mai rămînem o noapte în X.

— Dacă puteai să fii de miercuri acasă, de ce-ai întîrziat? întrebă Elenuța.

— Pentru ce?! Trebuia să călătoresc singur. Pe acești doi n-a fost chip să-i culeg de prin birturi pînă nu și-au tocat paralele.

Fata nu răspunse. Dup-un răstimp Gheorghe o luă la braț.

— Facem o plimbare, nu-i așa? Mor după aerul ăsta!

— Facem, Ghiță, cu plăcere.

— Uite ce era să-ţi spun, începu tînărul după ce ieşiră în uliţă şi înaintară o vreme în tăcere, să nu mă judeci greşit. Eu ştiu că nu se cade să ne vorbim prietinii de rău, dar nici nu ştiu dacă-i mai pot numi prietini pe aceşti doi. Totuşi, nu ţi-aş spune nimic dacă nu mi s-ar părea că tata are un plan pentru viitor cu careva dintre ei.

Elenuţa se împurpură la faţă, apoi păli îndată. Nu răspunse, deşi ştia la ce ţinteşte frate-său.

— Nu ştiu de care-i mai place, continuă Ghiţă, de Pruncul ori de Ungureanu, dar că pe unul şi-l vrea de ginere, mi-aş pune mîna-n foc! Şi... numai tu eşti liberă între fetele lui. Ei bine, eu la lucrul acesta nu m-aş putea învoi niciodată.

Fata zîmbi acum:

— Nu te tulbura, Ghiţă, cu n-o să mă mărit cu nici unul dintre prietinii tăi. Am să rămîn fată bătrînă.

— Ş-o să te faci călugăriţă, rîse tînărul.

Domnişoara Rodean păli din nou şi zise, cu convingere:

— Nu glumesc. Eu presimt de mult că nu mă voi mărita niciodată.

— Bine. Cel puţin mă scapi de-o datorie neplăcută. Să crezi că nu-mi era uşor să-ţi descriu pe diavolii ăştia, zise frate-său.

— Oho, de sarcina asta nu scapi! Vreau să-mi spui mai departe. Dacă nu mă mărit cu ei, îi întîlnesc aproape zilnic în vacanţa asta şi-ntr-altele. Vreau să ştiu cu cine vorbesc.

— Cu prietinii fratelui tău, zise Ghiţă înclinîndu-se în faţa Elenuţei.

— Nu, te rog să-mi spui. Pe cît ai fost tu de sincer, pe-atît vreau să fiu şi eu. Sînt curioasă să ştiu dacă şi-au făcut examenul *rigoros* cel dintîi în anul acesta. Se iscălesc amîndoi *rigorosant în drepturi*?

— Sînt tot acolo unde-i ştii de-acum e anul, răspunse Ghiţă.

— Nici al doilea examen *fundamental*?

— Nici!

— Atunci ce face anul întreg în capitală?

— Sfinte Doamne, d-apoi ce-au făcut şi pînă acum! Chefuiesc!

— Şi nu se mai satură? întrebă rîzînd Elenuţa.

— Îţi poţi închipui dacă bani de drum a trebuit să le împrumut eu! Pruncul, mai ales, parcă a mai căpătat un gîtlej de cînd s-a îmbunătăţit vîna cea nouă la «Arhanghelii». Şi, apoi, să nu crezi că-i cheltuiesc singuri: au o gardă de şase grenadiri, care îi însoţesc pretutindenea. Ungurean spune la toată lumea că asta-i suita arhanghelului Gavril. Părinţii lor fac rău că le trimit atîţia bani.

— Părinţii ce ştiu? Pînă pot, trimit cît le cer! Ei fac rău că cer, zise Elenuţa.

— Mulţi şi adesecori. Cred că unul dintre ei cheltuieşte cel puţin de zece ori mai mult decît mine. Le-a mers vestea.

— Aşadar, avem de-a face cu oameni renumiţi, rîse Elenuţa.

— Tu poţi rîde, dar tata nu judecă aşa, nici mama, nici surorile. Eu, drept să-ţi spun, dragă Elenuţo, continuă Ghiţă cu vocea abătută, eu îi înţeleg tot mai puţin pe oamenii ăştia. Spun adevărate prăpăstii.

— De pildă!

— De pildă, azi m-a luat tata la o parte şi mi-a zis: «Ştii tu, măi Ghiţă, cît valorează azi o acţie la „Arhanghelii"? Mai mult decît toate diplomele cîte le dă Universitatea voastră în zece ani!» A vorbi aşa cred că e, cel puţin, ciudat.

— Da, zise în silă Elenuţa, tata pune nădejde foarte mare în «Arhanghelii». Dar poţi să fii pe pace. Mie mi-a spus că are să mă mărite după un

prinţ. Deci, prietinii tăi, oricum ar fi, sînt candidaţi prea puţin serioşi pentru mine.

Băieşii începeau să sosească de la oraş. Albeau pe drum costumele de sărbătoare. Veneau căruţe încărcate cu miei, cu pasări. Din două care, cu coşuri adînci în ele, guiţau purceii, grămădiţi unul într-altul, cu rîturile ridicate. Cei mai săraci îşi aduceau mielul în spinare. Fierarul satului, un ţigan trunchios, cu ochii încruntaţi, venea pe două cărări. În fiecare mînă aducea cîte-un cocoş, mari şi grei ca snopii. Îi ţinea de labe, şi pasările rămîneau un răstimp în linişte cu capetele în jos, apoi deodată, ca apucaţi de furii, băteau din aripi, se smînceau să scape, cucurigau înspăimîntaţi. Fierarul îşi depărta atunci mînile de trup şi tot zicea: «Hîşş, păsărea! Hîşş, păsărea!»

— Au devastat înc-o dată piaţa oamenii noştri, zise Ghiţă, răspunzînd mereu la bineţele celor care treceau.

— Ştiu că vor fi trei zile de petrecanie! răspunse Elenuţa.

— Două!

— Două! Pentru că în ziua întîi nu-s deschise birturile şi nu-i joc, nu serbează în schimb patru zile de Paşti, ba şi o săptămînă?

— Asta e adevărat. Şi, după toate sămnele, sărbătorile acestea vor pune vîrf la toate cele de pînacum! zise tînărul. Purcei nu ştiu să fi cumpărat pîn-acum de Paşti.

Ei tăcură şi priviră amîndoi nainte pe drum. Părea că zăresc un cunoscut printre oamenii care veneau de la oraş.

— Mi se pare că e ficiorul popii, zise Ghiţă.

— Da, e domnul Murăşanu, răspunse Elenuţa c-o voce în care se putea simţi un fel de reproş pentru frate-său.

— Dacă nu vreai să-l întîlnim, ne întoarcem, zise tînărul, care băgă de samă numaidecît schimbarea din vocea soru-si.

— Te rog, de ce ne-am întoarce? Eu nu mă feresc de nimeni! răspunse fata.

— De clericul ăsta nici n-ai avea de ce te feri! Vezi, eu sînt foarte sincer și-mi spun părerea despre toți tinării care sînt aproape de tine. Aștept ca odată și tu să fii tot atît de sinceră față de mine.

— Cînd? întrebă Elenuța zîmbind.

— Cînd voi fi înconjurat și eu de fete ca tu acum de candidați.

— Of! făcu iarăși Elenuța. Ți-am spus că nu mă voi mărita!

— Să zicem că nici eu nu mă voi însura; totuși, aștept să fii sinceră. Deci, mă execut numaidecît, adaose Ghiță. Nu-ți pare bine că-ți vorbesc de candidați, dar, ce să faci, dacă ei există și fără voia ta? Ei nu-și bat capul cu hotărîrea ta de-a rămîne fată bătrînă! O, cît îl privește pe teolog, cu el e altceva. El e foarte inofensiv.

— Cum ai spus? întrebă repede Elenuța.

— In-o-fen-siv!

— Și ce vrei să zici cu asta?

— Că n-ai a te teme de el. E rușinos ca o fată mare și n-are să te plictisească niciodată cu cuvinte de dragoste. De altfel, îl cred un tinăr foarte cumsecade. N-așteaptă, ca alții, să-i cadă mură-n gură, ci s-a obișnuit de tinăr cu munca.

Fata tăcu. Vasile Murășanu era aproape acum, dar cum venea cu capul în pămînt, nu-i zări pe cei doi. Cînd îi observă, în sfîrșit, se opri o clipă și făcu o mișcare ca și cînd ar fi voit să se întoarcă. Dar Ghiță Rodean înțelese ce gînd are clericul și strigă îndată:

— Bună ziua, bună ziua, domnule Murăşanu! Aşteaptă-ne puţin.

Cu paşi înceţi, clericul îşi continuă drumul spre cei doi. Dar se putea vedea c-ar fi fost cu mult mai bucuros dacă s-ar fi putut întoarce.

Vasile Murăşanu, după ce veni, ziua albă, de la biserică, se întinse îmbrăcat în pat să doarmă, să viseze, ori să moară — totuna-i era. Ar fi putut să-i fie somn, căci noaptea întreagă abia aţipise, şi odihna lui, chiar atunci, fu tulburată de vis. Ar fi putut să viseze, căci fetiţa la care s-a gîndit de-atîtea ori izvorî, deodată, din întunerec, în carne şi oase, lîngă dînsul. Şi-n sfîrşit, ar fi putut să moară, căci deşi fata îi vorbise cu atîta dulceaţă, cu atîta prietenie, el s-a purtat cu ea aşa de prost, i-a vorbit cu o voce aşa de seacă, abia i-a spus trei cuvinte, n-a pomenit nici c-o vorbă că i-ar împrumuta o carte de citit. Şi, pe deasupra, cînd fata-i spuse că ea de-acum va rămîne acasă, că nu mai merge la şcoală, el scăpase în locul oricărui cuvînt frumos, potrivit, pe acel nefericit: «Aşaaa ?», care-i sună şi acum în urechi şi-l mustră în fiecare clipă. Dar nu putu nici să doarmă, nici să viseze, nici să moară. După ce se zvîrcoli în pat vreo două ceasuri, cu ochii în tavan, ieşi pe uliţă, se plimbă, stătu de vorbă c-un bătrîn, care începu să-i spună o poveste lungă despre doi băieşi care s-au dus în noaptea Paştilor să fure aur; intră iar în casă, se uită, vreme îndelungată, cum încondeiază surioarele lui ouăle roşii. Apoi, la prînz, mîncă puţin şi ieşi din nou la plimbare. Numai un lucru pricepea cum se cade: golul pustiu din cap.

— Nu vei fi fost şi dumneata pînă-n oraş? îl întrebă zîmbind Ghiţă, strîngîndu-i mîna cu căldură.

— Aproape, zise Vasile, părîndu-i că revine la realitate auzind vocea prietenoasă a lui Ghiţă, dar mai

ales simțind strîngerea lui de mînă. Am apucat pe drum în jos și m-am tot dus! adaose îndată.

Ghiță băgă numaidecît de samă că Vasile n-a aruncat o singură privire spre soru-sa.

— Aici, am onoarea să-ți prezint pe domnișoara Elenuța Rodean, soru-mea, zise el întorcîndu-se zîmbind spre fată.

— Ne-am întîlnit astă-dimineață la biserică, zise Elenuța roșindu-se și întinzînd mînuța albă lui Vasile. Ai durmit, domnule Murășanu? îl întrebă apoi.

— N-am putut durmi, domnișoară. Slujba a ținut pînă s-a făcut ziuă albă, răspunse clericul simțind o dulce mîngîiere la cuvintele ei.

Elenuța mergea între cei doi tineri. Băieșii veneau necurmat pe drum, pe cărări, singurateci, cîte doi, mai mulți, în pîlcuri, și se împrăștiau pe cele trei văi pe care era răsfirat satul.

— Azi numai copiii și bătrînii au rămas în Văleni, începu Vasile Murășanu, care, văzîndu-se pornit cu cei doi frați, simțea cum îi crește curajul.

— Într-adevăr, mulți bani vor fi lăsat în oraș, zise Gheorghe Rodean. Oamenii noștri nu mai pun nici un preț pe ban.

— Cum îi cîștigă de ușor, așa-i și dau, adaose clericul la observarea lui Ghiță. Sînt departe ca cerul de pămînt de țăranii agricultori. Aceia înnoadă paraua cu zece noduri. Nu e, de altfel, nici o mirare. Cei care trăiesc din plugărie au coșurile pline de bucate, dar pungile mai totdeauna goale. Pentru ei banul e aproape un lucru sfînt.

Clericul spuse frazele acestea cu claritate, cu hotărîre, fără nici o tremurare în voce. Ghiță își ridică pe-o clipă privirile la el, apoi se uită la Elenuța. Dar fata privea în pămînt, părea că se gîndește la altceva. Chiar clericul fu surprins de cutezanța cu care-și spusese părerile naintea Elenuței. Dar sur-

prinderea aceasta nu-l nelinişti; dimpotrivă, îi crescu curajul.

— Aşadar, dumneata crezi, începu Ghiţă, că băieşii împrăştie banii ca şi cînd ar risipi nisip pentru că au mulţi, iar economii îi cruţă pentru că au puţini. Ar urma ca economii să împrăştie bucatele, de care au din abundenţă. Nu-i aşa, Elenuţo? rîse Ghiţă.

— Mai este ceva, desigur, zise repede clericul. Mai întîi coşurile pline cuprind atîta cît e de ajuns unei familii pe-un an. Puţini pot să vîndă din recolta unui an. Cei mai mulţi îşi plătesc birurile vînzînd vrun cap de vită. Muncitorii pămîntului, de-un lung şir de ani, au umplut acelaşi coş toamna şi au băgat de samă că în cursul anului nu se adaogă nimic: dimpotrivă, prin august e gol. Cantitatea necesară pe-un an la ei e bine stabilită, pe cînd minerii nu-şi pot da niciodată sama cu cît s-ar ajunge pe-un an trăind cinstit. Apoi, cînd sînt băile bune, recolta băieşilor e în fiecare săptămînă, aproape în fiecare zi. Împrejurarea asta cred eu că contribuie mult să-i zăpăcească, să nu mai cunoască adevărata valoare a banului.

— Ah, nici nu credeam că dumneata observi atîtea, domnule Murăşanu! zise zîmbind Ghiţă, care afla foarte comică însufleţirea clericului pentru tema asta.

El simţea că Vasile se avîntă în aprecierile acestea numai ca să nu fie silit a vorbi cu Elenuţa. Fata îşi ridică în clipa asta ochii şi, zărind surîsul pe faţa fratelui său, se tulbură. Ghiţă băgă de samă numaidecît că soru-sa îi ia în nume de rău observarea asta şi zise repede, cu vocea schimbată:

— De altfel, sînt interesante observările dumitale.

Gheorghe Rodean se gîndise şi el de multe ori la risipa nebună ce-o vedea de cîtiva ani în Văleni, ajunsese chiar aproape la aceleaşi convingeri pe care le spunea acum clericul. Dar simţea că nu-i acum po-

trivit să vorbească despre teorii economice. Ceea ce-l jignea mai ales, fără să spună, era dorința lui ca Vasile să vorbească cu soru-sa. Ar fi dorit foarte mult să vadă cum știe un cleric să facă curte. Și, îndeosebi, la clericul acesta el ținea mult și-i păru jignitor că nu-i spune nici o vorbă Elenuței.

Simțea și Vasile Murășanu că se cufundă în aprecierile acestea ca-ntr-o vîltoare din care nu mai poate ieși, dar lui nu-i părea rău. Era o mîntuire pentru dînsul.

— Iată ce cred eu, continuă el cu însuflețire, munca la suprafața pămîntului îl leagă mai tare pe om de roadele pentru care muncește anul întreg decît munca din sînul pămîntului. E o legătură mai puternică între țăran și holdele de grîu și de porumb decît între miner și vîna de aur. Dragostea face să fie mai tare. Văzut-ați vreodată cu cîtă plăcere, c-un fel de alintare chiar, încarcă un țăran un car de grîu ori de fîn ? Umblă domol cu snopii, ca și cînd ar fi niște ființe vii, cu palele de fîn asemenea. Chiar pentru bani un țăran se desparte greu de claia de fîn pe care a făcut-o cu mîna lui, a greblat-o, a netezit-o ! Și cred că simțămîntul acesta al plugarului se poate pricepe cu ușurință. Ia să luăm, de pildă, o luncă ! De cînd dă colțul ierbii, plugarul vine ș-o privește, o cercetează cu dragoste. Cum crește iarba, crește și nădejdea lui, încet-încet, zi de zi, lună de lună. Plugarul parcă-i împrumută o parte din ființa lui. În urmă iarba ajunge la brîu, miroase pînă departe, cosașul intră-n ea ca într-o apă verde. Dacă ați văzut cosind, va fi trebuit să observați în mișcările legănate ale cosașului o mare satisfacție. De cînd așteaptă el clipa asta ! Cît s-a temut că poate s-a rupe-un nour și-i va îneca nutrețul ! Mireasma amețitoare a fînului, pînă-l usucă, pînă-l vede în ogradă, îi pătrunde așa de mult ființa, încît îi pare că în claia de fîn este și o bună

parte din el. Am auzit țărani care vorbeau, după ani, de mirosul fînului pe care l-au avut în cutare colț din ogradă atunci ș-atunci! Și în chipul acesta îi leagă și celelalte produse ale cîmpului. Muncesc îndelungat, nu cîștigă nimic deodată, dar muncesc în lumina care îmbună și înduioșează parcă sufletele oamenilor. Munca din sînul pămîntului e mai grea și mai amară. Aici nu caută nimeni să culeagă roadele unei sămînțe aruncate de ei, ci aproape totul se razimă pe noroc, pe întîmplare. Nu e o muncă, e o vînătoare. Caută toți cu aprindere, izbesc cu ciocanele, sfarmă stînca, și dacă, după multă trudă, în întunerec și miros de groapă, află aurul, nu-l culeg, ci-l răpesc cu lăcomie. Îl privesc mai mult ca pe-un dușman după care au alergat de atîta vreme decît ca pe-un prietin. De aceea cînd plugarul își vede clăile de fîn înșirate în ogradă, coșurile pline, simte prietinia lor și-și zice liniștit: «E bine! Mulțămită ție, Doamne», iar minerul, cînd își vede două-trei chile de aur, ori și mai puțin, își zice: «În sfîrșit! O să vezi ce am să fac cu tine!» Și, ca pe-un dușman, după care a alergat atîta, nu-l cruță. Cred că acesta e imboldul de căpetenie care-i face pe sătenii noștri să fie risipitori.

Gheorghe Rodean bătu în palme cînd sfîrși clericul.

— Dar dumneata ne ții un adevărat curs de psihologie socială! zise el.

— Adevărat, scuzați, zise clericul, aprins la față de însuflețirea cu care vorbise.

— Domnul Murășanu și cîntă, și vorbește frumos, zise cu fața luminoasă domnișoara Rodean. Însușirea din urmă nu i-am cunoscut-o pînă acum, adaose îndată, privindu-l c-un fel de sfială.

— Dumneata ești prea bună, domnișoară, răspunse cu vocea scăzută tînărul.

— O, nu sînt bună defel, domnule cleric, întreabă-l pe Ghiţă. Sînt o fată foarte rea, dar pentru aceea am totdeauna curajul să spun adevărul.

— Frumoasă însuşire, dragă, dar cam primejdioasă, zise Ghiţă zîmbind.

Elenuţa se roşi, coborî privirile în pămînt, dar numaidecît şi le ridică iar.

— Îţi poate părea rău, zise ea, că n-ai fost la slujba înmormîntării azi-noapte. A fost de-o frumuseţă deosebită, şi domnul Murăşanu a cîntat mai frumos ca orişicînd! zise ea.

— Cîntările acelea sînt frumoase, domnişoară. E o muzică divină, se scuză clericul.

— Eu n-am zis că nu-mi pare rău, începu Ghiţă, dar tu ştii că nu s-a putut. Sînt convins, adaose cu seriozitate, că aş fi rămas cu o impresie puternică. Îmi place şi mie taina! De altfel, discursul de-acum al domnului cleric îmi dă de gîndit!

El băgă de samă că Elenuţa îi spionează expresia feţei.

— Nu glumesc acum, adaose el repede, şi-mi pare foarte rău că n-am învăţat şi eu logică.

— Logică? întrebă fata cu neîncredere.

— Da. Multe din observările pe care ni le-a spus acum domnul Murăşanu le-am făcut şi eu, dar n-am fost niciodată în stare să trag concluziile. La asta se cere o judecată obişnuită cu disciplina, iar mintea noastră o disciplinează logica.

Căruţa lui Ionuţ Ungureanu trecu în clipa aceea pe lîngă ei. Tovarăşul cel gras de la «Arhanghelii» salută pînă departe cu pălăria, strigînd tare:

— Bine-aţi venit! Bine-aţi venit!

Cei trei se întoarseră, căci ajunseseră departe.

— Omul ăsta e tot mai roşu la faţă, zise cu dezgust Elenuţa.

— Dacă mai ține mult aurul la «Arhanghelii», va plezni cu siguranță într-un chef! rîse Gheorghe Rodean.

Clericul simți cum se schimbă la față. Numele acesta îl făcu să vadă iarăși realitatea, care pe cîteva clipe se depărtase. El se plimba cu copiii acționarului celui mai de frunte de la «Arhanghelii». Își aminti deodată de lungul lui discurs, simți acum observările ironice ale lui Ghiță, pe care mai nainte nu le luase în samă, nu le pricepuse, și-și zise: «Pentru ce mă plimb cu oamenii aceștia? Ei își bat joc de mine! Cum n-am putut observa pînă acum aerul de protector ce și-l dă acest tînăr?»

Spunînd că trebuie să meargă pînă la un om căruia îi dăduse să-i cumpere ceva din oraș, el își luă sara bună de la cei doi și se depărtă. Dar numaidecît auzi în urma sa un glas argintiu:

— Domnule Murășanu, domnule Murășanu!

El se uită înapoi. Îl striga Elenuța. Ii păru foarte curios că străina aceea strigă după dînsul.

— Domnule Murășanu, zise fata apropiindu-se, nu mi-ai putea împrumuta ceva de cetit? Știi că mîne, în ziua de Paști, nu iasă nimeni pe uliță și mă tem că mă voi plictisi de moarte. N-ai fi bun să-mi împrumuți o carte?

— Cu plăcere, domnișoară, o să vă trimit încă în sara asta.

— Mulțumesc! zise Elenuța și fugi spre Ghiță, care o aștepta.

Amîndoi merseră un răstimp în tăcere. Apoi Elenuța zise:

— Tu, Ghiță, ești răutăcios cîteodată.

— Eu?

— Îți place să-ți bați joc de oameni, adaose fata.

— Să mă ierți! Nu-mi bat joc. De Murășanu mai puțin ca de alții.

— Ei, mai şi minţeşti! Parcă nu te-aş fi auzit şi nu te-aş fi văzut!

— E frumos să bănuieşti pe un frate?!

— Însuţi ai spus că-i fricos şi sfiicios şi, totuşi, în loc să-l ajuţi să se apropie şi el de societate, îl înfrici şi mai tare.

— Să-mi dai voie să nu cred aşa ceva! E adevărat că nu-i umblat în lume, dar te asigur că pe omul ăsta nu-l poţi înfrica cu nimic. E cu mult mai tare decît cum îl crezi tu. C-am rîs? Dar trebuia să rîd, oricît l-aş ţinea de om vrednic. Aşteptam să-ţi facă curte, cînd colo el se apucă de discursuri filozofice!

— Pentru ce să-mi facă curte? întrebă Elenuţa.

— Aşa, din complezenţă cel puţin, aşa se cade, ambiţia mea de frate al unei surori frumoase cerea asta.

— Vai, nebunule! zise Elenuţa şi-l izbi cu palma peste gură.

— Însă adevăr zic ţie, adaose el vesel, că acest cleric sfios tot cu atîta însufleţire cu care ne-a vorbit acum va şti declara odată şi dragoste alesei inimii sale.

— Îţi spun eu că eşti bun să-ţi baţi joc de oameni! zise Elenuţa mîhnită de emfaza cu care frate-său spusese cuvintele din urmă.

— Greşeşti. Adevărul e limpede: cine e capabil să se însufleţească pentru o chestie aşa depărtată cum e psihologia băieşului şi a plugarului se va însufleţi şi cînd va fi vorba de-o chestie care-l priveşte pe el personal. Eu sînt mai bătrîn cu patru ani ca Murăşanu. Pot deci să proorocesc că din tînărul ăsta se va alege un bărbat straşnic. Cît îl vezi de timid, e o fire de luptător.

— Acum vorbeşti serios? întrebă Elenuţa, gata să se mînie.

— Cît se poate de serios. Şi-ţi voi aduce două probe: mai întîi a fost, în toţi anii de şcoală, cel mai bun elev în clasa lui; a doua, şi-a isprăvit aproape cariera cheltuind foarte puţin de-acasă. De cînd a fost în clasa a patra de liceu a început să deie lecţii. Asta n-o poate face orişicine.

— Din clasa a patra? întrebă Elenuţa surprinsă.

— Tu n-ai ştiut?

— Nu! De unde era să ştiu?

— Adevărat! răspunse c-un fel de silă Ghiţă. Sîntem dintr-un sat, dar sîntem aproape străini. Nu prea ne interesăm unii de alţii, ni-e frică să nu ne infectăm de... sărăcie! Da, din clasa a patra a început să se susţie aproape din puterile proprii! Acum, anul acesta termină. Se va căsători, va preoţi undeva, va lupta mai departe, va birui, va ajunge departe. Am mai cunoscut eu oameni de aceştia sfioşi ca fetele mari, dar plini de multă rîvnă, de multă ambiţie nobilă. Îţi spun hotărît: Mie-mi place de tinărul ăsta! Îl voi mai năcăji cîteodată, căci îmi place să-i dau impulsuri noi, să-l văd cum se manifestează. Ţi-am spus că-s cu patru ani mai bătrîn ca el...

Elenuţa îl ascultă cu plăcere. O ceaţă care-i păru că pluteşte undeva aproape de ea începu să se împrăştie.

Peste puţin întrară veseli în curtea notarului.

VI

Un străin care ar fi sosit sîmbătă sara în Văleni şi ar fi voit să doarmă noaptea Paştilor aici s-ar fi culcat în zadar. Înainte de miezul nopţii începură să împuşte treascurile[1]. Era o datină veche în sat, oa-

[1] *Treasc* — tun mic, primitiv, folosit pentru a produce focuri de artificii sau pocnituri la serbări, petreceri etc.

menii erau obişnuiţi cu detunăturile puternice care continuau pînă-n zori, se repetau, mai rar, şi în ziua întîi de Paşti, pînă sara. Dar în noaptea asta chiar băieşii bătrîni săreau speriaţi din somn. Detunăturile erau aşa de dese, se descărcau cu atîta putere, încît pădurile bătrîne fierbeau, clocoteau, vuiau necurmat. Părea că în sat, în jurul satului, s-a încleştat o luptă pe viaţă, pe moarte; pocneau puştile, detunau tunurile, tot mai des, tot mai cu furie. În răstimpuri depărtate se putea auzi cîte-un treasc singuratec. Trăznetul lui se auzea o clipă sec, ca şi cînd s-ar fi sfărîmat în mii de bucăţi un enorm vas uscat, dar, furat în clipa următoare de păduri, trăznetul acela se schimba în vuiete, în ţipete disperate, care alergau viforoase nainte, împrăştiindu-se, trezind din somn pădurile pînă în mari depărtări, pînă în muntele Vlădenilor. Alteori trăznea atît de des, atît de aproape, încît se auzea prin curţi schelălăitul de groază al cînilor. Mai ales din cringul de sat, răsfirat pe Părăul-Caprei, detunăturile se spărgeau c-o grabă ameţitoare. În crîngul ăsta locuiau cincizeci de mineri care munceau la «Arhanghelii». Cu săptămîni înainte se înţeleseră ca, în noaptea de Paşti, să nu curme cu împuşcăturile pînă va toca de liturghie. Se aprovizionară cu cantităţi enorme de pulbere, de dinamită, notarul Rodean le împărţi două sute de zloţi pentru paradă, poruncindu-le cu vocea lui aspră, rece:

— Grijiţi, ficiori, în cinstea «Arhanghelilor» de pe pămînt, să daţi atîtea salve ca cei din cer să-i pizmuiască!

Dar ei, şi fără îndemnul notarului, erau prea hotărîţi să serbeze cu focuri dese noaptea asta.

Uneori se deschidea vreun geam şi cineva privea cercetător în noaptea luminată. Se auzeau chiar voci somnoroase:

— Ăştia au înnebunit!

— Ne sperie copiii!

— E prea-prea! Se vor mai şi chilăvi[1], nemernicii!

— Nu, e nemaipomenit!

Erau şi de aceia care, iritaţi peste măsură, ieşeau în uliţă, urcau coastele din apropiere, de unde băteau treascurile. În clipe de linişte se auzeau cuvinte aspre:

— Asta nu mai e cinstire pentru noaptea Învierii; ce faceţi voi e curată batjocoră!

— Arhanghelii sînt războinici, lor le place, răspundea cineva.

Şi numaidecît treascurile începeau să bubuie.

Se mai răriră cînd clopotele, în zori, începură să cheme la Înviere.

Oricît era de încăpătoare biserica din Văleni, creştinii nu încăpură în ziua de Paşti. Ascultau pe la ferestre şi bărbaţii şi femeile care veniseră mai tîrziu, iar cei care întîrziaseră prea mult pe-acasă nici de păreţi nu se mai puteau apropia. Într-o elipsă mare, groasă, mişcătoare, înconjurau biserica. Nu puteau vedea nimic din slujba ce se desfăşura înlăuntru, dar cîntările de biruinţă pătrundeau pînă le ei, mai scăzute, mai pline de taină. Oamenii ascultau, cu capetele plecate, se închinau, îşi făceau cruci largi cu multă evlavie.

În biserică, în stranele ctitorale, erau toţi fruntaşii din Văleni, în frunte cu notarul pensionat Rodean, cu notarul activ Popescu, cu primarul Vasile Cornoan, societarul de la «Arhanghelii». Cei doi învăţători cîntau în strană, alăturea de clericul Murăşanu şi de dieci. Biserica era ticsită: oamenii, cînd se clătina unul, se mişcau cu toţii, ca şi cînd ar fi fost strînşi legaţi unii de alţii. Căldura începea să fie nesuferită.

---

[1] Schilăvi.

şi notarul Rodean îşi ştergea mereu faţa mare, brunetă, c-o batistă enormă. Luminările din policandre începeau să se îndoaie, şi flacările lor erau tot mai palide.

Întîiul acţionar de la «Arhanghelii» arunca, în răstimpuri, priviri mînioase spre o strană din tinda femeilor, unde era nevasta lui, doamna Marina. Avuseseră acasă un schimb aspru de cuvinte, căci Iosif Rodean nu voia să vină la liturghia Învierii. El ştia din anii trecuţi ce înghesuială, ce năduf era în ziua de Paşti în biserică şi nu voia să se mişte din pat. Dar doamna Marina atîta i-a tot tocat la ureche, pînă ce uriaşul sări din pat şi, cu multă furie, se îmbrăcă în cîteva clipe. Fusese aproape să-şi spintece hainele în graba mare ce-l cuprinse deodată.

— Iosife, Iosife, zise muierea cu durere, nu-ţi ieşi din fire; se cade să asculţi liturghia în ziua Învierii.

— Dar cînd îţi spun că mă înăduş în zăduful ăla! strigă cu mînie notarul.

— Nu-i muri vreme de-o jumătat' de ceas, cuteză să mai zică Marina.

— N-ai să mă laşi în pace? Vezi doar că mă gătesc! zbieră notarul. Pe muiere, pe popa şi pe dracu îi asculţi şi fără să vrei.

El căuta acum mereu s-o vadă, dar în tinda femeilor nu se putea desluşi nimic.

Ca o mare uşurare sosi sfîrşitul slujbei. Notarul se apropie cel dintîi să ia, din linguriţa de argint, paştile. Un galben de douăzeci puse în cutia albă pe care o ţinea fătul.

— Hristos a înviat! îi zise părintele dîndu-i pînea muiată în vin.

— Adevărat c-a înviat! răspunse Iosif Rodean cu mînie, şi numaidecît începu să se strecoare printre oameni.

În locul lui, oricare altul s-ar fi icuit[1] în mulțime și n-ar mai fi putut face un pas. Dar înaintea lui oamenii se înghesuiră și mai tare și-i făcură drum.

Ordinea abia mai putu fi ținută pînă se perindară cinci-șase fruntași pe dinaintea preotului, care aștepta în ușa altarului. De aici încolo toată lumea dorea să ajungă cît mai în grabă la pînea sfințită. Începu să împartă paști și diacul, și, în curînd, doi ctitori, apoi și clopotarul, și fătul.

Curtea bisericii se umplu, ulițele se împopulară de bărbați, de femei, de copii în port de sărbătoare. Dar peste un ceas nu se mai putea zări un singur om pe-afară, ca și cînd i-ar fi înghițit pe toți pămîntul. Prăvăliile, birturile erau încuiate, și satul întreg păru pustiu. Se auzeau numai, din cînd în cînd, treascurile.

Biserica se umplu, din nou, la vecernie, dar acum nimeni nu mai fu silit să asculte pe la ferestre. Încăpură cu toții. Apoi ulițele se deșertară din nou.

Ziua întîi de Paști era serbată în Văleni cu multă evlavie. Părea că toți oamenii aceștia iubitori de viață se cufundau într-o adîncă taină. Fiecare rămînea în cercul restrîns al familiei și era nepomenit ca, de pildă, o femeie să meargă în povești la vecini în ziua întîi de Paști. De vinerea, de sîmbăta, fiecare își dusese acasă vin și bere, și bărbatul, femeia, copiii mai mărișori închinau din cînd în cînd :

— Hristos a înviat!

— Adevărat c-a înviat!

Un strigăt, un chiot, un picurat de vioară nu se puteau auzi de nicăiri. Numai treascurile bubuiau din cînd în cînd, făcînd să vuiască pădurile pînă departe.

---

[1] *A se icui* — a se înfige.

Dar în ziua a doua, de îndată ce clopotul începu să sune de ieşire, biserica începu să se deşerteze. Tineretul mai întîi se grăbi să se strecoare afară, apoi bărbaţi, femei mai tinere. În curînd nu mai rămaseră în biserică decît cei trecuţi de 50 de ani. Afară, de undeva de aproape, se auzeau în răstimpuri de linişte acorduri vesele, senine, de ţarină.

Spre marea lui părere de rău, clericul Vasile Murăşanu trebui să-şi ţină predica aproape numai naintea bătrînilor din sat. El începu să se agite, îl luau călduri, îl lua cu frig de îndată ce băgă de samă că oamenii se mişcă spre ieşire. Îi păru chiar că-i o profanare, o bătaie de joc purtarea creştinilor. Acuza în gînd pe părintele Murăşanu că nu i-a obişnuit pe oameni să rămînă pînă la sfîrşitul liturghiei. Altfel îi va creşte el pe credincioşii săi odată! El nu mai cînta, ci fierbea de ciudă, de-un fel de disperare, de înfrîngere. Vai, simţea cum i se risipeşte însufleţirea cu care ar fi putut vorbi! Cum se întunecau figurile de stil pe care le alesese cu atîta trudă, cum îi mureau gesturile pe care le probase de atîtea ori!

Cînd tatăl său îi făcu semn să înceapă, era aşa de zdrobit, încît pe-o clipă avu conştiinţa limpede că predica lui nu valorează nimic şi nu merită s-o mai recite. Dar la gîndul că se zvonise puţin că azi va vorbi el, se îngrozi să nu ajungă ridicol şi, făcîndu-şi cruce, îşi spuse motoul şi începu.

Frazele cele dintîi reuşi să le spună numai după mari sforţări. Dar deodată băgă de samă că un bătrîn îl priveşte ţintă. Privirea curioasă a moşneagului salvă reputaţia de bun predicator a clericului. Îndată ce băgă de samă că e ascultat cu încordare, însufleţirea, avîntul îi reveniră îndată, vocea lui căpătă alt timbru, cuvintele se încălziră parcă, fraza era mai largă, mai vibrătoare. Încet-încet nici nu se mai gîndi

cine e în biserică, cît de mulți ori de puțini, și se cufundă cu totul în dezvoltarea temei ce-și alesese.

Reuși să stoarcă lacrămi din ochii bătrînilor, din ochii femeilor, ș-atunci, terminîndu-și predica, începu să improvizeze cu avînt tot mai mare. Preotul îi făcea semne din altar să termine odată — vorbea de-o jumătate de ceas — dar clericul nu înțelegea. Atunci, popa Mureșanu, folosindu-se de-o scurtă pauză a oratorului, începu repede din altar, cîntînd:

— «Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să v-apropiați...»

În urma acestei întreruperi, îndată după liturghie, se născu o discuție vehementă între fiu și tată. Preotul însă numai în aparență era mînios, în sufletul lui simțea o mare mîngîiere pentru talentul și însuflețirea cu care predicase feciorul său.

— N-ai făcut bine că m-ai întrerupt, zise cu ciudă, aproape revoltat, clericul.

— Am făcut foarte bine! răspunse popa. Și cît ai spus a fost prea mult.

— Da, pentru dumneavoastră, pentru popii de legea veche, care predicați de trei ori pe an, și chiar atunci cîte cinci minute.

— Predica lungă niciodată nu-i ascultată cu plăcere pînă la capăt, tinăre.

— Mi se pare că oamenilor nu li s-a urît, răspunse ironic Vasile.

— Nu pot să-ți fugă dinaintea nasului cînd te-aud mai întîi vorbind. Au și ei atîta bun-simț. Dar te asigur că, preot fiind și ținînd cazanii tot așa de lungi...

— Cazanii! întrerupse revoltat tînărul.

— Ei, zi-le discursuri, zi-le predici, cum vei ști mai modern, nu-mi pasă, dar de le vei spune tot așa de lungi, te lasă oamenii să vorbești păreților!

— Dumneata crezi așa, fiindcă n-ai încercat niciodată să...

— N-oi fi încercat! îi taie vorba părintele.

— Nu, pe vremea cînd ai făcut dumneata seminarul, nu se punea atîta preț pe vorbirile din biserică.

— Da, atunci era învățămîntul mai practic, zîmbi părintele, se insista asupra metodelor care pot da, deodată, un rezultat practic.

— Și predicile nu dau rezultate practice? întrebă Vasile.

— Nu! răspunse scurt părintele.

— Predicile?

— Nu dau. Vorbesc din experiență, adaose cu hotărîre părintele.

— Așa ceva n-am mai auzit! izbucni clericul.

— N-ăi fi auzit, pentru că preoții aceia care vă cresc pe voi vă vorbesc din cărți, nu din viață, răspunse cu răceală popa Murășanu.

— Nu-i cunoști! zise cu ciudă Vasile.

— Ba-i cunosc! Cei mai mulți vă îmbată cu apă rece!

— Tată! făcu indignat clericul.

— Ei, o să mă explic îndată, dacă voiești. Voi învățați acum: Exordiu, tractare, încheiere, părțile principale ale unei predici. Exordiul sau *captatio benevolentiae* este partea...

— Tată! zise din nou Vasile, agitat la culme.

— Ei bine, zise părintele, știi prin cine se îndreapta oamenii și se fac buni creștini? Nici prin predici, nici prin îndemnuri și sfaturi. Acestea nu prind decît foarte arare.

— Prin cine dar? întrebă ironic clericul.

— Ai putea să mă întrebi pe alt ton, zise părintele, pentru că răspunsul ce-l vei primi merită. Singur Dumnezeu e acela care schimbă inima omului. Noi nu putem face nimic cu vorba noastră. Dar avem și noi două arme puternice cu care pregătim terenul lucrării dumnezeiești. Să-mi spui care sînt acelea?

Clericul nu răspunse, nu că n-ar fi știut să mai înșire din mijloacele ce-i stau preotului la îndemînă ca să miște inimile, dar îi fu frică să nu spună vreunul pe care tatăl său să nu-l afle de bun. În clipa asta simțea superioritatea tatălui său.

— Rugăciunea și pilda bună, tinăre! Ține minte ce-ți spun, și o să te convingi. Și cazaniile sînt bune, dar cu miez, scurte, clare. Și trebuie să știi alege și clipa potrivită. Azi, de pildă, nu era loc pentru o predică lungă. Ia privește!

Ieșiră din curtea bisericii cînd spuse părintele cuvintele din urmă. Priviră amîndoi la stînga: în lunca de sub poalele muntelui Negruța petrecerea de Paști se începuse.

— Întreg satul e aici! zise cu uimire Vasile.

— De-acum putem încuia biserica pînă în Duminica Tomii, răspunse părintele.

Și porniră amîndoi spre casa parohială, privind din cînd în cînd la stînga. Taraful de lăutari cînta o țarină aprinsă.

Muntele Negruța își apleca pădurile negre de brad în nemijlocita apropiere a satului. Pe lîngă poalele lui se furișa pîrăul alburiu care învîrtea roțile celor mai multe piue din Văleni. Patru case erau așezate atît de aproape de munte, încît brazii de pe coaste le umbreau curțile. Înapoia acestor patru clădiri de bîrne, cu acoperișele de șindrilă înnegrite de ploi, de vremuri, se începea lunca, în formă de paralelogram, care venea pînă în ulița ce ducea la biserică. În unghiul superior al luncii, în cel dinspre răsărit, se înălța birtul cel mai vestit din Văleni, birt împreunat cu prăvălie, al cărui proprietar stăpînea și lunca aceasta frumoasă. Din săptămîna mare birtașul bătu pociumbi [1], înțepeni deasupra scînduri albe de brad;

[1] *Pociumb* — părușteau.

un uriaș cerc, în mijlocul luncii, îl înconjură în chipul acesta cu lăvițe, cu mese. Pentru fruntași, pentru pătura cultă din sat, pentru «domni» adusese mese și scaune din birt și le așezase la locurile cele mai potrivite, de unde se putea vedea petrecerea, dansul care se învîrtea în cercul acela enorm. Sîmbătă după-amiaza se mai puteau vedea încă băncile și mesele albind în lumina soarelui — cele pentru domni, acoperite cu pînze cerate, străluceau ca niște oglinzi — dar azi nu se mai puteau zări din mulțimea de oameni.

După cum și nădăjduiseră oamenii, cerul primăverii rămase curat ca lacrima și în sărbători. Cum se zvîntase bine pămîntul de-o săptămînă lipsită de ploaie, de vînturile călduțe, mulți bătrîni se lăsară alene pe pajiștea deasă.

Era cald, și o moleșire plăcută pătrundea în trupuri. Lunca înverzea pînă departe în arinii uriași, care își nălțau brațele, negre încă, spre cer.

Cei mai mulți dintre săteni veniseră prînziți la biserică ; astfel, îndată ce traseră clopotele de ieșire, veniră de-a una în luncă. Dintre feciori și fete, mulți așteptau, ca pe spini, să sune odată de ieșire. Cînd veniră cei dintîi bărbați și femei în luncă, tineretul pornise dansul. O pereche, zece, treizeci începură numaidecît să se învîrtă în ritmul repede, plin de întorsături al țarinei. Cizmele lăcuite ale feciorilor străluceau în soare ca fulgerări de oglinzi. Ițarii lor de lînă fină, moale, mînecările de bumbac erau albe ca laptele. Numai cizmele, pălăriile mici, negre, pieptarele înflorite, fețele brunete pătau acest costum. Rar se puteau zări feciori nalți, cei mai mulți erau mijlocii, bine legați, care se învîrteau în țarină c-o siguranță uimitoare. Fiecare dansa cu cîte-o fată, rar se puteau vedea două fete la un fecior.

Fetele toate erau cu capetele dezvelite. Plete groase, bogate cădeau pe spate, negre cele mai multe. Între fete erau destule care își încrețiseră buclele deasupra frunții, pe la tîmple. Ochii lor vioi și fețele aprinse rîdeau de fericire. Zburau iile largi din giulgiu foarte fin, ii albe ca de zăpadă, numai gulerul și altițele pe mîneci erau cusute cu mătase neagră. Purtau catrințe înguste, în care roșul avea o parte covîrșitoare, și șurțe chindisite[1]. Toate erau în ghete — moda cea din urmă o puteai descoperi la cele mai multe.

Parcă împrumutaseră nu numai ghetele și încrețitul părului de la cucoane, ci și multe din mișcările lor, calculate parcă. Cum se răzimau cu brațul pe umărul dansatorului, cum își înclinau capul ca într-o dulce nevinovăție, cum se lăsau a oboseală pe laviță, cum așteptau să fie cerute la dans, prin închinăciuni, semănau mai mult cu domnișoare îmbrăcate în costum național decît cu fete de la țară. Impresia aceasta era cu atît mai ușor de cîștigat cu cît trupurile lor erau foarte zvelte, fețele cu un ten foarte curat și mînile mici și albe. Se vedea numaidecît că nu-s fete care săptămîna întreagă au muncit la cîmp. Nu erau așa de bine zidite ca tinerele din satele agricole, ci gingășia staturii, a umbletului, a mișcărilor le împrumuta un farmec deosebit, gingășia aceea tinerească ce se desprinde din toate fetele care au fost scutite de munca grea trupească.

Nu se putea vedea aici, ca la multe hore pe sate, ca feciorul să vie, să ieie de mînă pe-o fată, s-o ducă, tîrînd-o aproape, în horă. Feciorii le pofteau la dans cu ușoare înclinări din cap și le atingeau cu teamă, mai mult, cu grijă parcă. Nu se puteau vedea tineri împingîndu-se unii într-alții.

[1] *A chindisi* — a coase, a broda.

S-ar părea că munca grea trupească, la care bărbații le văd supuse pe femei ca și pe ei, din vîrsta cea mai fragedă, să-i facă pe aceștia din urmă să le disprețuiască, ori cel puțin să se poarte cu ele fără nici o gingășie. Ca și cînd bărbații ar simți prin instinct că femeile nu-s făcute pentru muncă grea, și dacă totuși le văd sub povara ei, se poartă, fără să-și dea samă, față de ele ca față de niște ființe umilite. În Văleni femeile, fetele nu munceau aproape nimic. Odată cu economia de cîmp, se părăsi și industria de casă. Abia mai erau folosite trei-patru războaie de țesut în tot satul. Pănura, pînzeturile le cumpărau gata. Aur era din belșug, și bărbaților nici prin gînd nu le trecea să le poruncească femeilor să țeasă, să coasă. Chiar cusutul îl monopolizară cîteva văduve și fete mai sărace din Văleni. Bărbații, văzîndu-și femeile frumoase și albe, erau prea mulțumiți, aveau adînci mîngîieri în suflet, adînci bucurii. Și de multe ori munca lor era prea obositoare, veneau palizi și supți de la ocne, dar aduceau totdeauna aur destul, și aceasta era de ajuns ca să-și uite osteneala. Și celui din urmă bărbat îi place să aibă o soție curată, albă, frumoasă, și pînă ce răzbește singur să agonisească, o cruță din instinct de munci mai grele pe femeie. Numai cînd suferința, sărăcia îi întunecă sufletul, începe să-i spună vorbe aspre.

Perechile tinerilor umpleau tot mai mult spațiul rotund, înconjurat cu lavițe și mese de scîndură. În curînd iarba se pătă în mici rotocoale, se înnegri apoi sub ghetele și cizmele ce-o bătuceau mereu. Lavițele de brad se umplură numaidecît, mesele erau înflorite cu pahare nalte, în care berea lumina auriu. Bărbații cu nevestele lîngă ei închinau și sorbeau setoși din lichidul rece.

De jur împrejur răsunau ciocănit de pahare, rîsete, salutul îndătinat de la Paști.

— Hristos a înviat!

— Adevărat c-a înviat!

Lăutarii fură înconjurați îndată de cununi de pahare pline cu bere, pe care li le îmbiau minerii.

În răstimpuri, vioara lui Lăiță amuțea pe-o clipă, și el sorbea din pahar poftind «noroc la băi».

În jurul dansatorilor, la spatele celor ce-și petreceau cu bere, lumea se grămădea mereu, formînd un cerc gros, mișcător de costume. Priveau curioși, priveau fericiți, și abia apuca să se depărteze vreunul de la mese, că-i și ocupau locul. De altfel, birtașul presimțise aglomerația, fixase patru butoaie mari în luncă, mai la periferii, ca să se poată vedea, și cete întregi de însetoșați le vizitau necurmat. Feciorașii care măsurau băutura spumoasă abia răzbeau, își ștergeau în răstimpuri fețele asudate. Pe aceștia, pe cei care serveau la mese și în birt, îi cîștigase cu multe jertfe birtașul și trebuia să-i schimbe tot la patru ceasuri. Altfel, nimeni nu s-ar fi învoit să-i ajute cînd dansul era în toiul lui.

Perechile erau tot mai multe în locul pentru dans. Lăiță cînta în răstimpuri arii mai domoale, cînd dansatorii aproape numai se legănau; apoi începea deodată o țarină vijelioasă, pe care o ținea îndelungat, și perechile se învîrteau ameţitor. Foarte rar se putea auzi vreo chiuitură. Tinerii aceștia dansau tăcuți, serioși, cei mai mulți cu o eleganță uimitoare. Numai feciorii care veniseră de curînd de la miliție strigau, din cînd în cînd, versuri piscătoare. În Văleni nu erau obișnuite chiuiturile, poate din cauză că dans era o singură dată pe an — la Paști — și cînd era vreo nuntă, dar atunci nu era dans pentru satul întreg. Se poate, iar, pentru că erau așa de dornici de joc și erau pătrunși cu totul de farmecul lui, gustîndu-l în tăcere. Totuși, ar fi mai aproape de adevăr dacă s-ar spune că lipsa chiuiturilor se explică prin

însăşi firea minerilor din Văleni, întunecată în fond şi rece ca sînul pămîntului unde îşi petreceau viaţa.

Băieţi, fetiţe se învîrteau mai departe pe pajiştea verde, se izbeau, se tăvăleau în iarbă, rîzînd tare. Dinspre Părăul-Caprei se auzeau mereu trăznind treascurile. Aerul era luminos, plin de mireasma verdeţii, soarele îşi învăluia în toată clipa pînzele subţiri de argint. Gălăgia luncii, acordurile muzicii se nălţau în văzduh; închizînd ochii, părea că undeva în înălţimi fierbe o uriaşă ceartă.

Abia trecură ceasurile 12, şi Lăiţă, rupînd taraful în două, porni cu şase inşi în urmă. El se grăbea «să cînte domnilor la prînz». Nimeni din cei din luncă nu-i lua aceasta în nume de rău, era un obicei de mulţi ani acum, care părea foarte firesc în ochii tuturor. Apoi cei şapte ţigani care rămaseră cîntau bine şi fără primaş; dansatorii aproape nici nu observară lipsa.

Lăiţă îşi conduse ceata de-a dreptul la notarul trecut la pensie, Iosif Rodean. Trei dulăi cît nişte urşi suri se smînciră în lanţurile grele, hămăiră gros ca din afunzimea unor buţi, şi descendenţii lui Faraon se opriră pe-o clipă. Dar numaidecît porniră iar, urcară scările, şi în veranda largă a etajului se opriră. Din camerele largi, luminoase, pătrundea o larmă continuă, ciripiri de fete, voci de bărbaţi şi, din cînd în cînd, peste toate se nălţa rîsul puternic al notarului, un rîs care scăpa din valuri largi, nalte, ca dintr-un foi uriaş.

Muzicanţii îşi încordară viorile, şi numaidecît imnul *Deşteaptă-te, romîne!* începu să se înalţe ca o rugăciune viforoasă, pătimaşă. În clipa următoare uşa se deschise încet, şi Elenuţa, răzimată de pârete, asculta cu ochii mari, înlăcrămaţi.

— Ăsta-i *Tatăl nostru* al romînilor, se auzi vocea aspră a notarului cînd cele din urmă acorduri ale cîn-

țării se stinseră. Lăiță, măi Lăiță! detună apoi dintr-o cameră mai apropiată.

— La porunca dumitale, domnule notar, zise primașul zîmbind, dar nu se mișcă din loc.

— Lăiță! se auzi din nou aceeași voce puternică.

Ceilalți îl împingeau:

— Da' du-te, frate, du-te!

Lăiță nu voia să intre fiindcă pînă acum niciodată nu l-a poftit notarul în casă. La ureche, în birturi, i-a cîntat de multe ori, la alți domni mari, în casă, fusese de asemenea. Toți îi vorbeau, îl tratau cu prietenie, numai Iosif Rodean s-a ținut pînă acum departe de Lăiță. Faptul acesta îl jignea pe Lăiță, părea că se și teme puțin de omul acesta uriaș. Mai mult însă credea că-i sub demnitatea lui să încerce a se apropia de Iosif Rodean. În sufletul lui de artist, mîndru și plin de maiestate, îi părea chiar că îi cînta numai din milă notarului, îi cînta fiindcă-i plătea bine. Dar niciodată nu i-a văzut ochii umeziți la cîntecele lui, și asta nu i-o putea ierta.

Trupul vînjos al omului de 40 de ani își luă deodată o ținută regească, liniile feței i se înăspriră.

— Nu mă duc, zise el și începu numaidecît o sîrbă.

Elenuța asculta nemișcată; urmărea ușoarele alunecări ale arcușului, tremurarea ciudată a degetelor lui Lăiță și simțea, la cîntecul acesta vesel, cum îi învăluie sufletul o tristețe vagă, neînțeleasă.

Cînd se termină și sîrba, trupul uriaș al notarului apăru în prag.

— Dragă Lăiță, zise el, veniți să gustați un păhărel.

Primașul îl fixă cu îndărătnicie, dar nu putu descoperi nici o urmă de batjocoră în fața lui, în privirile care părea că se muiaseră pe-o clipă.

El făcu semn celor șase, și intrară după notar.

Însuși notarul le servi coniac, șuncă și colac.

— Beți, că-i bun! îi îndemna mereu notarul. Beți, că-i leac!

Muzicanții ceilalți băură, fără să se aștepte îmbiați atîta, dar Lăiță se scuza mereu. Abătut, mînca din șuncă și colac.

O clipă notarul îl privi cercetător, apoi, învîrtindu-și trupul mare pe-un picior, luă de pe-o măsuță un pahar, îl umplu, ciocni cu Lăiță.

— Hristos a înviat! zise notarul.

— Adevărat c-a înviat! răspunse repede Lăiță, luînd paharul și dîndu-l peste cap. Apoi simțindu-se deodată «în familie», își umplu el paharul și închină: Aur mult la «Arhangheli», domnule notar!

— Este, Lăiță! zise notarul umplînd paharele.

— Atunci, sănătate și fericire în casă! adaose repede primașul.

— Și sănătate și fericire este! strigă notarul. Dar dorește-mi tu, Lăiță, voie bună, voie de petrecanie pentru toți ai mei. Ia fă-mi-o să danseze pe domnișoara asta, zise cu mînie notarul privind la Elenuța, care chiar acum se ivise în prag.

Elenuța, fără o vorbă, se strecură în camera vecină.

Muzicanții băură, ieșiră în verandă; acordîndu-și viorile, Lăiță le zise cu multă seriozitate:

— S-a schimbat uriașul! De-acum să vezi petrecanii... și începu o doină tînguitoare, din munți.

Mai cîntă o romanță, apoi notarul, fluturînd două bancnote de cîte-o sută, se ivi în prag.

— Să nu iai arvună de la nimeni, Lăiță: o să mai avem lipsă de tine în sărbători, zise Iosif Rodean.

— La poruncă, domnule notar, zîmbi primașul, punînd hîrtiile în buzunarul vestei.

Coborîră scările și, ieșind în stradă, ajunseră în grabă să nu se înțeleagă. Cei mai mulți erau de părerea să meargă acum la primarul Vasile Cornean,

ori la notarul cel nou, la Popescu. Dar Lăiță nu se învoi odată cu capul.

— La părintele mergem, zise cu hotărîre, încheind discuția. Apoi, după un răstimp de tăcere, adaose: Cu popa ar fi trebuit să începem.

Familia părintelui Murășanu era la prînz, veselă, zgomotoasă. Numai clericul părea abătut. Cît ce-l zări preotul pe Lăiță, îi ieși nainte, îi strînse cu căldură mîna, îl pofti în casă și-l omeni cu rachiu ori bere, ce-or pofti. Lăiță luă un pahar cu bere, închină, ciocnind cu părintele pentru toată casa.

— Să te-audă Dumnezeu, Lăiță, zise cu bunătate preoteasa.

Apoi le cîntară trei cîntece, popa-i cinsti cu cinci zloți, și primașul totuși parcă ieși mai mîngîiat de la popa decît de la notarul.

Trecură la primarul, și de-aici luară pe rînd pe toți fruntașii, grăbindu-se, căci lumea se aduna tot mai multă în luncă.

Dintre societarii de la «Arhanghelii» mai mult zăboviră la Ionuț Ungurean, și mai puțin la Pruncul.

Societarul cel gras era la masă cu nevasta și cu feciorul de la Universitate. Prînziseră de mult și se vede că și tatăl și feciorul băuseră binișor, căci Ungurean tînărul mereu îi fluiera cîte-o arie nouă la urechea lui Lăiță, să i-o cînte.

— N-o știu, domnișorule, n-o știu, păcatele mele!... zicea primașul cercînd să scape mai în grabă.

— N-o știi? Se poate? Colosal! zicea iritat Ungurean tînărul.

— Se po-po-poate? bîlbîia bătrînul după el.

— Artist ca dumneata și să n-o știi! Dar asta? și universitarul începea să-i fluiere alta, dar nu-i prea reușea, căci buzele, limba nu voiau să-l asculte.

Lăiță clătina c-un fel de dezgust din cap.

— Colosal! Îți spun, pe onoarea mea, domnule, că-i colosal! se mira tînărul.

— A-a-adevărat! reuși să sufle butoiașul.

Ca să scape în sfîrșit de ei, Lăiță îi cîntă marșul pe care Ungurean tînărul cerca mai pe urmă să-l fluiere. Tînărul bătu în palme cu însuflețire.

— Colosal cum o știi tu învîrti! zise el strecurîndu-i în mînă o hîrtie de douăzeci.

La Pruncul abia ajunseră la jumătatea întîii cîntări, cînd acesta se ivi în ușă și-i dădu o bancnotă de zece. Cîntecul amuți îndată, și cei șapte ieșiră repede din curte.

— Aici mai mult n-o să-mi pun piciorul! zise gordunistul[1] apucînd în uliță.

Cînd ieșiră de la cel din urmă fruntaș și coborau grăbiți spre luncă, pe Pârâul-Caprei, îi întîmpină un băiețaș care le zise:

— Ați uitat să intrați la Mărginean, la Pascu și la Lupu.

— La cine? întrebă Lăiță oprindu-se.

Băiețașul mai repetă cele trei nume.

— V-așteaptă, adaose el.

Muzicanții se gîndiră o clipă: nici unul nu-i știa între fruntași pe cei trei.

— Vino și ne arată, băiete, zise deodată Lăiță, aducîndu-și aminte că de vreo patru ani se tot înmulțeau fruntașii în Văleni. Dar nici într-un an nu se sporiră cu trei deodată, ca acum.

Ei se întoarseră pe Pârâul-Caprei, trecură pe lîngă casa lui Pruncul și aruncau priviri cercetătoare la băiat.

---

[1] *Gordunist* — cîntăreț la contrabas.

— Aici, zise băiatul, îmbujorat la față de isprava ce făcuse.

Intrară la Mărginean, apoi, cu două case mai la deal, la Pascu, și peste drum, la Lupu.

— De-aici încolo să nu ne uitați, Lăiță, îi ziceau pe rînd fruntașii cei noi. Avem și noi o plăcere s-ascultăm o cîntare în casa noastră în sfînta zi a Învierii.

Ei cinstiră apoi frumos pe băiețașul care le făcuse așa de bună ispravă.

Lăiță era vesel.

— De merge tot așa, începu el, la anul trebuie să venim cu patru mai mulți. Fruntașii se tot înmulțesc în Văleni.

Intrară pe-o clipă în birt, unde îi aștepta prînzul, dar nu mai aveau poftă de mîncare: fuseseră ospătați prin toate casele unde cîntaseră. Ieșiră și, strecurîndu-se cu greu prin mulțime, ajunseră lîngă tovarăși. Mari strigăte de «vivat» și «ura» îi întîmpinară.

Lăiță își luă arcușul, îl ținu o clipă în aer, apoi începu îndată hora. O frămîntare deosebită se porni prin mulțime; de pe la mese se sculau bărbați și femei, mulți cercau să pătrundă nainte prin inelul acela enorm, mișcător de costume.

Se auzeau bătăi de palme, strigăte cum se chemau perechile, înșiruirea dansatorilor era tot mai lungă, cercul se încheia în grabă în ritmul înviorător al horei. Apoi dansul începu domol, unduiător la dreapta, la stînga, perechi se desprindeau, treceau la mijloc învîrtindu-se alene; femei, fete, plecîndu-se, treceau pe sub mînă, zîmbind abia sau cu larg surîs pe fețe.

Erau ceasurile 2 după prînz, și de acum începea adevărata petrecanie.

VII

Notarul Iosif Rodean avea oaspeţi. Îi picaseră azi-dimineaţă pe la 9. Doi erau logodnicii celor două surori mai mari ale Elenuţei, advocaţii Albescu şi Tîrnăveanu, pe care Elenuţa nu-i cunoscuse încă. Eugenia şi Octavia se logodiseră la începutul lui martie, abia la cîteva săptămîni după ce se descoperise aurul cel mult de la «Arhanghelii». Candidaţii se anunţau în cete, dar notarul Iosif Rodean pusese de mult ochii pe aceşti doi tineri, la care era într-adevăr de mirat că descoperise calităţi mari. Elenuţei de la întîia vedere îi fură nesimpatici. Erau doi tineri de duzină, fără nici o expresie deosebită în faţă, în privire, pentru care nu schimbă nimic faptul că-s blonzi sau că-s bruneţi: doi tineri îmbrăcaţi după moda din urmă, a căror cărare era aleasă cu îngrijire. Aveau amîndoi acelaşi zîmbet prevenitor pe buzele care păreau unse.

Advocatul Albescu era nalt, slăbuţ, cu ochii de-un albastru-şters, cu cele dintîi semne de chelie. Vorbea domol, elegant, apăsa cu multă grijă anumite părţi ale frazei. În răstimpuri îşi mîngîia mustaţa blondă, bine îngrijită.

Celalalt, Tîrnăveanu, îi ajungea lui Albescu numai pînă la umăr, era asemenea blond, mai plin, mai gras, foarte vioi şi în mişcări şi în vorbire, îmbrăcat cu aceeaşi eleganţă.

Cînd îi zări mai întîi Elenuţa, din Albescu nu văzu decît faţa lui lungăreaţă, cu linii de împietrire, şi aceasta i-l făcu deodată nesimpatic; Tîrnăveanu o respinse pe fată cu nasul lui răsfrînt puţin, care într-adevăr îi dădea o expresie ciudată întregii feţe, părea că fiinţa lui întreagă se concentrează oarecum în jurul acestui nas răsfrînt. Şi cînd privea, şi cînd vorbea, şi cînd mînca chiar, părea că nasul acesta e la el persoana principală.

Nici nu-i trecu Elenuței prin gînd să cerceteze ce impresie făceau aceștia doi surorilor sale. Dacă ar fi băgat de samă, ar fi putut vedea că Eugenia și Octavia se simțeau fericite. Cît ce-i văzu, gîndul cel dintîi ce-i veni fu acesta: «Iată cum poate un părinte să-și nenorocească copiii». Dar n-avu vreme să gîndească mai departe, căci, lîngă cei doi, zări pe-un al treilea necunoscut, care, cînd îi fu prezentat, se înclină înaintea ei cu deosebită grație.

«E preafericit domnul Voicu!» atîta îi rămase în minte Elenuței din prezentarea lui și din cuvintele ce-i mai spusese cu multă eleganță. Era aproape să izbucnească în rîs de toată înfățișarea acestui tînăr, care nu era deloc urît, dar care, știind aceasta, zîmbea parcă și prin urechi; privirile, fața întreagă îi rîdeau de bucurie, de căldură lăuntrică, pe care nicidecum nu o putea ascunde. Dar în clipa următoare își zise cu hotărîre: «Pe soarele ăsta l-a comandat tata pentru mine», și numaidecît îi trecu toată pofta de rîs.

Mai veniră apoi doi advocați și un doctor, cu nevestele lor — cunoscuți vechi ai notarului, care aproape la fiecare Paști, a doua zi, veneau în Văleni să vadă «petrecerea sătească», și care nutreau zadarnic, an de an, nădejdea că notarul îi va face părtași la «Arhanghelii».

Unul dintre ei, Gheorghe Poplăcean, era advocat de lege veche, fără doctorat, un bătrîn pufăios și la față și la mîni, cu barba albă rătezată scurtă, cu mustața tunsă; el, de cîte ori i se părea că spune cineva o glumă, deschidea o gură largă și făcea mereu:

— He-he-he! He-he-he-he!

Celalat, dr. Petru Stoica, să fi avut la vreo 40 de ani, fusese în tinerețe o fire cam romantică, făcuse versuri, și slăbiciunea lui spre poezie îl împinsese să se însoare c-o fată săracă. Cum însă nu-i prea

plăcea să lucreze în birou, ci mai mult toca vremea în birturi și cafenea, blăstămase, pîn-acum, de nenumărate ori clipa de avînt în care se însurase sau, mai bine, în care promisese căsătoria. Îi mergeau prost afacerile, era încurcat și pe la bănci și începu, de cîțiva ani, să-l urmărească o idee fixă: Pe el numai băile de aur îl vor mîntui. Nici nu slăbea, cu toate ocaziunile, să se pună bine pe lîngă directorul «Arhanghelilor». Dar Iosif Rodean rămînea mut ca stînca la toate aluziile advocatului.

Dintre acești trei oaspeți, doctorul Prințu era poate mai amator de frumusețile naturii și de priveliștea petrecerii de Paști din Văleni. Avea o păreche de ochelari foarte mari și grei, care mereu îi alunecau de pe nas. Se vorbea că-i un doctor bun, care se pricepe de minune la toate bolile, un om care-și iubește cariera. Era adevărat că avea clientelă numeroasă, dar bani nu făcea; pe care îi aduna, treceau, ca făina prin sită, în mînile nevestei sale. Aceasta era cu vreo cincisprezece ani mai tînără decît el, dar încă de zece ani avea mai multe kilograme decît bărbatul său. Era o femeie durdulie, roșie, umflată parcă din cimpoi; hainele părea că, în toată clipa, stau să crape pe ea.

Cincisprezece suflete, ascunse toate într-o formă trupească după cum le-a fost rînduit, se bucurau a doua zi de Paști în casa frumoasă, în camerele încăpătoare ale notarului Rodean. Adică ar fi trebuit să se bucure, dar de o parte Elenuța, de altă parte doamna Marina, notărășița, și slujnicele nu erau mulțumite.

Notărășița trebuia să se împartă în zece, Eugenia și Octavia uitaseră, lîngă logodnicii lor, că oaspeții mai trebuie și serviți. Doamna Marina avea noroc cu Elenuța, care abia apuca să iasă din casă, să fugă în bucătărie, în pivniță.

Notarul Rodean îi zise o dată, şoptindu-i aşa cum putea el şopti, încît se auzea la doi paşi:

— Bagă de samă, o să te afle tinării nesuferită.

Spuse «tinării», dar Elenuţa înţelese foarte bine că era vorba de «tinărul», de «soarele Voicu», cum şi-l poreclise îndată de la prezentare. Înţelese şi căuta cît mai des prilej să lipsească din casă. Mai simpatic dintre toţi prietenii tatălui său îi era doctorul Prinţu, şi asta numai pentru ochelarii care îi lunecau mereu de pe nas şi pentru faptul că nu venea o dată la ei să nu-i zică:

— Pagubă că fratele dumitale nu a îmbrăţişat cariera medicală.

Îi spuse şi astăzi şi, cum Ghiţă era aproape, fata-l trase de mînecă.

— Auzi, Ghiţă, ce zice domnul doctor.

— Ce zice?

— Pagubă că nu ţi-ai ales cariera medicală, dragă domnule Rodean, îi spuse doctorul, aplecîndu-se spre el, căci era nalt cît o prăjină.

— Şi pentru ce să fie pagubă, domnule Prinţu? întrebă tînărul.

— S-alegea un doctor bun din dumneata.

— Dar tot aşa poate să iasă din mine un inginer bun, după cum sper, zise universitarul.

— Asta se-nţelege, numaicît pentru omenire e mai salutară praxa [1] doctoricească decît măsurăturile inginerilor.

Tînărul Rodean ştia că doctorul Prinţu, deşi mai pe departe, dădea tîrcoale tatălui său să-l primească acţionar la «Arhangheli».

— Dar dacă prin măsurăturile mele voi descoperi aur nebănuit încă de băieşii din Văleni? îl întrebă el rîzînd.

[1] *Praxă* — practică

— Ho-ho! făcu doctorul. Dumneata te faci inginer de poduri și șosele, nu de băi de aur.

Advocatul Poplăcean, cum trecea pe lîngă ei, auzi numai cuvintele din urmă ale lui Prințu, dar asta nu-l împiedecă să-și deschidă gura largă și să-și nechezo obișnuitul:

— He-he-he! He-he-he-he!

Pe Elenuța o bufni rîsul și alergă în bucătărie.

Bărbații gustau mereu din diferite lichioruri, îmbucau din șuncă, din ouăle de Paști, fumau. Cei doi logodnici se hotărau cu mare greutate să părăsească pe fetele notarului, să soarbă și ei cîte un păhărel. Așteptau ca acestea să-i îmbie, să-i împingă de spate

Tînărul Voicu părea mereu fericit, deși Elenuța nu-l învrednicise de zece cuvinte. Era din ceata fericită a oamenilor care, deși par așa de fini, așa de transparenți, totuși sînt obduși[1] c-o epidermă foarte groasă, și răbdarea lor pare a nu avea nici o margine. El era numai candidat de advocat, dar în preajma examenului prin care să obție libera practică advocățească. Chiar faptul acesta era pentru el — în ochii lui — prerogativă: se simțea cel mai tînăr dintre toți, și numai pentru asta avea motive de-o fericire îndelungată. Sorbea și el din păhărele, făcînd impresia unei pasări exotice care-și umezește pe-o clipă pliscul, lua o bucățică, dar numai o bucățică, de șuncă, zîmbea tuturor și era gata să continue, din orice loc, o conversație purtată de alții.

Pe la 11 se puse cepul[2] unui butoi de bere, și doamnele avură întîietate. Dar ele se mulțumiră cu cîte un pahar, afară de doctorița Prințu.

— Eu sînt amatoare de bere, în zadar rîdeți. Trei halbe mi-e măsura.

[1] *A fi iobdus* — a fi acoperit.
[2] *A se pune cepul* — a se da cep, a începe.

— Da, bea trei halbe într-un interval foarte scurt, întări bărbatul său.

— E uşor dumneaei, zise advocatul Stoica, cu dumneata aproape nu se poate teme să i se întîmple ceva.

— Aş! făcu scandalizată doctoriţa. De trei pahare?

— Într-adevăr, trei halbe e o cantitate neînsemnată, întări iarăşi bărbatul. Berea, adaose el, ştiţi cu toţii, are foarte puţin alcool.

Aici se auzi iarăşi nechezatul advocatului Poplăcean, şi, nu se ştie de ce, toţi cei de faţă începură să rîdă cu hohote. Chiar şi notarul Rodean nu se putu stăpîni. Atunci Elenuţa, care încă era de faţă, băgă de samă că domnul Voicu nu poate rîde. Da, tînărul acesta plin de fericire şi de zîmbet nu putea rîde ca lumea. Pe lîngă toate sforţările lui, nu putea decît să scoată din partea cea mai de sus a gîtlejului un fel de «me-ke-ke», ca o capră. Acum nu numai să nu-i era simpatic Elenuţei, dar îi era scîrbă de el.

Voi să deschidă uşa să iasă iar, dar notarul îi zise:

— Unde te duci? Rămîi odată şi tu cu noi!

Ea mai rămase pînă ce tatăl său privi într-altă parte, apoi se strecură pe uşă. Notarul voi să fie prevenitor faţă de candidatul Voicu, pe care logodnicii cei doi îl aduseră la expresa dorinţă a lui Rodean.

— Fetiţa mea trebuie să mai ajute mamei sale. Pofteşte cu noi în camera asta, îi zise lui Voicu directorul de la «Arhanghelii».

— O, te rog, e foarte bine aici, e foarte bine. Mă rog, tinării nu-s pretenţioşi! Tinărilor nu le stă bine să fie pretenţioşi, zise el repede, c-o voce zaharisită, zîmbind mereu.

Notarul îl privi o clipă încruntînd din sprînceană; nu-l înţelesese, dar nu era omul care să-l întrebe a doua oară. Îl lăsă şi intră în camera vecină, unde, pe

o masă lungă, se aduceau necurmat paharele cu bere spumoasă. Puţină vreme zăboviră aici şi cei doi logodnici, apoi se strecurară pe nesimţite afară, se întîlniră în verandă cu Eugenia şi Octavia şi le invitară să facă puţină plimbare prin grădină.

De cînd sosiseră oaspeţii, între bărbaţi, între femei conversaţia se învîrtea în jurul aceluiaşi subiect, în jurul «Arhanghelilor», al vinei de aur celei nouă, descoperită de curînd. Ca şi cînd mina aceasta ar fi fost un uriaş glob de lumină, din jurul căruia fluturii nopţii nicicum nu se pot depărta, căci flacăra îi atrage cu vrajă de farmec.

Iosif Rodean vorbea cu însufleţire, cu ochii aprinşi de mina asta. Le povestea, pînă-n amănuntele cele mai neînsemnate, metoda sa de exploatare; spunea că au să descopere, cu siguranţă, peste trei-patru săptămîni, o vînă nouă, care merge paralel cu cea aflată şi la care va ajunge prin gangul nou ce-l taie acum în stîncă. Înaintează destul de greu, căci piatra e ca şi cremenea de vîrtoasă, drumul spre aur e încuiat straşnic. Dar pîn-acum gangul are trei sute de metri, încă zece, cel mult cincisprezece, şi vor ajunge. Spunea că trebuie bani, mulţi bani, că lucrează cu şaptezeci de băieşi, şi că la săptămînă plăteşte, de multe ori, peste o mie de zloţi.

Oaspeţii îl ascultau cu evlavie, ca şi cînd ar auzi o destăinuire sfîntă. Privirile lor ardeau. Îndată ce rămîneau pe-o clipă singuri, începeau să şopotească. Ei erau siguri că notarul nu le descoperise tot adevărul; advocaţii Poplăcean şi Stoica afirmau că vîna cea nouă e şi descoperită, numai notarul nu vrea să le spună, ci, dimpotrivă, ca să-i sperie, le vorbea de cheltuieli enorme.

Într-un rînd dr. Petru Stoica zise:

— Ce mai calea-valea! Eu pentru o acție de la «Arhanghelii» îmi dau, în orice clipă, diploma de avocat.

— N-ai avea gust rău, zîmbi doctorul Prințu, numai mi se pare că nu vei ajunge niciodată să-ți vinzi diploma.

Bătrînul Poplăcean necheză, apoi zise:

— Pe legea mea, să știu băi și să mă primească notarul, aș munci în rînd cu cei șaptezeci. Eu pot jura că într-un an toți lucrătorii aceia vor fi mai bogați ca oricare din noi.

— Asta poate să fie foarte adevărat, zise în silă doctorul.

Ei tăcură, trimițînd în gol priviri melancolice. Candidatul Voicu deschise încet ușa, privi înlăuntru și-și retrase repede capul.

— Pe cinstea mea de n-aș vrea să fiu june! zise Stoica.

— Asta o credem foarte bucuros, răspunseră ceilalți în cor.

— M-aș însura cu una dintre domnișoarele Rodean.

— Cît despre asta, prietine, mi se pare că în zadar ai fi burlac, zise doctorul. Notarul își alege ginerii pe sprînceană. După un pierde-vară ca tine niciodată nu s-ar mărita o fată. Lui îi trebuie oameni serioși, oameni de muncă, cum sînt Albescu și Tîrnăveanu. Tu nu te pricepi să înnozi paraua cu zece noduri.

— Of, făcu Stoica, dar să trăiești ca ăștia doi, ca ursu-n vizunie, încă nu-i o plăcere! Cîte-un strop de băutură înseninează viața omului.

— Bravo! strigă bătrînul, ciocnind cu ceilalți. Eu de-un păhărel nu m-aș putea despărți ușor, adaose apoi, ștergîndu-și mustața. Dar pentru o acție de la

«Arhangheliі» aş lăsa să mă jure popa pe sfînta *Evanghelie* să nu mai gust băutura cît voi trăi!

— Ce să faci, nu e dat la tot omul să fie avut... oftă doctorul, potrivindu-şi ochelarii.

Se auziră paşii grei ai notarului, în curînd intrară şi logodnicii, numai Elenuţa întîrzia pe-afară. Candidatul Voicu zîmbea graţios celor două surori, nu părea deloc indispus pentru lipsa Elenuţei, dar notarul, cînd îl văzu iar singur, se mînie, îşi chemă fata şi, între patru ochi, îi zise:

— Nu-mi place cum te porţi! Ce vor gîndi oaspeţii despre tine?

— Gîndească ce le-a plăcea! Puţin îmi pasă! răspunse fata.

— Îţi spun eu că trebuie să-ţi pese!

El o luă de mînă şi o duse în casă. Complimentarea, apropierea lui Voicu îi făcură impresia unui cocoş care se apropie căzînd parcă pe o latură, cu aripa întinsă. Spre fericirea Elenuţei, chiar în clipa aceea veni Lăiţă.

VIII

În camera în care se încuiase, Elenuţa se simţi nenorocită gîndindu-se la ceata aceasta de oaspeţi, dintre care abia doctorul Prinţu îi era cît de cît simpatic. Totuşi, îi păru bine că se putuse ascunde aici, unde avea să rămînă pînă la ceasul prînzului. Ah, cît i-ar fi plăcut să nu mai iasă de aici ziua întreagă! Îşi spuse că-i o adevărată nebunie să-ţi strici în chipul acesta sărbătorile: cine i-a adus pe toţi oamenii aceştia în casa lor? Mai înţelegea prezenţa celor doi logodnici, deşi îi erau tot aşa de străini ca şi ceilalţi, dar Poplăcean şi Stoica, şi nevestele lor, şi doctoriţa cea căptuşită cu perini, parcă, ce căutau la ei, să le tulbure sărbătorile Învierii? Cum stătea cufundată în-

tr-un fotel, se gîndea cu cît vor fi mai fericite fetele popii, clericul Murăşanu, care pot să se bucure de mîngîierea sărbatorilor în liniştea familiei. Şi-atunci deodată îi veni în minte mina de aur «Arhanghelii». Pricepu îndată că oaspeţii aceştia n-au venit la ei din prietenie curată, ci atraşi de acel puternic magnet care era baia «Arhanghelii». Urî din tot sufletul ocna asta, o urî mai ales pentru că le adusese în casă şi pe candidatul Voicu. Ce presimţise de cînd l-a văzut mai întîi, ştia acum cu siguranţă: pentru ea venise tînărul acesta nesuferit în casa lor. Şi ea nu l-a putut ademeni aici, căci n-o văzuse niciodată, n-o cunoştea; «Arhanghelii» îl tîrîseră aici şi pe Voicu.

Dacă a fi avut însemnă a te lăsa plictisit de toţi lacomii, a le suferi glumele şi privirile linguşitoare, atunci nu-i nici o fericire să ai o zestre mare. Elenuţa îşi aduse aminte că în societate, la petreceri, la şcoală chiar era privită de toţi cu un zîmbet de mulţumire parcă, i se spuneau vorbe măgulitoare mai mult ca altor fete. Atunci nu pricepuse nimic, dar acum simţea că toată bunăvoinţa ce i-o arătau oamenii izvora din «Arhanghelii». Şi cu cît se gîndea mai mult la viaţa sa, simţea cum «Arhanghelii» o apasă tot mai greu. Avu o senzaţie de scîrbă, de groază; îi păru pe o clipă că-i legată de mina asta, că în jurul ei miroase a fosfor şi a stîncă pătrunsă de umezeală.

Domnişoara Elenuţa Rodean, chiar în familia lor, nu simpatiza decît cu Ghiţă. Pe mamă-sa o iubise în anii copilăriei, pe cînd Marina se purta încă îmbrăcată romîneşte, în portul femeilor din Văleni. Dar de vreo şapte ani, de cînd mamă-sa purta toalete ca orice cucoană de la oraş, încet-încet se înstrăină de dînsa.

Cînd o văzu mai întîi în noul port, se sperie şi, alergînd afară, începu să plîngă. Surorile mai mari însă erau încîntate. Băteau în palme şi o sărutau. Chiar notarul o privi cu multă satisfacţie. De atunci

Elenuța începu să-și închidă inima și naintea mamei sale, și a surorilor. Numai cu Ghiță se mîngîia.

Nu putea suferi larma continuă, daraverile multe, învălmășeala aceea necurmată care era la ei acasă. De-o vreme încoace surorile ei începuseră să facă un lux îngrozitor, să meargă în fiecare zi cu trăsura la plimbare în oraș, ba începuseră și sportul vînatului și al călăritului. Costume peste costume se grămădeau în dulapurile din camerele lor. Eugenia și Octavia umblau, rîdeau zgomotos, părea că lumea întreagă e a lor. Elenuța era de la fire liniștită și visătoare, părea chiar aplicată spre melancolie. O irita fericirea zgomotoasă a surorilor și se simțea fericită cînd trebuia să se înapoieze la școală.

Din an în an se simțea tot mai străină acasă. De cîte ori se înapoia, afla un număr tot mai mare de slugi, de slujnice, fețele necunoscute sporeau mereu în jurul său, odihna și liniștea se depărtau tot mai tare de casa lor.

Își zicea de multe ori: «I-ar putea fi și tatii destul». Dar notarul era mereu după trebi, mereu agitat, vocea lui aspră, puternică răsuna prin curtea largă de pe la ceasurile 3 din noapte de îndată ce se desprimăvăra.

Cu Ghiță simpatiza pentru că tînărul vorbea totdeauna cu ironie, cu dispreț chiar de «Arhanghelii», de notarul chiar.

Ceea ce aproape nu mai putea suferi era că în casa lor nu auzea vorbindu-se decît de aur, de «Arhanghelii», de kilogramele puse deoparte, de băieșii care mai trebuie angajați. Eugenia și Octavia se amestecau în discuțiile ce priveau băitul cu ușurința aceea uimitoare cu care vorbeau și de toaletele lor. De multe ori Ghiță zicea revoltat: «Să vedeți numai, o să ne schimbăm cu toții în statui de aur!»

Cum stătea cufundată în fotel, domnișoara Rodean auzea veselia necurmată care pătrundea din camerele vecine și știa că izvorul acestei veselii e aceeași ocnă afurisită, care parcă nu mai era în muntele Corăbiuța, ci se ascunsese la ei în casă. «Ce veselie stupidă», își zise ea gîndindu-se la deosebirea enormă ce era între larma asta și fericirea ciudată pe care o întrezărise ieri, în ziua întîi de Paști!

Vasile Murășanu îi trimisese încă sîmbătă sara volumul de nuvele pe care-l cumpărase în oraș. Dar sluga lor i-l dădu doamnei Marina, iar notărășița uită să i-l arate fetei pînă-n ziua de Paști, după ce veniră de la biserică. Fata luă repede volumul și fugi în camera ei și a surorilor, unde Eugenia și Octavia se priveau încă în oglindă, admirîndu-și toaletele. Fără să se uite la ele, se așeză pe divan și începu să citească. Surorile, cîntînd încet, fericite, ieșiră îndată.

Elenuța citi aproape într-un răsuflet bucata întîi, apoi, obosită, începu să frunzărească prin carte. Vedea bine că nu-i era gîndul liniștit și nu prea știa ce citise. Cîntările de la Înviere răsunau parcă mereu aproape de dînsa. Deslușea, prin fumul de tămîie, pe preotul Murășanu, pe clericul Vasile. Cîntase frumos și acum, deși nu cu farmecul din noaptea înmormîntării. Deodată, cum frunzărea mereu foile, pe fața albă, care venea îndată după scoarță, zări un șir scurt, scris cu literă măruntă. O adiere plăcută, ca o mîngîiere, simți că-i atinge obrajii albi, și în suflet simți cum îi crește un simțămînt nou de bucurie, de curiozitate. Ea ridică volumul și citi c-un fel de teamă:

«Adevărata fericire e în noi înșine.»

Nu era nici iscălitură, nici locul, nici ziua și anul lîngă acest singur șir, închegat din slove foarte mărunte și fine. «Adevărata fericire e în noi înșine», repetă Elenuța. Era aceasta o dedicație neiscălită, era

scris șirul acesta de Vasile Murășanu? Era o aluzie la poziția ei de fată avută? Era o înfruntare din partea clericului, ori o sentință ca oricare alta, pe care Vasile, în vreo clipă de meditare, a aruncat-o, fără nici o țintă, pe fața aceea albă? Domnișoara nu-și putea da sama cum ajunsese șirul acela acolo, întoarse cîteva foi să citească mai departe, dar îi fu peste putință.

Șirul acela o interesa acum mai mult decît întreg volumul. Ea-l citi din nou, și acum băgă de samă regularitatea cu care fuseseră așternute slovele acelea mărunte. Văzu că scrisul era proaspăt și-și zise, deodată, c-un fel de revoltă: «E prea mare cutezanță din partea lui!»

«Dar e oare cutezanță ceea ce a făcut?» întrebă numaidecît un glas dintr-însa.

Ea se gîndi, își aduse aminte de toate cuvintele ce le vorbise cu Vasile, de toată înfățișarea și purtarea lui și nu putu să afle nimic cutezător într-însul. Dimpotrivă, cum observase și Ghiță, era prea sfiicios, prea retras, stîngaci în toate mișcările, în toate gesturile lui cînd era cu dînsa. Dar dacă șirul acesta nu vrea să fie o aluzie la situația ei de fată avută, ce vrea să zică? Și iar se gîndi că poate e o convingere intimă a lui Vasile, pe care o însemnase aici fără de nici un gînd ascuns. Ea își spuse, mai departe, că în seminarii sînt prea obișnuiți tinerii cu filozofări de acestea, cu sentințe; trăiesc din *Scriptură* și din predici, și nu-i mirare să aibă totdeauna la îndemînă cîte-o maximă. Dar ce se cuprindea în șirul acesta era un adevăr care privește numai viața preoțească?

Cît ce-și puse întrebarea, Elenuța simți din nou că șirul e scris pentru dînsa. Da, acum nu se mai putea îndoi. Într-o clipă se gîndi că ea are tot ce poate să facă fericirea unei fete, și totuși nu e fericită; simți într-o clipă că adevărul acesta a stat de multă vreme

ascuns chiar în sufletul său. Și deodată simți o mare prietenie pentru clericul acela sfiicios, rușinos ca o fată mare, la care privise pînă acum cu o plăcere copilărească. Iată, el îi ghicise gîndul! Ceea ce vorbise de multe ori cu Ghiță, îngroziți de cultul aurului, care lua proporții tot mai înfricoșătoare în casa lor, iată că e spus așa de limpede în cinci cuvinte de clericul Vasile Murășanu! Nici nu-și putuse de sama bine pînă acum pentru ce se simțea nefericită; pentru că, în sfîrșit, tot cultul vițelului de aur din familia lor putea s-o țină departe de ai săi, nu însă s-o facă pe ea nefericită. Însă acum înțelegea tot mai bine pentru ce se simțea nenorocită: sufletul ei era pustiu.

Simți cu atîta intensitate golul din suflet, încît o cuprinse o nesfîrșită milă pentru sine însăși. Avea 16 ani, și încă nu avusese nici o mare bucurie în viață, nu cunoștea nimic — afară de convorbirile pătimașe despre aur — din taina ce o învăluia din toate părțile. Zilele de internat erau aproape singurele puncte de lumină în viața ei.

Vai, cît era de adevărat șirul ce-l tipărise pe foaia aceea albă Vasile Murășanu! Adevărata fericire e în noi înșine! Da, ea întrezărea cît ar putea să fie de fericită, căci sufletul ei era dornic de tot ce e frumos și curat, simțiminte nenumărate pot încăpea într-însul! Și au să încapă de aici încolo! Va căuta să înlăture piedecile ce i se pun mereu în drumul care duce spre o ieșire luminoasă. Dacă părinții ei, surorile sînt îndestulite cu viața asta de necurmate agitări, în care «Arhangheliі» aruncă pe fiecare zi flacări noi, îi privește pe dînșii! Ea, mînă în mînă cu Ghiță, pe care acum îl iubea și mai tare, fiindcă îl înțelegea mai bine, va porni pe un drum nou spre fericire. Care va fi anume drumul acesta nu-și putea da sama, dar gîndindu-se la fericirea nouă ce o aștepta, își petrecu într-o visare dulce ziua întîi de Paști. Îi părea că

viața îi deschide nenumărate drumuri, care duceau printre covoare de flori; îi părea că un suflet nou plutește în aer, pe care ea îl sorbea cu lăcomie. Citi cu uimire volumul de nuvele, simțind, în tot cursul zilei întîi de Paști, o adîncă recunoștință față de clericul Murășanu, care parcă zăbovea pe undeva aproape de dînsa, numaicît nu-l putea vedea.

În sara zilei întîi adormise fericită; azi-dimineață se trezi cu hotărîrea să-și facă viața tot mai frumoasă. Din visarea aceasta fericită, senină, o tulburară, o deșteptară aproape brutal oaspeții care sosiseră azi-dimineață.

La început făcuse sforțări uriașe să fie pe voia tatălui său, dar simți îndată că-i e cu neputință. Ceea ce vedea azi în casa lor era departe, ca cerul de pămînt, de ceea ce visase. Și oamenii, și vorbele, și toaletele, și mîncările chiar îi erau nesuferite. Sufletul ei se dorea în mari înălțimi de la pămînt, de la viața aceasta închegată din lăcomie, din mîndrie și prostie, și tot ce vedea era potrivit numai ca să-i frîngă aripile albe pe care sufletul său le deschise, deși nu știa anume unde va zbura.

Și apoi prezența acelui Voicu, acelui «soare» o umplea de-o scîrbă deosebită. De bună seamă, tatăl său îl credea frumos, deștept, îi șopti chiar că-i dintr-o familie fruntașă și avută, dar Elenuța, prin instinctul acela care pe unele fete nu le minte niciodată, prin un fel de vedere interioară, descoperi îndată că tînărul acesta și-a pus toate strălucirile pe față, în priviri, în păr, astfel că în suflet nu i-a mai rămas nimic. O uimea mereu contrastul izbitor care era între cuvintele lui șterse și fața strălucitoare și își zicea, judecîndu-l cu cruzime: «Ăsta e un păun». Dar cînd băgă de samă că Voicu nu putea rîde ca oamenii, dezgustul ei față de candidat nu mai avu margini.

«Așadar, acesta e prințul de care-mi vorbise tata!»

își zise c-un adînc dispreț față de toată lumea parcă.

Cum stătea, cu camera încuiată, se gîndi cu groază că la masă va trebui să șadă lîngă Voicu.

Nici nu-și putu da sama cît va fi rămas singură, cînd prin camerele vecine auzi vocea mamei sale:

— Dar unde să fie, frate?! Așteptăm cu prînzul de-un sfert de ceas după ea!

Sufletul Elenuței fu inundat deodată de o bucurie adîncă, de o căldură deosebită.

«Ah, de nu m-ar afla! Cît ar fi de bine să nu mă găsească!» își zise ea.

Însă bucuria ei fu zadarnică. In clipa următoare se auzi vocea lui Ghiță, care se apropia de camera încuiată.

— Poate va fi aici, zise el, se va fi cufundat în cetit, ca și ieri. Apoi, dup-un scurt ciocănit, întrebă: Aici ești, Elenuțo?

Fata ieși, palidă. Înaintea ei stăteau Ghiță și mama-sa. Abia ieșise, cînd sosi și notarul.

— Unde, comedie, umbli pe vremea asta? o întrebă el foarte iritat.

— M-a durut capul, zise fata, și la prînz nu viu decît subt o condiție.

— Sub condiție? întrebă uimit notarul.

— Da, să nu mă puneți lîngă domnul Voicu. Nu-l pot suferi!

Notarul dădu drumul unui rîs puternic, cu hohote.

— Bine, zise el liniștindu-se, lîngă cine dorești să fii?

— Lîngă doctorul Prințu, dacă se poate, răspunse Elenuța, care rămînea mereu palidă și părea într-adevăr suferindă.

— Asta nu se poate, iubito, ar fi prea mare ofensă pentru tinări, zise Ghiță.

— Mai sînt și alți tinări? întrebă fata repede, cu obrajii aprinși într-o clipă. Nu-și putea da sama de

ce, dar la numele de «tinări» se gîndi numaidecît la clericul Murășanu.

— Pruncul și Ungurean, zise Ghiță zîmbind.

— Atunci, ori lîngă Pruncul, ori lîngă Ungurean, zise Elenuța c-un fel de deprimare în voce.

— Ei bravo! strigă notarul. Tot cei de la «Arhangheliі» sînt mai preferiți.

Ei trecură prin trei camere pînă ce ajunseră în sala largă unde se servi prînzul. Mîncară pe-ndelete, udînd mereu bucatele cu vinuri vechi din pivnița lui Iosif Rodean. Erau băuturi tari, care biciuiau în grabă sîngele. Advocatul Poplăcean nici nu mai putea vorbi; limba i se încurca mereu, chiar cînd slobozea obișnuitul nechezat își deschidea foarte larg gura, în valurile de rîs ale tuturor. Advocatul Stoica se cufundase într-o discuție filozofică cu universitarul Ungurean, care-l ținea mereu în respect prin obișnuita lui exclamare: «Colosal!» Petru Stoica de multe ori nu știa ce să creadă: că-l aprobă acest tînăr care varsă mereu paharul pe gîtu-i larg, ori că-l batjocorește, și într-o clipă de furie îi zise:

— Pricepi dumneata? Mie să nu-mi mai strigi «colosal»! Am discutat eu și cu alți oameni!

— Colosal! oftă din nou Ungurean, și toți izbucniră în hohote înfricoșătoare, numai candidatul Voicu își trimitea din gît, ca o batjocoră, al lui «me-ke-ke».

Doctorul Prințu se încurcase în enumerarea avantajelor și a dezastrelor care se pot datora alcoolului.

Furculițele, cuțitașele, farfuriile lărmuiau necurmat. Doctorița Prințu înghiți singură o jumătate de tort. Bărbații nu cruțară vinul.

— Mai izvorăște destul din «Arhangheliі», zicea, la fiecare cană nouă ce se aducea, advocatul Stoica.

La vreo jumătate de ceas după ce terminară, notarul zise:

— De-acum să mergem la petrecerea din luncă.

Clericul Vasile Murăşanu scrisese şirul acela cu intenţia anumită ca s-o facă pe Elenuţa să sufere şi s-o pună pe gînduri. La început, cînd luă condeiul în mînă, îl urmărea încă sentimentul care-l copleşise de îndată ce se depărtase de cei doi fraţi, intenţionase să scrie sentinţa aceea ca s-o jignească pe Elenuţa, pentru că şi el se depărtase rănit adînc de cei doi. Adevărat că rănirea lui venea numai din gîndurile ce-şi făcuse că cei doi fac pe protectorii lui, socotind aceasta o realitate; el se depărtă de ei cu răceală, ca de doi străini ce-i voiesc răul. Cînd luă însă condeiul, hotărîrea de-a o jigni pe Elenuţa se topi îndată, şi el mai simţea numai dorinţa s-o facă să sufere, cît de cît. Nu avea nici un drept, nici un razim pe care, sprijinindu-se, să fi putut cere de la domnişoara Rodean vreun fel de apărare, de consideraţie pentru el. Totuşi, nici el nu ştia cum — poate răzimat pe visările-i îndelungate — aştepta ca Elenuţa mai ales, din întreaga familie Rodean, să-i ţie parte. Şi dacă judecata lui ar fi fost destul de limpede, ar fi putut înţelege că, într-adevăr, Elenuţa e binevoitoare faţă de el. Ar fi trebuit să-şi aducă aminte cum i-a aprins luminiţa la înconjuratul bisericii, şi n-ar mai fi trebuit să rămînă la îndoială.

Dar sărmanul cleric nu mai vedea limpede. Chiar în noaptea aceea, întîlnirea neaşteptată cu domnişoara Rodean îl tulburase aşa de adînc, încît gîndurile lui nu mai erau decît o învăluire cumplită. Întîlnindu-se cu cei doi fraţi pe drum, simţi iarăşi că adînca tulburare ce-i stăpînea sufletul, din noaptea prohodului, îl cufundă în discursul acela nesfîrşit, care-i părea tot mai ridicol. Numai cîteva clipe reuşi să se smulgă din vîrtejul ameţitor ce-i vuia în cap: cînd îi spuse domnişoarei Rodean că-i va trimite cartea. Atunci îi păru

că între el și ea n-a fost și nu va fi nimic, că-i o străină. Dar în drum spre casă căzu din nou în nenorocirea sa. Și voia să se răzbune.

O nesfîrșită părere de rău simți însă cînd luă volumul în mînă. Cu alte intenții cumpărase el cartea aceasta. Ce senzații de fericire avusese gîndindu-se cum îi va prezenta-o ! Ce dedicație frumoasă, sentimentală se gîndise să scrie pe foaia albă ! Și, iată, trebuia să-și îngroape acum toate planurile. Ce copil fusese că se încrezuse în visuri !

Repetă însă de nenumărate ori în gînd sentința pe care o avusese de mult gata, care-i veni aproape de la sine. I se păru ciudat că mai nainte, cînd se gîndise să-i scrie o dedicație sentimentală, nu știuse pe care s-o aleagă dintr-atîtea, iar acum maxima : «Adevărata fericire e în noi înșine» îi veni deodată limpede, hotărîtă. Simțea că altceva nu putea să-i scrie. Totuși, nu se putu hotărî s-o scrie încă. Muie de multe ori condeiul în călimară, pînă ce, în sfîrșit, îi veni un gînd luminos să-l hotărască : «N-am dreptul, își zise, nici s-o jignesc, nici s-o fac să sufere. Cred însă că-i pot rămînea un binevoitor, care o face băgătoare de samă la o primejdie.» În convingerea aceasta se liniști și scrise șirul acela. Dar simți îndată o adîncă sfîșiere. Avu senzația că cu șirul ăsta se desparte pentru totdeauna de Elenuța și-i păru bine cînd, recitindu-l, se gîndi că va avea să sufere, cît de cît, în urma acelei sentințe.

Închise cartea, i-o dădu slugii s-o ducă la «domnișoara Elena Rodean». Deși învălmășeala simțimintelor sale ținea încă, el fu totuși mai liniștit după ce trimise volumul. Întîia zi de Paști trecu în silă ; îl enerva veselia surorilor și a părintelui Murășanu. Aproape ziua întreagă se gîndi la seminar, la colegi, la profesori. Ar fi dorit mult să fie între pereții reci

ai bătrînei zidiri și-i părea că e o prostie să se dorească cineva acasă. Acolo era adevărata viață!

Astăzi, a doua zi de Paști, după predică, după discuția ce-o avuse cu tatăl său, se simțea mai vesel. Îndată ce prînzi, se strecură pe ușă și se duse să privească petrecerea minerilor.

Cînd ajunse Vasile Murășanu în luncă, Lăiță încă nu se întorsese. Clericul zări, la una din mesele acoperite cu pînză cerată, pe diacul Gavril și, răzbind prin mulțime, șezu lîngă bătrîn.

— Hristos a înviat! zise el întinzînd mîna diacului.

— Adevărat c-a înviat! răspunse bucuros bătrînul. Apoi îl întrebă repede: Iai o bere ori un pahar de vin?

— Un pahar de vin, răspunse clericul și își turnă într-un păhărel din vinul roșu.

— E *carbanet*, zise vesel moș Gavril.

— Da-i tare! făcu Vasile după ce-l gustă.

— Ce vreai! O dată-s Paștile pe an, zise cu bucurie diacul. Dar dumnealor nu vin? întrebă apoi, punîndu-i paharul vîrfuit.

— Cine?

— Părintele, și preuteasa, și domnișoarele?

— Cum nu, vin toți, răspunse clericul.

Ciocniră din nou păhărelele și băură.

— Prea des! zise Vasile zîmbind.

— Las' să fie des! Nu-mi place mie să beau nainte de biserică, asta nu! începu diacul clătinînd din cap. Dar de-acum pot să mă veselesc și eu! Ce zici, îți place petrecania? și diacul ridică ochii spre părechile de dansatori care se învîrteau ca vijeliile.

— Place! răspunse cu însuflețire clericul, care se însenină deodată în mijlocul mulțimii acesteia setoase de viață în lumina dulce a primăverii.

— Să-ți și placă, zise diacul Gavril, petrecere de Paști ca la noi nu s-a mai pomenit. O dată-n an se răzbună și băieșii noștri!

În clipa asta se auziră strigăte de «vivat» și «ura». Lăița, cu cei șase, sosi și se începu numaidecît hora.

— Nu te-avînți și dumneata? îl întrebă diacul pe Vasile Murășanu.

— Mi se pare c-o să mă avînt, răspunse clericul, care simți o furnicare prin tot trupul la acordurile horei.

— Aruncă-te, că se și cade, zise cu bucurie diacul. Alți domni nu-s aici pînă-acum, după cum văd eu, și el căuta să afle pe cineva. Nu-i nimeni, zise iar, nici notarul cel nou, nici scriitorul din cancelarie, nici domnii învățători. De-o vreme încoace se pun, care mai de care, să vie mai în urmă. Toți se iau după notarul Rodean.

Clericul nu mai auzi cuvintele din urmă ale diacului: între două fete s-a prins și el în lanțul horei. Cît ținu dansul, diacul Gavril se ridică și privi însuflețit. Se simțea mîngîiat că Vasile îi ascultase sfatul. «Și tatăl său e om de omenie, își zicea, dar băiatul lui e și mai minunat.» Bătrînul era și înfierbîntat de *carbanețul* ce-l băuse și se pomeni că-și balansează domol capul în tactul horei.

Cînd se întoarse lîngă diac, clericul era aprins ca para focului, ochii îi străluceau, îi păru că se scutura de pe el o haină grea de lut, pe care o purtase de cîteva zile. Nu se mai dori acum în seminar, nu aștepta să i se termine cît mai în grabă vacanța, nu se mai gîndi nici la notarul Rodean, nici la Elenuța, nici la «Arhangheli». Însuflețirea, bucuria, fericirea sutelor de tineri și tinere, a satului întreg, părea că-i atinse, ca un puternic curent electric, și sufletul său.

— Straşnică petrecanie! zise el şezînd lîngă diac.

— Între tinereţe şi voie bună să tot trăieşti, zîmbi diacul. Acum, o tablă, zise el umplînd paharele.

«Tabla» însemna să bei paharul dintr-odată.

Clericul nu se aşteptă îmbiat. Bău repede vinul amăriu.

— Taraful ăsta nu mai are păreche! zise iar Vasile, care nu se potolise încă de aprinderea întîiului dans în anul ăsta.

— Unu-i Lăiţă, domnişorule Vasile, şi o dată cîntă pe an în Văleni la tot satul! D-apoi încă fetele! Ai piscat-o un strop pe cea de la dreapta? întrebă diacul mai încet, aplecîndu-se spre cleric şi trimiţîndu-i sub nas un cald răsuflu de vin.

— Ce stai să spui, moş Gavril... zise Vasile, simţind că se roşeşte pînă după urechi.

— Ce spun! E puţin ce zic, ştii dumneata cînteeul:

«Fetele, săracele,
Gura dulce place-le,
De le-ai da cu lingura,
Nu le-ai putea sătura.»

Diacul spuse versurile acestea în cîte două tacturi fiecare, clătinînd capul la dreapta, la stînga, le spuse cîntîndu-le încet. Apoi, văzînd că Vasile tace, zise iar:

— Ştii pe cine-ai avut la dreapta?

— Mi se pare că a fost fata Pruncului, zise Vasile.

— Că bine-ai văzut-o! oftă moşul. Vezi, aceea-i fată cu zestre, nu glumă! De n-aş grăi într-un ceas slab, mi se pare c-o să aibă zestre mai mare ca oricare din fetele notarului Rodean.

— Decît domnişoarele Rodean? întrebă uimit Vasile.

— Da, da, n-ai să te miri de nimic, răspunse diacul. Pruncul are două părţi la «Arhanghelii», de

cinsprezece ani. Apoi, banul care ajunge în mîna lui nu mai vede lumina soarelui, mai ales dacă-i galbin. Pe cînd notarul nu prea strînge băierile pungii. Păcat că n-a purtat-o la şcoală, sfîrşi bătrînul.

— Pe cine? întrebă Vasile.

— Pe Mărioara. Pruncul nu săracea dac-o trimitea la şcoală vro trei-patru ani. Minunată preuteasă s-ar fi putut alege din ea! Eu, în locul lui, aş fi ţinut acasă ficiorul.

— Pe Ilarie?

— Da, pe Ilarie, răspunse diacul turnînd în pahare. Mi se pare că va ajunge advocat odată cu mine...

— O să se cuminţească, moş Gavrilă, e tînăr încă mînzul, zise zîmbind cu puţinică răutate clericul Murăşanu.

— Ziua bună se cunoaşte de dimineaţă, domnişorule, începu diacul. Acum eu mi-am luat orice nădejde de la Ilarie. Şi mi se pare că şi tatăl său, Pruncul.

Ei ciocniră păhărelele şi băură din *carbanet*. La spatele lor se auzi în clipa aceea un rîs plin şi sonor.

— Că bine vă petreceţi, un bătrîn şi-un copil! zise Mărioara, cuprinzînd cu braţele grumajii lui Vasile.

Diacul se ridică, înclină din capul alb ca neaua: la spatele lor era toată familia preotului.

— Să poftiţi la noi, să poftiţi! zise diacul vesel. Vai de mine, cum să nu fie loc? adaose îndată, băgînd de samă că preoteasa se uita la o masă vecină.

Într-adevăr, la masa diacului era loc destul, dar mai lipseau două scaune. Bătrînul luă repede două de la masa vecină, le aşeză să nu se clatine. Băieşii ocupară numai mesele cele de scîndură albă; cele învălite cu pînza cerată ştiau că sînt rezervate pentru «domni». În fiecare an, la petrecerea de la Paşti, pe lîngă inteligenţa din sat, veneau mulţi domni de la oraş să-şi petreacă aici, sub cerul liber, să se amestece în hora băieşilor.

Familia preotului șezu la masă, spre marea bucurie a diacului. Părintele Murășanu porunci numaidecît unui fecioraș de serviciu, care se ivi repede lîngă ei, să-i aducă o pereche: un kilogram de vin ș-o apă.

— Să-ți aducă *carbanet*, părinte, e un vin!...

— Să-mi aducă! zise părintele vesel. Dar pentru dumneata nu-i prea tare vinul ăsta, diece?

— Bătrînii au lipsă de putere, părinte, las' să-l beau, c-acuș nu-l voi mai bea... zise diacul oftînd.

— Oho, dumneata ne poți cînta la groapă încă, diece! Nu te văd cu roșu ca un măr domnesc? zise părintele, cu fața zîmbitoare.

Vinul sosi, se umplură păhărelele, își închinară cu «Hristos a înviat». Fetele abia-și muiară buzele, preoteasa bău paharul pe jumătate, cei trei bărbați sorbiră vinul pînă la un strop.

Mărioara zvîcni de pe scaun, îl luă repede la braț pe Vasile, smuncindu-l de pe scaun.

— O țarină, iubite, cu tine-aș vrea să joc, să-mi fie de noroc, zise fata c-o voce sentimentală, apoi izbucni într-un rîs răsunător, curat și dulce.

— Cu o condiție, zise Vasile vesel, să joci corect. El știa că Mărioara danseazâ cu multă pasiune și eleganță.

În clipa următoare se amestecară între perechile de dansatori.

Larma veseliei se nălța din toate părțile ca un vuiet ce nu se mai sfîrșește. Tot mai des se auzea cîte-un «ura», cîte-un «vivat» ridicîndu-se ca un semnal de alarmă prin clocotul acesta de glasuri. Lăiță, cu vioara sub bărbie, drept ca un ostaș, cu ochii închiși de jumătate, cînta cu patimă, cu ușurință, ca și cînd acum ar fi început numai să-și joace arcușul. Feciorașii de serviciu alergau neîntrerupt pe la mesele în care tot mai mulți ciocăneau, strigînd să vie perechile. Aerul era domol și blînd, prea cald parcă pen-

tru o zi de primăvară. În răstimpuri, treascurile mai trozneau și acum pe Părăul-Caprei. Erau băieţaşi care voiau să folosească pulberea rămasă. Feciorii și bărbaţii veniră, pe vremea asta, cu toţii în luncă.

Birtaşul cu nevasta-sa nu mai vorbeau acum: răcneau. cu feţele disperate, cu ochii încruntaţi, alergau şi erau aproape să-şi piardă capul. Nici într-un an nu angajară atîtea ajutoare, şi totuşi nu mai răzbeau. Trimiseseră două căruţe, încă de pe la un ceas, după bere proaspătă. Cea adusă în ajun era pe isprăvite.

Ei tropoteau mereu alergînd, aruncau cuvinte pe jumătate şi, în răstimpuri, îşi îndreptau pe-o clipă trupurile făcînd: «Uf!» şi îşi ştergeau repede sudorile.

Să nu fi avut nenorocul să-l întrebi acum ceva pe bădicul Spiridon; scriitorul din cancelarie, un tînăr înalt şi palid, c-o umbră de mustaţă, cuteză să-i zică:

— Trece apa, trece, nene Spiridoane?

— Uf, dă-mă dracului, zise cu furie birtaşul, ăştia-mi scot sufletul!

În cele patru părţi ale luncii fu prăvălit al treilea rînd de butoiaşe. Oamenii alergau în cete într-acolo, se îmbulzeau s-ajungă mai în grabă la o sorbitură. Erau destui care, înstăpînindu-se o dată pe pahar, nu-l mai lăsau din mînă pînă nu-l deşertau de trei ori dup-olaltă. Băieţi, de pe la anul al paisprezecelea în sus, se izbeau prin iarbă, jucau, nu prea ştiau cum să-şi mai poarte mîinile. Gustaseră şi ei binişor pînă acum; de la douăzeci de zloţi în sus avea fiecare bani de tocat pentru sărbători. Ici-colo se putea zări cîte unul şezînd palid şi abătut pe pajişte; băuseră pesemne prea mult şi îi durea capul.

Foarte puţine ouă roşii se puteau vedea: mai ales băieţi, copile sub 10 ani se îndeletniceau cu ciocăni-

tul lor; pentru ceilalţi mai mărişori datina aceasta nu mai avea nici un farmec, era parcă prea neînsemnată pentru ei. Subt o salcie, mai la o parte, se rătăcise un băieţaş ca de vreo 4 ani; în mînă c-o jordiţă, lovea mereu în salcia bătrînă, cîntînd încet: «Ghis-tos-a în-viat din morţi»... În cealaltă mînă avea un ou roşu. Cînta neauzind, nevăzînd nimic, părînd că el e persoana principală în toată lunca asta.

La masa diacului părechea întîi era pe sfîrşite. Mai trecea pe lîngă ei vreun fruntaş şi trebuia să le zică un: «Hristos a înviat».

Vasile şi Marioara nu se întorseseră încă. Lăiţă păru că nu mai are de gînd să frîngă ţarina asta.

— Tinereţele, săracile, oftă diacul Gavril, oare cu cît le-aş mai putea cumpăra, părinte?

— C-o păreche de ciubote vechi, rîse popa Murăşanu, neluîndu-şi ochii de la cercul de dansatori.

— Îmi place de domnişorul Vasile! Uite, aşa jucauş eram şi eu în vremea mea!

— Acum începe, dicee, e dornic de-un strop de dezmorţire, zise preoteasa.

— Ba să am iertare, a tras o horă pîn-acum! zise diacul.

— Aşa? făcu părintele, care se bucura din suflet că-l vedea pe Vasile mai înseninat.

Îşi bănui destul că i-a dat lecţia aceea despre predică. Credea că din pricina asta fusese Vasile şi azi indispus.

— Da, avuse la dreapta pe fata Pruneului. Ştii ce mă gîndesc eu, părinte?

— La «Arhanghelii», de bună sama, zîmbi popa.

— Nu. De-acum poate la cei din cer. Aici, pe pămînt, eu mi-am mîncat ce-a fost al meu, zise diacul Gavril. Mă gîndeam la fata Pruneului! adaose el. Ce potriveală ar fi cu domnişorul! Păcat că n-a

purtat-o tat-so pe la școli. Ar fi ieșit din ea o preuteasă să le fie Vălenilor fală !

— Hoho! rîse părintele. D-apoi eu, dicce? Pe mine m-ați scoate din sat?

— Încap și doi popi în Văleni, părinte. Mai ales dacă cel tînăr e ginerele Pruncului.

În clipa asta sosiră cei doi frați, aprinși la fețe ca doi bujori.

— Am dansat c-un tînăr îndrăgostit, de-acum o să mi se aprindă și mie călcîiele! strigă Mărioara șezînd pe scaun.

— Pentru Sfîntul, Mărioaro, cum poți vorbi așa? zise cu mînie preoteasa.

Fata se cuibări pe scaun, sorbi un pahar întreg de borviz. Ea nu-i răspunse mă-si, ci nălță numai din umeri.

Vasile se făcu a n-auzi nimic și luă pe Anastasia la o țarină. Fata se ridică îndată, zîmbi spre mama-sa și se depărtă cu clericul.

Mărioara n-apucă să i se liniștească palpitările pieptului tînăr, gingaș, și îndată se închină înaintea ei vătavul petrecerii, un bărbat ca la 36 de ani, cu fața palidă, cu ochii negri foarte vioi. Mărioara se ridică repede și se depărtă cu vătavul.

— De-acum e lumea ei, zise zîmbind preoteasa; apoi, dup-un răstimp, începu să rîdă cu lacrămi: Nu se mai satură de joc fata asta, spuse ea ștergîndu-și ochii.

— Pentru ca Dumnezeu să vă îmbucure în toți copiii dumneavoastră, glăsui diacul punînd mîna pe pahar.

— Amin, răspunse preotul.

Ciocniră și băură.

— Tabla, doamnă preuteasă, pe asta se bea tablă, zise moș Gavril, văzînd că preoteasa abia gustă din vin.

— Pînă vei bea pentru fiecare copil, îl golese, n-ai grijă, zîmbi preoteasa.

Părinţele ceru a doua păreche. Fetele veniră, dar numaidecît alţi dansatori le invitau şi, astfel, la masă rămaseră bînd şi povestind numai cei trei. Vasile, aprins acum, părîndu-i că ritmul muzicii curge în însuşi trupul lui, chemă o vălişoreancă, o fină de-a popii, la joc, apoi o fată, şi alta; numai în răstimpuri depărtate se mai ivea, pe o clipă, la masa diacului, sorbind un pahar de vin cu apă.

Între dansatori se puteau vedea tot mai mulţi domni. Notarul Popescu, scriitorul său, Bratu, vreo trei elevi de gimnaziu, apoi domni străini, advocaţi, doctori, ofiţeri chiar, care veniseră din oraş anume pentru petrecania asta. Aveau fiecare vreun cunoscut în Văleni, la care intrară trăsurile.

La o masă lungă, care fusese liberă pînă acum, cu toată îmbulzeala de pe la alte mese, se aşeză familia notarului Rodean, cu toţi oaspeţii. Advocatul Stoica nu terminase încă discuţia cu universitarul Ungurean, şi ei rămaseră în picioare, măsurîndu-se cu privirile, în vreme ce Petru Stoica spunea cu însufleţire :

— Niciodată nu se va întîmpla ce spui dumneata ! Mă-nţelegi ? Niciodată ! Traiul liber în promiscuitate al femeilor ar fi cea mai oribilă imoralitate, mă înţelegi, ar fi recăderea la starea de animal, din care prin atîtea lupte a reuşit să se smulgă omenirea. Ar fi înjosirea fiinţei noastre celei mai intime, pricepi dumneata ? Dar e o absurditate ce susţii dumneata ! sfîrşi el printr-un gest, care însemna că nu mai are gust de vorbă pe chestia asta.

— Colosal ! zise Ungurean arătîndu-şi dinţii mari, puternici.

Advocatul îi aruncă o privire furioasă, apoi şezu, începînd îndată să vorbească cu doctorul Prinţu.

Lîngă masa asta se ivi îndată însuşi birtaşul Spiridon, închinîndu-se adînc înaintea notarului Iosif Rodean. Făcea impresia că nu mai are nici o grabă acum.

— Ce spui că ai? întrebă notarul.

Birtaşul mai repetă o dată numele vinurilor.

— Adă *rizling.*

— S-aduci, iubite, cu vadra, zise Prunoul.

> *«Vinu-i vechi şi cupa-i plină,*
> *Vino lîngă min', vecină»,*

începu să fredoneze Ungurean, pe-o voce adîncă de bas.

Cei doi logodnici trecură cu Eugenia şi Octavia între dansatori. Elenuţa stătea tăcută, privind cu admirare frămîntarea asta uriaşă. Îi păru că nu se bucură numai mulţimea asta mişcătoare, ci şi pămîntul şi văzduhul senin. Nu auzea cuvintele celor din jurul ei şi-i părea că o învăluie, încet-încet, un nor de lumină. Nu mai simţea povara oaspeţilor. Aici, sub cerul acesta limpede, înalt, între pădurile de brad care luminau metalic, cît de neînsemnate îi părură, deodată, micile ei mizerii! Ce depărtare prăpăstioasă era între casa lor şi lumea largă a lui Dumnezeu! Simţăminte nouă, de continuă admirare, îi creşteau în suflet.

Tresări cînd Ghiţă o atinse uşor pe umăr.

— Se-ncepe hora a doua, zise el, pe cea dintîi am scăpat-o. Să ne grăbim.

Elenuţa se ridică repede şi porni la braţul lui Ghiţă. Îi păru că pluteşte într-acelaşi nour de lumină ce-i învăluia fiinţa întreagă.

Două căni mari le aşezară băieţii de serviciu pe masa cea lungă. În urma lor răsări numaidecît şi birtaşul Spiridon, c-o sticluţă în care lumina un li-

chid care nu avea nici o culoare. Se apropie de notarul Rodean şi-i şopti :

— Te rog să guşti dintr-ăsta.

— Ce vin e? întrebă notarul, încruntînd sprînceana şi cercetînd sticluţa.

— Nu vă spun. Întîi să vedem de vă place.

Notarul gustă încet, îl mestecă parcă, îşi plecă puţin pleoapele. Apoi îi înapoie sticla fără să-i spună o vorbă.

— Să gust eu, tătucă, o să-ţi spun îndată cît plăteşte, zise universitarul Ungurean.

El trase o duşcă zdravănă, plezni din limbă, îşi supse buzele.

— Mă-mbată cu mirosul! E busuioacă! zise el c-un fel de descurajare.

— Pentru ce n-ai spus înainte? întrebă notarul.

— Nu ştiam de vă place ori nu. Nici eu n-am mai avut în pivniţă pînă acum.

Ungurean fu numaidecît de părerea ca rislingul să fie dus înapoi. Dar universitarul Pruncul şi doctorul Prinţu se opuseră din toate puterile.

— O să-l amestecăm noi! intră în vorbă advocatul Poplăcean, şi numaidecît necheză de bucurie.

— Îl bem ăsta, şi pe urmă ne aduci busuioacă, zise Iosif Rodean birtaşului. Dar de altă dată, cînd ai o marfă bună, arată-ne-o de la început.

— Înţeleg, răspunse birtaşul şi, în clipa aceea, parcă l-a şi înghiţit pămîntul.

Cei doi universitari nu se mişcară de la masă pînă ce nu supseră cîte trei pahare de risling curat.

Apoi se amestecară şi ei în vîrtejul jocului. Hora se terminase, şi acum se continua ţarina. Dansul acesta avea o mulţime de variante. Lăiţă trecea dintr-una într-alta, revenea la cea originală, cea bătrînă, şi-i făcea pe dansatori cînd să tropotească încet, domol, cînd să se legene abia ţinîndu-se de-o

mînă sau de peste mijloc, cînd, iarăşi, îi făcea să se învîrtă ca prinşi de volbură rotitoare.

Îndată ce intrară cei doi universitari în fierberea dansului, începură să s-audă strigăturile. O bucată de vreme ei nu dansară, ci, tot ferindu-se de roatele de poale ce le zburau pe dinainte, băteau în palme şi strigau alternativ, unul un vers, celalalt altul:

«Lele, nu te legăna,
Că rochiţa nu-i a ta,
Nici rochiţa, nici polcuţa,
Numai ochii şi guriţa!»

Dansatorii şi publicul de pe la mese primiră chiuitura cu urale: «Bravo! Trăiască!»

«Pentru mîndra care-mi place,
Trei zile de bir aş face;
Pentru care mi urît,
Una fac, şi pare-mi mult!
Mult mă mustră măicuţa,
Lele, pentru dumneata,
Că bat sara uliţa.»

Ei însoţeau versurile lor de bătăi în palme, în ritmul strigăturii. Pe la mese unii se ridicară să-i vadă, alţii se suiră pe scaune. Din toate părţile se auzeau uralele. Lăiţă zîmbea şi-şi juca arcuşul mai cu foc. Cei doi se prinseseră acum pe după cap şi strigau tot alte versuri.

Se părea că o patimă nouă se înstăpîni pe inimile dansatorilor. Se învîrteau tot mai vijelios, perechi noi se apropiau; scaunele, laviţele se goleau mereu, şi în curînd uriaşa roată unde dansau era prea strîmtă. Şi în roata asta uriaşă nenumărate vîrtejuri, nenumărate cercuri de poale.

După ce, între manifestaţiile de plăcere ale publicului, cei doi tineri chiuiseră un răstimp, îşi luă fie-

care cîte-o fată și începură și ei țarina. Strigătele lor se auzeau acum mai rar.

«Dragu-mi cu cine joc
Că miroase-a busuioc!

Du-mă, Doamne, și mă lasă
Unde nevasta-i frumoasă
Și bărbatul nu-i acasă!

Sub călcîiul cizmii mele
Zace dracu ș-o muiere
Și mă-ncaț-a face rele.»

După cei doi universitari, se îndemnară și dintre feciori, dintre bărbați și începură să se audă strigături din toate părțile. Dar minerii din Văleni își isprăviră în curînd bagajul, și iar se auzeau numai cei doi.

Din cînd în cînd se arăta lîngă masa notarului cînd Pruncul, cînd Ungurean și se adăpau cu cîte-un pahar mare de vin, tot pocnind din degete. Pruncul se apropia cîntînd:

«Și cu cupa plină
Orice dor s-alină.»

Ungurean se apropia c-o față aprinsă, mare cît o lună. El începuse să se îngrașe de tînăr. Notarul le umplea paharele rîzînd zgomotos. Bătrînul Poplăcean îi întîmpina cu însuflețire, făcînd să se audă un: «He-he-he! He-he-he-he!» mai prelung decît cel obișnuit.

De altfel, la masă rămaseră numai bărbații; doamnele, conduse de notărășița, porniră să vadă mai de aproape dansul și toată mulțimea asta în culmea veseliei.

Din cînd în cînd veneau şi Ghiţă şi Elenuţa. Dar pe fată o invitau mereu la joc feciorii din sat, bărbaţi, logodnicii surorilor. Numai candidatul Voicu, nu. El şedea lîngă bătrînul Poplăcean şi-i umplea mereu paharul cu aceeaşi fericire pe faţă. El nu ştia dansa ţarina, iar cînd se cîntase la început hora, nainte de-a o cere el, Elenuţa trecu la braţul lui Ghiţă.

Elenuţa dansa fericită, părîndu-i că visează mereu. În horă, încă, îl zări pe Vasile Murăşanu, se salutară în treacăt, apoi, schimbîndu-se mereu cei ce treceau la mijloc, trecu şi Elenuţa, şi aici, în cercul ce undula domol, mîinile lor se atinseră. O înfiorare ciudată trecu prin trupul fetei la această atingere, care nu se asemăna întru nimic cu senzaţia ce o avu pîn-acum de cîte ori dăduse mîna cu tînărul. Ei îi păru că înfiorarea aceasta e asemănătoare cu fericirea, cu sărbătoarea pe care o admira în jurul ei, în văzduh chiar. Ca şi cînd i s-ar fi strecurat înfiorarea aceea în trup nu din atingerea tînărului, ci din norul de lumină ce-i părea că o învăluie.

Îndată după hora, Vasile o invită la o ţarină. Elenuţa primi cu bucurie şi-i întinse braţul.

— Volumul ce mi-ai trimis a fost foarte frumos, zise repede Elenuţa.

— Da? V-a plăcut? întrebă Vasile, părîndu-i că domnişoara asta e cu totul străină şi de aceea la care a visat atîta, şi de fata căreia i-a promis că-i va trimite ceva de citit. El se zgudui, căci înţelese numaidecît de unde o cunoaşte. Era domnişoara care-i aprinsese luminiţa la înconjuratul bisericii.

— Mi-a plăcut! zise fata. Atîtea lucruri noua, nebănuite, am descoperit în ea.

Clericul nu se mai zăpăci ca atunci cînd o zărise pe neaşteptate la prohodul Domnului Hristos. Dar

la cuvintele din urmă ale domnişoarei Rodean, îi veni deodată în minte maxima ce-o scrisese pe carte şi crezu că fata face aluzie la şirul acela. Îi păru nespus de rău că-l scrisese şi nu ştia ce să răspundă.

— Mi-a plăcut bunătatea ce transpiră din toate nuvelele din volum, zise iar fata.

Vasile Murăşanu învie numaidecît.

— Într-adevăr, zise el, e o carte foarte curată. Te simţi mai înălţat după ce ai cetit-o, şi nesmintit te simţi cu mult mai bun. Dumneata ai observat foarte bine.

— Da, începu zîmbind Elenuţa, mie nu-mi scapă nimic neobservat dintr-o carte. Asta cred că trebuie s-o mulţumesc împrejurării că am cetit foarte puţine cărţi.

Cum dansau, într-o clipă Elenuţa îşi ridică privirile şi-l întrebă:

— Ştii ce-am mai descoperit în volumul ce mi-ai trimis? O dedicaţie.

— Şirul acela? întrebă cu groază Murăşanu.

— Da! Şirul acela mărunt, rîse fata.

— Nu-i. o dedicaţie. E o simplă sentinţă, cercă să se scuze clericul.

— N-a fost scris pentru mine? întrebă rîzînd încă Elenuţa.

— Nu! răspunse Vasile cu ochii în pămînt.

Elenuţa deveni deodată serioasă. Îl privi cum stătea jenat înaintea ei, îl privi îndelung şi simţi o linişte, o pace adîncă în suflet. N-avea nimic rău într-însul tînarul acesta. Îi zise ca şi cînd ar vorbi c-un prieten vechi, încercat:

— Nu-i frumos să tăgăduim ce-am făcut odată.

Clericul nu răspunse, dar Elenuţa simţi cum braţele lui se înmoaie şi dansul lor aproape conteni.

— Zic că nu-i frumos să ne tăgăduim faptele. Dumneata nu răspunzi nimic? îl întrebă din nou domnișoara Rodean.

— A fost o clipă nenorocită, domnișoară, șopti clericul. Era foarte palid.

— Pentru ce să fie clipă nenorocită? Pentru că mi-ai scris adevărul acela?

— Nu. Pentru că mă simțeam umilit și l-am scris c-o intenție rea! reuși el să zică.

Îndată continuară dansul mai cu inimă.

— Și pentru ce te-ai simțit umilit? îl întrebă zîmbind acum Elenuța.

— Mi s-a părut că fratele dumitale își bate joc de mine. Vai, eu am unele clipe, domnișoară, cînd nu pot judeca limpede. Acum văd bine că chiar eu m-am făcut ridicol cu discursul acela.

Elenuța pe-o clipă păru că nu pricepe nimic. Dar îndată își aduse aminte de sîmbătă sara, de plimbare.

— Și pentru că nu-ți plăcea de frate-meu, ai ținut să te răzbuni pe mine? îl întrebă ca c-o voce caldă, plină de cîntec, parcă chiar de-o anumită mireasmă.

Clericul zîmbi.

— Sînt răutăcios uneori, zise el. Mi-a părut rău îndată ce-am trimis volumul, dar mă mîngîiam cu credința că șirul acela dumneata îl vei putea lua ca o simplă însemnare.

Elenuța se apropie mai tare de cleric. Îi zise, cu o tremurare de durere în voce:

— Ai putea să mă cunoști mai bine, domnule Murășanu. Știi dumneata că eu nu dau nimic pe avere? Nimic, nimic, nimic! Și cu mine samănă foarte mult Ghiță. Noi adevărata fericire o căutăm în noi înșine, cum zici dumneata.

— O, n-o spun eu asta, domnișoară, nu-i din capul meu, răspunse cu vocea scăzută clericul.

— Se poate, zise fata, dar îți spun că mie nu mi-ai cauzat nici o suferință cu șirul acela. Pentru mine a fost chiar o descoperire fericită. Încercam de multe ori să înțeleg depărtarea la care te țineai mereu de noi, și nu puteam. Acum știu, dar te-asigur că ai fost în rătăcire. Cred că alte piedici pot să-i țină departe unii de alții pe oameni, nu averea.

— Pentru credința asta eu vă sînt foarte mulțămitor, domnișoară, zise încet clericul.

— Mă afli creștină bună și ai asigurată mîntuirea unui suflet? întrebă zîmbind Elenuța.

— Nu pentru asta! Deși doresc să rămîi totdeauna bună creștină, răspunse Vasile, simțind cum i se suie sîngele în față. Îi păru că spusese prea mult.

— Vai, ce copil ești dumneata! zise zîmbind Elenuța văzîndu-l cum roșește.

Dar tăcu și ea îndată. Pînă la sfîrșitul dansului, care de-aici încolo fusese plin de noi senzații pentru cei doi tineri, ei nu și mai vorbiră.

Domnișoara Rodean dansă apoi cu cei doi logodnici, cu scriitorul Bratu, apoi cu mai mulți țărani. Vasile Murășanu îi mai ceru un joc, apoi încă unul, și de la o vreme cei de pe la mese băgară de samă că danseaza aproape numai amîndoi.

— Hm, nici cu asta n-ar fi păreche rea! zise diacul clipind din ochi.

— Dansează foarte bine domnișoara Rodean, răspunse c-un fel de mîngîiere, de satisfacție, preoteasa.

Popa Murășanu făcu numai:

— Ei, aș!

Larma era tot mai mare; notărășița Marina se întorsese cu doamnele la masa cea lungă, gustară din

vin, abia șezură, cînd Läiță, dup-un scurt repaos, începu țarina cea bătrînă.

O mișcare neobișnuită se porni pe la mese, prin mulțime. Se ridicau de pe la mese, de pe lavițe bărbați în vîrstă cu femeile de mînă, se ridicau moșnegii și se apropiau de spațiul de joc. Unii pocneau în degete, cei mai mulți făceau ponturi[1] cu picioarele, figuri, mișcări ciudate. Își băteau cu palmele turecii lăcuiți ai cizmelor. Erau ceasurile 4, și cei mai mulți erau aprinși de băutură. Își mișcau în ritmul muzicii trupurile îmbătrînite, domol, în tacturi ciudate. Era țarina cea mai veche și cea mai frumoasă.

Diacul Gavril se ridică și el și zise către preoteasă:

— Nu mă vei face de rîsul lumii, doamnă preuteasa ?

Femeia se ridică zîmbind și trecu cu bătrînul în ceata dansatorilor.

Afară de popa nu mai erau douăzeci de inși care să nu joace.

Notarul Rodean își luă de mînă soția și trecu în mulțime. Trupul lui uriaș se ridica deasupra tuturor. Advocatul Stoica dansa cu nevasta mai la o parte. Se observa îndată că nu știa țarina asta. Doamna Poplăcean se năcăjea zadarnic să-și scoale bărbatul de la masă ; îl trăgea de mînă, îl îndemna.

Dar bătrînul ori că era prea comod, ori, mai ales, că era prea beat, rîdea să se prăpădească și zicea mereu :

— Eu nu mai pot. Eu nu mai pot. He-he-he, nu mai pot, he-he-he-he !

Iosif Rodean juca cu multă precizune țarina cea bătrînă, dansa cu patimă ; ochii îi străluceau. Cîțiva

---

[1] *Ponturi* — figuri.

veniră aproape să-l vadă cum dansează. Deodată se auzi vocea lui puternică:

— Ei, Ungurene, ei, tinăre!

Universitarul îl auzi și începu numaidecît:

«Mîndra mea, de mîndră mare...»

Și îndată, dintr-altă parte, se auzi răspunsul lui Pruncul:

«Nici o iie bună n-are!»

«Că ș-asar-am fost la ea»,

tună vocea notarului Rodean.

«Cea mai rea era pe ea»,

se auzi iarăși Ungurean.

«Cea mai bună ș-o cîrpea»,

încheie Pruncul.

Și de-aici încolo strigăturile le chiuiau toți trei, alternîndu-se. Veselia începu acum să vuiască. Se auzeau urale, chiote.

«Iu-ha, iu-ha, iu-ha-ha!
Tot așa și iar așa!»

Lăiță cînta acum cu ochii închiși. Veselia mare a petrecerii era cea mai tare băutură pentru el.

Se repezi pe-o clipă și birtașul Spiridon cu nevastă-sa. Asudat de atîta alergătură, de atîta zoală, el se învîrtea ținîndu-și capul în sus și suflînd ca dintr-un foi. În răstimpuri, cei trei aruncau în slavă altă strigătură, oamenii chiuiau, băteau în turecii cizmelor, se frămîntau, și sudoarea fugea de pe fețele cele mai multe.

Țarina cea bătrînă ținu aproape o jumătate de ceas. Cînd o sfîrși Lăiță, mulți începură să strige:

«Cum a fost», dar el nu-i mai ascultă. Și îndată după țarina asta urmă o pauză. O jumătate de bute de vin și cinci butoaie mari de bere trecură în pauza asta scurtă.

Pe toate mesele se întinseră merindețe[1] albe, și femeile le umplură îndată cu fripturi reci de miel, de rață, de purcel. Felii mari, albe de colac luminau între cărnuri. De mult așteptau bunătățile acestea învelite în merindețele curate. Marea mulțime nu încăpu pe la mese. În grupuri de cîte patru, de cîte șase, mai mulți se lăsară pe pajiștea verde, desfăcură bucatele și începură să se înfrupte.

La masa notarului Iosif Rodean veniră și Pruncul, și societarul cel gras de la «Arhangheli», Ungurean, asemenea și notarul cel nou, Popescu, cu scriitorul său, Bratu.

Slujnicele aduseră de-ale mîncării în trei coșuri albe, nouă. Un răstimp fu liniște, toți ochii erau ațintiți asupra bucățelelor pe care mînile le vor lua în clipa următoare. Mai iute se sătură universitarul Ungurean.

— Acum să gustăm din tămîioasa asta, zise el, ștergîndu-și mustățile.

Pe masă era un pahar de bere, care nu se știe cum se rătăcise aici; tînărul îl umplu cu vinul acela nou, îl duse la gură și nu-l mai luă pînă ce nu supse și cel din urmă picur. Exemplul lui îl repetă numaidecît colegul său Pruncul. Advocatul Poplăcean întinse mîna după pahar.

— Ia să vă-văd eu ...eu mai pot? Și slobozi un nechezat spart, de care izbucniră cu toții în hohote mari de rîs.

Dar soția sa luă paharul și-l puse pe-o masă vecină, șoptindu-i la ureche:

[1] *Merindeață* — ștergar în care se învelesc merindele.

— Nu mai face prostii, că te rîd oamenii.

Băură apoi cu toții din busuioacă, și aflară foarte bun și aromat vinul acesta chiar și femeile.

Scriitorul Bratu, după ce goli un pahar de vin, se strecură neobservat de la masă, și nu peste mult se apropie cu doisprezece feciori, pe care îi instruise mai de mult să cînte în patru voci. La capătul mesei se opri, și îndată începură cîntecele.

Cîntară mai întîi *Pe-al nostru steag e scris unire*, apoi alte și alte coruri.

Între oaspeții de la masă se făcu liniște, apoi și la mesele vecine, și în curînd începu să se apropie mulțime de curioși s-asculte. După fiecare cîntare se auzea: «Bravo! Bravo! Trăiască!»

Notarul Iosif Rodean asculta cu sprîncenele încruntate, ca totdeauna cînd ceva reușea să-l emoționeze. După ce muriră și acordurile cîntării celei din urmă, el strigă unui fecioraș de serviciu:

— Trei vedre de busuioacă cîntăreților! apoi își coborî privirile în masă, și multă vreme nu mai zise nimic.

Dar scriitorul Bratu își drese glasul și începu o doină din munți. Avea o voce de tenor curată, plină, cîntarea curgea părînd fără sfîrșit:

«Bălăioară de la munte,
Nu-ți mai pune flori pe frunte.
Că ți-or ieși vorbe multe.
— Las' să-mi iasă, că nu-mi pasă,
Că bădița-i dus la coasă,
Să cosască floricele,
Rupe-i-s-ar coasa-n ele,
Să vie-n brațele mele;
Să cosască flori pe rouă,
Rupe-i-s-ar coasa-n două,
Să vie la alta nouă.»

Bătrînul Poplăcean îl asculta cu gura căscată, dar nu mai scotea obişnuitele-i sunete, dimpotrivă, era foarte emoţionat, din ochi i se prelingeau lacrămile pe părăiaşele feţei.

Elenuţa asculta învăluită parcă într-o ceaţă de melancolie. Aşa, din bun senin, simţi o adîncă părere de rău că Vasile Murăşanu nu-i aici la masa lor. Şi, intîia oară în viaţă, pricepu adînc cît se poartă de nedrept familia lor, chiar ea, cu familia preotului din sat. Iată, şi acum sînt atîţia străini la masa lor, sînt aici chiar societarii Pruneul şi Ungurean; cu cît sînt aceştia mai buni, mai mult decît părinţele Murăşanu, preoteasa, fetele lor? Ea simţi că-i este aproape ruşine, şi ceva cald îi porni de la inimă. Cu batista îşi zbici doi stropi curaţi ce izvorîră din ochii ei negri, strălucitori.

Notarul Rodean se apropie de Bratu, îi puse o mînă pe umăr şi-i zise:

— Ei, tinăre!

Bratu începu îndată o doină nouă. Era foarte emoţionat şi de vin, dar mai ales de cîntec.

> *«Dorul meu ş-al dumitale*
> *Facă-l Dumnezeu o floare,*
> *Ca să-l pun la cingătoare,*
> *Unde inima mă doare.»*

Lăiţă se ivi acum la spatele lui Bratu şi acompania din vioară. O mulţime enormă se strînsese în jurul lor, o mare de capete se îndesa din toate părţile. Elenuţa zări între cei care veniseră să asculte de-aproape şi pe clericul Murăşanu. Bratu şi Lăiţă cîntau încet doina asta plină de durere. Clericul nu se putu răbda să nu se apropie s-asculte, căci de la masa părintelui nu se auzea. El trecuse deci peste toate obiecţiunile ce-i făcu tatăl său şi asculta cu însufleţire. Faţa, privirile lui erau scăldate în lu-

mină. Era frumos în clipa asta, părea că trăiește într-alte lumi, dar mai ales se desprindea din chipul lui o nevinovăție de copil. Nici prin gînd nu-i trecu să se țină umilit că trebuie să rămînă în îmbulzeala aceea ca să asculte cîntarea! Elenuța însă simți un junghi adînc îndată ce-l zări și-și întoarse repede privirile, ca o vinovată. Oftă cu durere, și o mare mîhnire i se întipări pe față. În clipa asta depărtarea dintre Vasile Murășanu și cei doi universitari, sau candidatul Voicu, îi păru enormă, și totuși acești trei erau cinstiți la masa lor. Simți în aceeași clipă cît de indiferenți îi sînt aceștia și cu ce largă simpatie îl învăluie pe clericul Vasile Murășanu.

Bratu, acompaniat de Lăiță, mai cîntă trei romanțe, apoi, dregîndu-și din nou vocea, începu cîntarea favorită a notarului **Iosif Rodean**:

«Colo-n munții Țebei,
Unde Horea-odată
Își strîngea oștirea
Sub falnic gorun,
Se vede-o movilă
Ș-o cruce uitată,
A lui Avram Iancu,
Eroul tribun.»

Textul era destul de slăbuț, de forțat, citit, dar melodia ce însoțea versurile împrumuta vibrări adînci fiecărui cuvînt. Melodia avea mult din vibrarea goarnelor care s-aud departe, care ți intră în trup ca tăișuri subțiri.

Mulțimea asculta într-o uriașă roată, asculta tăcută. Umbre de nouri li se așezară bărbaților pe fețe. Lăiță acompania, clătinîndu-se domol în ritmul muzicii, cu ochii închiși. Părea că nu mai cîntă el, ci

o ființă tainică, ascunsă în vioara lui, și că și el ascultă numai:

> *«Dormi etern în pace,*
> *Eroule mare,*
> *Că și de-a ta umbră*
> *Dușmanii se tem!»*

Cînta Bratu palid ca un somnambul, și cînd sfîrși, se nălță în văzduh un vifor nemaipomenit de aplauze.

— Spiridoane, Spiridoane! Birtașule! tună vocea grozavă a lui Iosif Rodean. Unde-i birtașul, unde-i Spiridon? Unde-i prăpăditul ăla? strigă notarul, învîrtind în toate părțile ochii lui crunți.

Ca din pămînt răsări Spiridon înaintea notarului.

— Mai este vin? îl întrebă cu mînie Iosif Rodean.

— Cum, păcatele?! făcu birtașul.

— Dar bere?

— Este! Este!

O liniște de moarte se înstăpîni acum în jurul acestui dialog.

— Poți să știi cîtă băutură mai ai?

— Mă rog! Prost stăpîn aș fi dacă...

— E a mea toată! strigă cu furie notarul. Pune cepurile la buți, desfundă butoaiele, și părău, părău să curgă beutura! M-ai înțeles?

Spiridon începu să tremure: chipul notarului era îngrozitor. Pe-o clipă crezuse c-a înnebunit. El mai avea peste două sute de vedre de vin și vreo cincisprezece butoaie de bere. Cei de la masa notarului îl priveau înghețați de spaimă.

Birtașul se reculese.

— Dar, domnule notar, beutura cît-o am e și pentru mîne și pentru poimîne.

— Dă-le la oameni să beie, bestie, pune cepul la buți, desfundă butoaiele! Plătesc eu tot, beutura ce-o ai toată, dar aleargă și dă-le oamenilor să beie!

Spiridon, galben și prăpădit, își pierdu urma. Cîteva clipe fu o tăcere de moarte. Apoi văzduhul începu să se cutremure.

— Trăiască directorul de la «Arhangheli», vivat «Arhangheli», trăiască «Arhangheli»! izbucni deodată din sute de piepturi. De la o vreme nu se mai puteau auzi nici strigătele de «directorul», nici «să trăiască», nici «vivat», ci un nesfîrșit lanț de «Arhangheli», «Arhangheli», «Arhangheli» tot mai nalt se ridica în văzduh. Silaba din urmă, cu cei doi «ii», răsuna de sus, trecea în depărtări, ca un piuirat din nenumărați clopoței de argint.

Obosit parcă, notarul Iosif Rodean se așeză la masă. Un oftat adînc scăpă din pieptul soției sale. Doamna Marina era palidă ca turta de ceară.

În tăcerea generală de la masă, Ghiță luă mai întîi cuvîntul:

— E un gest și ăsta! Adevărat că eu nu l-aș fi făcut, dar acum nu ne mai rămîne alta decît să ne petrecem!

Nime nu-i răspunse, poate nici nu-l auziseră. Tăcerea stăpîni încă puțin, apoi, deodată, se auzi o țarină nouă.

Cei doi logodnici, înspăimîntați de purtarea viitorului socru, fură bucuroși că pot să se depărteze cu fetele. Elenuța, foarte palidă, luă brațul lui Ghiță și se pierdu în mulțime. Petrecerea începu cu vijelie. În văzduh se nălța mereu strigătul clar: «Arhangheli... hangheli... liii...» Deodată, dinspre Părăul-Caprei, trăzni un treasc, apoi altul și altul, pînă la o sută și unul.

— Asta zic și eu că-i petreceanie, șopti aproape de urechea lui Iosif Rodean candidatul Voicu. El sin-

gur rămăsese neimpresionat, cu aceeași fericire pe față.

Dar notarul nu-i răspunse nimic, nu-l învrednici nici de-o privire cel puțin. El se ridică de la masă, își luă nevasta și intră în cercul dansatorilor.

Pînă se întunecă fu un ropotit necurmat, o fierbere îngrozitoare, ca adîncile agitări din masele poporului care prevestesc o mare nenorocire. Numaicît acum nu era vorba de nici o nenorocire, era numai împrejurarea că petrecerea de Paști din Văleni își ajunsese culmea.

Domni, doamne, cuconițe, muncitori în mine, țărance formaseră o singură masă, îi însuflețea aceeași simțire.

Rare sînt petrecerile poporale în care pătura noastra cultă să se amestece, în chipul acesta, cu muncitorii pămîntului. În Văleni părea că stăpînește democratismul cel mai înaintat. La petrecerile de la Paști se puteau vedea fete de țărani dansînd cu advocați, cu doctori. Stăpînul și slujnica lui se învîrteau în țarină. Nu se făcea nici o deosebire între oameni. Un singur sentiment îi însuflețea pe toți: să-și petreacă.

Faptul acesta va fi fost urmarea împrejurării că țăranii din Văleni aveau toți bani destui, pe care nu puneau nici un preț, ori împrejurării că în Văleni era o singură petrecere pe an a satului întreg — cine-ar putea spune? Poate din amîndouă condițiile acestea izvora acea sinceră, nefățărită democrație, egalitate care stăpînea și petrecerea de acum. Și din această intimitate izvorau două lucruri de preț foarte mare: petrecerile erau mai reușite ca în oricare alt sat, și țăranii, minerii știau cinsti pe «domni» cu mult mai bine decît în satele unde pătura cultă formează, la toate ocaziile, un grup aparte.

X

Înserarea se coborî ca o ceață fumurie, care, clipă de clipă, se făcea tot mai deasă. Pe mesele din jurul spațiului de dans se aprinseră lumînările. Odată cu dansatorii, trecură cei mai mulți în sala vastă de la birtul lui Spiridon și în cele patru săli laterale. Rămaseră însă destui și la mesele din lunci, ori că nu mai încăpeau în birt, ori că se încinseseră în vreo discuție pe care nu o mai puteau termina.

La o masă învălită cu pînză cerată rămase un băieș fruntaș cu nevasta, cu două surori, cu diacul Gavril, care zăbovi aici după ce familia preotului se depărtase. O cană mare, plină cu busuioacă, era pe masă. Patru pahare erau vîrfuite, numai al diacului Gavril era sec.

Fruntașul era Vasile Cornean, primarul din Văleni, societarul de la «Arhanghelii». De la ceasurile 2 el rămăsese neclintit la masa lui. Toată veselia uriașă care curgea în jurul său părea că nu-l atinge. El nu jucase o singură țarină, nu se dusese la masa cea lungă, cu toate invitările notarului Rodean, nu se mișcase nici chiar cînd scriitorul Bratu cînta :

«Colo-n munții Țebei...»

În fața lui era o masă de scînduri de brad, și la masa aceea se așezase, îndată ce el își ocupă locul, o văduvioară subțirică, năltuță, cu fața albă ca de omăt, cu ochii ca doi cărbuni, mari, ca doi sîmburi de piersică. Dochița veni cu mamă-sa, cu un frate care era bărdaș și cu două-trei rudenii mai depărtate. De-un an era Dochița văduvă, dar nu era mai în vîrstă ca de 25. Îndată ce se cuibări, foșnindu-și poalele, pe lavița de scînduri, aruncă, ca în treacăt, o privire spre masa lui Cornean, dar ochii ei întîl-

nită fără greş privirile primarului. Se aplecă spre frate-său, îi spuse ceva la ureche, apoi izbucni într-un rîs limpede, care se auzi pînă departe.

Vasile Cornean ridică paharul, îl zvîntă şi-l izbi cu putere de masă. Nevasta lui, Salvina, se cutremură din nemişcarea în care stătea, privi la dreapta şi zări pe Dochiţa.

Se zgudui din nou, se făcu şi mai palidă de cum era şi-şi plecă privirile în pămînt. Un zîmbet de durere îi încreţi buzele, faţa.

Dochiţa, veselă şi fericită, se ridică repede de la masă şi zise, trăgînd cu coada ochiului spre Vasile Cornean :

— Vreau să-mi petrec ! Cînd vă va fi urît, chemaţi-mă ! şi trecu repede între dansatori.

Primarul îşi muşcă buza şi privi în urma Dochiţei, pînă ce aceea dispăru în mulţime. Ochii lui erau aprinşi şi-şi supse buzele.

— Nu joci şi tu o ţarină, Vasile ? cuteză să-l întrebe nevasta.

Societarul de la «Arhanghelii» îi aruncă o privire de ură şi nu-i răspunse. Se rezimă cu cotul pe masă, îşi întoarse capul spre bătătura jocului şi rămase aşa nemişcat.

Surorile lui începură deodată să vorbească tare, foarte vesele, părînd că vor să înseninеze pe Salvina. Dar femeia nu răspundea decît c-un «da» ori «nu», şi din palidă începu să devină vînătă. Durerea din faţa ei se amestecă acum cu liniile disperării.

De-un an de cînd rămăsese Dochiţa văduvă, traiul se înveninа în casa primarului Cornean.

Salvina se măritase din dragoste după omul acesta ; ea-i adusese zestre cinci punţi de aur ; Cornean, ca flăcău, era lipit pămîntului. Din banii ei a izvorît toată avuţia lor de acum. Fără de cei cinci punţi, Vasile nu putea ajunge, nainte cu cincispre-

zece ani, societar la «Arhanghelii». Il iubea și pentru că era frumos, și pentru hărnicia lui. Le închisese de mult gura părinților, care nu voiseră, odată cu capul, s-o mărite după Cornean. «Un băieș de bir; un ciocan ș-o iască», obișnuiau să-i zică părinții. dezmintînd [1]-o de la căsătorie.

Dar ea n-a voit să-i asculte. A alergat unde a tras-o inima, și nu-i păru rău. Chiar bătrînii se bucurară în curînd de căsătoria ei. Salvina era foarte blîndă, foarte evlavioasă și-l iubea pe bărbat cu iubirea aceea domoală și veșnică ce o deșteaptă, de obicei, lucrurile sfinte. Iubirea ei era aproape un cult.

Și nu-și bănuia că-și adoră bărbatul. Vasile Cornean se purta cu ea cu multă gingășie. Corect față de ea fusese totdeauna în anii cei dintîi.

Dar, cu vreo trei ani înainte, Dochița asta, măritată pe-atunci, spăla măciniș de aur la piuăle lui Cornean. Era o zi de primăvară, călduță, luminoasă, și tînăra nevastă, cu mînecile sufulcate, muncea cîntînd. Primarul ieși din casă, coborî scările de lemn, se ivi în curte, și ziua aceea, aproape întreagă, își făcu de lucru pe la piuă. Cînd Salvina îl chemă la prînz, veni mînios și abia îmbucă de cîteva ori.

Dădea mereu tîrcoale în jurul Dochiței, o întreba mereu cîte ceva și nu se îndura să se depărteze de dînsa.

Din pridvor, cu inima răcită, Salvina observă tot ce se petrecea jos în curte, lîngă piuă. Nu-i zise nimic bărbatului, dar, de-atunci, pe Dochița n-o mai primi la lucru niciodată.

Era nevastă săracă Dochița, bărbatul ei fusese de asemenea bărdaș, ca și fratele Dochiței, bine plătit pentru piuăle ce le cioplea din nou, dar bețiv de

[1] *A dezmînta* — a face pe cineva să se abată de la o hotărîre, de la un gînd.

n-aducea nici o para acasă. Ea muncea veselă pe la unii, pe la alții, cîștiga bani destui și părea foarte fericită. Era o fire veselă, care trecea foarte ușor peste patima bărbatului și își căuta mulțumirea de care era dornică acolo unde o putea afla.

Din ziua în care muncise la Vasile Cornean, Salvina începu să audă șoapte despre bărbatul ei și despre Dochița. De-atunci îi intră un ghimpe la inimă, care nu mai voia să se depărteze cu nici un preț. De cînd rămase văduvă Dochița, prietenele bune se grăbeau să-i aducă tot mai multe vești, și Salvina începu să devie tot mai palidă, să se usuce pe picioare.

Bărbatului nu-i zicea o vorbă legănată, dar el, cu cît o vedea mai pierită, se făcea tot mai dur, mai brutal, era gata s-o jignească oricît de adînc pentru toată nimica. Din purtarea lui femeia înțelese adevărul, îngheță și mai tare, dar n-avu putere să ieie nici o hotărîre. Din răceala și neîndurarea bărbatului simțea că inima lui are alte dorințe, murea de mii de ori pe zi, dar nu se putea hotărî să-l părăsească. Îl iubea și-și zicea mereu: «Se gîndește la ea, dar pîn-acum poate că nu-i nimic între ei». Aceasta credea c-o înțelege și din purtarea cîteodată nespus de crudă a lui Cornean. Era dintre femeile care iubesc adînc, dar iubesc fără patimă și care totdeauna sînt bucuroase să ierte bărbaților, să-i creadă nevinovați. Era dintre puținele femei care plîng nu atît după omul ce se depărtează de ele, cît mai cu samă după sufletul pe care și-l cred prieten și pentru care simt o adîncă răspundere.

Vasile Cornean întîrzia serile de-a rîndul, dar ea își zicea mereu, așteptîndu-l: «Care dintre societarii de la „Arhanghelii" nu-și petrece, nu chefuiește?» și era foarte bucuroasă dacă primarul sosea acasă odată cu zorile zilei.

Cu orice vorbă ce-i spunea, voia să-l facă să înțeleagă că ea-l iartă, pentru că-l iubește și acum și, ocupată mereu cu felul cum trebuie să se poarte față de el nu băgă de samă cum se ofilise, cum se trecuse, mai ales în anul acesta de văduvie al Dochiței.

Astfel și acum, deși simți pentru ce-i năcăjit bărbatul ei, totuși se încumetă să-l întrebe dacă nu vrea să joace o țarină, părînd a-i spune că trece cu vederea tot ce-a fost.

Dar tăcerea lui Cornean o izbi cu mult mai dureros decît de obicei. Pîn-acum, între alții, primarul nu se arăta în dușmănie cu nevasta. Salvina simți o durere amară văzîndu-se batjocorită în fața rudeniilor.

Răspundea scurt la flecărelile cumnatelor și nu-și putea stăpîni suspinele tot mai dese.

Din cînd în cînd Vasile Cornean își întorcea capul, își umplea paharul și bea. Apoi privea iar spre horă.

Dar Dochița rămînea puțin între dansatori, venea săltînd, se așeza la masă lîngă mamă-sa, în fața lui Cornean, bea din paharul proaspăt, rîdea, vorbea cu triluri de rîs și arunca priviri galeșe primarului.

Atunci Cornean o privea cu lăcomie, fără să se mai jeneze. Cum era și tulburat de vinul tare, nici nu se mai gîndea că soția sa, surorile sînt de față. Gura lui senzuală învia parcă, buzele lui aveau tremurări nervoase.

Cînd ocheadele celor doi erau prea bătătoare la ochi, Salvina se ridica și se depărta de la masă, palidă, ca și cînd acum ar fi scos-o din sicriu.

Surorile îl rugau să le joace, făceau gălăgie în jurul lui, vedeau și ele că se întrece cu gluma. Dar primarul rămînea mereu la masă, bea, tăcea, și cînd Dochița se arăta la masa vecină, o privea cu lăcomie.

În răstimpuri rămînea singur la masă. Salvina, surorile lui se duceau să privească de aproape dansul. Surorile jucară chiar în mai multe rînduri. Dar pe Salvina nu cuteza s-o invite nimenea la joc. Era palidă ca o moartă.

În multe rînduri îi păru că nu mai poate răbda chinurile care se sporeau mereu, ca într-un mușuroi furnicile. Îi părea că toți bărbații, femeile, copiii chiar, știu ce se petrece la masă. Fiecare ochi ce se îndrepta asupra ei îi împlînta în inimă o nouă suliță de durere. Îi păru că numai de aceea s-a adunat mulțimea asta mare de oameni, ca să vadă ce se petrece în inima ei. Pînă azi ea suferise în tăcere, nimenea nu putea să bănuiască ce dureri o muncesc, și păru că acum văd cu toții limpede nenorocirea ei.

Porni de multe ori să meargă acasă, dar abia făcea cîțiva pași, și se întorcea fricoasă, tresărind, ferindu-se de privirile oamenilor, ca o căprioară spăimîntată, care din toate părțile e înconjurată de vînători.

După-amiaza aceasta fusese pentru ea un chin cumplit. Îl vedea pe bărbat mereu nemișcat la locul lui, înțepenit parcă de scaun; vedea că n-are nici o voie de petrecere, că vinul chiar îl bea cu mînie: ca și cînd ar avea în fața sa un dușman, așa privea păhărelul. Cînd se aprinseră lumînările, avu, în sfîrșit, o tresărire de speranță: Dochița trecu în birt cu dansatorii.

Dar primarul, după ce văzu că masa vecină rămîne mereu goală, se întunecă și mai tare și zise:

— Acum e rîndul nostru să jucăm! Așa, în întuneric, fără muzică, așa ni se șade nouă, ca la bătrîni, ca la oamenii betegi.

La cuvîntul din urmă Salvina scăpă un țipăt. Batjocora asta îi păru grozavă! De mult făcea Vasile aluzii la boala ei, la bătrînețe. Dar ea nu se simțea

nici bolnavă, nici bătrînă, ci nenorocită. Salvina își adună toate puterile și reuși să-i zică:

— Dar bine, Vasile, cine te oprește să nu-ți petreci, să nu joci? Pentru ce nu mergi în birt? Eu pot să merg acasă. Cine te oprește?

Primarul o privi cu ură. Băuse singur o groază de vin și își simțea pe sub piele vinele încordate, tari și groase, încît îl dureau.

— Cine mă oprește? zise el dup-un răstimp, rînjind. Cine mă oprește? Tu mă oprești!

Femeia simțea că amețește și se prinse cu mîinile de scaun.

În clipa aceasta sosi diacul Gavril.

— Și mai bună sara, și mai bună sara! zise moș Gavril, apropiindu-se de masa lor în mers clătinător. Bucuroși de oaspeți?

— Bucuroși, diece, bucuroși, răspunseră deodată surorile lui Cornean.

Legănîndu-se pe picioare, diacul se apropie de primar.

— Hristos a înviat! zise el cu limba-mpiedecată, răsuflînd miros de băutură.

— Adevărat c-a înviat! răspunse în silă primarul.

Bătrînul se lăsă numaidecît pe-un scaun.

— Nu jucăm, nu-ntinărim, nepoate? întrebă iar clipind din ochi.

— Poate de-un pahar de vin, diece, răspunse Cornean umplînd paharele.

După ce băură, moșul își plezni limba de cerul gurii.

— Ce vin e ăsta, nepoate?

— Busuioacă, moșule, răspunseră surorile primarului.

— Mai bine nu-l gustam, începu diacul, n-o să-mi tihnească petrecania de azi cînd mă gîndesc c-abia acum am dat de el.

Primarul îi mai puse un pahar, şi moşul îl sorbi numaidecît.

— Asta trebuie că-i de-al lui tata Noe cel bătrîn, zise vesel diacul Gavril. Apoi, ridicîndu-şi privirile, văzu pe Salvina palidă, nemişcată: Nepoţica nu se simte bine? o întrebă el cu bunătate.

— Ba da, moş Gavril, cine nu-i fericit în sfînta zi a Învierii? răspunse nevasta, silindu-se să zîmbească.

— Adevărat, făcu diacul căscînd; pe ochi părea că i se lasă ca o ceaţă fină. El începu să cînte încet din troparele Învierii, pe podobia glasului al cincilea: «Aceasta e ziiua care a făcut-o Dooomnul să ne bucurăm şi să ne veseliim într-însa...»

Un glas gros, ca dintr-o bute, se auzi în clipa asta la spatele lor:

— Hristos o-nviat!

Nime nu-i răspunse, cei de la masă îşi întoarseră capetele. Înaintea lor se clătina încet pe picioare o femeie ca de 45 de ani, mare, puternică, cu faţa lată, cu ochii injectaţi cu sînge. «Bărbătoiul», cum îi ziceau oamenii, văzînd că nime nu-i răspunde, întinse spre masă o mînă uriaşă, luă un pahar plin şi, clătinîndu-se mereu, mai zise o dată: «Hristos o-nviat» şi dădu paharul peste cap. Apoi, cu privirile aiurite, porni încet spre masa vecină, repetîndu-şi salutul şi bînd la fiecare masă cîte-un pahar. De vreo jumătate de ceas începuse să colinde aşa, după ce se îmbătase întîi la masa unde ospătau nişte rudenii mai îndepărtate de-ale ei.

— Asta ştiu că-nghite! zise diacul Gavril. Asta-i bute, nu-i muiere! Cînd va ajunge talpa-iadului, ştiu că va băga în sparieţi pe dimoni; cu vinul cît a beut va stînge focul din iad!

Diacul clătină din cap, îşi umplu paharul şi, după ce-l bău, zise iar:

— Dumneavoastră, oameni tineri, ar trebui să vă vedeți de joc. Se umple birtul, și nu mai încăpeți. Nu vă stă bine să ședeți aici mînioși, adaose încruntîndu-și sprînceana. El băgă numaidecît de samă că între cei doi soți este ceva.

— Asta cel puțin își petrece, zise deodată primarul Cornean, ca și cînd s-ar fi trezit numai acum din contemplarea Bărbătoiului.

— Cine? întrebă diacul.

— Sofia asta, Bărbătoiul! E beată tun, cu ziua de cap, și cel puțin așa își uită de năcazuri. Vede viața frumoasă și-i place să trăiască! El oftă, și fața lui se întunecă și mai tare.

— Of! Așa viață! suspină diacul.

— E o ticăloșie, zise încet Salvina.

Primarul o privi crunt și se ridică deodată de la masă.

— Mergem! zise el c-o voce șuierătoare.

Nevasta se ridică numaidecît. Surorile lui și diacul rămaseră la masă.

— Treceți în birt? întrebă diacul.

Salvina zîmbi cu durere, dar nu-i răspunse. Se grăbi în urma bărbatului, care înainta cu pași repezi, largi, alerga aproape. Nu schimbară nici un cuvînt pe drum. Acasă primarul aprinse grabnic o lumînare. Ochii lui fioroși căutau în toate părțile prin casă. Salvina se îngrozi de privirile, de fața lui: nu mai sămăna a om. Dar în clipa următoare îi îngheță sîngele: bărbatul puse mîna pe-o curea groasă, împletită, un fel de potîng [1], și începu s-o izbească. Ea scoase un țipăt de spaimă la lovitura cea dintîi, apoi, un lung răstimp, tăcu subt izbiturile dese. Apoi, deodată, nemaiputînd suferi, începu să țipe ca

[1] *Potîng* — curea rezistentă, care leagă plugul de grindei.

din gură de șarpe. Bărbatul izbea mereu cu furie, ieșit din minți.

— Nu mai da, Vasile, pentru numele lui Dumnezeu! Nu mai da! Mor! O să mă omori! Du-te la Dochița! Adu-o aici! Trăiește cu ea! Dar nu mai da! Valeooo! Oasele mele!

După gemete îndelungate, țipetele începeau din nou. Apoi trupul ei începu să se înmoaie și, ca atinsă de vînt, căzu, izbindu-se de podele. Abia-și mai mișca o mînă, un picior.

Bărbatul aruncă cureaua, își șterse sudorile și-i răcni c-o voce răgușită:

— Afară, afară, afară din casa mea! Să nu te mai văd!

O voce stinsă, ca la oamenii ce mor, se auzi acum:

— O să mă duc, Vasile, mă duc, mă duc, mă duc...

Salvina închise ochii și pe-o clipă păru c-a murit: nu se mai mișca, nu mai respira. Îngrozit c-a făcut moarte de om, primarul o luă pe brațe, o așeză în pat; începu s-o frece cu oțet pe frunte, pe tîmple, îi ținu lichidul sub nas. Întru tîrziu, Salvina își deschise ochii: păreau două răni negre, nu mai sămănau a ochi.

— Dimineață mă duc, începu aceeași voce stinsă. Of! Dumnezeule! Unde-i răsplata dragostei ș-a credinței mele? Ea începu să suspine, apoi plînsul izbucni cu hohote, cu păraie de lacrămi.

Vasile Cornean fugi de lîngă pat, își luă pălăria, care-i căzuse pe podele, și se îndreptă spre ușă. Cînd ușa cîrțîi, plînsul nevestei conteni deodată, ea se ridică într-un cot, îi aruncă o privire de ură nemărginită și-i strigă:

— Bătaia lui Dumnezeu are să te-ajungă!

Bărbatul pe-o clipă se opri în prag, păru că vrea s-o bată din nou, dar, răzgîndindu-se, închise numaidecît uşa în urma lui.

Ajuns în luncă, merse de-a una la masa unde-şi petreceau cei doi societari de la «Arhanghelii», Ungurean şi Pruncul, şi fără o vorbă şezu pe-un scaun. Începu să bea c-o sete nemaipomenită. Cei doi tovarăşi îl priveau încremeniţi cum soarbe vin, bere, rachiu, ce-i cădea nainte.

Pe la miezul nopţii, trei băieşi de la «Arhanghelii», chemaţi aici de cei doi societari, îl duseră acasă, mort de jumătate.

Societarul cel gras cît un butoi rîdea, ţinîndu-se cu mîinile de pîntece.

— Nu-i nimic de rîs, îi zise Pruncul. «Arhanghelii» ăştia o să vă înnebunească pe toţi.

— Dar o să putem bea şi nebuni, iubite, rîse Ungurean, asta-i de căpetenie, să putem bea! De-acum, mi se pare, o să ne punem la întrecere: eu, notarul şi primarul! Să ştii că-mi place: pe Cornean încă nu l-am văzut aşa beat!

Pruncul nu-i mai răspunse, ci-l privi numai batjocoritor. Apoi se ridică:

— Noapte bună. Eu mă duc de-acum! zise el.

— Ce face? Aşa iute? De la miezul nopţii? întrebă repede Ungurean, dar Pruncul nu se mai întoarse.

XI

În sala cea mare a birtului dansul se continua cu patimă tot mai mare. Geamurile aburiseră şi luminau palid în noaptea înstelată. În curînd ochiurile de deasupra trebuiră se fie deschise, căci în sală căl-

dura era tot mai înăbușitoare. În răstimpuri muzica amuțea, se stropea cu apă podeaua de scîndură. Totuși, pravul se ridica, plutea în nourași fini, făcea cercuri mai palide în jurul lămpilor spînzurate de tavan, se așeza, ca o bură surie, pe pînza cerată a meselor, pe pălării. Se simțea în nări, în gît, pișcător ca un prav de ardei.

În sală se dansară cîteva valsuri, se înciripă[1] un cadril chiar, pentru fetele domnești. Pînă se terminau dansurile acestea, țăranii nu păreau defel nerăbdători, ci, dimpotrivă, erau foarte mîngîiați, mulțumiți.

La cadril, candidatul Voicu dansă cu domnișoara Elenuța Rodean. Fata nu mai putu scăpa de el, surorile îi aruncau priviri mustrătoare văzînd-o cum tot încearcă să nu se întîlnească cu tînărul acela strălucitor. Dar notarul Rodean nu mai lua în samă purtarea fetei față de candidat. De cînd îi șoptise în luncă: «Asta zic și eu că-i petreceanie», notarul nu-l mai putea suferi pe tînărul acesta fericit. Îi era scîrbă de el, deși nu-și putea da sama de ce. Poate unde fraza asta banală nu însemnase nimic față de marea agitație ce stăpînea pe notar în clipa aceea. Încă acolo în luncă îi păru că Voicu e prea mărginit și-i fu ciudă că se putuse înșela așa de mult în judecata lui de pînă acum. Dar cînd băgă de samă că fata lui dansase atît de mult cu clericul Murășanu, cînd crezu că înțelege intenția fetei de-a fi condusă și în cadril tot de feciorul popii, notarul își încruntă sprîncenele, își chemă fata și-i zise:

— Ai o datorie și față de oaspeții noștri. Te rog să nu uiți.

---

[1] Înfiripă.

Cuvintele acestea le spusese c-o voce din care se putea citi un fel de compătimire pentru Elenuța, și fata îi răspunse numaidecît, cu veselie:

— Da, tată, o să fiu în cadrilul ăsta lîngă soarele Voicu! și, rîzînd, se apropie de candidat.

Vizaviul însă îi fu clericul Murășanu, cu sora lui Mărioara. Clericul era palid. Indispoziția i se desprindea din liniile feței, din priviri. Din cînd în cînd se uita la tînărul acela strălucitor, dar mai mult își ținea privirile plecate, silindu-se să nu-l vadă.

Elenuța băgă de samă îndată că lui Murășanu nu-i place că dansează cu Voicu și simți o adîncă bucurie. Totuși, prin nimic nu-și descoperea bucuria aceasta, dimpotrivă, părînd că nici nu-l mai vede pe cleric, ciripea mereu cu candidatul, rîdea; după toate semnele, își petrecea foarte bine. În vremea asta, Vasile Murășanu se întunecă tot mai tare și începu să arunce priviri dușmănoase fericitului Voicu.

La o figură a lansului, cînd Elenuța prinse mîna clericului, aceasta era rece ca gheața.

— Vai, cît îmi pare de rău că nu ești în locul meu, domnule Murășanu, îi șopti ea aproape de ureche.

— În locul dumitale? întrebă clericul, neînțelegînd-o.

— Da. Dumitale ți-e frig. Ești ca gheața; ai fi lîngă soarele Voicu. Nu-l vezi cum strălucește? Te-ar încălzi numai cu strălucirile!

Vasile Murășanu își ridică ochii, voi să cerceteze ce vrea să spună, dar Elenuța trecu mai departe în lanțul de dansatori, care se schimba necontenit. Totuși, un surîs fugar îi putu zări pe buze, și surîsul acesta îl liniști deodată: înțelese că vorbise în batjocoră de candidatul Voicu.

Soru-sa Mărioara băgă de samă că frate-său s-a schimbat deodată. Era vesel, începu să glumească și-i zicea necurmat «dragă Mărioaro».

— Hm! făcu fata, subțiindu-și buzele.

— Ce «hm»? întrebă zîmbind Vasile.

— D-apoi cred că nu mie ar trebui să-mi spui «dragă», zise soru-sa.

— Nu ție? Cui dar?

— Domnișoarei cu care te-ai întîlnit înainte cu cîteva clipe. Apoi adaose îndată c-o voce serioasă: Rău faci, Vasile!

— Ce fac rău? întrebă clericul, simțind cum îngălbenește.

— Rău faci că te gîndești la domnișoara Rodean. Ți-am mai spus o dată că-s prea acri strugurii. Vezi bine ce gînduri are tatăl ei.

— Domnișoara Elenuța nu samănă cu notarul, reuși să spună cu vocea scăzută clericul.

— Într-adevăr că tu ești copil! zise Mărioara. Am văzut și eu că Elenuța danseză bucuroasă cu tine. Însă, Doamne sfinte, suspină soru-sa, asta nu înseamnă decît că tu ești băiat frumos, lîngă care se simte bine orice fată! Elenuța vrea să-și petreacă, ș-atît! După ce se vor încheia petrecaniile de la Paști, o să vezi că nici nu te mai cunoaște.

— Iar ești răutăcioasă, zise încet clericul.

— Nu, dragul meu, ci aș vrea să nu-ți faci gînduri zadarnice. Planurile pe care le țesem prea departe de noi, deși sînt numai visări, au darul să-ți umple sufletul de durere cînd se spulberă. Și, de obicei, se spulberă. Pentru ce ți-ai cauza cu voia o dezamăgire, care va veni cu siguranță?

— Mi se pare că nu te-ai bucura să mă vezi fericit, zise în silă clericul.

Ei povesteau în cursul dansului; făceau figurile care urmau, se depărtau, se întîlneau din nou și și

continuau conversaţia. Clericul era tot mai convins că Mărioara îl pizmuieşte pentru norocul ce poate-l aşteaptă şi vorbea cu ea tot mai rece.

— Nu-mi mai zici «dragă»? îl întrebă Mărioara spre sfîrşitul cadrilului.

— O să vedem noi, în curînd, care vom avea dreptate, răspunse clericul cu răceală.

— În curînd? întrebă fata, şi numaidecît izbucni într-un rîs nestăpînit.

Valsul cel dintîi, după cadril, Elenuţa îl dansă cu Vasile Murăşanu. Abia făcură cîteva undulări prin sală, şi domnişoara Rodean îl întrebă veselă:

— Mi-ai şti spune, domnule Murăşanu, ce înseamnă: Înger palid ce te-arăţi în vise şi în urma ta laşi toate porţile fericirii deschise?

— Nu e citat dintr-o poezie, răspunse Vasile zîmbind.

— Nu. E o compoziţie proprie. Nu ştii ce însămneazã?

— Înger palid... repetă clericul, părînd că se gîndeşte.

— Îngerii nu-s palizi, nu-i aşa, domnule Murăşanu?

— Eu cred că-s albi, domnişoară, răspunse clericul. Mai corect, cred că-s cu feţele albe, umbrite puţin de gene dese, negre...

— Ei, dumneata încunjuri răspunsul, zise repede fata, simţind cum îi înfloresc obrajii. Deci nu ştii înţelesul «îngerului palid»?

— Nu-l ştiu.

— Bun. Acum să-mi spui de cunoşti versurile următoare:

«Şi dacă ramuri bat în geam
Şi se cutremur plopii,
E ca aminte să te am
Şi-ncet să te apropii.»

Ea spuse c-o voce tînguitoare aceste patru şire, ea şi cînd ar fi imitat pe cineva. Părea chiar că un fel de disperare se desprinde din intonare.

— E dintr-o poezie de Eminescu, domnişoară.

— Adevărat. Dar ia să-mi spui: bat ramuri în geam noaptea asta?

— N-aud, răspunse clericul, părînd că ascultă.

— Şi sînt plopi la fereastra birtului?

— Nu sînt.

Elenuţa îşi nălţă privirile spre tavan şi începu, în vreme ce abia-şi putea stăpîni rîsul:

— «E aşa de mare fericirea să fii alături de-o fiinţă scumpă. Ah, înger palid ce te-arăţi în vise şi-n urma ta laşi toate porţile fericirii deschise! Tu nici nu bănuieşti — Elenuţa declamă tot cu mai mare patos — tu nici nu bănuieşti în clipa asta că, dacă ramuri bat în geam şi se cutremur plopii, e ca aminte să te am şi-ncet să te apropii.»

Cuvintele din urmă abia le mai putu rosti. Ochii ei rîdeau de cînd începuse citatul, pieptul ei tînăr se vedea de la început în mare agitare, dar, încheind citatul, izbucni într-un rîs atît de zgomotos, încît toate privirile din sală se îndreptară spre ea şi spre clericul Murăşanu. Acesta trebui să contenească dansul pe cîteva clipe; Elenuţa, cu capul dat pe spate, rîdea cumplit şi nu mai putea face un pas. Vasile zîmbea, pentru că rîdea cu atîta căldură, aşa de fericită Elenuţa; simţea o adîncă mîngîiere văzînd-o atît de fericită, dar se jena simţind toate privirile aţintite asupra lor.

— Pentru Dumnezeu, domnişoară, nu mai rîde aşa tare! Are să-ţi strice, zise el c-o căldură deosebită în glas.

— Nu, nu! Dimpotrivă, are să-mi folosească, domnule Murăşanu, zise fata, lăsîndu-se să fie condusă mai departe în ritmul larg al valsului. Spune-mi

dumneata, nu-i o stupiditate citatul ăsta, nu-i cea mai mare prostie? Şi ştii dumneata ce-a vrut să fie frazoiul ăsta, împodobit cu patru versuri?

— Nu pot să ştiu, domnişoară, răspunse clericul. Cred că e o împerechiare încurcată de citate.

— Nu, dragă domnule cleric, e un compliment! Inchipuie-ţi, e un compliment, şi mi-a fost adresat mie! Închipuie-ţi ceva mai ridicol, continuă Elenuţa tot mai înverşunată, inchipuie-ţi că un tînăr, pe care pînă azi nu l-ai mai văzut, te bombardează, la cel dintîi dans, cu astfel de stupidităţi! Nu, e într-adevăr revoltător! sfîrşi ea cu ochii aprinşi acum de mînie.

— Domnul candidat? întrebă încet clericul.

— Da, el! El azi, şi mîne poate altul, şi poimîne al treilea! începu cu mînie domnişoara Rodean. Fiecare din tinării aceştia care vînează numai zestre se cred îndreptăţiţi să se îmbulzească în tine, să te scirbească făcîndu-ţi curte! Eu sînt convinsă că dacă în locul meu ar fi fost o păpuşă, şi păpuşa aceea ar fi avut zestrea mea, domnul ăsta i-ar fi spus aceleaşi cuvinte. Cum vorbea, domnişoara Rodean se însufleţea, cuvintele-i curgeau tot mai uşor; se vedea îndată că-i foarte iritată, dar că vorbeşte din convingere adîncă. Oamenii aceştia, continuă ea, deşi-s numai materie — cu trup, cu suflet — vreau să-şi îmbrace gîndurile în haină poetică şi se fac îngrozitor de ridicoli. Dar ce-i mai greu de suportat e faptul că ei nu pricep ridicolul acesta.

— Se vede că e foarte primejdios să-ţi facă cineva curte dumitale, domnişoară Rodean, zise Vasile zîmbind.

— Astfel de curte e o adevărată batjocoră, să mă ierţi dumneata! De altfel, eu cred că nici nu e lipsă de curte. Cred că...

Ea nu mai continuă, amuţi deodată, simţi cum se roşeşte. Ar mai fi voit să zică: «Cred că două suflete se pot împrieteni cu mult mai uşor pe alte căi». Dar tăcu, părîndu-i că spune prea mult, şi, dup-un răstimp de tăcere, adaose:

— Cred că educaţia dumneavoastră în seminar e cea mai bună!

— Pentru că nu spunem vorbe frumoase domnişoarelor? întrebă Vasile privind cu mare plăcere obrajii purpurii ai Elenuţei.

— Şi pentru asta, dar nu numai pentru asta, răspunse fata.

Cum o privea mereu, cum o simţea aproape, clericul îşi zicea necontenit că Mărioara nu avea dreptate. Elenuţa se deosebea aşa de mult de surorile ei, încît nici rudenii mai apropiate nu le-ai fi putut crede. Îi părea, în clipele acestea, că Elenuţa ar putea foarte uşor să fie odată a lui, şi la gîndul acesta simţea o adîncă fericire.

Universitarii Ungurean şi Pruncul nu mai dansau de mult. Ei se aşezaseră la masa notarului, într-una din camerele birtului, şi, cu ceilalţi oaspeţi ai lui Iosif Rodean, ciocneau mereu paharele, discutau aprins, cîntau într-o larmă mare. Doamnele cu domnişoarele şi cei doi logodnici se duseră acasă îndată după miezul nopţii. Bărbaţii, singuri acum, începeau adevărata petrecanie cu băutură. Părintele Murăşanu veni, pe la un ceas din noapte, la masa lor, bău un pahar de vin, ciocnind cu notarul, apoi se depărtă şi el cu fetele şi cu preoteasa. Clericul nu voi să meargă acasă. Elenuţa îi zîmbise cu atîta farmec la despărţire, îi zisese aşa de dulce «la revedere», îi strînsese mîna cu atîta prietenie, încît Vasile Murăşanu

simți o voie de chef ca niciodată. Dansa fără încetare cu fetele din sat. începu să spună strigături, era neobosit. Birtul întreg vuia mereu, părînd că larma multă o să-l spargă. Intre jucători se arăta mereu și Ghiță.

Advocatul Poplăcean se trezi ca dintr-un somn, proaspăt, cu sete nouă de băutură. După ce vreo două ceasuri nu spusese aproape nimic și moțăia mereu de somn, acum nechezatul lui se auzea din nou. Bătrînul acesta putea, trei nopți în șir, să nu se culce. Îi era destul să moțăie un ceas, două, ca să continue, tot cu mai mare plăcere, cheful.

Celalalt advocat, Petru Stoica, abia acum ajunsese în stadiul acela al beției în care unii oameni își simt mintea mai limpede, mai strălucitoare de inteligență. El discuta acum, cu multă aprindere, cu universitarul Pruncul. Din cum ascultau și din cum se amestecau cu toții în discuția asta filozofică, se vedea că toți sînt atinși bine de puterea vinului. Altfel, pe cei mai mulți oameni chestiile acestea abstracte nu-i interesează.

— Admit și eu, zicea Pascu, să nu credem decît ceea ce vedem și ce putem pricepe. Admit că materia e singură și veșnică. Dar nu pot să cred că materia asta nu-i stăpînită de anumite legi. Legile acestea le vedem în fiecare clipă. Nu zic că legile ei sînt croite de-o putere superioară, însăși materia și le-a făcut ca să fie stăpînită prin ele. Materia oarbă e brutală.

— Dar nu vezi dumneata că în lumea asta totul e brutalitate? îi răspunse repede Pruncul. Nu vezi dumneata că totul se întîmplă în lume orbește? Îndată ce admiți o lege, trebuie să admiți și o inteligență. Da, sînt forțe în materie, dar nu sînt legi; în legi trebuie să descoperi o finalitate, o țintă.

— In legile materiei îți descopăr o țintă, răspunse, zîmbind superior, Pascu. Conservarea sau învierea continuă a materiei, a lumii întregi, e ținta legilor sale. Iată, de pildă, să luăm trupul omenesc, numai cine nu-l cunoaște poate spune că nu-i stăpînit de legi. Să luăm inima, tubul digestiv, aparatul respirator, toate acestea nu-s conduse de legi? Și legile acestea au altă țintă decît să conserve individul și să-l propage mai departe?

— Da, sînt legi acestea, zise doctorul Prințu. Organismul nostru nu-i decît un complex de legi. Toate funcțiunile trupului se întîmplă c-o regularitate uimitoare pînă cînd organismul e sănătos. Numaicît eu cred că, pe calea ce ați apucat, nu veți reuși să dezlegați niciodată chestia de la care ați pornit. Ori le zici forțe, ori legi, singur mecanismul materiei nu explică viața.

— He-he-he, făcu bătrînul Poplăcean, știam eu că îmblătesc paie oamenii ăștia! Nu explică viața! Nici nu se poate așa ceva!

— Ba se poate foarte bine! zise cu mînie Pascu. Viața nu-i decît un lanț nesfîrșit de legi, prin care tot ce există se înnoiește și se va înnoi, subt alte forme, totdeauna. Pentru că materia e veșnică, e mama noastră, a tuturor!

— Și totuși rămîne încă să ne explici ce e viața, zise Ghiță, care în clipa aceea se ivi la masă.

— Dumneata poți să glumești, domnule Rodean, dar ce susțin eu e rezultatul multor cercetări științifice și al multora metafizice, zise Pascu. Dar băgînd de samă că Ghiță zîmbește mereu, se înfurie deodată și adaose: Ei bine, să știi de la mine că eu nu cred în creație, nu cred în Dumnezeu, nu cred în suflet și viața viitoare! Acestea toate-s fleacuri! zise el cu mînie.

— Colosal! se auzi vocea groasă a lui Ungurean.

— Mărturisirea asta de credință nu-ți ajută nimic, domnule Pascu, zise Ghiță zîmbind. N-ai făcut decît să sărăcești viața, s-o arăți și mai pustie, și mai neînțeleasă.

— Dumneata crezi în creația lumii? îl întrebă în batjocoră Pascu.

— Se poate să cred. Dar eu nu răspund, fiindcă eu nu mi-am pus de gînd să explic viața.

— Asta-i! luă cuvîntul Pruncul. Trebuie să admitem că nu pricepem nimic. Toate legile dumitale nu-mi explică nimic. Că de-mi vei spune că inima mea bate ca să pună în circulație sîngele, te voi întreba că lipsă am de această circulație? Si de-mi vei răspunde că e necesară circulația susținerii organismului, pentru viața lui, te voi întreba că ce sens are organismul ăsta să trăiască dacă odată va muri? Și de-mi vei zice: ca să propage specia omenească, iți voi răspunde că ce sens are această propagare, de care eu nu-mi voi mai putea da sama și care va scoate la iveală ființe a căror viață va fi tot așa de neînțeleasă ca și a mea? Dar dacă spun: forțe, nu legi, atunci știu de la început că nu le voi putea pricepe și mă mulțămesc să mă rostogolesc prin viață fără nici un gînd, ca un bolovan ce se prăvale pe-o coastă. Nu cunoaștem și nu vom cunoaște nimic! De altfel, e și mai bine așa, să fim nepăsători, să ne petrecem pînă putem, să nu ne pese de lume, de viață. Aceasta e cea mai bună palmă ce i-o putem da neînțelesei vieți.

— Să-i dăm palme, frate, s-o pălmuim? începu Ungurean. S-o îmbrățișăm, s-o strîngem cu putere la piept, iubite! Căci viața e plăcută, viața e dum-ne-zeiască! Numai două vorbe sînt nenorocite în lume, două cuvinte, pe care le urăsc din tot sufletul: sărăcia și moartea.

— Moarte nu există, zise repede advocatul Pascu, e numai o înnoire a materiei.

— Of, să fie a dracului înnoirea asta! oftă Ungurean. Ia să-mi spui dumneata că după ce mă voi înholba din ochi pentru cea din urmă dată și voi înțepeni, voi mai gusta cu busuioaca asta, îl voi mai auzi pe Lăiță, voi mai strînge în brațe un trup tînăr de fată? Va fi o bucurie pentru mine dacă din trupul meu vor crește buruieni pentru înnoirea materiei?

— Viața ar fi prea tristă dacă am crede că materia e totul, zise doctorul Prințu. Eu, deși o viață întreagă am pipăit numai materie și am tăiat numai în materie, totuși cred că nu-i cu neputință să existe o putere mare care stăpînește în lume.

— Crezi în supranatural? îl întrebă c-un zîmbet de batjocoră notarul Rodean, care pînă acum ascultase în tăcere, părînd că nu-l interesează ceea ce se vorbește.

— Pentru ce n-aș crede, domnule Rodean?

— Pentru faptul simplu că nu există. Nici o putere nu ne cîrmuiește. Noi ne cîrmuim. Dacă ne pricepem și avem voință tare, ne facem viața frumoasă. Învingem orice, domnule doctor. Luptăm și ne bucurăm, asta e totul!

Notarul spuse cuvintele acestea cu vocea seacă. Sprîncenele-i erau încruntate, și ochii lui negri ardeau adînc în orbite.

— Dar moartea, domnule Rodean? adaose doctorul. Moartea încă o putem birui?

— După ce te-ai luptat și te-ai bucurat o viață, moartea nu mai însămnează nimic. Adormi sătul poate și obosit de luptă și de plăcerile vieții. Asta e totul!

— Dar dacă-i așa, dumneata nu crezi, ca și domnul Pascu, nici în Dumnezeu, nici în existența sufle-

tului, şi totuşi mergi la biserică, pui pe popa să-ţi jure băieşii cînd intră mai întîi în serviciul dumitale, faci feştanii pe la băi. Pentru ce? îl întrebă doctorul, atins neplăcut de zîmbetul de batjocoră ce stăruia pe faţa mare a lui Rodean.

— Pentru că toate acestea-s de lipsă în lupta pe care o port eu, zîmbi notarul.

— Ce luptă?

— Lupta cu întunerecul, cu lăcomia, cu necunoscutul.

— Arme de luptă, deci, şi nimic altceva? întrebă doctorul.

— Nimic! Nu fac decît mă îngrijesc ca izbînda mea să fie mai sigură, răspunse cu aceeaşi ironie pe faţă notarul Rodean.

— Se poate, domnule notar, să judeci aşa şi să fii fericit. Nu zic nu, începu iarăşi doctorul. Sînt atîtea credinţe în lume cîţi oameni. Totuşi, îmi pare cu neputinţă ca dumneata să nu fi avut vreo clipă în viaţă cînd să te fi îndreptat spre puterea de care am vorbit eu.

Notarul tăcu un rastimp. Surîsul ironic căzu de pe faţa lui, care se întunecă tot mai tare. La masă începură să vorbească alţii, tot mai aprinşi de vin.

— M-am gîndit o dată, începu cu o voce adîncă şi rece notarul, şi îndată se făcu linişte la masă. M-am gîndit înainte de asta cu vreo douăzeci de ani. Lucram atunci la baie la «Aruncata». Băieşii mei tăiaseră un gang de peste două sute de stînjeni în piatră ca de cremene. Îmi înghiţisera o avere întreagă. Îmi ziceam, de la o vreme, deznădăjduit că nu mai descopăr vîna după care umblam: «O să-mi ajute Dumnezeu de-acum! Nu mă va lăsa pe drum cu familia.» Vocea lui devenea tot mai închisă, tot mai sură parcă, şi umbrele i se lăsau tot mai dese pe faţă. Cineva a şoptit în mine, continuă el: «Cu siguranţă

Dumnezeu te va ajuta şi nu te va lăsa pe drumuri». Băieşii mei au mai lungit gangul cu şase sute de stînjeni. Mi-am fost dat aproape şi cămaşa de pe mine. Mă înglodasem în datorii; cu multe rugăminţi, am înduplecat pe portărei să nu mă facă de ruşine. Nădăjduiam, nădăjduiam în puterea de care-mi spui dumneata. Ei bine, şase ani am sperat mereu, simţeam mîna ocrotitoare deasupra mea; a fost un delir, o nebunie în cei şase ani. Cînd au fost scobiţi în stîncă opt sute de stînjeni, într-o sară băieşii îmi veniră mai plouaţi ca şi cînii cei rătăciţi, înţălegi dumneata, mai plouaţi ca şi cînii! «Meal [1]», îmi ziseră ei. «Meal?». întreb eu. «Meal», îmi răspund din nou. Gangul răspunsese într-un teren bun de vale, dar nu să afla aur. Ei bine, domnule doctor, eu atunci era să înnebunesc. Puterea cea ocrotitoare n-o mai simţeam, pentru că nu fusese nicăiri. În urmă am început să muncesc la «Arhangheli».

El tăcu, şi pe cîteva clipe la masa lor fu linişte; se simţea, parcă, cum năvăleşte în golul acela larma meselor vecine. Apoi deodată se auzi vocea bătrînului Poplăcean:

— Vi-vi-vi-vat «A-a'ngheli»!

El nu se lua după alţii, să închine odată cu ei. Zvînta pahar după pahar, cu setea pămîntului fript de secetă.

Numaidecît se ciocniră toate paharele. În clipa aceea se apropie şi Ghiţă, aducîndu-l, aproape cu puterea, pe clericul Vasile Mureşanu. Cînd îl zări Ungurean, bătu din palme.

— Asta o să ne dezlege problema! Vino, Vasile, vino, iubite, tu vorbeşti cu Dumnezeu, haida şi mîngîie pe-un nenorocit. zise el, împiedecîndu-i-se mereu limba.

[1] *Meal* — mîl.

— Pe mine? întrebă cu mînie advocatul Pascu.

El, într-adevăr, părea foarte nenorocit cum nu-i reuşise să-i convingă pe ceilalţi despre adevărul credinţelor sale. Ungurean apucase de braţ pe cleric, îl trăsese lîngă el şi-i zise:

— Spune-mi, iubite, ce-o fi dacă murim?

— O să vedem atunci, răspunse zîmbind Vasile. El era aprins de dans şi-şi zbicea faţa cu batista.

— Asta-i adevărat răspuns de filozof, zise Pruncul. Închină, dragoste, un pahar cu mine!

— Într-adevăr, ar fi interesant să-ţi auzim părerea, zise doctorul Prinţu. Prin orice cleric, prin orice preot vorbeşte biserica.

— Nu e momentul potrivit pentru astfel de întrebări, domnule doctor. E ceasul trei din noapte, zise clericul.

— Preoţii nu se declară decît cînd ştiu că oamenii-s gata să le creadă poveştile lor, zise cu un zîmbet ironic notarul Rodean.

— A vorbi în vînt nu însămnează a-ţi împlini chemarea, domnule notar. Şi, în sala asta, cred că numai la moarte nu par a se gîndi oamenii, răspunse clericul.

— Ba da, iubite, începu Ungurean pe un glas tînguitor, eu mă tem grozav de moarte. Mie mi-e frică să mor. Of! Universitarul, ori de beţie, ori într-adevăr de frica morţii, era cu faţa schimonosită. Ochii lui clipeau bolnăvicios.

— Dacă ţi-e frică de moarte, dragă Ungurene, e că nu te prea gîndeşti la ea.

— Ba mă gîndesc! Îmi vine gîndul ăsta în mijlocul chefurilor, zise universitarul.

— La moarte se poate gîndi într-un singur chip cu folos: să-ţi întocmeşti viaţa astfel încît să nu-ţi fie frică de moarte. Cei ce-şi împlinesc datoria nu se tem de moarte.

Vasile Murărășanu vorbi cu seriozitate, cu convingere. Se simți, deci, aproape jignit auzind hohotele de rîs din jurul său.

— Nu se poate ca un popă să vorbească și să nu predice, zise cu batjocoră notarul Rodean, după ce se conteni rîsul de la masă.

— Se vede că asta e datoria noastră, domnule notar, răspunse cu vocea schimbată clericul și se depărtă numaidecît de la masă.

La masa notarului se bău cu patimă mai departe. Cîntau acum. Cîte unul se ridica să toasteze: spunea cu limba împiedecată cîteva cuvinte, în întreruperile necontenite ale celorlalți, apoi între strigăte de «ura», «vivat», «trăiască» goleau paharele.

Lumina dimineții începu să se ivească: lămpile din birt împrăștiau o lumină gălbuie, flacăra lor devenea tot mai palidă. În sala de dans lumea se mai rărise; muzicanții erau palizi, obosiți, dar cîntau necurmat. După fiecare joc se apropiau tot alți feciori de Lăiță, îi puneau în mînă un ban de argint:

— Numai o țarină încă, Lăiță.

Lăiță era angajat să cînte pînă la trei și jumătate, căci de la ceasul 10 dimineața trebuia să înceapă din nou jocul în luncă ș-a treia zi, ș-a patra zi de Paști. Dar jocul nu se sparse la 4, ci abia pe la 7.

La masa notarului nu mai rămăseseră decît cei doi universitari. Ungurean se sili din răsputeri să-l mai rețină pe directorul de la «Arhangheliï»; se apucă chiar să-i cînte troparul: *Unde umbrează darul tău, Mihaile arhanghele*, pe care îl cînta de cîte ori se îmbăta tare. Dar nici oda la «Arhangheliï», cum o numea Ungurean cîntarea asta, nu avu darul să-l mai reție pe Iosif Rodean. Muzica tăcu în birt, și Lăiță, cu tovarășii după el, îl petrecu pe notarul și oaspeții acestuia pînă acasă, cu marșul *Deșteaptă-te, romîne!*

Cei doi universitari închinau încă din pahare, în camera plină de fum, cînd la spatele lor auziră o voce groasă ca din fundul adînc al unei buţi:

— Hristos o-nviat!

— Adevăăăt' viat! zise Ungurean şi clipi din ochi spre femeia care se legăna înaintea lor, cu faţa aproape vînătă.

— Ptii, lele Sofio, dumneata erai?! Să bei un pahar de vin cu noi, zise el.

— Ce-aştept eu alta?! răspunse cu vocea adîncă Bărbătoiul.

— Să bem şi să joci cu noi un joc, suflete, zise Pruncul.

— Oi bea, da' n-oi juca, durui glasul Bărbătoiului.

Dar îndată ce băură, cei doi tineri se ridicară ş-o luară la joc. Însă abia reuşiră să se învîrtă de cîteva ori. Nici pe ei nu-i mai ţineau picioarele, iar văduva Sofia părea o statuie de piatră pe care o mişti cu greu şi, după ce-ai mişcat-o, trebuie s-o sprijini din toate puterile să nu se răstoarne.

— Eşti plumb, leliţo, zise Ungurean, lăsîndu-se pe scaun cu multă grijă, respirînd din adînc.

— Hi-hi! făcu femeia şi porni încet, pipăind parcă, la alte mese, unde se mai vedeau consumatori. Şi salutul ei adînc se mai auzi de cîteva ori.

Cei doi universitari moţăiră un răstimp, apoi adormiră cu capul pe masă. Erau aşa de palizi, încît păreau că-s scoşi din sicriu.

Afară lumina dimineaţa zilei a treia de Paşti. Obosiţi, se strecurau, pe uliţă, pe Părăul-Caprei, pe Vălişoara, bărbaţi, femei, fete. În birt muzica tăcu, muzicanţii se trîntiră într-o cameră goală acum şi începură numaidecît să sforăie. Prin camerele birtului rămaseră însă destui oameni. Unii dormitau cu capul pe mese, alţii se trezeau acum şi porunceau băutură

proaspătă. Nici birtașul Spiridon, nici nevastă-sa nu se mai arătau prin birt. O slujnică buhoasă la păr, cu fața umflată de-o scurtă ațipire, servea pe acești oaspeți întîrziați.

*

Ca să-și poată face cineva o idee completă despre petrecania de Paști din Văleni în anul acela trebuie să se mai spună că și a treia și a patra zi de Paști veselia, abia restrîngîndu-și în măsură neînsemnată proporțiile, vui cu aceeași însuflețire ca și în ziua a doua.

Joi dimineața o căruță largă ducea din Văleni patrusprezece bolnavi, îmbulziți unul într-altul; patrusprezece morți, așa erau de palizi, atît de nemișcate fețele lor. Era taraful lui Lăiță.

XII

Din ziua a treia de Paști, lelița Chiva nu mai are hodină. Iese, pe fiecare clipă, din căsuța de bîrne, privește cu spaimă pe drum, pe potecile de pe culmi și intră iar în casă la copiii pe care frămîntarea ei începea să-i neliniștească. Aproape în fiecare ceas lelița se repede pînă la birt, cercetează cu privirile aiurite printre oameni, apoi se întoarce, aproape alergînd, acasă, părîndu-i că va afla aici ceea ce caută. Inima îi bate să-i sfarme pieptul cum intră în curte și-i pare că vede o urmă cunoscută. Înfrigurată, intră în casă, dar aici sînt numai copiii. Cercetează în cămară, pe sub șopron, în grădină. Dar pretutindenea o îngheață același pustiu, același miros de părăsire.

Luni noaptea bărbatul ei, Gligoraș, și-a dosit sculele de băit și-o lumînare de său și a plecat la «Ar-

hanghelii» să taie aur. Gligoraş era unul dintre oamenii aceia ciudaţi pe care îi afli în toate păturile sociale, oameni care, deşi trăiesc în aceleaşi împrejurări ca şi vecinii lor, totuşi rămîn mereu săraci, mereu lipsiţi, deşi în jurul lor, cu aceleaşi mijloace, alţii se îmbogăţesc. S-ar părea că pungile lor sînt sparte şi pun în zadar bani în ele. Gligoraş munci vreo cinci ani la «Arhanghelii», dar fu prins o dată cu mai mult de un font de aur, şi notarul Rodean îi dădu drumul. N-avea însă de ce să se plîngă: în Văleni erau şi alte băi bune şi fu angajat numaidecît. El ştiuse un ungher, pe-un gang părăsit acum, la «Arhanghelii», unde, după-o împuşcătură, puteai să tai în aur slobod. De multă vreme tot stătu în cumpănă: să-şi încerce norocul ori nu?

Mina «Arhanghelii» era păzită de opt străji, ziua-noaptea. Dar, cu sărbătorile Paştilor, ştia Gligoraş că-şi mai petrec şi străjile. Dacă nu încearcă acum, trebuia să-şi agaţe nădejdea-n cui. Nevastă-sa, Chiva, l-a dezmîntat, l-a ocărît, l-a blăstămat că-i umblă gînduri tîlhăreşti prin cap în zilele cele mai sfinte ale anului.

— Avem din ce trăi, nu te spurca, nu lăsa să te biruiască ghiavolul.

Dar Gligoraş, palid şi tăcut, se strecură din casă, şi, de-atunci, dus a fost! Femeia nu mai ştia pe ce lume-i; nu mai pricepea întrebările, rugăminţile copiilor, ci aştepta, alerga, cerceta prin ungheţe, prin pivniţă, fugea, cu mintea rătăcită, pînă la birturile din sat. Îl căuta ca pe un vîrf de ac, dar nu întreba pe nimeni dacă nu l-a văzut cumva pe Gligoraş.

Vineri dimineaţa la uşa notarului bătu o strajă de la «Arhanghelii».

— Intră! se auzi vocea puternică a lui Iosif Rodean.

— Hristos a-nviat! zise intrînd feciorul spătos, voinic, dar foarte palid.

Un miros de pămînt, de sulf se răspîndi numaidecît în cameră. Mirosul acela gîdili plăcut pe notarul, el se învioră, ochii i se umplură de strălucire.

— Adevărat c-a înviat, Mitruț! răspunse el vesel, apropiindu-se de strajă. Ce-i mai nou la «Arhanghelii»? Nu v-a căzut vrun șoarece în clupsă [1]?

— Nu ne-a căzut, răspunse scurt feciorul.

— Și v-ați petrecut și voi, Mitruț? V-a fost de-ajuns beutura ce v-am trimis?

— De-ajuns, domnule notar, s-a mai rămas.

El tăcu, și neliniștea îi tot creștea pe față, în priviri, în voce. Rodean băgă de samă și încruntă sprîncenele.

— Ai să-mi spui ceva, Mitruț? îl întrebă cu vocea mai închisă, mai rece.

— Da, domnule director, pentru asta am venit.

— N-au venit băieșii nici astăzi? întrebă repede notarul.

— Au venit, dar nu vreau să s-apuce de lucru. Stau șaptezeci în jurul băii, trîntiți pe spate. Pînă la gura vîrtejului au mers, dar nici unul n-a vrut să se coboare.

— Ai înnebunit?! strigă notarul, zguduindu-l de umăr.

— N-am înnebunit, stăpîne, dar jos, în fundul vîrtejului, s-aud ca niște gemete. Băieșii au ascultat și n-a vrut să se coboare nimeni. Au ieșit tăcuți și s-au trîntit pe spate în jurul băii.

— Dar voi, nemernicilor, voi și hocmanii [2] pentru ce sînteți? Nu le-ați putut porunci atîta samă? N-ați putut merge vrunul să vedeți de ce se tem slăbănogii

[1] *Clupsă* — capcană.

[2] *Hocman* — șef de echipă la mineri.

ăştia? Notarul era cuprins de furie şi nu mai vorbea, ci răcnea.

— Am fost, domnule director, zise Mitruţ, ş-am auzit şi noi. Schelălăie ceva în fundul vîrtejului. Nu-i părere, e adevărat. Oamenii nu vor să se mişte la toate poruncile noastre. Nici n-ai cu cine vorbi, căci tac toţi ca piatra.

În loc de răspuns, notarul ieşi ca o vijelie în verandă şi începu să strige:

— Niculae! Măi ticală! Pune şaua pe murgu, măi Niculae!

— Să ierţi, domnule notar, începu Mitruţ după ce se întorsese notarul, să ierţi de veste, dar oamenii se tem. Vîlva băii dă de ştire că se apropie o nenorocire: bate din ciocane şi huieşte!

— Să-ţi vezi de drum, nemernice, să te aflu la baie! răcni notarul. Am să vă scot pe toţi din slujbă!

Mitruţ ieşi îndată, apucă pe-o potecă şi începu să urce spre Corăbioara. Dar abia se depărtase de sat, şi pe aceeaşi cărare notarul Rodean trecu vijelios pe lîngă el. Nici nu se uită la strajă, ci împintenă mereu calul ud de sudoare.

Ajunse într-o jumătate de ceas la «Arhanghelii». Cînd îl zăriră băieşii, se ridicară, se adunară pîlcuri-pîlcuri şi începură să şopotească.

Zoi albe, ca de săpun, curgeau de pe calul care se scutură cu putere îndată ce Iosif Rodean sări din şa.

Băieşii, străjile, hoemanii îl întîmpinară cu o tăcere de moarte. Păreau cu toţii foarte hotărîţi în liniştea ce-i stăpînea.

— Într-atîtea femei nici un bărbat nu se află? strigă notarul c-un surîs larg de batjocoră pe faţă.

Mulţimea rămase tăcută.

— Dar ce v-a ajuns, prietinilor, de-aţi împietrit cu toţii, ori doar aţi vrea să serbăm şi a şasea zi de Paşti?

Minerii tăceau mereu, cu fețele-n pămînt.

— După mine, ficiori! strigă Rodean înaintînd spre gura neagră a băii, care răsufla necontenit pînze dese de aburi și miros aspru de pămînt umed. Cine nu intră azi în vîrtej e scos din slujbă. Muierile să rămînă acasă!

În gura băii se opri, chipul lui uriaș era acum în negura cei izvora mereu din ocnă. Nime nu-l urma.

— În vîrtej nu mai lucrăm, începu în silă unul dintre băieși.

— Nu mai băim în vîrtej, ziseră alții.

— Părăsim vîrtejul, se auzea acum din toate părțile.

— Ni s-a dat de știre că are să urmeze moarte de om dacă ne mai coborîm acolo, se auzi, într-un răstimp de liniște, un glas singuratec.

Notarul nu mai zise nimic. Ceru o lumînare de său și porni prin gangul întunecos și umed. De deasupra, din boltitură, de pe pâreți picurau mereu stropi grei în bălțile de jos, plescănind, pornind răsunete triste, pustii, ciudate pe sub boltitura de piatră. Gangul era destul de nalt, dar notarul trebuia să meargă frînt de spate. Notarul înainta repede, călca în bălți, dar nu mai simțea nimic. Va fi făcut vreo trei sute de metri, cînd simți că i frig. Intrase în ocnă asudat, și răceala pămîntului, umezeala îl pătrunseră. Se opri o clipă, își prinse doi nasturi de la surtuc și porni din nou. În curînd se află la gura vîrtejului. Se opri și un răstimp nu auzi decît ecourile gangului, stîrnite de picurii care cădeau necontenit din boltitură. Lumînarea de său păta în jur cu lumină gălbuie-roșcată negura de care era plin gangul. Afară de ecourile acelea sinistre, care păreau că se alungă, că se ascund, era liniște adîncă. Deodată se auzi din adîncimile vîrtejului ca ecoul depărtat al unui urlet de cîne; apoi altul mai clar puțin, apoi altul, stins aproape. Linis-

tea se înstăpîni din nou, și deși notarul nu credea nici în vîlva băilor, nici într-alte duhuri, simți cum i se răspîndesc în trup fiori de gheață. Începu să asude. Așteptă îndelung pînă ce din vîrtej auzi din nou un sunet, un fel de «haaau» prelung, înfiorător.

Se ridică, apoi, cum stătea cu urechea aplecată spre vîrtej, și porni pe gang înapoi. Cînd ieși din ocnă, era foarte palid și părea și el cu fața împietrită. Nici o urmă de mînie nu mai era în glasul lui cînd zise:

— Ne trebuie o funie lungă. În fundul vîrtejului moare un om.

Limbile străjilor se dezlegară numaidecît.

— Nu se poate, domnule director. Suflet omenesc n-a intrat în baie de joi. Jurăm, am fost mereu cu ochii în patru!

— Vă spun că în adîncimi moare un om! Căutați funii, legați-le deolaltă. În spate nu-l poate scoate nimeni, căci vîrtejul e prea strîmt și nici scările nu-s așa de tari.

Convingerea cu care vorbi notarul învioră numaidecît pe mineri și repede căutară funii, le legară într-o lungime de șaizeci de metri, și cei mai mulți intrară după notar în ocnă. Dar din vîrtej, oricît ascultară, nu se mai auzi nimic.

— Va fi murit cu siguranță pîn-acum, zise Iosif Rodeau.

— Eu zic c-a fost vîlva, domnule notar, ne-a dat de știre și s-a dus. S-a făcut datoria, zise un băieș bătrîn, ras cu totul pe mustață și pe barbă.

— Nu mai spune prostii, bade Petre, străjile-s de vină la toată nenorocirea. Unul să se coboare pe scări, să lege trupul mortului cu funia și-l vom trage afară, zise notarul cu vocea foarte rece, foarte scăzută. Cine se coboară? întrebă apoi îndată, întorcîndu-se spre mineri.

Un răstimp nu răspunse nimeni, apoi un om uscat, numai oase, se ivi naintea lui Rodean, își făcu o cruce și începu să se coboare pe scări.

În liniște grea așteptau ceilalți la gura vîrtejului. Cei mai mulți își făcură cruce cînd tovarășul lor se coborî în adînc. Iosif Rodean își ștergea mereu sudoarea. La flacările gălbui ale luminărilor de său oamenii palizi, cu fețele plecate, păreau niște statui ce-au încremenit în rugăciuni. Un fior de ușurare îi zgudui pe toți cînd din fundul vîrtejului se auzi glasul lui Lisandru :

— Om ! Aruncați funia !

— Om ! repetară băieșii, și glasurile lor vuiră într-un amestec bubuitor prin gangul lung și întunecos.

În scurtă vreme mortul fu scos din vîrtej.

— Ei, sărace, te-ai săturat de-acum de aur ! zise notarul Rodean aplecîndu-se spre mort.

Dar nu-l putuse recunoaște. Fața lui era plină de sînge închegat și de pămînt. Cîțiva băieși îl spălară numaidecît pe față.

— N-a murit de mult. Încă nu s-a răcit de tot, zise unul dintre cei care îl spălau. E Gligoraș ! strigă apoi tot același om.

Capetele se plecară : sub flacăra luminărilor de său îl recunoscură cu toții.

— Da, e Gligoraș, zise cu tristețe notarul. Prețul lui ar trebui să-l plătească străjile de la «Arhangheli».

Dar cei opt feciori începură să se jure, în fel și chip, că pe gura băii n-a intrat suflet de om.

Notarul cunoștea credincioșia oamenilor săi și căzu pe gînduri. Puse pe opt dintre mineri să facă un pat din crengi de brad, să-l ducă pe mort în sat ; porunci la patru hoemani să între, numaidecît, cu ceilalți băieși în mină și să-i împartă ca de obicei : jumătate să

se coboare în vîrtej, jumătate să taie nainte în gangul unde descoperiseră în anul acesta vîna cea bogată de aur. El, cu două străji, porni să iscodească împrejurul minei. Un gînd i se înfipsese ca un cui în cap şi nu mai voia să se clătească: ştia că este un gang părăsit, tăiat din bătrîni, care răspundea în gangul de acum al «Arhanghelilor», dar intrarea lui dinspre partea de răsărit a muntelui o ştia de mult astupată de surpături de stînci şi pămînt. De cînd au pomenit «Arhangheliii» cei mai bătrîni din sat, gura băii, pe-aici, era închisă.

Gura de-acum a «Arhanghelilor» răspundea în partea de către apus a muntelui Corăbioara chiar la poale, într-o vălicică ce şerpuia printre căldarea răsturnată a Corăbioarei şi muntele Paltinul. Amîndoi munţii erau înveliţi cu păduri bătrîne de brad, care îşi nălţau în cer creştetele ascuţite. La «Arhangheliii» se putea veni din Văleni pe două poteci, tot peste munţi, pe o cale îngustă care şerpuia de-a lungul văii aceleia cu apele alburii, care învîrteau piuăle cele mai multe din Văleni. În valea asta îşi vărsa undele argintii, limpezi, pârăiaşul ce curgea pe dinaintea «Arhanghelilor». Din drum cîrneai la dreapta pe pârăiaşul acesta în sus, care, în cursul vremilor, îşi săpase între munţi o călicică destul de largă ca să se poată feri două care dacă se întîlneau. Deci, din calea principală pînă la «Arhangheliii» carele veneau pe pârăiaşul acesta, sămănat peste tot cu bolovani, printre care boii înaintau foarte încet şi carele hurducau, scîrţîiau la tot pasul. Oricît ar fi fost curăţit de bolovani, era de-ajuns un potop de vară ca să se umple din nou de bucăţi de stîncă, de pietre rotunde, albe. Pe jos veneai uşor şi pe pârău, căci te puteai feri de bolovani, şi răcoarea te împresura din toate părţile, în toiul verii, ca o mantie deasă. În faţă vedeai îndată muntele Corăbioara ca o uriaşă căldare răsturnată cu

fundul în sus. Se zăreau tot mai bine marile grămezi de piatră suric, îmbucățite de ciocane, așteptînd să fie încărcate pe care și duse la piuă. Cinci cramuri[1] nouă din bîrne sănătoase străjuiau între grămezile de piatră, unul chiar lîngă gura băii. Acesta era mult mai mare decît celelalte patru, avea o sală vastă, înconjurată de paturi de bîrne, pe care se odihneau băieșii.

Intrînd pe gura băii, te conducea în sînul Corăbioarei gangul principal, în care răsufla, ca la trei sute de stînjeni departe de la intrare, vîrtejul. Din gangul principal se desfăceau, la stînga, două ganguri laterale, la dreapta trei, unul părăsit de mult, altul în care descoperiseră de curînd vîna de aur, și mai departe al treilea, abia început, numai de vreo treizeci de metri. Într-acesta nădăjduia notarul să descopere vîna de aur care credea să meargă paralel cu cea bogată. De la vîrtej înainte gangul principal se mai continua cu vreo patru sute de metri. În capătul dinspre răsărit al acestuia răspundea scobitura cea din bătrîni. Dar aici era și mai închisă intrarea ca afară.

Sub gangurile acestea era un gol uriaș, în care băieșii se coborau pe scările din vîrtej. Muntele, dedesubt, era mîncat pînă-n mari depărtări ; ca niște biserici enorme, galeriile se deschideau în toate părțile. Răsunetul ciocanelor era aici foarte puternic, glasurile omenești tîrau o trenă nesfîrșită. De multe ori se surpa un colț de stîncă ce atîrna din boltituri. Munca, aici, era foarte primejdioasă, dar notarul Rodean nu voia s-o oprească : un șir lung de ani băi aici cu izbîndă.

Cu cei doi feciori ajunse curînd la intrarea cea veche a «Arhanghelilor». Era mai sus ca cea de-acum.

[1] *Cram* — căsuță de lîngă mină în care dorm minerii și unde-și țin uneltele.

ascunsă cu totul în tufișuri, în zmeuriș, dar cei trei oameni se cățărară pe dărîmături și văzură numaidecît că o piatră e răsturnată de curînd la intrare și că prin deschizătura ce rămăsese un om s-ar fi putut strecura cu oarecare trudă.

Notarul privi de aproape deschizătura, făcu un: «Hm!», se întoarse cu cei doi străjeri, intră pe gura de-acum a «Arhanghelilor» și cercetă închizătura gangului celui vechi și în sînul pămîntului. Aici însă nu putu descoperi nimic. Pietrele dărîmate umpleau, ca și pîn-acum, intrarea.

— Se poate că drumul lui să fi fost astupat îndată, zise notarul, dar cu siguranță că a intrat pe-aici și a lunecat în vîrtej, nenorocitul de Gligoraș...

Încă în ziua aceea Iosif Rodean angajă doi străjeri noi, care aveau să vegheze la «gura din bătrîni» a «Arhanghelilor».

*

În Văleni se lăți îndată vestea că la «Arhangheli» baia ar fi omorît un om. Abia plecase notarul, și vestea asta începu să alerge prin sat. Lelița Chiva înghețǎ de spaimă, cu moartea în suflet începu s-alerge pe drum în sus. Dar pe la calea jumătate se întîlni cu cei opt băieși care, cu capetele descoperite, îl aduceau, pe patul de crengi, pe Gligoraș. Cînd o văzură, oamenii lăsară mortul domol pe pămînt și așteptară tăcuți. Femeia se aruncă, nebună, asupra mortului, îl strigă tare pe nume, îl pipăi, îl sărută, cercă să-i miște brațele. Dar acelea căzură înțepenite. Gligoraș stătea nemișcat, cu buzele strînse, părea că și acum îl doare ceva.

— L-ați omorît, l-ați omorît! începu să urle muierea, cu hohote de plîns.

— Ceasul rău, Chivo, nu noi, zise cu silă un băieș.

— Voi l-ați omorît! Voi l-ați pușcat. Ticăloșilor! zbiera femeia, frîngîndu-și trupul în mișcări disperate. Să deie Dumnezeu să trăznească-n «Arhanghelii», să deie Dumnezeu să sece tot aurul, tot, tot!

— Înțelege, Chivo, că nu l-a pușcat nime! N-a intrat pe gura băii, a intrat prin mîncăturile din bătrîni! Nu l-au pușcat străjile, zise altul.

— Să seeece toată sămînța aurului din toți munții, din toată lumea! țipă femeia privind ca într-un extaz spre cer. Ea privi mult, neclintită, albastrul, apoi își făcu o cruce largă și zise iar: Doamne, seacă sămînța aurului!

— Nu blăstăma, muiere, începu un băieș mai în vîrstă. Nu blăstăma. Uită-te, țeasta capului-i spartă, nu l-a pușcat nimeni. A căzut în vîrtejul de la «Arhanghelii».

Lelița Chiva nu auzi decît cuvîntul din urmă. Își întoarse privirile crunte spre cei opt și începu să țipe din nou, c-o voce înfricoșată:

— În «Arhanghelii» să pieriți și voi, cînilor! Pentr-un zdrob de aur mi-ați pușcat bărbatul! Nu s-a mai săturat nici notarul, astupa-i-ar Dumnezeu gura, gîtlejul și pîntecele cu aur topit!

Apoi, frîntă deodată, se aplecă asupra bărbatului și plînse îndelungat, cutremurîndu-se hainele pe ea. Cei opt băieși o ascultau cu inimile strînse, cu fețele îngîndurate. Cine știe, nu vor plînge odată și soțiile lor deasupra trupurilor lor, zdrobite de stîncile «Arhaghelilor»? Nu vor blăstăma, ca și sărmana Chiva?

Așteptară nemișcați pînă ce femeia își boci bărbatul. Apoi ridicară patul de crengi de brad și porniră. Cît ce intrară în sat, tot mai multe femei se alăturară și sporiră bocetele Chivei. Cînd trecură cu mortul pe dinaintea birtului, pe lîngă lunca unde stăpînise atîta

veselie, era un convoi întreg de femei, care se cîntau[1] în gura mare. În mulțime se vedeau și bărbați, care înaintau tăcuți, cu capetele descoperite. Se știa acum adevărul că Gligoraș mersese să fure aur de la «Arhanghelii». Dar în Văleni a fura aur nu era socotit de păcat, căci aurul Dumnezeu l-a pus în stîncă, numai să fii harnic să-l tai. Minerii priviră moartea nenorocită a lui Gligoraș ca și cînd într-adevăr l-ar fi ucis baia, pe cînd muncea cu cinste, și ziceau: «Nu e lucru bun la „Arhanghelii"; baia a mai omorît un om». Și mulți rosteau cu groază numele acesta, pe care în sărbători îl preslăviseră cu atîta însuflețire.

XII

Clericul Vasile Murășanu sărută mîna părinților, își îmbrățișă surorile și sări în căruța care aștepta în curte. Erau ceasurile 3 după prînz în Duminica Tomii. Tatăl său îl reținu să-i ajute la înmormîntarea lui Gligoraș, care abia azi s-a putut îndeplini. Veniră comisii, se ascultară martori, spre cea mai mare deznădejde a lelitei Chiva. Dacă pleacă acum, tot are să sosească pe la 8 la gară; aici va dormi pînă la trenul de miezul nopții, și mîne, cu puțină întîrziere, avea să fie la cursuri.

Clericului nu-i părea rău că tatăl său îl mai reținuse, ar fi rămas bucuros acasă și mai multă vreme!

Îndată ce căruța durăi pe podețul dinaintea porții și apucă pe drum, clericului îi păru că toate amintirile din vacanța asta scurtă fug alăturea cu el, îl urmăresc.

O impresie adîncă lăsă în sufletul său predica pe care azi a ținut-o tatăl său la groapa lui Gligoraș. Se

[1] *A se cînta* — a plînge, a se tîngui.

gîndea cu un adînc respect la tatăl său, și acum nu-i mai părea că el o să-l întreacă pe bătrînul în arta predicii. Dar aceasta nici nu fusese predică, ci o erupție de durere, de milă, de adîncă compătimire. Tatăl său veștejise toate măririle lumești, se oprise cu multă durere la lăcomia omenească, la setea nepotolită după avuții, după aur. «Ce vei dobîndi, nebune, dacă vei cîștiga lumea întreagă și-ți vei pierde sufletul?» Popa Murășanu arătase în culori foarte vii cît e de seacă, de goală viața omului dacă n-o umple decît setea de avuții. «Noi trebuie să ne umplem sufletele cu avuții care nu se pot pierde niciodată: cu credință, cu nădejde, mai ales cu dragoste. Acestea rămîn și cînd nu va mai fi un strop de aur în sînul pămîntului și ne apără, ne luminează și ne încălzesc și cînd ajungem în cea mai neagră sărăcie.» Pornind de la cazul lui Gligoraș, preotul mai spuse: «Dumneavoastră sînteți oameni foarte detreabă, dar îmi pare că prea mult vă umple sufletul acest singur cuvînt: aur! Aur cît mai mult! Dar să băgați de samă că aurul acesta se poate pierde, și-atunci să nu lase prea mare gol în sufletele voastre. Ați fi cei mai nenorociți oameni, pentru că, pierzînd aurul, v-ați pierde bucuria, pofta de muncă, tăria, poate și cinstea vieții.»

Clericul se gîndea cu bucurie la citatele acestea, care i se întipăriră adînc în minte. Se gîndea, mai ales, cu adînca satisfacție, căci între lumea multă, aproape tot satul, ce asculta predica erau și notarul Rodean, și Ghiță, și domnișoara Elenuța. Ba lui Vasile îi părea că tatăl său vorbise anume pentru familia notarului, pentru bătrînul mai ales. Las' s-audă adevărul! Las' să-i spună cineva în față adevărul!

Clericul se gîndi mult la cuvîntarea tatălui său și îi păru foarte bine că nu plecase de dimineață. Îi părea chiar că notarul Rodean ascultase cu oarecare emoție predica părintelui.

Dar ceea ce-i întipări mai mult în minte vorbirea de la groapa lui Gligoraș era faptul că, în drum spre casă, Elenuța se apropiase de el, și predica asta a fost prilejul convorbirii lor de adio.

Zîmbind, clericul repetă tot ce și-au spus de la cimitir pînă acasă. Caii alergau în trap mărunt pe drumul pietros, căruța lărmuia, și Vasile, învăluit într-o dulce lumină, cu ochii închiși pe jumătate, auzea iar vocea curată, emoționată a Elenuței.

«O să predici odată și dumneata așa de frumos, domnule Murășanu ?»

Și se auzea pe el răspunzînd :

«Abia cred, domnișoară. Nu știu dacă dintre însușirile bune ale părinților se moștenesc multe.»

«Oricum, dumneata trebuie să fii foarte mîngîiat că ai de tată un preot așa de deosebit de alți preoți. Azi pleci ?»

«Da, domnișoară !»

«Și vei fi așa de bun să-mi lași mie volumul ce mi-ai trimis ?»

«Cu toată plăcerea, domnișoară.»

Aici închipuirea clericului hodini puțin. Înainte cu trei ceasuri, cînd ajunseseră la cuvintele acestea, fata tăcu, păru întristată ; lui Vasile i se năzări că vede chiar ca o strălucire de lacrimi în ochii ei. După un răstimp Elenuța începu, cu silă parcă :

«Dac-aș ști că nu te incomodez, aș mai avea o rugare.»

«Niciodată dumneata nu mă vei putea incomoda cu ceva, domnișoară», răspunse cu însuflețire el.

«Cu nimic ?» întrebă Elenuța uimită parcă, dar cu multă căldură în voce.

«Cu nimic.»

«Așadar, te rog să-mi mai trimiți, din cînd în cînd, cîte ceva de cetit», zise fata cu prietenie.

«Va fi cea mai mare fericire pentru mine, domnișoară.»

Aici el se opri din nou. Simți, cu nespusă bucurie, cum cad privirile senine ale domnișoarei Rodean asupra sa. Fata-l privi cu multă simpatie.

«Două luni mai ai de seminar, domnule Murășanu ?» întrebă apoi Elenuța.

«Da, domnișoară, la sfîrșitul lui iunie isprăvesc cursurile.»

«Și dup-aceea ?»

«O să-mi văd de-o parohie.»

«Încă în anul ăsta ?» întrebă cu uimire Elenuța.

«Da, domnișoară.»

Dup-un răstimp de tăcere, domnișoara Rodean zise iar :

«Și fratele meu își ia diploma în iunie.»

Dar cuvintele acestea le spuse parcă cu mult regret, ca și cînd i-ar părea rău că cei doi tineri isprăvesc cu anii de școală. Ajunseră la locuința notarului fără să-și mai vorbească. Elenuța se opri, îi strînse cu multă căldură mîna și-i șopti :

«Adio, domnule Murășanu.»

«Adio, domnișoară.»

«Călătorie bună», mai adaose fata.

«Mulțămesc», răspunse el.

El porni, dar la cîțiva pași își întoarse capul : Elenuța îl privea, cu mîna pe mînerul portiței. El se înroși, plecă îndată, dar după alți cîțiva pași își întoarse din nou capul : fata îl petrecea mereu cu privirile. Dar cînd se uită a treia oară înapoi, domnișoara Rodean dispăruse.

Un zîmbet de fericire copilărească, de fericire adîncă i se-ntipări pe față ca niște unde jucăușe de lumină, pînă ce își aminti toate cuvintele, toate privirile și mișcările acestea. Se simțea fericit că se întîlnise cu Elenuța nainte de plecare și mulțumit cu sine

că fusese așa de cutezător. Căci îi părea că niciodată nu-i vorbise Elenuței așa de limpede, așa de deschis ca acum. Și se gîndea: «E bine să fie omul cîteodată și cutezător!» Căci se simțea acum așa de liniștit! Se întorcea în oraș, la școală, mai vesel ca totdeauna. Îi părea că între ei s-a stabilit de-acum o înțelegere. c-au luat chiar o hotărîre, deși într-adevăr n-a fost decît o despărțire, cuvinte de adio. Dar clericului i se părea că zace foarte multă însemnătate mai ales în faptul că el își întorsese capul de trei ori și privise înapoi și că fata de două ori îl văzuse și-l urmărise asemenea cu privirea.

Își aminti apoi de după-amiaza zilei a treia de Paști. Chiar se apropia de lunca în care petrecerea curgea cu vuiet, cu larmă mare, cînd înainte îi ieși Ghiță Rodean. Tînărul Rodean avea o privire foarte serioasă atunci, nu era nici o urmă de batjocură pe fața lui.

«Te-ai odihnit, domnule Murășanu ?» îl întrebase cu prietenie studentul în tehnică.

«Vro patru ceasuri cred, dar capul mă doare încă», răspunse clericul.

«Ne potrivim, zise Ghiță, cred că nu mai dansezi astăzi.»

«De dansat încă se mai poate, colo, spre sară, dar băutură nu mai gust astăzi. Ieri am beut prea mult.»

Ghiță îl privi puțin mirat, dar cu multă simpatie. Îi zise:

«Facem o plimbare ?»

«La poruncă!» răspunse clericul. Și porniră amîndoi.

«Dumneata te plîngi c-ai beut prea mult ieri, dar, după cît știu eu, abia ai gustat din cînd în cînd.»

«Te-nșeli, răspunse Vasile. Am beut puțin ș-acasă, apoi cu cantorul, cu părinții, mai cu un fin de-al tatii...»

Ghiță tăcu un răstimp, apoi îl întrebă cu vocea schimbată :

«Spune-mi drept, domnule Murășanu, n-ai luat în nume de rău că dumneata n-ai fost invitat la masa noastră ?»

Vasile Murășanu se roși, se rușină. El nu se gîndise niciodată c-ar fi trebuit să fie invitat și el la masa notarului, și în faptul că n-a fost chemat nu văzuse o umilire pentru el pîn-acum. Dar acum, că Rodean îi punea întrebarea asta, el se simți rușinat deodată, ca și cînd desconsiderarea notarului numai acum l-ar fi atins.

«Dumneavoastră ați avut prea mulți oaspeți și fără mine», zise el tulburat.

«Totuși, ai fi putut avea loc și dumneata», stărui universitarul.

«Asta nu face nimic, domnule Rodean, chestia principală e că ne-am petrecut bine.»

«Dumneata ți-ai petrecut bine ?» îl întrebă Ghiță privindu-l cercetător.

«Nici că se putea altfel !»

«Ai dansat mult și cu soru-mea. Dansează bine ?»

«Numai Mărioara noastră mai e așa ușoară și plină de mlădieri în dans ca domnișoara Elenuța», răspunse cu însuflețire clericul.

Un lung răstimp merseră în tăcere. Apoi, deodată, Gheorghe Rodean îl întrebă :

«Ce părere ai dumneata despre petrecerea asta ?»

«C-a fost foarte frumoasă, și este încă și acum. Dar proporțiile ei mi se par exagerate.»

«Îți pare prea costisitoare ?» întrebă Ghiță venindu-i deodată în minte gestul tatălui său de-a plăti toată băutura din pivnița lui Spiridon.

«Nu pentru asta. În sfîrșit, bani au oamenii destui. Nici nu știu cum să-ți spun ceea ce simțesc. Îmi pare că ceva nu-i la locul lui aici în Văleni», răspunse cle-

ricul, enervat că nu poate exprima mai clar ceea ce simţea.

Ghiţă îşi încordă deodată toată atenţiunea.

«Nu-s mulţămiţi oamenii, ori sînt prea mulţămiţi ?» îl întrebă el.

«Nu-i asta. Îmi pare că nu-s liniştiţi oamenii. Petrecerea asta îmi face impresia unui scurt popas pe-un drum îndelungat. Drumul acesta, şi de-un cap şi de celalalt, se pierde în nesiguranţă. Oamenii, bucuroşi că-s pe-o clipă laolaltă, încep deodată să se bucure, să-şi petreacă, înfioraţi de ceva. Asta-i, da, asta-i : e petrecerea unor oameni neliniştiţi, care plutesc în nesiguranţă. Clericul tăcu o clipă, părînd că se gîndeşte, apoi adaose repede : Cred că tot în chipul acesta îşi petrec marinarii, soldaţii în război şi toţi acei a căror viaţă atîrnă de-un fir de pai mai subţire decît al nostru.»

Ghiţă îl ascultă cu plăcere, c-un fel de uimire, apoi îi zise :

«Dumneata ai o pătrundere adîncă !» Schimbă însă repede vorba şi-l întrebă cu de-amănuntul despre viaţa din seminar.

Clericul, surprins, începu să-i descrie traiul lor între zidurile vechi şi reci. Dar, trecînd peste amănuntele neînsemnate, el vorbea tot cu mai mare însufleţire despre educaţia ce li se face, despre problemele mari de viaţă cu care profesorii încearcă să-i familiarizeze. Nu se plînse de nimic, nici de disciplină, nici de profesori, nici de colegi, ci avea numai cuvinte de laudă. El se simţea mulţumit că, în urmă, poate să descrie viaţa asta şi altora din sat, afară de părinţii săi.

«Mi se pare c-ai rămas student bun şi în seminar, domnule Murăşanu», zise Ghiţă după ce termină clericul.

Vasile zîmbi.

«Nu-i așa de mare merit, domnule Rodean.»

«Adevărat e că dumneavoastră nu pierdeți vremea în seminar, zise iar Ghiță. E foarte important pentru viața unui om să nu-și piardă vremea în tinerețe.»

Clericul Murășanu își aducea aminte c-a mai vorbit încă mult cu Ghiță, dar despre lucruri de puțină însemnătate, așa că le și uitase. Acum, în căruța popii din Văleni, ca și atunci, alături de Gheorghe Rodean, simți larga simpatie cu care îl privea tînărul student. Și-și zise cu satisfacție: «E un om foarte cumsecade; am greșit mult cînd l-am crezut mîndru și obraznic».

Predica tatălui său de la moartea lui Gligoraș, convorbirile cu cei doi frați îi reveniră mereu în minte în drumul spre seminar. Unde ușoare de căldură, de lumină părea că-i străbat mereu sufletul. Nu-și putea da sama ce-i copleșește întreaga ființă, căci nu era nici iubire, nici nădejde, ci mai mult un fel de liniștire, din care părea că se strecoară încrederea.

Îl trezi neplăcut din visarea dulce și senină vocea răgușită a birtașului, care-l întîmpină în curte cu lumînarea în mînă, cu salutul Paștilor.

— E adevărat că la «Arhanghelii» s-a mai prăpădit un om ? îl întrebă îndată birtașul.

— Adevărat, răspunse fără nici o voie clericul.

— L-au pușcat străjile ?

— Nu. A mers să fure și-a căzut în vîrtej.

— Pedeapsa lui Dumnezeu ! oftă birtașul.

— O nenorocire, ca și altele, răspunse clericul.

Dup-un răstimp omul cel greoi îl întrebă :

— Este mult și acum ?

— Ce să fie ? răspunse Vasile, urcînd scările.

— Aur la «Arhanghelii».

— Nu știu, dragă domnule, nu l-am văzut, nu mi l-a arătat nimeni. Dar vălenarii noștri spun adevărate minuni.

— Şi... n-aţi încercat să vă faceţi rost de-o acţie?

— N-am încercat! răspunse în silă clericul. Dar, te rog, îmi poţi face rost de-o cameră pînă la trenul de douăsprezece?

— Cum să nu! Şi numaidecît deschise o uşă şi se auzi: Domnişoarăăă!

Vasile Murăşanu se retrase îndată, deşi ştia că nu va putea dormi. Dar, vai, cu cît era mai de dorit să viseze, să-şi depene mereu amintirile decît să asculte pe omul acesta!

Dimineaţa, pe la 10, se apropia de seminar. Cînd zări mai întîi zidurile mohorîte, se întristă. Dar îşi zise îndată: «Două luni! Apoi!...» Ce va fi dup-aceea? El nu putea să-şi deie sama, dar intră destul de vesel în seminar, încurajat de acel: «Apoi!...»

XIV

In Văleni băteau toate piuăle în primăvara asta. Părea un sat întreg de mori care îşi învîrteau fără hodină roţile negre, din cupele cărora curgeau şiraguri nesfîrşite de nestemate, ori fulgerătoare străluciri de oglinzi în lumina de argint a soarelui. În jurul piuălor, printre grămezile mari de piatră mărunţită, şedeau, frînţi de şale, bărbaţi şi femei, destui copilandri, care spălau, alegeau aur ori sfărîmau în bucăţele bruşii [1] mai mărişori de piatră cu ciocănaşe lucii. În «toc-toc»-ul lăstarelor [2] grele, care îşi izbeau necurmat măseaua de cremene, oamenii munceau tăcuţi, cu hainele ude, pătate de cirul alburiu. Pe lîngă larma

[1] *Bruş* — bolovan.

[2] *Lăstar* — un fel de săgeată care cade încontinuu pe piatra auriferă sfărîmînd-o.

piuălor nu se auzea decît vreun strigăt mai răstit, ca boii să tragă aproape de grămezi carele încărcate. Carele veneau șirag pe drum, scîrțiind, hurducînd peste bolovani. Șiraguri nesfîrșite de cai, în șa cu mari coșuri desăgite pline cu piatră, se coborau pe cărări iuți de munte, cu capetele plecate, cu privirile triste. Băiețașii chiuiau pe lîngă ei, săltau, în răstimpuri se opreau în cete, priveau o bucățică de piatră în care se deslușea bine aurul și pe care stăpînul, printr-un smincet, o ascundea în buzunar. Atunci cei din cete se răzlețeau, pășeau alăturea cu căluții, cercetau prin coșuri și, din cînd în cînd, ascundeau bucățele de piatră pe care era aur mai mult. Ajunși în drum, ridicau sfărîmături căzute din care. În chipul acesta fiecare băiețaș își avea, în Văleni, banii lui și se simțea independent. Deșertîndu-și coșurile acasă, se întorceau la baie, călări acum, într-o goană nebună. Nu le păsa de cai, de coșuri, alergau vijelios, părînd a fi fiecare un căpitan fără de oaste.

În Văleni erau boi mulți de jug, dar și mai mulți cai. De la unele mine mai mici ori situate în locuri mai prăpăstioase, piatra de aur se putea aduce numai pe spatele acestor cai mărunți, cu coama lungă și aspră.

Se zice că dacă moare cineva, după ce n-a mai fost caz de moarte de multă vreme, trage după sine și alți oameni, și nu se întîmplă să fie o moarte singuratică decît prea arare.

Așa era acum și cu minele de aur din Văleni. Începuse să fie bună mai întîi «Arhanghelii» și, în curînd după ea, se descoperi aur și într-altele, se descoperiră chiar vine nouă și se formară nouă societăți. Apariția asta se datora faptului că, îmbunîndu-se «Arhanghelii», locuitorii din Văleni, ori ca băieși aici, ori «mînători» cu carul ori cu calul, începură să cîștige tot mai mulți bani, și astfel avură

mijloace să muncească mai cu stăruință și la alte băi. Dintre mineri, unii înțelegeau faptul acesta, dar cei mai mulți credeau că tot belșugul ăsta venise în urma nu știu căror semne ce le făcuse vîlva băilor pe muntele Corăbioara, în care, pe lîngă «Arhanghelii», mai erau încă trei mine bune.

În curtea notarului Iosif Rodean carele, caii intrau și ieșeau necurmat. Cele două roți de piuă, mari și întărite, se rostogoleau ziua-noaptea. Avea aici străji, ca și la «Arhanghelii», dar nu era noapte ca el să nu se strecoare încet prin curte, să nu tragă cu urechea, precum nu era noapte care să-l apuce cu pușca neîncărcată. Nu se bizuia pe nimeni, el pornea, el întrerupea sau sfîrșea fiecare dintre multele lucrări migăloase ce se cer la alesul aurului.

Vălenarii mai bătrîni, văzîndu-l cum se pricepe la toate, ziceau de multe ori: «Da-l-aș dracului, parc-ar fi crescut de copil între noi!» Rari însă mai erau băieșii care să-i zică: «Venitura dracului! A venit să se îmbogățească la noi.»

Iosif Rodean era într-adevăr «venitură», adică străin în Văleni. Venise, înainte cu vreo treizeci de ani, dintr-un sat de pe Mureș. Locul de baștină al părinților lui, care ținuseră o prăvălie, nu era nici regiunea Mureșului, ci un sat din partea de miazăzi a Ardealului.

Părinții îl dădură tîrziu la școală, avînd de gînd să-l ție de ajutor în prăvălie. Dar cînd văzură că n-au nici un folos de el, că bătea ziua întreagă ulițele satului, îl trimiseră la învățătură. Anii miliției îl apucară în clasa a cincea de liceu, și cu învățătura asta a și rămas, fiindcă după miliție, cum apucase să prindă ceva nemțește, dobîndi în curînd un post de notar. Erau anii întîi după absolutism, și știința de nemțește prețuia încă foarte mult. În satul

în care fusese ales nu-i plăcu însă, și după doi ani se mută notar în Văleni.

În Văleni veni călare pe-o iapă albă, c-un vechi geamantan în șa. Vălenarii mai în vîrstă își amintesc și acum, foarte bine, de tînărul acela uriaș, ale cărui picioare atingeau tina drumului, cum venea călare pe iapa cea albă. Drumul era cu mult mai neîngrijit decît acum și nu se prea pomenea să treacă trăsuri, ori cel puțin căruțe, pe el.

Se așeză cu geamantanul într-o cameră de la primărie, și vreo doi ani n-a făcut altceva decît să tot scrie, să tot înjure și să se certe cu oamenii, băgîndu-i în sperieți cu vocea lui puternică. Oamenii, în vremea asta, nu-i ziceau decît «uriașul de la cancelarie».

Din zilele cele dintîi ale slujbei, vălenarii înțeleseră cu groază un lucru: Iosif Rodean nu ierta pe nimeni. În condamnarea celor ce tăiau vreun brad fără concesiune, în pedepsirea hoților de aur, în încasarea birurilor era neînduplecat. În măsură mai mică, băile se lucrau și pe-atunci în Văleni, și de-un lemn de brad oamenii aveau trebuință destul de des: întăreau gura băilor, gangurile; nu puteau să alerge pentru fiecare scîndură după concesiune! Apoi, furturile de la băi, de la piue, din păduri erau obișnuite din vechime. Stăpînii acestora nici nu cereau decît foarte rareori scutul legilor; avea fiecare o pușcă încărcată, țineau străji.

Notarul cel nou descoperea însă numaidecît pe hoți, în cazul cînd stăpînii păgubiți nu-i denunțau. Și atunci croia pedepse și pentru stăpîni, și pentru pasările de noapte.

În vremea aceea de doi ani notarul nu-și făcu nici un prieten: umbla singuratec, bea un pahar de vin tot singur. Vălenarii începură să se teamă de el, deși îl disprețuiau din instinctul acela puternic cu care

țăranii desconsideră pe cei mai săraci decît ei, mai ales dacă aceștia sînt domni și străini. Și Iosif Rodean era mai sărac decît ei — după judecata băieșilor — nu era părtaș la nici o mină, nu avea piuă, nu avea car, nu avea cel puțin un cal.

Iosif Rodean trăia singuratec, nu vorbea decît lucruri ce se țineau de slujba lui, dar în schimb observa necurmat și se gîndea cu atît mai mult.

Către sfîrșitul anului al doilea, părinții lui se pomeniră c-o scrisoare prin care-i vestea că se va căsători, în timpul cel mai scurt, c-o fată din Văleni. Nu le spunea dacă-i domnișoară ori fată de țăran, dar bătrînii nici nu se gîndeau la o noră dintre țărance. Ei înșiși se simțeau separați de masa poporului în urma situației lor de comercianți. Mare le fu mirarea cînd, la întrebările lor amănunțite, feciorul le răspunse că-i o fată fără nici o școală, una de-o cheamă Marina Negru.

Vestea aceasta, afară de notarul, o știură mai întîi părinții lui. Nici badiul Ion Negru, nici fată-sa Marina nu puteau bănui ceva. Notarul nu le călcase o dată pragul, nu vorbise o singură dată cu fata, nu se împrietenise, cel puțin, cu viitorii socri.

Dar după ce răspunse la scrisoarea părinților, Iosif Rodean ceru mîna Marinei. Părinții rămaseră ca împietriți la vestea asta. O bună vreme nici nu putură scoate o singură vorbă: uimirea, zăpăceala lor nu avea margini. Notarul aşteptă liniștit pînă ce ei își reveniră. Dar nu credeau nici acum.

— Fata noastră e neînvățată, domnule notar, zise cu mare silă Ion Negru.

— Are să se deprindă. Mie nu-mi trebuie femeie care știe prea multe.

— De, dacă domnul notar... începu femeia, dar nu-și putu isprăvi fraza.

— Da, eu vă cer de soție pe fata dumneavoastră Marina. E singurul copil, nu-i așa?

— Singurul, răspunseră deodată cei doi soți.

— Dumneavoastră aveți două roate de piuă; de zestre vă cer o roată și zece părți din cele douăsprezece de la «Arhangheli», care sînt proprietatea dumneavoastră.

— Dar «Arhangheli» e o baie părăsită, domnule notar: de ani îndelungați mai mult scurmăm decît lucrăm în ea, zise uimit Ion Negru. Mai bine să vă dăm de la «Pintenul». e o baie în lucrare și dă bine aur.

— Eu rămîn pe lîngă cele zece părți de la «Arhangheli», zise liniștit notarul.

— Atunci vi le dăm toate douăsprezece, răspunse Ion Negru.

— Cu atît mai bine! Așadar, sîntem înțeleși? întrebă Iosif Rodean.

Cei doi soți se priviră o clipă nedumeriți, părîndu-le că nu lor li se pune întrebarea asta. Răspunseră, uitîndu-se într-altă parte:

— O să întrebăm și fata, domnule notar.

— Bine, s-o întrebați, și mîne sară să am răspunsul dumneavoastră și al fetei, zise notarul și ieși.

Ion Negru era pe vremea aceea omul cel mai avut în sat. Plătea regulat cinci băieși la săptămînă și, apoi, mai învîrtea și un strop de economie. Bucate pentru casă nu prea cumpăra. Avea două slugi și șase boi. Cinstea de care-l învrednici notarul îi păru totuși prea mare, nu pentru alta, dar din Văleni încă nu se măritase nici o fată după domn. Preoții, notarii care le veneau în sat veneau căsătoriți. El pricepu însă îndată că omul ăsta vrea, cu tot prețul, să se apuce de exploatarea băilor de aur și înțelese că dacă nu fata lui, apoi alta din sat va fi notărășită. Într-alt chip nu era cu putință pe-atunci să ajungi

societar la băile din Vălcni. Unii își dădeau băile în arendă, dar de vîndut nime nu-și vindea părțile: nădejdea într-un viitor de belșug niciodată nu-i părăsea cu totul.

Ion Negru mai înțelese că din căsătoria asta va avea și el folos: e mult să fii rudă cu notarul din sat, mai ales cu Iosif Rodean, care în croirea pedepselor era neîndurat.

Părinții se înțeleseră deci în grabă, și încă în ziua aceea îi spuseră și Marinei noutatea. Fata se albi ca păretele, și noaptea întreagă n-a curmat din plîns. Nu-l cunoștea pe notar decît din văzute și se temea grozav de omul acesta uriaș.

Dar la două săptămîni căsătoria se făcu, spre uimirea satului întreg.

Marina se purta și mai departe în portul ei sătesc, era mereu tristă, părea mereu suferindă; se vedea că nu o fericea căsătoria asta. Umbla printre oameni cu capul plecat, se rușina parcă, și dacă cineva îi zicea «doamnă notărășiță», se roșea pînă după urechi.

La cîteva săptămîni după nuntă, într-o noapte, notarul ieși tiptil în curtea primăriei și-și descărcă amîndouă țevile puștii. După ce bubuiturile se depărtară, o umbră se zări sărind repede un gard înalt de scînduri.

De-atunci Marina amuți pe multă vreme. Se albi și mai tare, se închise în casă și rar de-și mai cerceta doar părinții.

Copiii începură să vină, grijile și necazurile se înmulțiră, și ea părea că nici nu-și mai aduce aminte, cînd vreo prietenă îi șoptea, de tînărul după care împușcase notarul.

De altfel, Iosif Rodean nu-i pomeni niciodată de tînărul acela, pe care-l speriase să nu se mai apropie, mai mult, de cancelarie. El îl observase în cîteva

sări, îl înţelese, îl pîndi şi-l ochi. N-a fost vina lui că nu l-a nimerit, ci vina nopţii. Dar feciorul înţelese şi luă învăţătură pentru viaţa întreagă. Între notarul şi Marina n-a fost nici un schimb de vorbe pentru întîmplarea asta.

Notarul nici nu prea avea, de altfel, vreme pentru poveste. Îndată după nuntă cercetă cu de-amănuntul mina «Arhanghelii». El văzuse, în cei doi ani de tăcere, că «Arhanghelii» se lucra puţin, dar ştia asemenea că aproape toate furturile de baie se întîmplau la «Arhanghelii». Auzise de nenumărate ori şoaptele băieşilor, care ziceau că, cu bani mulţi, s-ar putea face minuni la «Arhanghelii». El cercetă, cutreieră baia întreagă şi se convinse numaidecît că nici paralele ce le avea el nu erau de ajuns ca să înceapă lucrarea aici. Numai repararea gangurilor, care se surpaseră aproape pe de-a-ntregul, l-ar fi ţinut o avere întreagă.

În cei doi ani de tăcere notarul observă de aproape lucrările ce se cer la băi, la măcinatul, la alesul aurului, începu să cunoască deosebitele straturi de piatră, cea preferată de aur, mealul în care se termină deodată vinele de piatră. După ce cercetă cu de-amănuntul «Arhanghelii», rămase încredinţat că baia asta ar avea un viitor strălucit, dar că cere multă cheltuială. Înţelese, asemenea, pentru ce Ion Negru o lăsase aproape în părăsire, numai c-un muncitor. Atunci îşi zise: «S-adun întîi bani!»

Şi a luat cu arendă întîi o băiţă, apoi două, pe urmă trei şi a început să muncească cu atîta patimă şi înfrigurare, încît socrul său îi zicea de multe ori, căzînd pe gînduri:

— Aşa o să ajungi la sapă de lemn.

De cînd se căsătorise, Iosif Rodean vorbea bucuros cu băieşii, îşi petrecea cu ei; oamenii începură să aibă altă atragere faţă de «uriaşul din cancela-

rie». Mulți îl sfătuiau, ca și Ion Negru, să nu arunce banii așa, fără nici o judecată.

— Poți să te frigi pe toată viața, domnule notar, îi ziceau unii. Iată, noi ne-am pomenit din moși-strămoși cu băile și știm: a băi uneori e curată risipă. Bagă de samă, că poți să te frigi.

— Să știu că ard scrum, și de-acum nu mă mai las! răspundea cu hotărîre notarul, și ochii lui ardeau mereu sub sprîncenele stufoase.

O nădejde mare îi întărea inima. De cîte ori plătea, sîmbătă sara, băieșilor, își zicea cu adîncă satisfacție: «Asta e plata cea din urmă!»

Dar trecură doi ani de zolire [1], de înfrigurare continuă, și aur nu află. În urmă, rămase să lucreze o singură baie: «Aruncata». Aceasta îi înghiți și banii din urmă ce-i mai avea, și el începu să se inglodeze în datorii. Partea de la părinți o isprăvi de mult, și acum începu să iscălească polițe grele. Cu chezășia socrului său, căpătă cu ușurință bani.

Șase ani munci la «Aruncata»; băieșii clătinau din cap cînd îl vedeau alergînd, ziua întreagă, uitîndu-și aproape de cancelarie, de slujbă. Ținea un servitor, pe care îl speria în fiecare zi cu răcnetele sale.

În vremea aceasta copiii se sporiră mereu. Trei fetișoare și Ghiță așteptau să fie trimiși la școală. Marina ajunsese să-și blastăme zilele cu așa domnie, mai ales cu «omul ăsta turbat», cum îi spunea notarului, care n-o mai asculta să-i spună o vorbă, ci, de cîte ori intra în casă, speria copiii cu răcnetele sale.

Vălenarii începură să se teamă din nou de notar.

— Pînă-și frînge gîtul, nu se stîmpără!

— N-are hodină pînă nu va ajunge la sapă de lemn.

---

[1] *A se zoli* — a se trudi, a se osteni.

— După cum se poartă, o să-şi mai piardă şi mințile, Doamne ferește!

— Săraca Marina!

— Vai de viața ei!

— Vai de domnia ei!

Dar Iosif Rodean nu voia să știe de nimic. Cu sprîncenele încruntate, cu ochii arzînd mereu, alerga în toate părțile. Vălenarii se fereau ca de foc de furturi. Să nu fi dat Dumnezeu să fie adus cineva sub judecata notarului în răstimpul acesta de înfrigurare! Nu-l uita cîte zile avea!

În sfîrșit, vălenarii ajunseseră să nu-l mai poată suferi.

Către sfîrșitul anului al șaselea de cînd muncea Iosif Rodean la «Aruncata», fruntașii satului se adunară, se sfătuiră și hotărîră să ridice jalbă la cei mari ca să le ducă din sat pe «turbatul ăsta, care ne socotește de cîini, nu de oameni». Dar cînd fu să fie înaintată jalba, scrisă frumos de învățător, băieșii de la «Aruncata» veniră la notarul cu vestea c-au dat de meal.

Fruntașii nu mai trimiseră jalba, căci Iosif Rodean se înmuie deodată. Privirile dușmănoase i se stinseră, vocea lui pierdu toată brutalitatea de pînă acum. Părea c-a dat peste el o boală care-i muiase toate oasele.

În aceeași vreme i se sistă și creditul la bănci, și numai cu multe rugăminți, și prin protecția unor prieteni, reuși să nu-i fie protestate cambiile[1] îndată.

Oamenii îl priveau acum c-un fel de compătimire.

— Ăsta știu că s-a fript, ziceau unii.

— Poate să-i fie de învățătură pe viața întreagă, ziceau alții.

[1] *Cambie* — act, document prin care cel ce semnează se obligă a plăti la un anumit termen o sumă de bani în folosul creditorului.

Totuși aveau multă admirare pentru omul care «a cutezat să-și încerce în chipul acesta norocul».

O jumătate de an Iosif Rodean munci tăcut în cancelarie. Își aduse în ordine lucrurile foarte neglijate, pentru care fapt fusese de multe ori în cercetare disciplinară. Marina fu mai liniștită, mai mîngîiată în răstimpul ăsta, începu chiar să-i mulțumească lui Dumnezeu că «l-a mai potolit».

Dar dup-o jumătate de an, primăvara, notarul îi zise Marinei :

— De-acum pun în lucrare «Arhanghelii».

— Ce faci ? întrebă femeia, care, de uimită, nici nu înțelese numele băii.

— Pun în lucrare «Arhanghelii»

— Baia cea părăsită ?

— Nu-i chiar părăsită : un om sfredelește în fiecare zi în stîncă. Notarul spusese cuvintele acestea vesel, zîmbind.

— Te-ai înțeles și cu tata ? îl întrebă, palidă, femeia.

— N-am vorbit decît cu mine. Baia asta va trebui s-o mulgem bine.

— Vorbești tu în glumă, Iosife ? întrebă Marina, însuflețită de-un strop de nădejde.

— Nu glumesc. «Arhanghelii» trebuie să ne pună în picioare. Altfel, nu ne mai sculăm niciodată. Cu cuvintele acestea notarul încheie discuția și nu-i mai dădu voie nevestei să mai facă nici o observare.

În ziua următoare angajă trei băieși noi.

Dar înțelese că cheltuielile erau așa de mari, încît singur, acum la început, fără credit, nu le putea suporta. Atunci, călcîndu-și pe inimă, vîndu două acții lui Vasile Cornean și cîte una lui Ungurean și Pruneul. Din douăsprezece părți de la «Arhanghelii», mai rămase cu opt.

Dar, în schimb, mai fură angajați trei băieși, și lucrarea se porni la «Arhanghelii».

În cea dintîi ședință a marii societăți, Iosif Rodean fusese proclamat directorul băii și, tot atunci, hotărîră că, deocamdată, nu desfundă decît cincizeci de metri din gangul principal și bat unul nou la stînga. După zece metri în gangul cel nou, aflară piatră care, probată, dădea douăzeci și cinci pînă la treizeci de grame carul.

*

Aurul cel dintîi îl alesese Iosif Rodean înainte de asta cu cincisprezece ani. De-atunci se-ntoarse roata norocului. Erau răstimpuri de săptămîni, de luni întregi, în care piatra ce-o scoteau din mină era mereu bogată, sub douăsprezece grame lada niciodată. Dar urmau, adesecori, și săptămîni sărace, cînd vina de aur se ascundea, ori se subția de tot, cînd piatra se arunca grămadă s-o decoloreze și s-o crape soarele.

În anul cel dintîi, «Arhanghelii» dădu însă atîta aur cît să-și plătească Iosif Rodean o mare parte din datorii. Apoi, din an în an, se lucra aici cu puteri tot mai multe, și din anul al patrulea al lucrării, baia deveni deodată renumită: aflară aur liber în preț de treizeci de kilograme.

Acum se desfundară toate gangurile părăsite, se săpa vîrtejul, și vălenarii nu mai vorbeau decît de bogăția ce zace în «Arhanghelii». Din an în an tot mai mulți mineri munceau aici, tot mai multe care și cai erau angajați în slujba societarilor de la «Arhanghelii». În scurtă vreme numele acesta deveni centrul de greutate în jurul căruia se învîrtea toată viața din Văleni. Cu banii cîștigați la mina asta se puseră altele în lucrare, și astfel în Văleni se porni o mișcare nemaiobișnuită de mult.

Prin succesele de la «Arhangheli», notarul Iosif Rodean ajunse, deodată, în ochii vălenarilor un om minunat, temut și respectat în aceeași vreme, pe care se obișnuiră să-l salute de departe și fără de care nici nu-și puteau închipui munca înfrigurată ce începuse în satul lor.

În vremea asta notarul începu să se îngrașe, ceea ce-l făcea să pară și mai uriaș. El își purta copiii la școală și nu se uita la nici o cheltuială. În cancelarie ținea acum doi scriitori, el nu făcea decît să iscălească actele. Mergea regulat la 5 în cancelarie, unde rămînea o jumătate de ceas.

Începură să se urzească, din nou, împotriva lui procese disciplinare. Dar numele lui Iosif Rodean era cunoscut acum în jurul întreg: primii șefi puneau pîrile la o parte. Vălenarii începură să-i zică, tot mai des, «domnule director» în loc de «domnule notar», și respectul lor față de Iosif Rodean creștea din ce în ce.

Îndată ce se simți la adăpost, înconjurat de săculeții de aur, notarul începu să meargă tot mai des la oraș; prietenii se iviră numaidecît. Cei mai mici veneau nechemați, pe cei mai mari se silea el să-i cîștige.

Cu puternicul simț prin care descoperea totdeauna realitatea, el băgă de samă, de la cele dintîi conveniri cu fruntașii de prin oraș, că educația lui lasă mult de dorit. Era tîrziu să și-o continue acum de unde o întrerupsese în clasa a cincea de liceu, dar făcu îndată singurul lucru posibil: își abonă gazete, reviste romînești și nemțești și, îndată ce avea un strop de timp liber, citea cu sete de la articolele prime pînă la cele mai neînsemnate notițe. Folosul cel dintîi ce-l avu din cititul gazetelor fu că vocabularul lui se îmbogăți binișor, vorbea mai fluent, cu termeni mai selecți. Se știa orienta asu-

pra chestiilor la ordinea zilei și simțea o mare satisfacție cînd vedea că poate discuta, în cafenea, c-un advocat, c-un doctor. Nici vorbă, cronicile științifice, artistice erau și acum pentru el, de cele mai multe ori, fără de nici un înțeles, dar că profitase foarte mult din cititul gazetelor știa cu siguranță, și faptul acesta fu de ajuns ca să aibă abonate în fiecare an o mulțime de gazete.

El presimțise de la întîile convorbiri cu fruntașii din oraș că, îndată ce se va lustrui puțin, îi va bate pe toți, ajungînd el persoana cea mai cu vază în tot jurul acela. Știa că avea la spate «Arhanghelii», care prețuia foarte mult.

Totuși, în aprecierea oamenilor rămase toată viața puțin cam zăpăcit. De multe ori se înconjura cu prieteni pe care el îi ținea între cei dintîi fruntași, dar care, în realitate, nu se bucurau de prea multă stimă și simpatie. Impresia ce i-o lăsa cineva într-o anumită clipă, printr-un gest, printr-o privire ori ținută a trupului, era pentru el, de cele mai multe ori, hotărîtoare, și rar se putea smulge din greșeala în care a căzut. Nu se ferea nimeni de prietenia lui: de oamenii bogați, și mai ales de aceia care, din clipă-n clipă, pot ajunge tot mai grei de aur, nu se ferește nimeni. Și totuși era înconjurat, de cele mai multe ori, de advocați ca bătrînul Poplăcean, candidatul Voicu, ori alte asemenea tipuri.

Rămaseră în el multe laturi ale ridicolului, care însoțește, fatal, pe toți oamenii care și-au întrerupt educația, dacă aceștia nu-s niște inteligențe deosebite. Astfel, de cînd «Arhanghelii» deveniră renumiți, notarul Rodean căpătă parcă altă înfățișare, alt umblet, altă voce și alte priviri, care schimbări toate n-aveau altă datorie decît să crească importanța directorului de la «Arhanghelii». Schimbările acestea îl prindeau cu atît mai rău cu cît trupul

lui de uriaş nu era potrivit pentru nici o sforţare de mimică, ci pentru o linişte şi seriozitate cît mai mari. Astfel, el ajunse să fie mai impunător sătenilor, cărora se arăta grav şi serios, aspru, cum şi era într-adevăr, decît orăşenilor, pentru care învăţase o mulţime de poze. Două-trei familii din oraş se ţinură mereu departe de directorul «Arhanghelilor».

Cei mai mulţi se bucurau însă de prietenia lui, şi, în public, niciodată nu făcură chestie vrednică de discutat din partea notarului Iosif Rodean, pînă în ziua cînd văzură mai întîi pe Marina, pe notărăşiţa, înţolită ca o cucoană. Atunci, la cafenea, prietenii directorului se împărţiră în două tabere.

— A făcut foarte rău că s-a părăsit portul original, ziceau unii.

— Îi stă mai bine aşa! Dacă cineva a intrat într-o nouă clasă socială, las' să fie intrarea completă! afirmau alţii.

Adevărul era că Marina nu se aşteptase mult îmbiată din partea notarului ca să-şi schimbe portul. De cînd mergea bine «Arhanghelii», de cînd trăia în belşug, ea începu să judece altfel viaţa. De o parte, notarul nu mai striga la dînsa, nu-i mai speria copiii; de altă parte, domni mulţi începură să se învîrtă în casa lor; ea putu gusta, tot mai în tihnă, bucuriile, prerogativele unei notărăşiţe bogate. Apoi, de cînd se îmbunătăţiră şi alte mine în Văleni, femeile din sat purtau haine tot mai scumpe, aşa că, în curînd, două-trei femei nu se lăsau niciodată în urma Marinei la scumpetea şi bogăţia costumelor.

Adevărat că la început se simţea destul de stînjenită în mers şi mişcări de hainele cele nouă. Simţi un răstimp chiar un fel de ruşinare: glasul cel mai adînc din ea îi spunea că nu i se cade să poarte astfel de toalete. Dar încet pe-ncetul se obişnui, se

simțea bine în noua-i condiție, căci îi părea că numai acum e cu adevărat notărășiță.

Înainte cu trei ani se descoperise, din nou, mult aur slobod la «Arhangheli». Atunci, un medic tînăr din oraș peți pe domnișoara Rodean cea mai mare, pe Maria. Notarul, deși nu-i plăcu de omul acesta blond ca un german, cu ochii albaștri, care trăia foarte retras, totuși își mărită, cu multă satisfacție, fata după el. Cînd se zvoni de zestrea ce-o căpătase Marioara, orășenii se priviră uimiți, și, multă vreme, cele patruzeci de mii fură subiectul celor mai multe discuții. Iosif Rodean crescu mult în considerația lor, și nu era familie în oraș acum care să nu-l vadă bucuros.

Zestrea Mariei apucă pe mînă bună, de altfel. Doctorul Ilie Vraciu se mută degrabă într-un oraș mai mare, și din an în an adăoga la cele patruzeci de mii. De la cununia Mariei, «Arhanghelii» se tot îmbunătățiră. Patruzeci, apoi șaizeci, mai pe urmă șaptezeci de băieși munceau, ziua-noaptea, în sînul Corăbioarei. Se afla mereu și aur slobod, iar vîna din galeria cea nouă se tot îngroșa. Și cei mai necredincioși dintre vălenari credeau acum că norocul lui Iosif Rodean a prins rădăcini adînci. Tot mai mulți se îmbulzeau să aibă de-a face, ori în ce chip, cu «Arhanghelii»: ca băieși, ca străji, ori ca mînători cu carul, ori cu boi. Nicăiri nu e mai adevărată zicătoarea: «Cine umblă cu miere își linge deștele» decît în viața băieșilor. Vălenarii înconjurau cu stimă tot mai mare pe directorul Rodean, ba, de la o vreme, unii începură să creadă că are cine știe ce legături cu puteri ascunse, cu vîlva băilor, ori chiar cu Diavolul.

· Dacă băieșii credeau acum în norocul lui Iosif Rodean, acesta nici nu mai vedea în viitor decît saci cu galbeni. Era atît de încredințat că nu se va mai

isprăvi aurul din «Arhangheli», încît nici nu mai avea decît un singur gînd: cum să scoată aur și mai mult și cum să și înzestreze fetele, încît să se vorbească în jurul întreg de directorul de la «Arhangheli». Erau clipe cînd se gîndea că de el va vorbi odată țara întreagă. Și se pare că asemenea clipe se urmau tot mai adesea, căci de multe ori se uita provocător la oameni care nu l-au mai văzut niciodată, ca și cînd ar fi voit să le zică: «Cum se face de nu mă salutați? Nu știți că-s directorul de la „Arhangheli"?»

Încrederea tot mai oarbă în mina asta și dorința de-a atrage tot mai mult admirația altora asupra sa erau două patimi care creșteau în el aproape zi de zi; erau aproape singurele simțiminte ce-i umpleau sufletul. De mult se tot gîndea să demisioneze din postul de notar, dar credința că ar scădea în considerația oamenilor îl tot reținea și-l făcea să poarte mai departe slujba asta, pentru care nu mai avea nici o atragere.

Abia acum doi ani, cînd începu să bată o nouă galerie în «Arhangheli», care să meargă paralel cu cea dintîi, se hotărî să-și deie demisia.

Sara sosi foarte bine dispus de la «Arhangheli». Cele dintîi împușcături bubuiră în stînca neîncepută, și cîntecul acesta îi cutremură sufletul. Îi păru semnalul celei mai desăvîrșite învingeri. Se simțea mare și puternic, ca un general care vede prin ochean cum feciorii lui au înconjurat de toate părțile oștirea dușmană, pentru care nu mai rămîne nici o mîntuire. În cuvinte puține tălmăci femeii noile lucrări; îi vorbi de alte patru «șteampuri» sau piue, pe care va trebui să le ridice cît mai în grabă. Atunci

intră un pîrgar[1] de la primărie și-i puse pe masă un teanc de scrisori.

În cea dintîi pe care o desfăcu i se cerea să trimită, în douăzeci și patru de ceasuri, socotelile comunei, sub pedeapsă de una sută zloți, căci era a treia provocare. Iosif Rodean, îndată ce o citi, o puse peste vraful de scrisori, le izbi în mijlocul casei, luă o coală de hîrtie și numaidecît își scrise demisia.

— Du-te-n cancelarie, strigă el pîrgarului arătîndu-i scrisorile risipite, și cu zdrențe de-astea mie să nu-mi mai intri în casă! Ai înțeles?

— La poruncă, domnule director, răspunse palid pîrgarul, adunînd repede hîrtiile și ieșind.

Marina îl privi un răstimp în tăcere, apoi îi zise:

— Ce faci?

— Ce trebuia să fac de mult. Nu mai vreau să atîrn de toți sărîntocii, de toți vîntură-țară, răspunse Iosif Rodean, împăturind coala de hîrtie.

— Te lași de slujbă? întrebă femeia pălind.

— Nu pricepi atîta lucru? făcu notarul rotindu-i o păreche de ochi suri.

— Faci rău, Iosife, faci rău, începu Marina. Oricît aduce de puțin notărășia, în vreme de primejdie...

— Ce vreme de primejdie? o întrerupse notarul cu mînie.

— «Arhanghelii» poate n-or fi tot bogați...

— Prostii! Curat prostii! Ce-ai visat azi-noapte? întrebă bărbatul zîmbind acum.

— Nu-s prostii, Iosife! Noi știm că băile o vreme sînt bune, apoi deodată aurul se ascunde. Și-n vreme de primejdii...

Bărbatul sări de pe scaun și, privind-o cu furie, începu să-i răcnească ca în anii dintîi:

[1] *Pîrgar* — paznic.

— Eu o să-ți spun de ce ții tu la slujba asta ticăloasă! Da, îți spun! Crezi că nu vei mai fi doamnă așa de mare ca pîn-acum! Nu! Nu tăgădui, că te cunosc! Dar vino să-ți arăt! El o luă cu putere de braț și o duse la fereastră; locuiau pe-atunci în casa de acum, care abia în anul acela fusese terminată. Vezi satul ăsta? o întrebă Iosif zguduind-o. E al meu întreg, îi bag în buzunar pe toți vălenarii, cu băițele lor cu tot! Vezi drumurile, potecile pe coînice? Toate trag, toate se-ntîlnesc la mine în curte! Da, privește oriîncătrău vei voi! Peste foarte puțin timp nimeni nu va putea trece între Corabioara și muntele Vlădenilor fără ca să fi călcat pragul curții mele. Voi fi tot mai temut, tot mai puternic. Ce-mi pasă mie de-o zdreanță de slujbă?

El tăcu, respirînd din adînc. Vorbise mai mult pentru sine decît pentru nevastă. Căci lui îi tot părea că n-ar mai rămîne domn atît de mare dacă nu va mai fi notar și află, fără să-și deie sama, foarte potrivită clipa asta de mînie ca să-și alunge gîndurile ce-l tulburară atîta vreme, să le alunge departe, să nu se mai întoarcă niciodată. El se simți, într-adevăr, mai conștiu de puterea sa după izbucnirea asta de mînie.

Marina vorbise din convingere: ea se temea într-adevăr de pasul ce-l făcuse notarul, fiindcă în ea rămăsese mai puternic simțul realității și ea știa, din pățaniile bătrînilor, că de multe ori băile de aur cele mai bune lăsaseră săraci lipiți pe proprietari.

— Fă cum vrei... zise ea cu durere și ieși.

— Nici că mi-a trecut prin gînd să fac altfel! strigă în urma ei, încă mînios, Iosif Rodean.

În ziua următoare avusese întîiul schimb de vorbe aspre pentru gangul acesta nou cu primarul Cornean și mai ales cu Pruncul. Celalalt societar, Ungurean, afla de foarte bun tot ce făcea notarul. Dar tovarășii cei doi nu fuseseră la «Arhangheli» cînd detunară

cele dintîi împușcături la noua lucrare. În ziua următoare însă se duseră, cercetară cu de-amănuntul bucățile sfărmate, stînca din care erau rupte și își făcură în grabă aceeași convingere.

— Locul nu e nimerit ales de unde începem, zise Pruncul.

— Așa cred și eu, dar ce să facem? întrebă Cornean.

— Să-i spunem directorului. Aici aruncăm banii de-a geaba!

— Putem să-i spunem, dar cred că nu folosim nimic, zise cu silă Cornean. Știi ce credință are! Îi pare că nimeni nu se pricepe la băit ca el.

— Asta s-o facă pe socoteala dumnealui, dar aici sîntem și noi în joc, zise Pruncul. O să-i spun cu încă azi. E o prostie să bați în zadar cremenea asta.

Încă după-amiaza aceea îl aflară pe Rodean, dar el nu voi să audă de nici o schimbare.

— O să vedeți că vă înavuțesc și fără voia voastră! zise Iosif Rodean.

— Ar fi bine să ne gîndim, domnule director, că, uneori, băile înghit averi foarte mari, zise Pruncul.

— Așa? Ție ți-e frică de sărăcie? Foarte bine! Ieși din tovărășie și rămîi bogat! Cine te oprește? răspunse înfuriat notarul.

Cei doi societari ieșiră, cu fețele-n pămînt, ca opăriți. Înțeleseră că nu era de glumit cu omul acesta. Ori țin cu el și merg alăturea la pierdere sau cîștig, cum se va nimeri, ori trebuie să părăsească «Arhanghelii». De lucrarea cea nouă se temeau, dar mina asta n-ar fi părăsit-o cu punerea capului. Nu era de lepădat un izvor de aur care aducea patru-cinci sute de zloți la săptămînă după două acții.

*

De-atunci se tăiară la trei sute de metri în galeria cea nouă, de vîna de aur nu dădură încă, dar cei doi societari nu mai ziseră nici o vorbă împotriva lucrării. De-o parte, vîna din gangul mai vechi se tot îngroşa, aurul se vedea presărat tot mai des pe ea, şi astfel cheltuielile lucrării celei noi le suportau cu uşurinţă ; de altă parte, se temeau de mînia notarului. De la o vreme, încrederea oarbă ce o avea Iosif Rodean în viitorul băii îl convinsese şi pe Cornean că într-adevăr aurul de la «Arhanghelii» nu va mai săca în veci. Numai Pruncul cocea în el : lui îi părea rău după banii ce-i zvîrlea, îi părea că-i rupe din trupul său.

În Văleni veni notar nou, dar erau destui care îi mai ziseră, pînă tîrziu, şi lui Rodean : «Domnule notar», pe lîngă numirea cu mult mai deasă : «Domnule director». Venirea notarului Popescu nu stîrni nici o vîlvă în Văleni. Mulţi nici nu-l luară în samă : furnicarea ce-o trimite aurul stăpînea tot mai tare viaţa vălenarilor. Faptul că notarul cel nou nu prea fu luat în samă îl umplu de bucurie pe directorul de la «Arhanghelii» şi-i deveni numaidecît simpatic. Vorbea cu el cu prietenie, c-un aer de protector, care de multe ori ar fi putut jigni adînc pe alt om în locul lui Popescu. Dar omul acesta zîmbea mereu din ochii lui verzi, orice spunea notarul, rîdea de glumele lui cele mai proaste şi trecea cu uşurinţă peste aluziile ce le făcea Iosif Rodean la multele mizerii ale vieţii de notar. De multe ori directorul de la «Arhanghelii» se simţea jignit că nu-l poate răni cu nimic pe Popescu ; parca că are de-a face c-un peşte luciu, ce-i scapă mereu din mîni. Dar nu se putea mînia pe notarul cel nou, care, se părea, nu-şi dădea nici el însuşi vreo importanţă, ci se simţea fericit că poate fi alături de Iosif Rodean.

La început notarul pensionat credea că Popescu rabdă orice umilire fiindcă are de gînd să-i ajungă ginere. Ar fi fost foarte satisfăcut să fi avut Popescu intenția asta, să fi venit într-o zi la el și să-i ceară vreo fată. Iar el să-i fi răspuns: «Domnule Popescu, mi se pare că ai greșit adresa. Eu nu mai sînt notar!» Gîndul acestui refuz îi făcu multe clipe de fericire. Dar notarul cel nou nu-i ceru nici o fată, nu arătă prin nici un semn că ar avea astfel de gînduri. Atunci Iosif Rodean se mulțumi cu convingerea că omul ăsta îi simte puterea, îi simte superioritatea și de-aceea îi zîmbește mereu, și Popescu îi rămase mereu simpatic.

Îl invitase, deci, cu multă prietenie la logodna Eugeniei și a Octaviei, înainte de Paștele anului acestuia, prin martie.

Logodna celor două fete venise, ca și căsătoria celei dintîi, în urma unei îmbunătățiri și mai neașteptate a «Arhanghelilor». Vîna de aur, care se îngroșa mereu, într-o zi, după trei împușcături, apăru deodată galbenă ca și cînd ar fi vărsat cineva pe ea făină de porumb. Vestea asta se răspîndi repede.

Iosif Rodean, la logodna celor două fete, făcu un adevărat ospăț. Scrisese fetei celei mai mici, Elenuței, că vine după ea în Viena s-o aducă la logodna surorilor, dar Elenuța îi răspunse, telegrafiindu-i, că nu va putea veni sub nici o împrejurare, fiind cam bolnavă. Notarul îi telegrafie lui Ghiță să vină și el, dar tînărul îi răspunse că se află în fața unui examen foarte important și nu-i stă în putință să-i împlinească porunca.

Și fratele și sora doreau de altfel fericirea cea mai deplină surorilor. Dar cu dorința aceasta notarul nu fu mulțumit, el pufnea mereu pe nări, pînă ce puterea vinului îl făcu să treacă deodată într-o veselie mare.

Elenuța nu era bolnavă, Ghiță avea să deie un examen, dar numai prin iunie. Însă ei nu veneau bucuros acasă, mai ales cînd știau că vor fi petrecanii.

Întreagă familia lui Iosif Rodean era alcătuită într-un chip foarte ciudat. El însuși se apropia de tipul omului pe jumătate cultivat, dar care, îmbogățit pe neașteptate — ajuns, tot astfel, în societate — își părăsește credințele și datinele părinților, fără ca să-i reușească, în același timp, să se adapteze noului mediu în care a intrat. Nici credințele, nici convingerile, nici preocupările omului cult nu-l atingeau decît în treacăt, nu le înțelegea decît la suprafață. Dar, ca pe niște lucruri de foarte puțină însemnătate. Dar, ca toți oamenii aceștia dezrădăcinați bruse dintr-un mediu și aruncați spre altul, Iosif Rodean era condus de cîteva simțiminte egoiste, puternice și, mai ales, avea o putere de voință uriașă, care îl ținea la suprafață și făcea să fie considerat de alții. Astfel, el discuta ceasuri întregi tot felul de chestii, politice mai ales, în unele clipe era naționalistul cel mai înfocat, dar, terminînd discuția, se ștergea orice urmă de impresie mai adîncă ce i-ar fi lăsat în suflet aceste discuții. Simțea că pentru el toate acestea-s fleacuri, lucruri fără importanță, care pot să fie ori nu. Nu se încălzea sincer, adînc, pentru nimic ce nu era în legătură cu viitorul de aur ce i-l arăta «Arhanghelii». Însă în dorința de-a aduna tot mai multe bogății și în dorința, tot așa, dacă nu mai mare, ca și cea dintîi, de-a atrage atenția oamenilor asupra sa, de-a face «furoare», se cuprindea ființa lui întreagă. În aceste două patimi își scălda, c-un mare deliciu, mintea și inima; și voința lui, cînd era vorba de aceste două patimi, era tare ca fierul. Ca și cînd aceste două simțiminte l-ar lega ca două funii puternice,

dintre care dacă numai una ar plezni, din el întreg s-ar alege hîrburi, ca dintr-un vas de pămînt izbit de-o stîncă.

La aceste două patimi se mai putea adăoga, mai ales de-o vreme încoace, plăcerea de-a se hrăni din belșug. Căpătase un apetit îngrozitor, așa că slujnicele lui spuneau adevărate minuni despre ce poate înghiți stăpînul lor.

Ca cei mai mulți de felul lui nu avea o convingere superioară asupra vieții; ori pentru faptul că sufletul lui era prea sărac pentru o astfel de convingere, ori pentru că o concepție mai naltă îți ridică totdeauna multe stavili în căile mai puțin corecte ale vieții, și el nu voia să știe de nici o piedecă. El era, în aceeași vreme, și vînat, și vînător. Patimile îl vînau pe el, și el vîna aurul, și tot mai uimiți erau cei ce veneau în atingere cu el. Cu tot belșugul, deci, viața lui nu se putea numi defel liniștită. Dar lipsa unui ideal superior nu l-a pus vreodată pe gînduri, nici nu l-a făcut nefericit. Dimpotrivă, continua înfrigurare îi făcea plăcere, din ea se hrănea. Și chiar neliniștea asta nu se putea cunoaște decît foarte rar pe fața lui. Aceasta, de obicei, era nemișcată. Înfrigurarea ce-l stăpînea se putea citi numai din ochii lui, care ardeau necurmat; și poate că urmarea acestei stări sufletești să fi fost și vocea lui puternică, aspră, mînia lui grabnică.

Rămase însă în toată vremea om destul de cinstit. Furtul nu-l putea suferi nici acum; a se bucura de ceea ce-i al altuia nici nu-i trecea prin gînd. Cu minerii vorbea omenește, afară de clipele lui de mînie. Dar atunci nu alegea oamenii, vorbea brutal cu toată lumea.

Cu un astfel de fond sufletesc, convorbirile lui aveau un cerc foarte strîmt cînd era în sînul familiei și cu minerii: aurul, «Arhangheli», care însemna

parcă tot aur, era centrul tuturor conversațiilor lui și ale vălenarilor.

Nevasta-sa, Marina, se apropia de tipul țărancei care ajunge boieroaică. Începuse cu sfială căsnicia, c-un fel de rușinare, nenorocită chiar, în vremea cît se mai gîndise la iubitul ei din fetie, după care împușcase notarul. Apoi, în vremea de muncă și cheltuială zadarnica, se simți nenorocită, ca să învie cu atît mai strălucit cînd roata norocului începu să-și schimbe mersul. Ea se bucura cu toată lăcomia și de belșugul și de domnia ce dase peste ea. Dar convingerea că-i boieroaică n-o oprea, cîtuși de puțin, de la lucru. În privința aceasta rămăsese și acum țărancă, de pe vremea cînd în Văleni femeile erau obișnuite încă cu economia. Se scula cu noaptea-n cap, și toată ziua, cu mînecile sufulcate, alerga după trebi, ca și o slujnică de-a ei. Ii rămăsese credința copilăriei, credința în biserică și visuri și era stăpînită mereu de teama care nu iese niciodată cu totul din sufletul adevăraților țărani, nici cînd sînt în situațiile cele mai bune, că, într-o zi sau alta, se poate întîmpla o nenorocire, după voia lui Dumnezeu. De aceea ea îndemna adeseori pe bărbat să facă feștanii la băi, să meargă la biserică, și nu arareori avea să-i sufere izbucnirile lui de mînie pentru îndemnurile acestea.

Fata cea mai mare, Maria, măritată după doctorul Vraciu, fusese abia un an la școală la oraș; ea se depărtase din casa părinților pe cînd belșugul abia începea să se ivească. Deși căpătase o zestre așa de mare, Iosif Rodean, pe vremea aceea, avea încă datorii de plată, locuia în casele socrului său și cruța banii cu patimă. Maria își formase caracterul abia după ce se măritase, și nimerind un om foarte cumsecade, ea trăi în liniște și mulțumită, bucuroasă de lumea nouă în care intrase.

Eugenia și Octavia crescuseră în anii de belșug și, cum și ele n-avuseseră o creștere prea aleasă, ajunseră două zvăpăiate, care îmbrăcau pe zi cîte trei toalete. Iosif Rodean nu le lăsă nici pe ele să rămînă multa vreme în străini. Pe-atunci obișnuia să-i zică Marinei: «Muierea să fie avută și frumoasă! Nu-i pentru ea cartea!»

Și fetele fură foarte bucuroase să rămînă acasă, unde toate micile prostii le erau îngăduite și de unde puteau, în fiecare zi, să meargă la oraș. Purtarea lor n-avea cine să o supravegheze. Notarul avea un singur gînd: să le adune zestre cît mai mare, iar mama lor nu prea îndrăznea să facă observări «domnișoarelor», cum se întîmplă de obicei cu toate mamele țărance care au copii domni și care nu-s înzestrate c-o inteligență deosebită. Apoi mai credea că poate pentru niște domnișoare așa se cuvine: să aibă și cal de călărit, și costum de vînătoare, și toalete peste toalete.

Eugenia și Octavia erau adevărate surori, cu aceleași gînduri, cu aceleași dorințe. Ele simpatizau mai ales cu tatăl lor; față de Marina se purtau cu o abia întrezărită desconsiderare. Peste tot se simțeau independente, și în aceasta își aflau cea mai mare fericire. Roiuri de tineri le înconjurau pe la petreceri.

Cînd ajunse Elenuța fată de școală, notarul Iosif Rodean se hotărî, deodată, s-o poarte prin toate școlile. Ca orice om ce nu are o credință hotărîtă, convingerile lui se schimbau necontenit, ș-acum zise Marinei: «Partide strălucite fac fetele cu o cultură completă, dacă mai au și o zestre frumoasă».

Citise undeva părerea asta, se născuse în capul lui, ori avea gînduri mari cu Elenuța, destul că de la vîrsta de 7 ani pînă la 16, fata cea mai mică crescuse mai mult între străini decît acasă. În Vă-

leni se simțea și ea străină, și surorile se simțeau străine față de ea. Marina se purta însă cu un deosebit respect față de Elenuța, fie pentru că se făcuse domnișoară mare nu subt ochii ei, fie că purtarea fetei celei mici nu sămăna defel cu a celor două mai mari. Elenuța era tăcută, blîndă, nu-și cerea niciodată toalete nouă, vorbea prietenește cu slujnicele, cu toată lumea, mergea bucuros la biserică, îi plăcea să citească cu ziua de cap, ceea ce pentru țăranca Marina, care abia își iscălea numele, însemna foarte mult și o umplea de uimire și de-un fel de venerație.

Petrecerea aceasta îndelungată între străini; experiența destul de bogată dobîndită prin multe orașe, la o vîrstă încă fragedă; observările continue asupra oamenilor și împrejurărilor nouă o făcură să se gîndească încă de tînără. Viața, pentru ea, era cu mult mai largă decît pentru surorile sale.

Ceea ce-i spusese clericului Murășanu, c-a citit puțin, fusese numai o apucătură nevinovată ca să-i facă tînărului o plăcere și ca, trimițîndu-i și alte cărți, să continue a ține o legătură cu clericul, care-i era tot mai simpatic. Ea citise prea mult poate, și o mare parte din posomorirea ce simțea în fața vieții, și care la vîrsta ei nu prea era firească, îi putea veni din aceasta. E adevărat că cititul îndelungat, mai ales fără controlul cuvenit, are de multe ori și urmări rele, dar, iarăși, e foarte adevărat că, fără îndeletnicirea asta, oricît ar umbla cineva la școală, rămîne cu un cerc de vedere foarte strîmt.

Cercul acesta de vedere la Elenuța era larg, dar era încă tulbure. De multe ori din bagajul de cunoștințe și simțiminte ce se grămădește în anii tinereții numai mai tîrziu se desprinde cîte-o stea luminoasă,

Așa confuz cum îi era sufletul, totuși simți îndată că viața asta curat materială ce curgea în casa lor nu-i era simpatică, și astfel nu se dorea acasă.

«Ghiță este Elenuța, mai bătrîn cu unsprezece ani.» Astfel obișnuia să se caracterizeze însuși universitarul Gheorghe Rodean. Din «bătrînețea» aceasta izvora faptul că, în toată familia, singur Ghiță avea o idee mai completă despre starea financiară a lui Iosif Rodean. În vacanțe el observa totul, se informa de aproape despre plățile ce se fac, despre aurul cîștigat; avu chiar cutezanța să se informeze despre polițele ce le mai avea notarul Iosif Rodean. La Universitate cerea, din lună în lună, deslușiri de la tatăl său despre «Arhanghelii». Avea un caiet întreg presărat cu notițe. Tatăl său s-ar fi îngrozit dacă, privind în caietul acela, ar fi văzut însemnate și cheltuielile lui din anii cei răi, pe care el le uitase de mult. Aproximativ erau induse aici plățile săptămînale ale băieșilor, ale strajilor, ale hoemanilor, cheltuielile «minatului»[1], pînă și reparațiile ce se făceau destul de des și care puteau să-i ajungă la cunoștință.

Și tot ce privea «Arhanghelii» putea să afle ușor de la tatăl său, căci notarul se simțea foarte măgulit că feciorul se interesează așa de mult de mina asta. Îl aviza de cîte ori aflau aur slobod, îi făcea cunoscut numărul kilogramelor, al funților și chiar al gramelor. Cînd era acasă, tînărul supraveghea de aproape măsurarea și se convinse repede că tatăl său nu-i ascundea nimic.

Dar Ghiță, îndată ce începu să se ridice student mare, băgă de samă că tatăl său nu ține nici o socoteală de «intrate și ieșite». Tînărul avea mare aplicare spre matematici, dar notițele nu și le fă-

[1] *A mîna* — aici, a căra

cea din pășunea asta. El băga de samă, încă de prin clasa a opta de liceu, că tatăl său ar putea foarte ușor să se p^r bușească într-o prăpastie, fără ca să știe.

Și, după socotelile lui, pe care și le încheiase mai pe urmă în vacanța Paștilor din anul acesta, averea directorului de la «Arhanghelii» nu era chiar așa de considerabilă după cum o credeau cu toții, și chiar însuși notarul. Galeria cea nouă, mai ales, înghițea o groază de bani. Adevărat că despre asta se plîngea uneori și notarul, dar el o făcea mai mult cu scopul să taie gustul prietenilor de-a se dori societari la «Arhanghelii». Apoi, oricît și-ar fi cunoscut cheltuielile enorme, el nu le lua în samă, fiindcă vedea viitorul tot mai strălucit îndată ce vor nimeri vîna de aur și în gangul nou. Și asta nu o credea, o știa.

În vacanța asta Ghiță se gîndi la măritatul celor două surori, își făcu o mică socoată cu zestre, cu mobilă, cu trusou, și ce mai rămînea nu era o avere de invidiat. El căzu chiar pe gînduri după ce vorbi cu Prunceul, care se arăta și el foarte neîncrezător față de gangul cel nou. Era adevărat însă că vîna de aur din galeria cea veche se îmbunătățise ca niciodată, și se putea cu ușurință să fie tot mai bogată. Astfel, gîndurile lui se împrăștiară.

Iosif Rodean ținea mult la feciorul său, chiar pentru că se interesa mereu de rezultate. Dar nu-și putea explica nicidecum purtarea lui Ghiță: nu se însuflețea pentru noile îmbunătățiri, nu-i scrisese o singură dată o scrisoare triumfătoare privitor la «Arhanghelii» Chiar acasă numai rezultatele îl interesau. Îndată ce începea tatăl său să vorbească despre

noi lucrări, despre mijloace mai potrivite pentru alesul aurului, ori pentru spargerea stîncii, îndată ce se lăsa răpit de nădejdile viitorului, Ghiță se strecura încet pe ușă. În clipe de acelea totdeauna își afla ceva de lucru.

Directorul de la «Arhanghelii» era mîndru de Ghiță, totuși bucuria vieții lui o făceau cele două fete, logodite acum, Eugenia și Octavia. Cu ele putea vorbi în tihnă despre viitor: îl ascultau cu privirile înflăcărate și nu se grăbeau niciodată să-l părăsească.

În familia asta ciudată, ei trei se înțelegeau mai bine și ei purtau aproape toate discuțiile. Marina era veșnic cuprinsă prin curte, prin bucătărie; Elenuța, cînd era acasă, rămînea singuratecă în vreun colț de divan și citea; Ghiță făcea excursii, măsura, zicea că «face practică pentru cariera lui de inginer». Adeseori o lua și pe Elenuța la hoinărit cu el, și atunci avea fata clipele cele mai bune din vacanțe.

De familia lor, de tatăl mai ales, vorbeau ararcori fratele și sora. Prin via intuiție comună la amîndoi, ei băgară de samă că, în toată desfășurarea vieții acesteia de belșug în casa lor, erau multe laturi de ridicol, pe care ei, în locul părinților, în locul lui Rodean mai ales, le-ar fi ocolit. Simțeau și pentru ce nu-i stă în putință lui Rodean să le înconjure. Cu inima strînsă de un fel de umilire și de regret, simțeau că dacă tatăl lor ar fi un om cu adevărat cult, ar evita multe apucături ridicole. Într-o astfel de stare sufletească va fi fost Ghiță cînd zisese, după ce notarul porunci birtașului să desfunde butoaiele pe socoteala lui: «E un gest și acesta! Adevărat că eu nu l-aș fi făcut»

Abia trecu o săptămînă de la depărtarea celor trei universitari din Văleni, cînd într-o sară sosi un cursor[1] cu două telegrame, una pentru Ionuț Ungurean, alta pentru Gheorghe Pruncul, societari de la «Arhangheliï». Telegrama ce o desfăcu Ungurean era: «*Patru sute telegrafic, dacă nu, mă împușc!*» Bădicul Ionuț, încă nainte de-a desface telegrama, zise cursorului:

— Mă prind pe orice că iar e de la ficiorul meu!

Cursorul ridică din umeri, privind obosit. Venise într-un răsuflet din oraș. Bădicul nu fu surprins, căci de vreo opt ani se obișnuise cu telegramele. Dar cînd citi «patru sute», nu se putu stăpîni să nu zică:

— O, de te-ar mai lua și dracul!

Chemă numaidecît pe femeie și-i arătă hîrtia de pe masă. Nevasta lui nu știa citi, dar cunoștea pecetea roșie și se făcu deodată palidă.

— Dar e numai o săptămînă de cînd s-a dus, și i-ai dat două sute bune, zise ea cu uimire.

— I-am dat trei, nu două, zise cu durere Ionuț, plecîndu-și capul în piept.

— Parcă ne-a fost înțelesul să-i dai numai două?

— Înțelesul! făcu mînios bădicul. Parcă am putut scăpa de el?! Parcă te poți apăra de-un tîlhar ca el?!

— Rău ai făcut, bărbate, tare rău ai făcut. Și două îi erau prea multe, începu femeia apropiindu-se și privind hîrtia de pe masă. Eu zic să nu-i trimiți nici un ban. Cu ce-a avut, putea trăi două luni de zile. Acum, rabde!

[1] *Cursor* — curier.

— Dar cum să trăiască fără bani în vavilonul acela, femeie? Cine-l cunoaşte, cine-l ajută? Crezi că poate lua împrumut de undeva? Rămîne-n uliţă, pieritor de foame. Acolo nu-i ca într-un sat. Să mergi la un prietin să te împrumute!

Bădicul Ionuţ vorbi c-un fel de satisfacţie, simţindu-şi superioritatea faţă de femeie. Deşi îi vorbise aşa aproape în fiecare lună, mai ales în anii din urmă, lui i se părea că-i spune un lucru nou şi o privea c-un fel de batjocoră.

— Nu se prăpădeşte, nu-ţi fie frică! Trebuie să se înveţe odată a cruţa, zise femeia, părînd că nu-i ia în samă privirile. Tu-l înveţi rău, şi ai să te căieşti odată!

— Dar vrei să se puşte? o întrebă cu mînie bădicul.

— Nu se puşcă, n-ai teamă! A mai ameninţat el cu asta, răspunse femeia. Apoi, întorcîndu-se repede spre cursor, îi strecură un ban alb în mînă şi-i zise: Dumneata poţi merge, bade Andrei, te-apucă noaptea.

Societarul cel pinteceos de la «Arhanghelii» se albi ca păretele şi abia putu zice:

— Nu, rămîi, Andrei. Nu te duce! şi el ieşi numaidecît în curte şi coborî în pivniţă.

Femeia înţelese c-a vorbit în zadar.

— Copilul ăsta ne sărăceşte, zise ea cu durere. A mîncat pîn-acum o avere întreagă.

— Şi mai rămîne de-o sută de ori pe-atîta, răspunse Andrei zîmbind. Lasă, năcazul ăsta al dumneavoastră să mi-l tot dea Dumnezeu mie!

Cursorul era vesel: ştia că dacă se coboară bădicul Ionuţ în pivniţă, îl cinsteşte c-un pahar de vin vechi; iar cinstea asta i-o dă fiindcă totdeauna lui îi încredinţa bădicul banii care trebuiau trimişi telegrafic. Pentru acest mic serviciu Andrei căpăta

de la bădicul de la cinci pînă la zece zloţi. Era om de încredere, şi de multe ori îl scăpase «de glonţ», în chipul acesta, pe universitarul Ungurean.

Ionuţ Ungurean intră aducînd o cană cu vin şi două pahare.

— Să-ţi mai prinzi oleacă sufletul, Andrei, zise el punînd băutura pe masă şi umplînd, din picioare, paharele.

— Mulţămim dumitale, domnule Ungurene, răspunse zîmbind cursorul, apoi, luînd paharul în mînă: şi Dumnezeu să dea noroc la «Arhanghelii»!

Apoi şezură amîndoi, şi cursorul bău în tihnă: ştia că pînă nu se gată vinul de pe masă, nu poate pleca.

Cînd zvîntară şi cel din urmă pahar, bădicul Ionuţ se ridică aprins la faţă, trecu într-o cameră vecină, zurui din chei şi deschise uşa de la o casă de fier. Veni apoi şi-i numără patru bilete de cîte o sută, iar unul de zece i-l puse deoparte.

— Dar ăştia vor fi cei din urmă ce-i mai trimit, zise bădicul, ca şi cînd şi-ar fi continuat tare gîndurile ce-i umblau prin cap.

Cursorul zîmbi, le dori noapte bună şi ieşi. Femeia ţăcea într-un colţ, aplecată pe-o cusătură. Ionuţ se plimbă de cîteva ori prin casă, iritat că nevasta nu-i mai zice nimic, apoi deodată izbucni cu mînie:

— Să nu-l fi făcut dacă-ţi pare rău să-i dai bani!

Dar femeia se păru că nici nu-l aude. Cosea mai departe. Un răstimp bădicul se plimbă iar, în vreme ce faţa i se umfla parcă tot mai tare.

— Cum să-l las pe drumuri?! îi strigă, apoi, oprindu-se iar.

Şi dup-un lung interval de plimbare:

— Ăla se puşcă! Las', că-l cunosc eu! îi zbieră din nou, acum aproape de ureche.

Femeia țipă, sări de pe scaun și, ieșind pe ușă, zise:

— Uf! Cum m-am săturat de voi! De m-ar trăzni Dumnezeu!

— De te-ar trăzni, n-ar fi mare pagubă! răcni bădicul cît putu de tare în urma ei, apoi își luă pălăria și ieși la un vecin, să bea un pahar de vin.

Scena aceasta, aproape neschimbată, era obișnuită între ei de cîte ori universitarul cerea bani telegrafic. Cînd avizul nu venea prin sîrmă, ci în epistolă, se mai întîmpla, uncori, să nu-i trimită, ori nu atîția cîți cerea. Dar față de telegrama obișnuită, societarul de la «Arhanghelii» n-avea nici o putere de opunere. Depărtarea, haosul ce-i lăsa în cap capitala îl înfricau și era convins că cea mai mică întîrziere poate să descarce glonțele în inima fiului său. Dar scenele acestea nu făceau trai rău între cei doi soți. Le uitau repede, și pe cînd se întorcea Ionuț «de la un păhar de vin», părea că nu se întîmplase nimic între soț și soție.

Mînia ține mult numai în lipsă, în sărăcie; cînd e omul hodinit și cu traiul asigurat, mînia se risipește grabnic în vînt.

Cursorul Andrei se duse cu o telegramă și la Pruncul, dar aici nu fusese omenit cu vin, și de data asta nu fu încredințat să ducă nici un ban la poștă. Luă un zlot pentru osteneală și-și făcu calea întoarsă. Feciorul îi trimisese o telegramă cu mult mai lungă decît Ungurean; el își motiva cererea spunînd că, dimpreună cu paltonul de primăvară, îi pieriseră, afară de zece zloți, toți banii într-o sală de cursuri.

Cînd citi vestea asta, tatăl său zîmbi cu răutate. Se părea că, într-adevăr, tînărul a trebuit să fie beat cînd alesese motivul acesta, căci Pruncul știa că feciorul său se nimerea foarte arareori în săli de

cursuri. El înțelese numaidecît că minte și că banii i-a tocat în vreun birt.

— Mai puțini, tot i-ai fi putut trimite, zise femeia întru tîrziu.

— Nu-i de lipsă. Cu zece zloți poate încă trăi pîn' la sfîrșitul lunii, răspunse cu aceeași răutate Pruncul. Apoi, dup-un răstimp de tăcere, adăogă: Mi se pare că va ajunge, în loc de advocat, strajă la vro baie. Atîta e sfînt, că eu, dup-un an, n-am să-l mai cinstesc c-un singur ban. E mare de-acum, vadă și hrănească-se!

Femeii i se strînse inima. De multe ori se mai arătase nemulțumit bărbatul său, dar niciodată înfățișarea lui nu fusese atît de răutăcioasă ca acum. Și nevasta știa că dacă pe obrajii lui Pruncul se sapă pîrăuțe adînci, care rămîn nemișcate și peste care trece mereu un zîmbet palid, bărbatul său și-a luat o hotărîre. Ea se simțea rănită adînc la gîndul că feciorul său, crescut domnișor, va ajunge să trăiască în rînd cu băieșii.

De altfel, simțimîntul acesta nu era străin nici de societarul Pruncul. El băgase de mult de samă că feciorul lui e un om de nimic, care nu va face nici o ispravă la școală, dar se rușina să-l aducă acasă. Apoi, feciorul lui nici nu cheltuia atîta cît Ungurean: de cele mai multe ori își petrecea pe banii acestuia. Pruncul nu cheltuia prea mult fiindcă nu avea de unde. El era mai setos de băutură decît Ungurean; acestuia îi plăceau mai mult larma, cîntecul și uimirea ce o stîrneau în jurul lui petrecaniile pe care le plătea.

Așa și în anul acesta. Încă de la gară Ungurean trimise o telegramă la un prieten în capitală: *«Dragă Vasiluche! Comandă, în numele meu, o cină cu șampanie pentru patruzeci de persoane. Vezi ș-a-*

dună băieţii. Să nu lipsească Pîrvu.» Iscălitura: *«Arhanghelul Gavril».*

Ghiţă cercă să-l oprească de la o prostie ca asta. Dar fu în zadar. «Las', măi, să mai apuce o sfîrmitură şi şoarecii bisericii! Or fi răbdat destul în vacanţa asta.»

«Şoarecii bisericii» erau universitarii cărora nu le dădea mîna să-şi facă cheltuieli cu atîtea drumuri pîn-acasă şi care, astfel, îşi petreceau sărbătorile în capitală. Pruncul era bun bucuros, ştia că are numai şaptezeci de zloţi în buzunar şi n-avea să piardă, deci, mult. El îşi îmbrăţişă colegul şi-l sărută pe obraz.

«Trăiască arhanghelul Gavril!» strigă apoi, făcînd semn crîşmarului să le aducă o păreche.

Doisprezece tovarăşi îi întîmpinară încă de la gară. Fură duşi în triumf, în trăsuri, de-a dreptul la restaurantul «Splendid», unde Vasilache aranjase cina într-o sală închiriată anume. La intrarea lui Ungurean, zeci de voci izbucniră în strigăte:

— Trăiască arhanghelul Gavril!

Apoi, după ce-i strînseră mîna şi vorbiră puţin cu Pruncul şi Ghiţă Rodean, tinerii făcură grabnic cerc în jurul lui Ungureau şi începură să cînte, pe-o melodie de marş, în patru voci, aceste versuri datorite lui Vasilache:

«Din munţi coborîtor,
Arhanghelul Gavril
— Preaminunat copil —
Sosi mîntuitor!

Din galbini are scut,
Şi platoşă, din aur,
Întreg e un tezaur
Cum nu s-a mai văzut!

Veniți cu toți copii,
Genunchii să-i plecăm,
„Osana" să-i strigăm,
C-aduce zece mii.

În slavă să-l suim,
Apoi, pe brațe tari
De universitari,
Să simtă că-l iubim!»

Ei cîntau, legănîndu-se mereu, ținîndu-se pe după cap, în vreme ce Ungurean, în mijlocul lor, cu fața radioasă, dădea tactul, tăind mereu cu dreapta prin aer.

După strofa din urmă, tinerii strîngeau tot mai tare cercul în jurul lui Ungurean, cîntînd:

«Dați cercul tot mai strîmt...
Ușor să-l apucați,
În slavă-l ridicați...
Ura! de la pămînt!»

Aici, îl înălțară pe brațe. Ungurean, strălucitor de fericire, balansa din brațe să-și țină echilibrul; tinerii, neîntrerupînd nici pe-o clipă cîntarea, își ridicară privirile spre el, grămădindu-se în cei ce-l țineau pe brațe.

«Ca soarele răsai
Și-n zări senine treci!
Coboară și-ți petreci,
Ne du cu tine-n rai!

Arhanghele Gavril,
Preaminunat copil,
Din zări coborîtor,
Ne vii mîntuitor.»

La versurile din urmă îl lăsară domol, şi sala răsună de nesfîrşite urale. El, întru tîrziu, le făcu semn cu mîna să se liniştească.

— Fraţilor, zise el cu faţa strălucitoare, vă mulţămesc pentru cinstea ce mi-aţi arătat-o, pentru care, vă pot încredinţa, că şi potrivnicul meu din cer mă invidiază. Vă rog, ocupaţi-vă locurile, să vedem ce bunătăţi pot fi pe pămîntul ăsta nemernic!

Urale nouă izbucnira, şi-n mare larmă universitarii şezură la masă. La dreapta lui Ungurean şezu Vasilache, la stînga lui, Pruncul. Pînă ce ţinu cîntarea, Ghiţă Rodean se strecură afară. Era şi obosit de drumul îndelungat şi, apoi, ştia că petrecania asta va ţine pînă în zori. Dar lipsa lui nu se simţi; tinerii, în mare veselie, se apucară să cineze. Sala era naltă, spaţioasă, lumina electrică din candelabre o umplea de străluciri. Rîsul, veselia tinerilor o ţineau într-un nesfîrşit clocot. Deşi era cină cu şampanie, Vasilache comandase, pentru început vin. Se mîncă, se bău cu veselie un răstimp. Apoi, Vasilache se ridică la dreapta arhanghelului Gavril. În sală se făcu deodată linişte, se auzi de cîteva ori «psssst», şi Vasilache, un tînăr mai vechi, trunchios, pătrat, îşi începu discursul:

— Doamnelor şi domnilor! Sînt clipe de bucurii neînţelese, de bucurii transcendentale, cînd ni se pare că viaţa e un vast fluviu ce ne poartă pe undele-i săltăreţe. Zenitul deasupra noastră e ca un ochi enorm de smarald ce-nflăcărează inimile cu armonii divine. Nu mai sîntem *humana gens* [1], ci *angelica* [2]. Ceţul şi pămîntul parcă se topesc de vibraţia efemeră a sufletelor noastre. Doamnelor şi domnilor! Am avut fericirea de-a saluta în mijlocul nostru pe sfinţitul arhanghel Gavril, marele protector al lumii celor mici.

---

[1] *Humana gens* — neam omenesc (lat.).
[2] *Angelica* — îngeresc (lat.).

al celor ce oarbecă în întunerecul diafan şi-s sătoşi de-o rază violetă. A venit strălucitor de lumina nopţilor polare, ş-a binevoit a se umili şi a rămînea în mijlocul piticilor, cînd pe el îl chemau înălţimile Himalaii. Entuziasmul spectroscopic ce-l simţim nu-l putem descrie, decît poate să-l arătăm aplicînd razele Röntgen. Dar vom povesti urmaşilor din generaţiile viitoare lumina minţii şi puterea închipuirii; emanaţii solare vor pluti peste veacurile viitoare şi vor duce ale noastre urale de: «Vivat Ungurean! Vivat arhanghelul Gavril!»

Şi Ungurean, şi ceilalţi tineri îi întrerupseră des discursul lui Vasilache cu hohote de rîs, cu strigăte de: «Bravo! Trăiască!»

Acum uralele fură nesfîrşite şi la adresa lui Ungurean, şi a lui Vasilache. După ce se mai liniştiră, Ungurean îi şopti celui de la dreapta:

— Parc-ai mai slăbit, Vasilache?

— Nu, dimpotrivă; dar s-aducem şampania

Tot hazul acestui tînăr pătrat era că putea să ţie vorbiri fără nici un înţeles, să împerecheze adjective cu substantive care niciodată n-au fost puse laolaltă. Ungurean, pentru calitatea asta, îl preţuia mult şi, apoi, îi plăcea că Vasilache nu se obosea să fi chefuit trei nopţi în şir.

Dar acum abia băuse, abia începu să i se dezlege limba, şi nu-i reuşi să spună un toast care să-l uimească cu totul pe Ungurean. Pentru ca să poată vorbi curat, fără nici un înţeles, avea nevoie să înghită cel puţin doi litri de vin vechi. Poate din admirare, poate din preadestul contact, Ungurean începu să-l imiteze pe Vasilache în vorbirea fără şir. Dar şi-l ţinea mereu de maiestru, vedea că la perfecţia lui Vasilache nu va putea ajunge niciodată şi de aceea-i plăcea dacă putea auzi capodopere din gura prietenului său.

Vasilache era unul dintre universitarii care nu se prea grăbesc, care înțeleg că viața cea mai fericită e viața comodă. La aranjatul chefurilor nimeni nu se pricepea ca el și Ungurean. Îndată ce se aduse șampania, după cel dintîi pahar, Vasilache comandă un cîntec nou, apoi altul. Se aduseseră cutii cu țigări, de-ajuns ca să aibă toți tinerii ăștia pe-o lună. Norii de fum începeau să se nalțe prin larma tot mai mare.

Pruncul se îngrijea ca paharele să se ciocnească tot mai des. Ungurean îl îndemna pe Vasilache să se ridice mereu. Hohotele de rîs, uralele, cîntecele umpleau mereu sala. În răstimpuri, între tineri se încingeau discuții aprinse, pe care, la momentul suprem, Vasilache le liniștea c-un toast.

Tîrziu după miezul nopții, Ungurean își ținu discursul obișnuit, care însemna c-au ajuns la mijlocul petrecerii.

— M-am gîndit cu dragoste la voi, fraților, și mi-a fost dor să vă revăd. Acum, că v-am văzut, nu mai mă pot despărți de voi. Veste nouă v-aduc, că pînă dimineață la opt nime nu se mișcă de-aici. Și-acum să-l auzim pe Pîrvu!

Pîrvu era un student în medicină în anul al treilea; un băiat albineț [1], înalt, care își vedea binișor de carte, dar nu se ferea nici de chefuri. Era un cîntăreț cum nu mai auzise Ungurean. Și el, de șase ani de cînd e la Universitate, a cunoscut mulți cîntăreți printre tinerii ce se perindară prin capitală.

Larma încetă acum, și Pîrvu își începu cîntecele.

Se aduse din nou mîncare și băutură, alte cutii cu țigări. Vasilache toasta în tot timpul cît nu cînta Pîrvu, și dimineața sosi în grabă.

[1] *Albineț* — bălai.

Dacă Ungurean ar fi avut în buzunar numai cele trei sute ce i-a dat tatăl său, n-ar fi avut cu ce plăti cheltuielile nopţii acesteia. Dar cît ţinu vacanţa, tatăl său îi mai dădu destui bani, de care însă îşi uitase de-atunci.

Luîndu-se la braţ, merse cu Pruncul la locuinţa acestuia.

Se întîmpla să doarmă de multe ori laolaltă, fie că se reîntorceau tîrziu de pe la chefuri şi nu se simţeau în siguranţă unul fără altul, fie că, obosiţi, intrau în locuinţa ce le ieşea mai întîi în drum, dar de cele mai multe ori din simplul fapt că nu aveau decît o singură locuinţa. Cînd Ungurean, cînd Pruncul rămîneau pe drum pentru restanţele mari de chirie. La trei-patru luni se întîmpla ca nici unul să nu aibă locuinţă, pînă ce nu le soseau telegrafic bani de-acasă. În astfel de împrejurări se ajutau, aşa că rămîneau pînă tîrziu prin cafenele ori se plimbau pe străzile oraşului.

Tocară mulţi bani aceşti doi vălenari prin locurile de petrecere ale capitalei. Rar luau o carte în mînă, dar şi atunci o aruncau îndată cu dezgust. Erau clipe cînd se gîndeau mai serios la situaţia lor de studenţi întîrziaţi, aveau uneori chiar mici remuşcări, cînd totdeauna îşi propuneau să se puie pe-nvăţat. Dar voinţa lor era slăbită, şi mai ales veştile bune ce le primeau de-acasă despre «Arhanghelii» îi făceau să-şi continue viaţa de chefuri şi de somn.

Ungurean zicea de multe ori cu năcaz: «Cine dracu-l mai pune pe tata să mă avizeze de fiecare îmbunătăţire de la „Arhanghelii" ?» Dar neplăcerea aceasta îi trecea repede, şi după fiecare veste bună trăgea un nou chef.

Părinții-i avizau fiindcă în fața aurului cade de obicei orice judecată, orice considerație. Îi avizau fiindcă se simțeau fericiți, tari, neînvinși, și ca să-și mărească bucuria, le împărtășeau și lor veștile bune.

Astfel, cu timpul, cei doi tineri ajunseră să se intereseze cu mult mai tare de «Arhangheli» decît, de pildă, de sănătatea părinților, a fraților și surorilor. Nu era scrisoare în care să nu ceară amănunte despre sporul societății. În ei se strecură, pe-ncetul, convingerea că numai de «Arhangheli» atîrnă fericirea ori nefericirea lor, că «Arhangheli» li-s tată și mamă. Părinții lor puteau să moară: dacă rămînea mina mereu bună, cu partea ce-o au acolo vor putea trăi mereu în belșug și nu vor fi siliți să-și schimbe viața. «Arhangheli» ajunse pentru ei soarele dătător de viață, la care își aținteau mereu privirile. Nici nu-și mai aduceau aminte, nici nu le mai păsa de celelalte băi la care aveau acții părinții lor. Acestea erau desconsiderate ca niște zdrențe.

Și, dacă s-ar fi interesat mai de aproape s-ar fi putut convinge că n-au dreptul să le disprețuiască. Ionuț Ungurean și Gheorghe Pruncul puneau nădejde tot mai mare și-n «Pintenul», și-n «Vlădeasa». Tînărul Ungurean, dacă ar fi cercetat mai de aproape, s-ar fi putut convinge că aurul ce-i trece prin mînă nu-i numai de la «Arhangheli».

Familiile Ungurean și Pruncul, ca și familia Negru — socrii lui Iosif Rodean — erau băștinașe în Văleni. Moșii și strămoșii lor se îndeletniciseră cînd cu băitul, cînd cu economia, ori apoi cu amîndouă. Un strămoș de-al lui Ungurean fusese, poate, chiar mai mare proprietar de băi ca azi Iosif Rodean. Era, pe-atunci, înfloritoare o baie vestită «La Husdoape». Ei se pomeniră între fruntașii satului, și casele lor erau mai frumoase, mai largi, cu mai multe camere decît celelalte locuințe din Văleni. Din neamul lor

nici într-un timp nu se pomeniră vlăstare să nu fie și proprietari de băi, deși aceste trei familii, și alte trei-patru din sat, ar fi putut trăi și fără ocupația asta, căci aveau moșii mari, fînațe mai ales, dar și pămînt pentru sămănături.

Cei doi tineri, gîndindu-se la viitor, ar fi putut să pună preț și pe averea asta a părinților. Dar ei nici n-o cunoșteau ; nu ieșiseră o dată în vremea cositului, ori la strînsul fînului, pe plaiurile luminoase unde era moșia lor. Nu se simțeau legați prin nimic de ea. Numai «Arhangheliii» le lumina mereu nainte.

Nu se gîndeau, de asemenea, cît cheltuiesc și cît pun deoparte părinții lor. Dacă ar fi cercetat mai de aproape, ar fi putut băga de samă, chiar și Ungurean, că tatăl său nu toacă toți banii. Într-adevăr, omul acesta nu știa să cheltuiască decît într-un singur chip : pe băutură și cinste lui Lăiță. Apoi, oricît putea înghiți, oricît era de setos, băutura singură nu-l putea sărăci, luînd în samă veniturile de la «Arhangheliii» și de la celelalte două băi. Cu Lăiță nu se întîlnea atît de des, căci, om greoi, mergea mai rar la oraș. Astfel, el pusese deoparte «părăluțe albe pentru zile negre», pusese mai ales nevastă-sa. Nu știa nimeni ce are Gheorghe Pruneul, dar știa tot satul că leagă paraua cu zece noduri. Amîndoi societarii de la «Arhangheliii», fiindcă n-au fost săraci niciodată, nu căzuseră, nici acum, în extreme, în lux mare pentru că era vreme de belșug. Ungurean era fericit să se hrănească bine. Pruneul — să strîngă tot mai mulți bani. Cheltuielile mai mari, la amîndoi, erau tot pentru creșterea celor doi tineri.

Aceștia însă nu puneau, ca și pe moșie, nici un preț pe ceea ce părinții lor ar fi putut pune deoparte. Ei se simțeau strîns legați de «Arhangheliii» și, în cli-

pelo cînd se gîndeau că mina asta ar putea înceta odată să fie bună, se îngrozeau, ca şi cînd o prăpastie fără fund ar sta să-i înghită. Nu se poate şti pentru ce desconsiderau ei tot ce-ar fi putut avea părinţii şi i-ar fi putut ajuta în caz de primejdie, afară de «Arhanghelii». Poate că simţeau din instinct că tot ce-i pus deoparte, tot ce nu izvorăşte mereu avuţie pentru ei înseamnă foarte puţin, aproape nimica. Poate presimţeau că astfel de averi se pot toca într-o lună, că lor, cu viaţa cu care s-au obişnuit, nu le-ar ajunge nici pe-o măsea.

Dar clipele în care se gîndeau că la «Arhanghelii» ar putea să sece aurul erau foarte rare. Toate semnele, din an în an, arătau că mina asta abia de aici încolo va ajunge renumită. Ei îşi petreceau mai departe, şi, aproape din lună în lună, Ungurean zicea tovarăşilor: De-acum mă-mpuşc !» Ei ştiau ce-înseamnaza cuvintele aceste, ştiau că, cel mult peste trei zile, iar vor face un chef de proporţii mari şi strigau cu bucurie: «Ura! Trăiască arhanghelul Gavril!»

XVI

Cu cîteva zile nainte de Ispas, directorul de la «Arhanghelii» primi următoarea scrisoare de la doctorul Vraciu, ginerele său:

«Iubite socrule!

„Mi-am scuzat o dată absenţa mea şi a Mariei de la sărbătorile Paştilor. Ţin să repet şi acum că-mi pare nespus de rău că n-am putut veni: petrecere de Paşti ca-n Văleni nu s-a mai pomenit. Acum, de Ispas, vreau să dreg ce-am stricat atunci: voi veni dimpreună cu soţia şi... cu încă cineva! Te avizez de la început că nu-i vrun peţitor la

„Arhanghelii", nu-i dintre oamenii care îți dau mereu roată, doar de-or putea ajunge părtași la societatea ta. Îți spun numai că e un om de viitor, un tînăr foarte cumsecade, care, din vedere, o cunoaște pe domnișoara Elenuța. E numai de un an în orașul nostru, și azi e advocatul celei mai puternice bănci de la noi. Pot să-ți mai spun că e simpatic și foarte corect. Mi-am luat îndrăzneala să-l invit la Văleni fără să-ți fi cerut învoirea. Acum, n-am ce-ți face, îl voi aduce chiar dacă nu-ți va plăcea. Pînă la revedere, vă îmbrățișăm pe toți.

P.-S. Nu uita să ne trimiți trăsura miercuri, sosim cu trenul de amiază.»

Iosif Rodean citi scrisoarea asta cu plăcere. Se bucura că poate s-o revadă pe Maria, pe doctorul, dar mai ales era vesel că-i va intra în casă un om așa de lăudat de ginere-său. Iosif Rodean prețuia mult pe doctorul Vraciu și părerile ce le avea despre cineva. Apoi, omul acesta, desigur tînăr, venea pentru Elenuța. De la Paști el își luă cu totul gîndul de la candidatul Voicu: pe acesta nu-l mai putea suferi, nu-l mai invitase o singură dată în Văleni, și în oraș, din cît putea, îl înconjura. Pe Voicu nu i-l recomandase nimeni: el îl alesese. Auzise numai că se trage dintr-o familie fruntașă. Tînărul acesta îl prinsese în cursă prin zîmbetul, prin aprobările lui nesfîrșite. Apoi îi păru că-i frumos, elegant, cum credea el că trebuie să fie un tînăr care să-i placă Elenuței. Acum se simțea ușurat că s-a scăpat de el, și bucuria că va vedea îndată un nou candidat la mîna Elenuței îi era cu atît mai mare cu cît pe tînărul de-acum îl credea cu totul altfel de cum era Voicu.

Elenuța intrase în anul al șaptesprezecelea, mai putea să aștepte pînă, cel puțin, la anul, al optsprezecelea, vîrsta peste care cele două logodnice trecuseră, una cu doi și alta cu trei ani. Dar directorul de

la «Arhangheliі» avea o grabă deosebită să o mărite pe fata asta. Poate unde-o vedea mereu indispusă, poate un simţ tainic al iubirii părinteşti îl îndemna să-i asigure viitorul, poate chiar pentru că nu se simţea destul de slobod întîlnind-o prin casa lui pe fata asta tăcută, care zîmbea aşa de rar. Dar se poate iarăşi să fi băgat de samă că Elenuţa începe să se uite după clericul Vasile Murăşanu. El n-ar fi dorit niciodată ca fetei lui să-i cauzeze odată durere prea mare silind-o să rupă legăturile ce s-ar fi putut naşte cu uşurinţă între cei doi tineri, ţinînd samă de firea Elenuţei. Şi el era hotărît să le rupă, căci la o încuscrire cu popa Murăşanu nu s-ar fi învoit niciodată, şi ginere popă nu-i trebuia în casă.

După ce citi scrisoarea ginerelui său, chemă pe Marina şi-i spuse vestea cea nouă şi-i dădu să înţeleagă că va trebui să se poarte cu multă prietenie faţă de domnul cel străin.

Marinei nu-i trebuia nici un îndemn pentru asta, ci îi era de ajuns să-şi vadă fata cea mare ca să fie prietenoasă cu toată lumea.

Elenuţei îi comunicară că de Ispas vin Maria cu bărbatul său, dar despre persoana a treia nu-i pomeniră nimic. Notărăşiţa însă începu să facă pregătiri deosebite, comandă de la oraş prăjituri, suci grumajii unei curci, a unei gîşte îndopate. Elenuţa băgă de samă că slujnicele, sub supravegherea notărăşiţei, pun în ordine două odăi şi înţelese numaidecît că părinţii nu-i spuseseră întreg adevărul: mai venea şi a treia, ori poate mai multe persoane. Din unele zîmbete ale Marinei, din unele priviri ale notarului, se convinse curînd că nu-i vorbă de mai multe persoane străine, ci numai de una.

Simţi cum i se strînge inima. De la Paşti, Elenuţa gîndise mult, visase şi mai mult şi simţea că străinul acesta va veni numai să-i tulbure visurile ei. Peste

viața Elenuței se lăsase un farmec nou, necunoscut de la Paști încoace. Îi părea că plutește mereu pe unde foarte line, care o leagănă dulce. Undele acestea curgeau în lumina primăverii, soarele le umplea de străluciri: dacă închidea ochii, părea că le și vede.

Fiecare volum nou ce-i trimitea clericul îi mărea acest farmec, și Vasile Murășanu își ținea cu regularitate promisiunea: în fiecare săptămînă îi trimitea un nou volum. Ciudat, dar fetei îi părea că farmecul ce-o copleșea se desprindea din volumele ce îi soseau în fiecare sîmbătă sara. Adevărul era că fiecare carte nouă i-l apropia tot mai mult pe cleric. Începînd de la volumul cel dintîi ce-i trimisese din oraș, Elenuța căuta cu înfiorare toate fețele, să vadă dacă nu mai este vreo însemnare, vreun șir mărunt rătăcit pe undeva. Ea ar fi dorit să afle, să găsească în fiecare volum scris cîte ceva de mîna lui, părea că pentru asta aștepta cu atîta înfrigurare sîmbătă sara.

Dar clericul nu mai scria nimic în cărțile ce-i trimitea. Totuși, scrisul lui era acolo pe adresă! Cît era de cu îngrijire caligrafiat pe banta albă ce strîngea volumul: «Stimatei domnișoare Elenuța Rodean»! Cînd citi mai întîi adresa asta, Elenuța îl află pe cleric foarte prozaic, după ce chiar fetele, prietenele ei, cînd îi scriau, ziceau cel puțin «drăgălașei domnișoare» etc. Și el, tînăr, tînăr frumos, să-i spună simplu: «Stimatei»! Dar, după ce frunzări în zadar volumul să afle vreo însemnare de-a clericului, după ce, în sfîrșit, îl citi năcăjită, se convinse deodată că «Stimatei domnișoare» e adresa ce i se potrivește mai bine. «Pentru ce?» se întrebă repede. Și, în loc de răspuns, văzu deodată foarte aproape chipul surprins, uimit al clericului cînd, în noaptea din sîmbăta Paștilor, îi aprinsese luminița stinsă. «Da, cu adevărat, Vasile nu-mi poate spune altfel decît „sti-

matei domnişoare", îşi zise Elenuţa. Lui i se şade mai bine dacă îmi zice aşa.»

Simţea că alţii ar trebui să-i scrie nu ştiu ce titlu de politeţe, dar că el nu putea să-i spună decît aşa. Dar cînd îşi da silinţa să pătrundă mai adînc în deosebirea aceasta, de care nu se mai putea îndoi că există între cleric şi toţi ceilalţi tineri, simţea că nu poate înainta c-un singur pas, ci farmecul care-i învăluia sufletul lua atunci proporţii deosebit de mari; îşi simţea sufletul mai mîngîiat ca orişicînd.

Visarea în care se cufundase Elenuţa în zilele acestea senine de primăvară începu să se arate şi în faţa, şi în privirile ei. Surorile o priveau de multe ori cu invidie: Elenuţa se făcuse cu mult mai frumoasă. O blîndeţe, o seninătate şi o duioşie nesfîrşită se desprindeau din obrajii ei albi şi delicaţi, din privirile ochilor negri, umezi. Umbletul ei căpăta mlădieri noi, părea că mai mult pluteşte decît umblă. Şi din mişcarea braţelor, din legănatul capului se desprindea o moleşire dulce. Era mai tăcută, dar cu mult mai veselă decît înainte. Nu se mînia, nu se irita de larma continuă din casa lor, care altădată-i era nesuferită. Iosif Rodean îi privea cu bucurie zîmbetele senine şi îşi zicea: «Îi place acasă».

Singură, în vreun colţ de divan, ori în grădină, sub cireşii în floare, o împresurau mereu cîntece abia auzite, ca nişte acorduri ce se sting în depărtare. Începu să iubească cu patimă florile, şi în fiecare zi plivea, răsădea în straturile din grădină. Uneori se apleca, frîngîndu-şi cu gingăşie trupul zvelt, săruta repede o floare, şi cînd se ridica, în obrajii ei albi înfloreau trandafiri. Înflorea astfel în urma aplecării repezi, ori taine dulci, neînţelese încă, i se ridicau din adîncimile sufletului?

Din viaţa aceasta de vis veni s-o trezească vestea că de Ispas un om străin va veni la ei. Eugenia şi

Octavia văzură că Elenuţa e mai posomorită ca nainte şi se bucurau pentru că nu mai era aşa frumoasă. Ea se gîndi, de la început, cu duşmănie la străinul care venea să-i tulbure viaţa şi nu putea pricepe cu ce drept pot să se apropie de ea, nechemaţi fiind şi nedoriţi, unii tineri. I se părea că se îmbulzese şi-i păreau dezgustători. Fără ca să-şi deie sama, Elenuţa începu să judece pe toţi tinerii după un singur tip, după clericul Vasile Murăşanu.

Ce simţea fata de cleric nu era iubire, era un fel de recunoştinţă, care izvora din faptul că Vasile Murăşanu nu era ca alţi tineri. El niciodată nu s-a apropiat de ea nechemat. Îi păru că e un om care poate să trăiască în el însuşi, căruia nu i se urăşte în singurătate şi care se pierde, adeseori, în contemplarea vieţii. Elenuţa îi atribuia poate chiar prea multe calităţi, îşi zicea că e un om care pluteşte departe de pămînt, care şi cînd tace, şi cînd surîde, şi cînd vorbeşte se deosebea atît de mult de alţi tineri. Uneori îi părea că-l cunoaşte de mult, se gîndea pe-o clipă că e un frate de-al său, alte dăţi iarăşi se uita în urma lui ca după un străin pe care nu l-a mai văzut.

Cînd Eugenia şi Octavia nu se mai putură reţine să nu-i spună vestea cea nouă, Elenuţa le răspunse liniştită:

— Am ştiut.

— N-ai putut să ştii, zise Octavia neplăcut atinsă de liniştea Elenuţei. Noi ţi-am spus mai întîi. Vezi şi te sileşti să fii veselă. Poate îţi vine norocul.

Elenuţa zîmbi cu tristeţă.

— Norocul unei fete nu poate veni de la un tînăr care vînează zestre, zise ea.

— Dar de unde ştii că vînează numaidecît zestre? o întrebă Eugenia, subţiindu-şi buzele.

— Nu poţi presupune altceva despre un om care nu te cunoaşte.

— Dar te cunoaşte, dragoste, zise repede Octavia. Vezi că nu ştii nimic? Te cunoaşte din vedere.

Elenuţa ridică ochii spre cele două surori şi le privi cu stăruinţă.

— Nu, noi nu-l cunoaştem, nu ştim cine-i, dar cumnatul a scris tatii că domnul acela străin te cunoaşte, zise Octavia.

Elenuţa îşi simţi sufletul mai uşurat. Crezu întîi că e vreun tînăr dintre cei ce s-au obişnuit să facă vizite familiei Rodean şi că surorile îl cunosc, numai nu vor să-i spună numele. S-ar fi simţit şi mai nenorocită dacă ar fi fost astfel. Acum ea se gîndi în zadar să-şi aducă aminte de vreun anume tînăr care o cunoştea pe ea din vedere. Pînă acum nime nu i-a atras atenţia într-o măsură mai mare afară de clericul Vasile Murăşanu. Dar el nu putea să fie! Ea-şi spuse cu hotărîre că Vasile nu putea să fie, dar hotărîrea aceasta îi coborî o neînţeleasă tristeţă în suflet. Nu l-ar fi dorit să vină, să fie şi el printre cei atraşi de «Arhanghelii», şi totuşi îi păru rău pentru imposibilitatea asta.

Miercuri sara ea voi să se retragă de cu vreme în camera fetelor. Spunea că o doare cumplit capul. Era, într-adevăr, foarte palidă şi părea că în fiecare clipă poate să i se facă rău. Dar tatăl său nu se învoi odată cu capul.

— Trebuie să aştepţi şi tu. Cel mult într-o jumătate de ceas sosesc. Trebuie să îmbrăţişezi pe soru-ta, pe doctorul.

Elenuţa rămase într-o mare nelinişte pînă ce trăsura durăi în curte. Eugenia şi Octavia fugiră la fereastră, părinţii erau în curte. Abia priviră prin geam cele două surori, şi se întoarseră repede, cu ochii plini de pizmă, cu buzele strînse, albe ca păretele. Ele văzură coborînd din trăsură un tînăr înalt, brunet, cu mult mai frumos şi mai elegant decît logod-

nicii lor. Înțeleseră într-o clipă că partea Elenuței va fi cea mai bună, fiindcă ele credeau cu siguranță că Elenuța se va îndrăgosti nebună de tînărul acela, înaintea căruia chiar tatăl lor se pleca atît de adînc.

Din solemnitatea cu care intrară oaspeții în casă, din mișcările mai elastice decît de obicei ale notarului, din mulțumirea ce era întipărită pe fața notărășiței se putea vedea că părinților le-a plăcut de la întîia privire străinul și că are să urmeze ceva foarte serios.

— Domnul doctor Pavel Crăciun, zise doctorul Vraciu, zîmbind spre fete.

Străinul se înclină ușor înaintea celor două domnișoare, apoi, întorcîndu-se spre Elenuța, o întrebă zîmbind:

— Nu cumva îți aduci aminte de mine, domnișoară?

— Regret, dar nu-mi aduc aminte, zise aproape cu indiferență Elenuța.

— La o convenire[1] a romînilor în Viena, într-o sară dansai cu prietenul meu Perian. V-am oprit în cursul dansului, fiindcă aveam să-i spun ceva foarte urgent și eram grăbit, zise advocatul privind mereu la fată cu multă simpatie.

— Nu-mi aduc aminte, zise din nou Elenuța, apoi trecu repede lingă sora-sa Maria și începură să-și spună o mulțime de nimicuri.

Vremea trecu repede pînă la cină, deși se putea simți mereu aerul de solemnitate în toate convorbirile, în toate mișcările celor din casă. Cele două logodnice, mai ales, se simțeau foarte stînjenite. Le izbea mereu superioritatea advocatului Crăciun, de care logodnicii lor erau departe.

[1] *Convenire* — reuniune, întîlnire.

Advocatul doctor Pavel Crăciun era dintre oamenii corecţi şi-n vorbe şi-n purtări care nu se silesc să fie astfel, ci se poartă aşa în chip firesc; era dintre oamenii conştii de puterea lor, care nu caută să placă nimănui cu sila şi rămîn totdeauna mulţumiţi, orice primire le-ai face. Rămîn mereu corecţi poate chiar pentru faptul că-şi cunosc superioritatea şi puţin le pasă de părerile altora despre ei. Crăciun băgă de samă îndată că Elenuţa nu l-a primit cu zîmbetul acela fugar, dar care spune aşa de mult, cu care îl întîmpinaseră pîn-acum alte fete. În locul lui, altul poate s-ar fi simţit chiar jignit de răceala cu care-i spusese Elenuţa cîteva cuvinte... Dar el — după ce o cercetă din cîteva priviri repezi, cum fac oamenii care se ştiu orienta cu uşurinţă şi îşi fac o părere destul de adîncă din cîteva priviri sau vorbe — se convinse că fata asta ar fi foarte potrivită ca să-i fie soţie, şi se mulţumi cu atît. Nici nu se gîndi dacă ar putea să se îndrăgostească de ea sau nu; îi era de-ajuns convingerea că pentru a-i fi soţie, pentru a-l însoţi în cercurile în care se învîrtea el, Elenuţa ar fi potrivită. Chiar în drumul spre căsătorie el nu-şi pierdu nici pe-o clipă simţul realităţii; orice pas, în drumul acesta, ştia că trebuie să-l facă avînd ochii aţintiţi mereu asupra vieţii ce i se deschidea lui cu atîta noroc, şi nici prin gînd nu-i trecu să cadă în visări ori să înceapă a face curte Elenuţei. Oamenii prea corecţi în lucrările lor, de obicei, sînt cu inima cam uscată; închipuirea la ei rămîne cu mult în urma minţii, care le zideşte mereu o viaţă întreagă din calcule şi prevederi.

Acest tînăr era, ce e drept, frumos, impunător, elegant, dar din severitatea liniilor feţei sale se vedea că viaţa pentru el e mai mult luptă şi învingere decît plăcere.

El începu, cu doctorul Vraciu și cu notarul, să se cufunde cu totul în modalitățile de exploatare a minei «Arhanghelii»; vorbiră despre deosebitele straturi de pămînt, de stînci, despre direcția urmată de obicei de vinele aurifere, despre cazurile cînd se poate descoperi aur liber și despre originea acestor bogății ale pămîntului. Advocatul începu — spre uimirea lui Iosif Rodean, care nu mai înțelegea nimic — un întreg tratat de geologie; îi purtă prin deosebitele epoci de formațiune ale pămîntului și sfîrși afirmînd că pe sub valea în care era așezat satul, unde era și casa notarului, trebuie să se continue vinele de aur care vin de la Corăbioara spre răsărit și se ivesc în «Pintenul» și alte băi din Munții Apuseni.

— Chiar sub casa dumitale, la o adîncime de treizeci-patruzeci de metri, cred c-ai nimeri continuarea vinelor de aur, zise el cu hotărîre.

Partea din urmă a cuvîntării lui Crăciun o înțelese și directorul de la «Arhanghelii».

— Nu știu ce-i drept, ce nu, domnule advocat, dar se spune că la săpatul unei fîntîni s-ar fi aflat, într-adevăr, piatră care, măcinată, a dat aur, zise el, încîntat că poate sprijini cu ceva părerea lui Pavel Crăciun.

— Nu mă îndoiesc cît de puțin de adevărul acestei afirmări, zise el repede. Numaicît aurul de-aici va mai hodini în pămînt cine știe pînă cînd! Poate nicicodată nu se vor bate galbini din el.

— Pentru ce nu? întrebă doctorul Vraciu.

Aici advocatul începu o nouă conferință despre vinele de apă, despre solurile nisipoase și sfîrși arătînd că nu s-ar plăti scoaterea aurului din vinele continuate pe sub sat, fiindcă apa le-ar face greutăți enorme.

— Nici nu știam că te pricepi și la geologie, dragă prietine, zise doctorul sculîndu-se și apropiindu-se cu toții de odaia vecină, unde masa era așternută.

— Mie-mi place știința asta, răspunse vesel Craciun. Cînd am, cît de cît, timp liber, citesc bucuros despre tainele pămîntului.

Cina la început fusese destul de tăcută. Iosif Rodean părea încurcat în fața omului ăstuia, care părea că se pricepe mai bine ca el la căile pe care s-a închegat aurul în pămînt. Mînca în tăcere, arunca din cînd în cînd priviri ciudate spre advocatul Crăciun. Cele două fete spionară multă vreme pe Elenuța, care era și acum foarte palidă, dar cele două logodnice credeau că Elenuța e prea emoționată de apropierea viitorului soț. Însă, mereu spionînd, dup-un răstimp descoperiră pe fața Elenuței un fel de silă, și cele două surori numaidecît se schimbară. Ele îi încurcară pe cei de la masă — afară de Elenuța — într-un lanț de întrebări: convorbirile începură cu veselie, și doctorul Vraciu le trimise un zîmbet de mulțumită: pînă aici aproape numai el rupea tăcerea de la masă. Larma era elementul lui Iosif Rodean, și îndată ce o auzi, îi păru că se trezește dintr-o amorțire; luînd sfîrșit solemnitatea de pînă acum, petrecania se începu.

Însă îndată Maria, scuzîndu-se cu oboseala drumului îndelungat, se ridică de la masă și o duse cu sine și pe Elenuța

— Vă lipsesc puțin de-o plăcere, zise ea arătînd spre Elenuța.

— Nime nu răspunse, ci bărbații priviră zîmbind spre cele două femei, ca și cînd ar fi zis: «Mergeți numai, știm noi pentru ce vă retrageți».

Abia ieșiră în gangul ce ducea spre odaia pregătită pentru Maria și bărbatul său, și sora cea mări-

tată îi puse Elenuței mîinile pe umăr, o privi și o întrebă zîmbitoare:

— Ce zici, drăguță? Îți place?

— Advocatul Crăciun? răspunse fata, lăsîndu-și brațele moarte de-a lungul trupului.

— Da.

— Poate să fie un om foarte cumsecade, dar mie nu-mi place.

— Ei, auzi tu ce spune! Auzi tu gîscuța! se uimi Maria, luînd-o la braț și conducînd-o în camera ei.

Aprinse repede lumînarea din sfeșnicul de argint, apoi, apropiindu-se de Elenuța, punîndu-i din nou mîinile pe umeri, o întrebă, privind-o țintă în ochi:

— Ce nu-i place domnișoarei în protejatul nostru?

— Ți-am spus că poate fi un om de omenie, răspunse fata, ferindu-și privirile.

— Dar nu-ți place!

— Nu. Pentru ce să-mi placă? întrebă Elenuța, oprindu-și de data asta privirile, pline de melancolie, asupra Mariei.

— Uite, uite, strigă Maria, domnișoarei noastre chiar nu-i place! Credeam că numai glumești.

Ea își retrase mîinile de pe umerii fetei, o luă de mînă și șezură amîndouă pe divanul de catifea albastră.

— Să-mi spui, zise ea cu vocea schimbată, mai adîncă, cu mult mai simpatică decît înainte, să-mi spui ce afli respingător în advocatul Crăciun?

— Nu aflu nimic, răspunse încet Elenuța.

— Și totuși nu-ți place!

— Ei, doamne, începu iritată puțin Elenuța, dar omul e așa ca un arbore, de pildă, ca un pom?!

— Ca un pom? făcu mirată Maria.

— Apoi da! Despre un arbore poți să spui dacă-ți place de la întîia vedere. Te uiți la trunchi, la ramuri,

la frunze și zici: «Ce arbore frumos!» Simți că prin-tr-asta ai spus totul, că despre arborele acela nu mai ai ce să zici, și-ți place. Dar un om?!

— Ei bine, un om care e tot așa de tînăr, de frumos ca și arborele de care vorbești tu! zise Maria, nepricepînd pe soru-sa.

— Nu, dragă soră, nu e tot atîta! începu Elenuța cu însuflețire. Pe un om îl cunoști nu numai cu ochii. Ce cunoaștem cu ochii e foarte puțin.

— Ah, da, înțăleg acum! zise Maria. Nu vrei să te declari pînă nu vei avea prilejul să-l cunoști mai de aproape pe protejatul nostru. Foarte bine faci. În urmă, tot are să-ți placă!

— Dar nu înțăleg pentru ce ar trebui să-mi placă tînărul ăsta, sau oricare altul! zise cu vocea ridicată Elenuța. Nu pricep pentru ce ni se arată azi o față cu mustață, mîne alta! Ce înțeles are defilarea asta de panoramă?

— Că trebuie să ne mărităm, dragă Elenuțo. Acesta e un chip de-a face cunoștință cu oamenii, zise cu blîndețe Maria.

— Minunat mijloc, n-am ce zice! spuse cu vocea plină de ironie Elenuța. Ca și cînd ai avea să cunoști penele unui cocoș, creasta, ciocul! Și dacă te pun păcatele să spui că-ți place cucurigatul lui, îți strigă toată lumea: «Ce fericire! Îi place cîntecul cocoșului, are să-l cumpere cu siguranță!» Și nu se gîndește nimeni că te deșteaptă cucurigatul lui, de obicei, în zorii zilei din visurile cele mai frumoase.

— Așadar, l-am adus în zadar? întrebă după un răstimp Maria.

— Pentru ce să-l fi adus în zadar?

— Dacă nu-i pe placul tău!

— Asta nu însemnează că a venit în zadar. Mîne e o frumusețe la noi, excursie la izvor, feștanie, botez, petrecere în muntele Vlădenilor! Va vedea lucruri

nouă și nu-i va părea rău că a venit. În sfîrșit, mie încă nu-mi face nici o neplăcere. Se vede un om care gîndește. Dar de aici pînă la măritat mai este! Depărtarea e tot așa de mare ca și cînd nu l-aș fi văzut niciodată.

Maria, la cuvintele din urmă ale Elenuței, tresări, o privi cu băgare de samă și-i zise:

— Așadar, ți-e indiferent?

— Tot așa de indiferent ca și doctor Eugen Ionescu, pe care nu l-am văzut niciînd și nici nu știu dacă există, răspunse Elenuța rîzînd.

— Impresia ce ți-a făcut e atunci dintre cele mai nenorocite, zise Maria.

— Nenorocite?

— Da. Nu te vei mărita cu el niciodată!

— Asta e adevărat, răspunse cu veselie Elenuța, dar cred că nu e nici o nenorocire. Eu, de altfel, i-am spus și lui Ghiță că presimt de mult că voi rămînea fată bătrînă.

Ea spuse cuvintele acestea veselă, fericită. Se sculă de lîngă soru-sa și începu să danseze, cîntînd, prin casă. Maria o privi un răstimp, apoi, ca și cînd i-ar fi venit ceva în minte, se ridică repede, ajunse pe soru-sa, o opri, îi puse iarăși mînile pe umeri și-i zise:

— Mi se pare c-am venit prea tîrziu.

— Prea tîrziu?

— Da. Tu iubești pe altul.

Elenuța i se smulse repede din brațe, mai săltă de cîteva ori prin casă, apoi se opri și începu să-i bată soru-si în pumni, c-o bucurie copilărească.

— Pe nimeni! Pe nimeni! Pe nimeni! Dar nu vreau să mă mărit. Uf, nu-i lucru mai urît decît să te măriți! zise ea rîzînd.

Apoi, văzînd că soru-sa se apropie, începu iar să danseze prin casă, în jurul mesei. Ochii ei negri stră-

luceau sub sprincenele dese, groase, ca două arcuri de cărbune, și obrajii ei erau înfloriți cu trandafiri.

Maria se opri și-i zise cu hotărîre:

— Orice-ai spune, tu ești îndrăgostită!

Elenuța se opri din dans, se strecură ușoară lîngă soru-sa, o cuprinse cu brațul alb pe după gît și-o sărută pe obraz.

— Nu sînt, dragă soră mare! Nici nu m-am gîndit! Sînt veselă că nu-mi place de protejatul vostru! Atît! Ea tăcu, o sărută și pe obrazul celalalt, apoi adaose: Mîne, la excursie, te rog să fii cu mine și cu el, să-i ții de urît. Vei fi așa de bună?

Maria o privi cu bunătate, cu dragoste: veselia Elenuței părea că-i umpluse și sufletul ei cu lumină.

— Vorbă să fie, o să te-ajut, răspunse ea zîmbind. Dar mie totuși mi-ai putea spune cine-i?

Elenuța, în loc de răspuns, își nălță sprîncenele, își întinse puțin gîtul și o privi cu ochii măriți, ca și copiii care vor să ascundă că pricep întrebarea.

— Nu te mai face că nu-nțălegi, dragă Elenuța! Spune-mi, n-o să-ți descopăr taina! zise Maria tot cu bunătate.

— Dacă vrei, îți spun cu jurămînt: nu-i nimeni. Cine-ar putea fi? Ea rîse și îmbrățișă din nou pe soru-sa.

— Bine! Dacă nu-mi spui, tot voi afla eu odată! Dar acum întoarce-te la masă, o să-ți ieie în nume de rău că întîrzii atîta. În schimb, îți promit că mîne, din cît voi putea, te voi înlocui pe lîngă advocatul nostru!

Cele două surori se despărțiră, dar Elenuța se duse de-a una în camera fetelor și se culcă.

*

A doua zi merseră cu toții la biserică, apoi, după liturghie, îndată după preotul Murășanu și cantor.

porniră şi ei în fruntea procesiunii pînă la izvorul unde se făcea la Ispas feştanie. Izvorul acesta avea, din bătrîni, o istorie. Cică aici ar fi adus pe un miner strivit de stîncă, l-ar fi spălat cu apă, şi omul, deşi era mai mult mort decît viu, deschise ochii la cei dintîi picuri ce-l stropiră, îşi făcu cruce şi se ridică îndată. Ca prin farmec, rănile lui se închiseră, şi omul, mîntuit, s-a rugat o săptămînă în genunchi lîngă izvor. Aşa se vădi atunci că apa lui e făcătoare de minuni. Alte vindecări, mai neînsemnate, se întîmplaseră şi în vremea mai apropiată, dar vindecarea băieşului rănit îi făcea şi acum renumele.

Izvorul acesta, numit al Precestii, era destul de departe de sat, în muntele Vlădenilor. Însă cerul era limpede, luncile pline de flori, păsări cîntau neobosite, în procesiune era aproape întreg satul, şi drumul îl făcură aproape fără să bage de samă.

Directorul de la «Arhanghelii» era cu mult mai vesel decît ieri. Se mai obişnuise şi cu advocatul Crăciun, apoi Elenuţa azi era numai rîs şi veselie. Ea mergea cu soru-sa Maria şi cu advocatul. Soru-sa îi promisese că va ajuta-o în conversaţia cu advocatul, dar acum vedea uimită că nu e nici o trebuinţă de acest ajutor. Şi se gîndea: «Poate că fata asta rîde de mine, şi protejatul nostru i-e mai mult decît simpatic». Dar, puţin după ce intrară în pădurea bătrînă de brad, văzu că se înşelase, şi pînă la Izvorul-Precestii ea trebui să-i ţie tovărăşie lui Crăciun. Elenuţa tăcea cu încăpăţînare.

Cînd intrară în pădure, advocatul, încurajat de veselia Elenuţei, se aplecă puţin spre ea şi-i şopti:

— Nu eşti dumneata zîna pădurii?

La cuvintele acestea, veselia Elenuţei amuţi deodată, şi ea începu să privească cu stăruinţă în laturi. Abia mai răspundea cîteodată cu un «da» sau «nu».

De cîte ori ieșeau vălenarii la Izvorul-Precestii, își duceau totdeauna și merinde și băutură. După ce se făcea sfințirea apei, după ce se botezau, urma petrecerea pe pajiștea poienii, pînă tîrziu după prînz. Petrecere cu mîncare și băutură, fără joc.

La Ispasul de-acum, însă, birtașul Spiridon își improviză un cort, ceea ce nu făcuse pîn-acum, și, îndată după feștanie, începu să împartă băutură. El presimțise bine că-n anul acesta nu se vor îndestuli oamenii cu băutura ce și-au adus-o de-acasă.

Pîlcuri-pîlcuri se așezară pe pajiște, desfăcură merindețele; rîsul și veselia începură numaidecît și ținură pînă spre sară. Pădurea din jur înghițea cu lăcomie larma ce se ridica mereu și trimitea pînă departe chiotele feciorilor. După ce se așezară și ai notarului pe pajiște, Elenuța, care rămăsese mereu tăcută pînă acum, zise c-un fel de sfială:

— N-ar fi bine să-l invităm și pe părintele? E numai singur, cu diacul Gavril.

Notarul, notărășița priviră încătrău se uita fata și văzură că, într-adevăr, cele două fețe bisericești sînt singure și păreau obosite.

— N-ar fi rău, zise Marina.

— Dacă vreți, n-am nimic împotrivă, deși pe mine nu m-a botezat, zise Iosif Rodean privind c-un zîmbet de ironie spre popa.

El într-adevăr n-a vrut să se apropie să-l stropească popa cu aghească.

— Să-l invit? întrebă din nou Elenuța.

— Nici nu mai întreba, răspunse Marina, ne mai trebuiesc ajutoare la gîsca asta.

Elenuța se ridică sprintenă, ușoară și se apropie de părintele.

— Sînteți invitați la masa noastră, zise ea simțind că se roșește pînă după urechi. Îi era ciudă pe agi-

ţaţia ce începu s-o stăpînească, fără să înţeleagă de unde s-a născut.

— Mulţămim, domnişoară, o să venim numaidecît, răspunse cu vocea sonoră, hotărîtă, părintele.

— Să mergem la un pahar de vin! zise diacul, răzimîndu-se-ntr-un cot.

Dar Elenuţa nu se mişcă de lîngă ei.

— Vă rog să veniţi acum, zise ea. V-aşteaptă.

— Oho! făcu diacul. Iacă, ne sculăm!

Porniră toţi trei, şi popa Murăşanu o întrebă numaidecît:

— Cum v-a plăcut procesiunea, domnişoară?

— Ca de obicei, domnule Murăşanu; aş veni în toată săptămîna o dată la Izvorul-Precestii dacă ar fi după mine.

Ea spuse cuvintele acestea cu uşurinţă, c-un fel de stimă. Simţea că nu mai e îmbujorată, că se liniştise. Înfăţişarea, privirea, vocea preotului aveau totdeauna darul s-o liniştească, s-o umple de încredere.

— Numai eu era să-mi dau duhul pîn-aici, zise moşul Gavril. Să urci, şi să mai şi cînţi, nu-i mai slujbă pentru mine. De-acum o să-l las pe Niculiţă în loc.

— Nu s-a prea văzut pe dumneata să fii obosit, moşule, zise Elenuţa. Dimpotrivă, la feştanie ai cîntat foarte frumos.

— Pădurea şi cerul lui Dumnezeu fac asta, domnişoară, zise diacul, măgulit de lauda Elenuţei. Aici, între brazi, e o biserică cum nu pot zidi oamenii.

— Da, e adevărat, începu Elenuţa. E aşa de deosebită slujba din biserică de cea din mijlocul firii! Nu-i aşa, domnule Murăşanu?

Dar preotul nu mai apucă să-i răspundă. Ajunseseră, şi notărăşiţa îi primi cu bucurie şi-i pofti să şadă cu ei.

De-aici încolo Elenuţa nu mai fu tăcută. Veselia îi reveni din nou. Dar cine ar fi stat să o urmărească mai de aproape, ar fi băgat de samă că toată atenţia sa era îndreptată spre cele două feţe bisericeşti, mai ales spre părintele Murăşanu. Ea-i alegea bucăţelele cele mai bune, ea-i turna mereu vin în pahar, pe el îl îmbia necontenit. Lui îi zimbea, lui îi rîdea, el părea ca e izvorul veseliei sale întregi.

Dar plimbarea pîn-aici, aerul de munte, recreerea înviorătoare ce-o simţeşti cînd, după un drum îndelungat, te întinzi pe pajişte le făcură tuturor o poftă de lup şi-o veselie deosebită. Era mai mult o îndestulire, stadiul întîi al hodinii şi-al mîncării, în care fiecare se simte, se bucură, se delectează de sine însuşi. Vorbeşti, zîmbeşti cu alţii, discuţi, dar din toate acestea nu înţelegi nimic: simţi numai deliciul mîncării şi-al hodinei.

N-avea, deci, cine s-o urmărească mai de aproape, afară de notarul Rodean, care, intrigat de prezenţa părintelui, nu se simţea chiar tihnit, şi din cînd în cînd ridica ochii la fata care-i servea mereu pe popa şi pe diacul.

Grija delicată ce o purta Elenuţa pentru părintele Murăşanu o observă, dup-un răstimp, şi Maria, şi pe-o clipă îi păru că i se luminează. Dar alungă numaidecît gîndul ce-i veni: «Nu se poate, îşi zise cu hotărîre. Va fi altul.» Ea, din sara trecută, se muncise în zadar să ghicească pe tînărul de care credea că e îndrăgostită Elenuţa. Se opri la foarte mulţi, dar nu se putea lega de nici unul. În urmă îşi zise: «E o prostie să mai cerc să-l aflu. Elenuţa a umblat prin multe oraşe.» Dar de crezut, credea că inima suri-

oarei sale nu mai este slobodă. Din purtarea ei ciudată de-asară se convinsese deplin.

*

La 4 după prînz trăsura aștepta în curte, să-i ducă la gară pe oaspeți. În poiana din muntele Vlădenilor nu rămaseră mulți, și la ceasurile 2, familia directorului de la «Arhanghelii», dimpreună cu oaspeții erau acasă.

Iosif Rodean, Marina, cele două logodnice stăruiră îndelungat pe lîngă doctorul Vraciu să mai rămînă. Dar nici el, nici advocatul Crăciun nu mai puteau rămîne: amîndoi aveau afaceri urgente.

— Dracu s-o ia de viață! strigă înfuriat notarul. Dacă ești așa de tare legat de un oficiu, nu se plătește să trăiești.

— Ți-e ușor dumitale, zise ginerele zîmbind.

În urmă se împăcară sub condiția ca să rămînă aici Maria pînă duminică.

Elenuța bătu în palme de bucurie pentru dezlegarea asta, își îmbrățișă sora, o sărută pe amîndoi obrajii, zicîndu-i mereu:

— Cît îmi pare de bine! Cît îmi pare de bine!

Cu puțin înainte de 4, doctorul Vraciu luă o înfățișare solemnă, parcă i se mai întunecă fața; el șopti ceva și cu directorul, și cu advocatul, și aceștia își luară și ei o ținută sărbătorească. Dar lui Iosif Rodean, cum bănse foarte mult astăzi, îi ședea nespus de caraghios solemnitatea asta: părea că alt om îi caută din fața mare, vineție, și altul din ochi și din nas.

Femeile, în clipa asta, erau într-altă cameră; ieși îndată și doctorul Vraciu, și cei doi rămaseră singuri.

— Vremea e scurtă, domnule director, începu foarte liber, nestînjenit de nici o considerație, advo-

cutul Crăciun. Cred că ginerele dumitale te va fi încunoștințat despre scopul vizitei mele.

Pe cît părea de liniștit advocatul, pe atît era de agitat Rodean. Cum era și plin de vin, începu să fiarbă întreg, ca într-un cazan. Ținea mult să se facă înrudirea asta.

— Da, domnule advocat, zise el bufnind.

— Eu, deci, am onoarea de-a cere pe fiica dumneavoastră Elenuța în căsătorie. Adevărat că simțimintele fetei nu le cunosc îndeajuns pînă acum, dar cred că ea nu mă va refuza, adaose zîmbind.

El se gîndi, într-adevăr, că Elenuța, cînd tăcuse deodată după ce-i spusese: «Nu ești dumneata zîna pădurii?», e pe cale de a se îndrăgosti de el. Oamenii prea serioși și prea corecți se înșală ca și alții, ori poate și mai tare.

— Noi sîntem învoiți, domnule advocat, răspunse c-o voce foarte răgușită notarul. Noi sîntem fericiți. Cred că și fata se va învoi!

El își ridică acum privirile și așteptă să întîlnească strălucirea fericirii pe fața, în ochii advocatului.

Dar acesta, fără nici o emoție, zise iar:

— Așadar, o latură a cestiunei ar fi limpezită.

— Totul e limpezit! strigă cu bucurie Rodean.

— Să-mi dai voie, zise destul de rece advocatul. O latură a afacerii e limpezită, dar a doua, nu. Și a doua e următoarea: cer optzeci de mii zestre, care bani, într-un libel[1] de depuneri, să-mi fie predați în ziua cununiei.

Notarul făcu un pas înapoi, îl privi prostește și, dup-un răstimp de tăcere, îi strigă:

— Ceri optzeci de mii pe care să ți-i predau într-un libel de depuneri în ziua cununiei?

[1] *Libel* — carnet.

Advocatul, surprins de vocea detunătoare a directorului, se uită la el, îl văzu negru și amenințător, avu o mișcare instinctivă de retragere, totuși răspunse:

— Da, atîta zestre cer!

Toți mușchii se mișcau ca niște vietați în fața mare a notarului. Ochii i se injectară cu sînge, se vedea că foarte cu greu se stăpînește.

— Și eu îți cer dumitale să ieși numaidecît! Oricît cerca să se stăpînească, cuvintele acestea se auziră pînă în camera a treia, jos în curte. Să ieși numaidecît! Nu mai am poftă să te văd! M-ai înțeles?

Uimit, palid, tînărul ieșise în gang pe cînd notarul răcnea cuvintele din urmă. Era convins că Iosif Rodean are un acces de nebunie din cauza prea multei băuturi ce-o înghițise de-asară. El nu răspunse nimic la întrebările celorlalți, își luă adio, palid, c-o ușoară tremurare în toate membrele, coborî amețit scările și se simți mai bine abia cînd se lăsă pe perna trăsurii. Sus, în casă, era larmă mare, tunetele notarului se spărgeau mereu. Abia sosi doctorul, și sluga atinse caii, care ieșiră ca o vijelie în uliță.

Directorul de la «Arhanghelii» abia întru tîrziu putu fi liniștit de Marina și de fete. Învinețise, se-nnegrise și zicea mereu:

— Ce nerușinare! Să vină el, un sărîntoc, și să-mi spună mie, directorul de la «Arhanghelii», cîtă zestre să-i dau fetei! Mie! Ce ticăloșie! Nu! Să-mi dai pace, nu mai vreau s-aud de el!

Cuvintele din urmă o priveau pe Marina, care, după ce se mai liniști notarul, zicea c-ar fi bine să-l cheme înapoi, să-i spună c-a fost o neînțelegere la mijloc, sau orice, numai să nu se strice căsătoria asta.

Directorul Iosif Rodean însă nu mai voia să audă nimic de el. Se plimba prin casă, bufnind mereu pe nări, sforăind aproape ca și caii cînd sînt speriați, și

nu se mai putea linişti. Nu-i putea ieşi din gînd c-a fost cu putinţă să-i fixeze zestrea omul acesta pe care-l stimase foarte mult. Cînd a putut înţelege că advocatul îi răpeşte toată bucuria, toată fericirea lui, îi veni să-l strîngă de gît, şi brutalitatea ce-a dovedit-o a fost numai o palidă lumină a flacării ce ardea în el.

Dacă ginerele său Vraciu, ori cei doi logodnici deacum, ar fi urmat pe Crăciun şi ar fi cerut zestre, mai ales o sumă fixă, de bună samă ar fi păţit ca şi advocatul. Căci, pe lîngă patima de-a scoate tot mai mult aur din «Arhanghelii», bucuria vieţii directorului Rodean era să surprindă, să uimească, să facă furoare cu bogăţia sa. Patima aceasta, cum s-a mai spus, era chiar mai mare decît cea dintîi. Pentru el era o cerinţă capitală a fericirii să-şi înzestreze cît mai bine fetele, dar înzestrarea aceasta să-l privească numai pe el, să ştie numai el de ea. Era pentru el un deliciu neînchipuit să audă şoapte, îndată ce era vorba de căsătoria vreuneia din fetele sale, că-i va da atîta şi atîta zestre! De orice sumă auzea spunîndu-se, el rîdea în sufletul său, îşi bătea joc de oamenii aceştia care nu pot să ghicească ce zestre poate el să dea unei fete şi gusta nainte mulţumirea adîncă de a-i vedea pe toţi uimiţi, îngroziţi chiar, auzind pe urmă ce sumă a statorit directorul de la «Arhanghelii» pentru o fată.

Tot intervalul de la logodna şi pînă la căsătoria unei fete, Iosif Rodean avea plăceri adînci auzind şoaptele altora despre înzestrarea copilei sale. Din cît putea, se silea chiar să lungească intervalul acesta cît de mult, să tot amîne căsătoria, ca beţia lui de fericire să ţie cît mai îndelungat. În răstimpul ăsta îi părea că preţul lui creşte enorm, că oamenii îl privesc cu mai mult interes, c-un fel de teamă şi de admiraţie.

De la logodna Eugeniei și Octaviei era cufundat în înfrigurarea asta de fericire bolnavă. El se hotărîse chiar să zidească în oraș două case nouă, două palate, pe sama fetelor sale. Gîndul acesta îl umplea cu mulțumire nouă, nu-l spunea la nimeni, nici nu gîndea să-l întrupeze pîn' la primăvara viitoare. Las' să nu știe nici cei din casă nimic, nici fetele, nici Marina! Las' să poată zîmbi cît mai des pe socoteala acestor palate, fără să-i priceapă cineva zîmbetele!

De cînd îi scrisese ginerele său despre un pețitor pentru Elenuța, el începu să se gîndească la trei ospețe deodată. Elenuței se gîndea să-i dea o zestre princiară, să bage în sperieți pe concetățenii lui Crăciun, și, iată, nebunul ăsta vine și stabilește el zestrea! Nimeni să nu mai șoptească, nici o părere să nu se mai audă despre înzestrarea Elenuței! În vreme de cîteva zile toți să știe cît a cerut advocatul! Nu i-ar fi putut da, prin nimic, o palmă mai aspră decît cerînd cele optzeci de mii. Notarul era rănit adînc de gîndul că un om a cutezat să ceară de la el o anumită sumă de bani. Ce poate ști străinul cît poate da el, cît s-a hotărît să dea? În aceste două lucruri el se simțea suveran și nu permitea nici un amestec străin.

Îndată ce înțelesese despre ce-i vorba, Elenuța izbucni într-un rîs nestăpînit, cum nu o mai auziseră niciodată. Marina se trezi prea tîrziu să-i facă semn să se depărteze; fata știa c-ar mări și mai mult mînia notarului și fugi îndată pe gang, se închise într-o cameră și rîdea mereu, cu o patimă care creștea din ce în ce, hohotea ca o nebună.

Ea suspina încă de rîs, cînd notarul, mai liniștit, trecînd pe lîngă ușă, o deschise repede și-i strigă cu mînie:

— Ai putea să nu te veselești în zadar. Asta s-a dus, dar să nu crezi că-mi voi lua de ginere un popă!

— Un popă? întrebă, cu uimire parcă, Elenuța, contenind din rîs, dar ochii ei zîmbeau mereu.

— Nu crede că-s orb! N-am văzut eu cît te-ai mai învîrtit astăzi în jurul vulpoiului celui bătrîn?

— Doamne ferește! zise Elenuța, mereu veselă, și rîsul o bufni din nou.

Tot ce se întîmplase mai nainte îi păru atît de ridicol, încît nu mai putea simți nici o impresie nouă și nu putea fi decît de-o veselie nestăpînită.

Directorul de la «Arhanghelii» o părăsi mormăind mînios. El n-avea chef de glume în clipa asta. Deși era mulțumit de ce făcuse, simțea o adîncă părere de rău că-l pierduse pe advocatul Crăciun, simțea că ar fi fost o partidă strălucită pentru Elenuța.

În vremea asta trăsura care ducea în goană pe cei doi ajunsese departe. Doctorul și advocatul nu-și spuseseră o vorbă încă. Advocatul nu-și putea da sama, nici acum, ce s-a întîmplat. Erau clipe cînd îi părea c-a fost numai un vis urît.

Doctorul Vraciu era cu inima strînsă. Se simțea nenorocit că pe cel mai bun prieten al său l-a adus la o umilire așa de mare. Trebuia să-i fi spus, mai de-aproape, ce fel de om era socrul său! Dar doctorul nu se gîndise că prietenul său se va grăbi atît de tare să aranjeze căsătoria asta.

Tîrziu, făcînd o mișcare de silă, advocatul își întoarse fața spre doctor. Un zîmbet rece, batjocoritor era întipărit pe obrajii lui, în ochi, în colțul buzelor.

— La părul lăudat să mergi cu sacul spart, zise el cu dezgust. Știam vorba asta din bătrîni, dar parcă dracu-mi luase mințile.

— Tu ai fost de vină! răspunse cu silă doctorul.

— Eu?

— Da! Dau cu socoteala că i-ai cerut zestre, zise mai hotărît doctorul.

— Asta se-nțelege! Dar era de lipsă pentru atîta lucru un așa scandal?

— Nu trebuia să ceri nimic, și în schimb căpătai mai mult decît ți-ar fi trecut prin gînd! Te-aș fi făcut atent la slăbiciunea socrului, dar nu credeam că tu, la întîia vizită, vei ajunge pînă la zestre.

Ei tăcură și se retrase fiecare într-un colț al trăsurii. Din ziua asta prietenia lor fu străbătută de-o răceală continuă.

XVII

Ca de obicei, pe la ceasurile 10 se împărți și în ziua aceea poșta în seminarul de clerici. Tinerii se grămădiră în jurul unui elev din anul al patrulea; capetele se plecară, se îmbulziră să citească adresele; brațe se întindeau peste umeri, și cei fericiți, cărora le sosise ceva, se depărtau repede cu epistola în mînă. Pîn' să numeri la zece, împărțitorul de epistole mai rămase în mînă cu una singură. Îndată se auziră strigăte prin coridorul rece și întunecat:

— Murășenc! Măi Murășene! Murășan! Ai o scrisoare!

Era o zi de iunie, zi de recreație nainte de prînz, și mulți dintre clerici erau împrăștiați prin curte, prin grădină. De subt un tei, de pe bancă, zvîcni repede Vasile Murășanu și alergă în seminar. Numai de două zile căpătase o scrisoare de la tatăl său, și acum se gîndea agitat cine-i mai scrie.

— Multă corespondență porți tu, iubite, îi zise colegul zîmbind. Alaltăieri, azi, desigur și poimîne, adaose el dîndu-i epistola.

Murășanu nici nu se uită la el, ochii lui erau mereu ațintiți pe adresă: era scrisul Elenuței! Da, l-a vă-

zut pe ilustratele trimise surorilor sale şi nu mai putea să uite slova fină, pe care ar fi cunoscut-o dintre o mie.

El porni, alergînd, apoi şezu pe aceeaşi bancă şi, ţinînd scrisoarea în mînă, nu cuteza să o desfacă. «E cu neputinţă să-mi scrie! Ce să-mi scrie?» îşi zicea mereu, dar, tot de-atîtea ori privind adresa, vedea că-i scrisă de Elenuţa. Tot întrebîndu-se ce-ar putea să-i scrie, îi veni aşa, din bun senin, gîndul că poate Elenuţa e bolnavă. La gîndul ăsta inima îi zvîcni cu putere, şi rupse plicul. Un simţămînt de bucurie, de linişte îi inundă numaidecît sufletul: era o scrisoare lungă, nu putea să fie bolnavă Elenuţa! Cine-i bolnav nu scrie opt feţe! Şi de opt feţe, paginate, era epistola Elenuţei. El citi un cuvînt de pe-o pagină, altul de pe alta şi părea că nu cutează să o citească pe de-a-ntregul. Zîmbete de lumină îi treceau mereu pe faţă. În urmă se hotărî, se aşeză mai bine pe bancă şi, trecîndu-i mereu dulci adieri prin suflet, începu să citească:

Stimate domnule Murăşanu,

Aş dori ca epistola mea să te afle într-o dispoziţie foarte bună, ca să nu mă judeci cu asprime pentru că mi-am luat curajul să-ţi scriu. Ca uşurare pentru mine îmi slujeşte faptul, de care te asigur, c-am stat foarte mult în cumpănă pînă m-am hotărît. Vai, ştiu cum sînt apreciate, de obicei, fetele care, ele mai întîi, încep corespondenţa cu un tînăr. Dar n-am avut ce face: de două săptămîni mă mustră mereu conştiinţa şi, neavînd în apropiere un om care să se priceapă la problemele acestea gingaşe, am fost nevoită să mă adresez dumitale, ca să mă lămureşti. În seminar nu sînteţi străini de astfel de îndeletniciri; dumneata termini peste cîteva zile şi trebuie să le ai în degetul cel mic ca să poţi fi un bun preot. Nu pot să-mi apreciez păcatul meu, de aceea mă măr-

ginesc să-ți comunic faptele așa cum s-au petrecut. Pe scurt, aș putea să-ți spun că am rîs de un om, ba nu, am rîs de doi, sau, mai bine: am rîs și m-am bucurat de-o întîmplare cu sfîrșit prost pentru doi oameni. Dar simt că dacă-ți spun numai atîta, te voi încurca și pe dumneata, și scurta tot eu voi trage-o[1], *pentru că te-aș aduce în imposibilitate de a-mi da un răspuns liniștitor, de care, vai, am așa de mare lipsă! Așadar, cu voia dumitale, o să-ți împărtășesc și cîteva amănunte.*

Pe mine vreau să mă mărite cu orice preț, domnule Murășanu. Să nu te miri de asta, căci, vai, așa e soarta noastră, domnule cleric, a fetelor avute, că trebuie nesmintit să ne mărităm. Lucrul acesta cred că nu va fi nou nici pentru dumneata, îl știi și dumneata. Acum, la Ispas, cumnatul Vraciu mi-a adus un pețitor, un om frumos și se vedea și detreabă. Un advocat. Se zicea că-i advocatul unei bănci puternice. Se spunea că are un viitor strălucit. Sora, cumnatul, părinții, încîntați de el; surorile mă pizmuiau. Se vede că era cît pe-aci să fiu azi măritată, stimate domnule Murășanu! Am făcut o excursie la Izvorul-Precestii; tatăl dumitale a sfințit apa, ne-a botezat, afară de tata, căci știi dumneata, domnule cleric, că tata nu-i prieten cu agheasma. Ca de obicei, am și prînzit în poiană, apoi ne-am întors acasă. Părinții veseli, surorile pizmoase, cumnatul îmi făcea semne! Da, domnule Murășanu, îmi făcea semne: pe cum că azi se hotărăște un lucru mare. Și era să se chiar hotărască, domnule cleric, dacă nu se întîmpla lucrul care m-a adus pe mine la păcat. Închipuie-ți, domnule cleric, tata a rămas între patru ochi cu tînărul — se vede că așa se fac lucrurile acestea — a rămas foarte puțină vreme între patru ochi, căci tata l-a dat afară numaidecît. Eu am înțeles îndată ce s-a întîmplat, am priceput mai repede ca oricare, și m-a cuprins un rîs, dar un rîs nemaipomenit, un rîs nebun. Din toată inima îmi părea bine că s-au certat cei doi și-mi părea bine că s-au certat pentru

[1] *A trage scurta* — a suporta urmările.

bani, pentru «Arhanghelii». Adică nici nu s-au certat, ci tata s-a mîniat cînd domnul acela de omenie a cerut zestre.

Am rîs mai mult de două ceasuri; m-a certat tata, iar soru-mea, Maria, mi-a spus că acesta e un rîs... (îmi vine așa de greu să și scriu cuvîntul) un rîs... imoral. Da, domnule cleric, rîs imoral! Te-ai fi gîndit dumneata să-mi facă cineva o acuză atît de gravă?

«Nu-i imoral», i-am răspuns cu hotărîre Mariei.

«Ba da, iubito, e imoral, fiindcă rîzi de părinți, rîzi de tata.»

«Eu rîd de-o prostie», i-am răspuns.

«Cum?»

«De-o prostie, de ceea ce s-a întîmplat», am zis iar.

«Îți spun că ce faci tu e imoral», îmi mai zise ea și, mîniată, mă părăsi.

Acum eu atîta m-am tot gîndit la judecata asta a soru-mi, încît, în unele clipe, îmi zic și eu, aproape convinsă, că am greșit lăsîndu-mă astfel stăpînită de rîs. Sînt apoi clipe cînd îmi spun că n-am greșit nimic.

De aceea, domnule cleric, mă întorc cu toată încrederea către dumneata și te rog să-mi spui dacă într-adevăr am păcătuit.

Pentru ca să-ți ușurez hotărîrea dumitale, țiu să mai adaog că eu n-am rîs de tata ca părinte, ci ca de-un om stăpînit de-o patimă. Cunosc și urmez porunca a patra dumnezeiască. Nici n-am rîs de domnul acela — îl cheamă Crăciun — ca de-un om care ajunge în strîmtoare, ci ca de-un pețitor care a pățit fiasco[1]. Dar îmi pare că și cu atîta mă acuz prea tare. Îmi pare că sfîrșitul prost al întregii afaceri m-a făcut așa de veselă. Nu te vei mira, sper, domnule cleric, că nu-ți pot limpezi bine ceea ce s-a petrecut atunci în sufletul meu. Nu-i așa că de multe ori ne întristăm ori ne bucurăm adînc fără ca să putem analiza, cu de-amănuntul, cauzele?

[1] A avut insucces, eșec; a fost refuzat.

Dumneata vei fi așa de bun ca, luînd în dreaptă cumpănire toate acestea, să-mi trimiți un răspuns care să mă liniștească, plecînd cumpăna ori în dreapta, ori în stînga. Spunîndu-ți drept, mi-ar plăcea să am eu dreptate, nu soru-mea, Maria ; m-aș simți prea nenorocită văzînd c-am făcut o greșeală atît de mare. Însă dorința asta a mea, stimate domnule cleric, rog să nu-ți clatine judecata dumitale ; dumneata trage concluzia care vei afla-o mai dreaptă. În sfîrșit, m-aș învăța și eu să nu mai rîd când văd lucruri ridicole... A !... Ridicole ! Asta e adevărul pentru care am rîs ! Pețitul lui Crăciun s-a sfîrșit ridicol ! Cum ne vine uneori în minte expresia potrivită cînd nici nu ne gîndim la ea, nu-i așa, domnule Murășanu ? Cît m-am gîndit eu să aflu un termen potrivit pentru faptul care m-a îndemnat la rîs, și iată-l. Ridicol !

Dar deși e vorba acum că un sfîrșit ridicol m-a îndemnat la rîs, dumneata vezi și trage concluzia cea mai severă. În sfîrșit, noi trebuie să ne învingem, să ne stăpînim și în fața situațiilor ridicole.

Ca cel din urmă sprijin în favoarea mea țiu să-ți mai amintesc numai atît că, după mine, mare imoralitate zace chiar în faptul că cineva, făcînd un tîrg bănesc, crede că încheie o căsătorie. Ș-acum te rog, stimate domnule cleric, să nu întîrzii mult cu răspunsul dacă îți zace cît de cît la inimă liniștea mea sufletească.

Cu toată stima,
Elena Rodean

P.-S. La Izvorul-Precestii, după feștanie, am avut onoarea de-a avea oaspe la masa noastră și pe domnul părinte Murășanu. Dumnealui, ca de obicei, a fost foarte vesel și, deși a avut slujbă multă în ziua de Ispas, nu era obosit. Mi-a spus că dumneata termini în curînd și că speră să capeți, cît mai în grabă, o parohie. Azi am vorbit cu surorile dumitale și să știi că le invidiez, mai ales pe Mărioara. Aș vrea bucuros să fiu în locul ei, aș da mult să știu rîde ca ea. Ș-acum îmi răsună în urechi vocea ei așa de limpede...

Elena

P.-S. Te mai rog nu cumva să arăţi epistola asta şi altor clerici, după cum aud că e obiceiul pe la dumneavoastră. E scrisă cu aşa de puţin spirit şi n-aş vrea să fiu judecată de ei. Dumneavoastră sînteţi oameni prea serioşi.

P.-S. Mulţămesc de cărţi.

Elena

Clericului Vasile Murăşanu îi zîmbi întreg sufletul pînă ce citi epistola Elenuţei. De la şirele cele dintîi înţelese că toată chestiunea cu mustrarea de conştiinţă era numai un pretext ca Elenuţa să-l poată încunoştinţa despre vizita ce-o avuse în Văleni. Dacă ar fi auzit de la altcineva despre vizita advocatului Crăciun, ar fi căzut în mari bănuieli, dar aşa îi venea şi lui să rîdă, din toată inima, de întîmplarea aceea. O adîncă tresărire de bucurie avuse clericul îndată ce văzuse pomenit numele peţitorului. Simţea că dacă Elenuţa îi descoperă, în chipul acesta, taine familiale, de bună samă că are o încredere, o atragere spre el. Adevărat că întreaga aventură era povestită într-un chip glumeţ, dar clericul ştia că, tot astfel, îi vorbise la Paşti despre complimentele ce-i făcuse candidatul Voicu. Era firea Elenuţei, ori doară, în chipul acesta, putea ea mai uşor să se apropie de el? Căci de ceva era sigur acum Vasile: cu scrisoarea asta ciudată Elenuţa nu-şi bătea joc de el! Dacă i-ar fi scris aşa nainte de petrecerea de la Paşti, clericul s-ar fi simţit jignit, ar fi luat întreaga scrisoare ca o batjocoră amară. Dar de cînd dansaseră împreună, de cînd îşi vorbiseră, el se linişti deplin; ştia că Elenuţei nu-i va fi cu putinţă să-l batjocorească niciodată.

Apoi Elenuţa îi scria de preotul Murăşanu, de surorile clericului cu multă sinceritate.

După ce mai citi, tot mai îmbujorat la faţă, de cîteva ori scrisoarea asta, clericul se sculă, cuprins

de mare veselie, alergă pe cărări, îmbrățișă pe clericii ce-i ieșeau în cale și striga mereu:

— Ce zi minunată! Ce zi minunată!

Era într-adevăr o zi senină, cu cerul adînc albastru, cu miresme în aerul proaspăt; rîndunici se arătau ca niște dungi negre ce dispăreau fulgerător; dintr-un tufiș în grădină fluiera o mierlă. Clericii știau că Murășanu se însuflețește de frumusețile zilelor de primăvară, dar niciodată nu-l văzură așa de vesel ca astăzi.

— Cu asta poți prinde iepuri, zise un coleg privind bănuitor în urma lui Vasile, care alergă acum în seminar să-i răspundă Elenuței.

Da, îi era sufletul așa de plin, încît simțea că trebuie să ia numaidecît condeiul să scrie. El era convins acum, simțea că-i simpatic Elenuței. Nu cuteza să-și spună că domnișoara Rodean îl iubește, pentru că, deocamdată, nici nu-l interesa decît gîndul, dorința de a-i fi simpatic fetei; să știe că-i place să fie aproape, să stea cu el de vorbă, să rîdă amîndoi. El înseta parcă după prietenia Elenuței, pe care odată o crezuse așa de departe. Dorea prietenia ei, pentru că, de cînd o cunoscuse mai de aproape, începuse să o stimeze.

Vasile Murășanu șezu la masă, luă condeiul, dar nici un cuvînt nu i se cobora în el. Sufletul îi era plin, cu adevărat, dar părea că toate simțimintele ce se învăluie acolo sînt numai pentru el, sînt legate de sufletul său și nu pot fi smulse, nu pot fi înstrăinate. Tot ce simțea părea că nu privește defel și pe-o a doua persoană, ci numai pe el, viitorul lui, fericirea lui. Elenuța-i părea că-i departe, oriunde-și întorcea ochii nu se vedea decît pe sine, strălucitor de fericire. Frazele din scrisoarea Elenuței îi sunau mereu în urechi, totuși pe ea n-o vedea. Ce să-i scrie?

Şi în vreme ce se gîndea ce să-i scrie, se vedea tot mai mult pe sine; îi părea că-şi descoperă nouă şi nouă calităţi, pe care pînă acum nu le-a luat în samă; îi părea că-i mai inteligent, mai frumos, chiar mai nalt de statură! Rămase multă vreme uimit, cu condeiul în mînă, şi nu-şi putea da sama ce se petrece cu el. În loc să se apropie de ce-şi propusese, să-i răspundă domnişoarei Rodean, gîndul lui alerga departe. După ce se examină de aproape pe sine, trecu la părinţii lui, la surori, la întreaga familie, şi în fiecare membru din familia sa descoperea calităţi nouă. Ca şi cînd scrisoarea Elenuţei ar fi aruncat puternice feţe de oglinzi, în care se vedea şi el şi-i vedea şi pe-ai săi într-o lumină cu mult mai curată decît pînă acum. Înţelese deodată, cu mult mai limpede, adevărul că între oameni averea nu poate fi o piedecă, un fapt care să-i oprească de-a se împrieteni; că, deci, tatăl său ar fi putut să fie în relaţii de prietenie cu notarul Iosif Rodean. Vedea că preotul din Văleni e chiar superior directorului de la «Arhangheli»; că instrucţia celor două surori ale lui nu lasă nimic de dorit; că dacă pînă acum între cele două familii n-au prea fost relaţii de prietenie, vina trebuie căutată la notar, nu la preot. S-ar putea împrieteni, însă, de-aici încolo! El şi Elenuţa parcă sînt anume chemaţi ca să apropie aceste două familii. Ba mai este încă şi Ghiţă. Niciodată nu-l înţelesese aşa de bine pe universitar ca acum, în urma scrisorii Elenuţei. Îl vedea foarte deştept, cinstit, cu păreri bine hotărîte asupra vieţii.

Dar nu numai el şi ai lui, nu numai la cele două familii, ci la orice se gîndea acum îi apărea cu mult mai limpede. În treacăt îi trecură prin cap unele probleme din morală pe care nu le putuse dezlega pînă acum şi care îi apărură cu răspunsurile gata, numai să le rostească; se gîndi la un prieten cu care avu-

sese un mic conflict și simți că-l iertase de mult. Și, ciudat, la orice lucru se gîndea, pe lîngă că-i era luminat mai intensiv ca pînă acum, îi părea deosebit de cel de mai nainte. Și lucrurile, și persoanele. Astfel, tatăl său, surioarele, toți părea că-s niște ființe nouă, cu mult mai bine definite.

Cînd se trezi din visarea asta, plină de vedenii iuți, îi păru că el chiar e alt om. Se simțea mai hotărît, mai tare, mai greu parcă.

Scrisoarea Elenuței îi deșteptase conștiința de sine în proporții cum pînă acum niciodată nu fusese trezită.

Încrederea plină de unde de rîs, încrederea cea mai sinceră deci, ce se desprindea dintre șirele epistolei ce-i trimisese Elenuța, se vărsă ca o ploaie roditoare peste sufletul timid al clericului. Sufletul lui se trezi în toată puterea sa; se simți, se cunoscu întîia oară, poate, cu adevărat în viață. Și, astfel, pentru un răstimp destul de îndelungat, uitîndu-și de Elenuța, se văzu numai pe sine, căci acest «el» pe care-l vedea acum era cu totul nou și-l umplea de uimire. Sosise pentru el marea clipă în care omul începe să se cunoască pe sine; se întîmplase cu el minunea care naște, cu adevărat, pe om pentru înțelegerea vieții.

Cînd se trezi, deci, el simți o adîncă recunoștință pentru domnișoara Elenuța Rodean și se gîndi cu gingășie cum să-i răspundă mai potrivit. Acum nu-i mai era gîndul gol, simțea că va putea să-i scrie, știa ce-i va răspunde.

Dar fericirea lui era așa de mare, încît nu se îndura să-i scrie încă. Voia să guste, cît mai multă vreme, mîngîierile nesfîrșite ce-i adiau prin suflet. Căzu într-o dulce reverie, văzu frînturi din viața sa, se gîndi mai de aproape la familia lui și la a notarului. Cercă să pătrundă pentru ce stăpînea răceală între aceste două familii. Din cît își putea aduce

aminte, în casa lor niciodată nu se vorbea de rău familia notarului. Şi, totuşi, afară de tatăl său, părea că şi mamă-sa şi fetele se purtau cu oarecare rezervă faţă de familia notarului. Rezerva, depărtarea aceasta, înstrăinarea ce se putea citi şi din privirile mamei şi ale fetelor, el nu putea să o înţeleagă decît din faptul că ai notarului trăiau într-un mare belşug. El descoperi cu durere că în sufletul femeilor din casa parohială era destulă pizmă, deşi nemărturisită, faţă de traiul mai bun al directorului «Arhanghelilor».

Vasile Murăşanu, de cînd era de 8 ani, îşi petrecea acasă numai vacanţele şi nu putea să cunoască mai de aproape cauzele care înstrăinau pe-ai lor de familia Rodean. Astfel, îi judeca pe nedrept, pentru că nu averea lui Rodean încordase relaţiile dintre cele două familii. Nu averea, ci acele ţîşniri necurmate de-a încerca să umilească, să îngenunche pe cei mai săraci îi făcură pe ai popii să se răcească de familia Rodean. Dacă Ghiţă şi Elenuţa nu se lăsau acestor mici şi dese răutăţi, dacă ei, poate, nici nu le simţeau, în schimb toţi ceilalţi din familia notarului îi desconsiderau, cînd nu mai puteau, pe ai popii.

Cînd se stabili în Văleni preotul Murăşanu, «Arhanghelii» încă nu erau renumiţi, notarul stătea bucuros de vorbă cu părintele, îl saluta de cîte ori se întîlneau pe drum, el mai întîi; ba în anii cei dintîi familiile îşi făceau vizite, îşi petreceau laolaltă de multe ori. Însă cu cît se nălţa mai sus steaua «Arhanghelilor», familia lui Iosif Rodean se închidea tot mai strîns într-un cerc de fier, peste care ai preotului nu mai puteau trece decît umilindu-se. Astfel, preotul se trezi, într-o bună zi, că notarul, care un lung şir de ani îl saluta cu respect, trece pe lîngă el şi aşteaptă să-şi ridice preotul mai

întîi pălăria. Murășanu zîmbi, îl salută, îl înțelese și trecu foarte ușor peste această mică vanitate. Dar femeile nu putură să-l urmeze pe drumul cel nou. Preoteasa nu se putea nicicum hotărî să deie ca binețe mai întîi notărășiței, care trecuse acum la toalete, dar care totuși rămase de unde-a fost: abia știa să-și scrie numele. Preoteasa nu putea înțelege să se umilească naintea acestei femei, care îi era inferioară ca educație și cultură, și astfel, din cît le era cu putință, se fereau una de alta, și cînd trebuia să se întîlnească, se uita una într-o parte, alta în ceealaltă. Fetele simțiră instinctiv că trebuie să urmeze purtarea mamelor, mai ales ale preotului, căci domnișoarele Rodean, și fără nici o pildă, tot astfel ar fi urmat. Cînd puteau, priveau cu milă toaletele mai sărace, lucrate acasă, ale domnișoarelor Murășanu, și cînd acestea băgară de samă mai întîi, se aprinseră de rușine și de mînie.

Notarul nu putea vedea cu ochi buni orice lucru nou ar fi început preotul dacă din lucrarea aceea putea să crească numele bun al părintelui. Directorul de la «Arhanghelii» se punea crucis, cu toată autoritatea de care se bucura în Văleni, în drumul popii, de multe ori cînd era vorba de lucrurile cele mai folositoare pentru sat. Părintele îl înțelegea, zîmbea, uneori lăsa lucrarea baltă, dar de cele mai multe ori încerca, lupta și reușea și fără ajutorul notarului.

Preoteasa îi zicea de multe ori: «Ar trebui să-l dai la gazetă, să știe lumea ce fel de sprijinitor al satului e directorul».

Dar părintele îi răspundea mereu zîmbind: «La ce bun? Micile noastre mizerii nu-s făcute să îmbătăm lumea cu ele.»

Toate acestea Vasile n-avea de unde să le cunoască, fie că se petrecuseră pe cînd el era la școală,

fie că încă nu ajunsese să se intereseze de «binele public». El credea deci că numai din faptul că familia Rodean e proprietara «Arhanghelilor» izvorăște răceala între cele două familii. Băgase el de samă, în vacanțe, privirile de superioritate, de desconsiderare pe care li le trimiteau mai ales domnișoarele Eugenia și Octavia Rodean, dar pe atunci cele două familii nu mai erau prietene. Și-acum, avînd înainte scrisoarea Elenuței, era cu mult mai bucuros să afle scuze pentru familia Rodean decît pentru a preotului. Judecata lui, vai, nu mai era dreaptă.

Cînd se trezi din reveria asta, el începu numaidecît să scrie:

Stimată domnișoară,

N-am cuvinte să-ți spun cu ce bucurie am cetit scrisoarea dumitale. M-ar fi însemnat să fi fost în cea mai nenorocită stare sufletească. Încrederea dumitale mă onorează foarte mult și-mi pare că dumneata faci pasul cel dintîi pentru ca familiile noastre să mai lase din încordarea ce este între ele. Într-adevăr, domnișoară, dacă am o suferință adîncă, ea este că părinții noștri sînt mai străini decît dacă ar locui în sate deosebite. Convingerea mea este că, și așa, trăim destul de părăsiți pe satele noastre și că dacă sînt în același sat două-trei familii de intelectuali, nu ar trebui să trăiască răzlețiți. Pe lîngă cele ce-mi scrii, dumneata îmi mai comunici că tata a fost la masa dumneavoastră de Ispas, în poiana din muntele Vlădenilor; apoi, că ai vorbit cu surorile mele, și pe Mărioara ai aflat-o drăguță. Nu pot să-ți spun cît îți sînt de recunoscător pentru priceperea superioară de care dai dovadă.

Și, acum, să-mi dai voie să-ți mulțămesc pentru cazul interesant ce mi-ai comunicat.

Cred că singurul meu răspuns la tot ce mi-ai scris nu poate fi decît o mulțămită caldă și adîncă! Dar, ca să nu

crezi cumva că n-aş fi pregătit îndeajuns ca să fiu preot bun, iată, îţi declar că n-ai făcut nici un păcat, nici un lucru imoral. Noi nu sîntem totdeauna stăpîni pe voinţa noastră, mai ales cînd e vorba de izbucniri ale simţămintelor. Şi dacă admirăm, fără nici o rezervă, un peisagiu frumos, de pildă, tot astfel rîdem de un lucru ridicol, fără ca să ne dăm sama. Acestea sînt lucrări ale instinctului. Iau asupra mea, cu cea mai mare bucurie, păcatul pe care l-ai fi făcut.

Rîsul dumitale mi s-a comunicat şi mie, dar eu n-am rîs cu hohot, ca dumneata, o, nu! Unde fine, ca de argint, îmi tremură şi acum în suflet. Dacă ai fi făcut un lucru imoral, apoi eu, de bună samă, aş fi părtaş păcatului dumitale. Numai de ceva mă tem: să nu fii dumneata îndemnată cumva din fire să rîzi cu hohot de toţi aceia care te vor mai cere în căsătorie. Dumneata, deşi spui că nu te gîndeşti cu plăcere la căsătorie, totuşi vei avea încă foarte mulţi peţitori, şi nu numai pentru că eşti bogată...

Vai, dumneata eşti fericită pentru că poţi să aştepţi... Dar noi, domnişoară, noi, clericii, sîntem foarte nenorociţi; noi trebuie să ne căsătorim în grabă şi să ne ocupăm parohiile. Noi nu putem să rîdem ca dumneata! Iată, de pildă, chiar eu va trebui să mă căsătoresc încă la toamnă, poate. Spune-mi acum dumneata, ce aş simţi eu cînd ar rîde şi de mine fata care m-ar refuza? Eu înţăleg foarte bine că pot ajunge într-o situaţie ridicolă şi oricine ar avea dreptul să rîdă de mine, dar, totuşi, te-asigur, rîsul acesta nu mi-ar plăcea.

De cînd am cetit că dumneata nu te gîndeşti cu plăcere la căsătorie, să crezi c-am început şi eu să judec aşa. Aş amîna-o bucuros, mai ales pentru că nici nu ştiu vro fată care ar veni după mine. Da, noi, clericii, sîntem destul de nenorociţi, domnişoară!

Scrisoarea dumitale nu va vedea-o nimeni, te-asigur. Dar nu pentru că ar fi scrisă cu puţin spirit. O, nu! Dacă ar fi motivul ăsta, aş arăta-o la toată lumea şi aş zice: «Vedeţi cum ştie scrie de minunat o domnişoară frumoasă pe care o cunosc eu?» Nu mi-ar fi teamă să vorbesc aşa, pentru că

dumneata n-ai fi de față să m-auzi. Știu că nu-ți plac complimentele, dar acestea n-ar fi decît adevărul cel mai curat.

Însă eu nu voi arăta epistola asta nimănui pentru că mi-e prea scumpă. E cea dintîi și cea mai mare comoară a mea, stimată domnișoară Rodean. Pot să fiu și eu sincer cu dumneata și să-ți spun că de la Paști am avut destule frămîntări, deși am plecat liniștit de-acasă. Ce fel de frămîntări? Pentru ce le-aș spune, cînd, poate, dumneata n-ai fi curioasă să le știi? Gînduri, închipuiri, planuri de viitor, o învălmășeală de simțiminte... Dar acum au trecut, dumneata trebuie că ai scris cu o cerneală fărmecată: m-am liniștit. Iată, îmi mărturisesc o slăbiciune: de multe ori am crezut, mi s-a părut că dumneata vorbești binevoitor cu mine numai din compătimire, din milă. Acum nu mai cred și mă simt foarte fericit.

De aici încolo îmi vin alte cuvinte în condei, nici nu-s cuvinte, stimată domnișoară, ci e un cîntec, vai, un cîntec care mă înfioară și mă cutremură și pe care nu știu dacă voi putea să-l cînt vreodată altfel decît în tăcere. Aș scrie despre alte lucruri, aș avea atîtea de spus, dar mi-e peste putință: cîntecul acesta nou se îmbulzește tot el înainte. Înainte de-a încheia, vei fi așa de bună să-mi faci cu o plăcere mai mult? Să-mi dai voie să-ți trimit un... un sărut de... Vai, dar mai bine tac, mi-e frică să n-aud la spatele meu un hohot de rîs.

Al dumitale cu toată stima,
Vasile Murășanu

P.-S. O să trimit în curînd două volume, care, cred, îți vor plăcea mai mult ca toate cele trimise pînă acum.

XVIII

Într-alți ani, pe la sfîrșitul lui iunie, cînd se începeau căldurile mari ale verii, piuăle din Văleni băteau mai rar, nu doar că n-ar fi avut ce măcina, ci pe

cele trei văi se mai împuţina apa, spre marea părere de rău a proprietarilor. Mai ales Vălişoara seca mai de timpuriu, apoi Părăul-Caprei. Valea cea mare, pe care erau aşezate cele mai multe piue, curgea şi-n toiul verii, dar nu mai avea putere să învîrtă toate roţile.

Anul acesta însă nu fusese secetos. De cînd se desprimăvărase, venea şi ropăia cîte o ploaie aproape tot la trei zile. Pădurile păstrau umezeala, micile izvoare ce hrăneau cele trei văi îşi strecurau mereu argintul printre dărîmăturile de stînci, şi piuăle umpleau cu «toc-tocul» lor tot cuprinsul Văilenilor. «Arhanghelii», «Pintenul», «Vlădeasa» şi o mulţime de alte mine mărunte vărsau mereu piatra auriferă. Văilenarii erau mai veseli, mai plini de larmă ca oricînd : banul nu li se mai isprăvea din mînă. Prin birturile satului începură petrecanii fără sfîrşit, iar cînd se abătea cîte-o ceată, care băia la «Arhanghelii», prin oraş, ţinea cheful cîte trei zile în şir.

Societarii de la «Arhanghelii» nu mai pomeneau nimic de spezele tot mai mari ce se cereau la galeria cea nouă, singur Pruncul era mai gînditor şi părea că în inima lui coace ceva. Ungurean mai primi vreo trei telegrame în care feciorul ameninţa că se împuşcă dacă nu capătă bani în grabă, şi, se-nţelege, bădicul Ionuţ nu-l lăsă la nenorocire pe viitorul advocat. Pruncul se mărgini să ardă toate telegramele de la feciorul său şi, o dată pe lună, îi trimitea cîte optzeci de zloţi.

Dintre părtaşii de la «Arhanghelii» numai primarul Vasile Cornean era mereu mînios, mereu întunecat.

De cînd îşi bătuse soţia în noaptea zilei a doua de Paşti, casa lor se schimbase în iad. Încă în dimineaţa următoare, nevasta lui, Salvina, se dusese la părinţi. Era bolnavă şi de bătaie, dar mai mult de deznădejdea ce-i copleşise sufletul. Părinţii ei înlem-

niră cînd o văzură palidă, frîntă, îmbătrînită. Mamă-sa izbucni numaidecît în hohote de plîns:

— Copila mea, fata mea...

Ea înțelesese de mult pe unde-i umblă gîndurile primarului, dar nu voia să creadă c-ar fi ajuns cu ticăloșia așa de departe.

— Asta-i învățătură pentru cine n-ascultă de părinți, zise cu mînie tatăl său. Dar, îndată ce văzu că Salvina plînge cu hohot, îi păru rău, se apropie de fată, o mîngîie pe cap și-i zise: Nu mai plînge. Acuma, asta așa a fost să fie! Puteam noi ști că din cine nu faci slănină? Dar nu-i nimic. O să vă despărțim, o să-ți dea Dumnezeu alt noroc.

Cele două femei se bociră, își amestecară lacrămile pînă tîrziu. Salvina rămase două săptămîni în casa părinților; dar nu se tămăduia; dimpotrivă, părea că îmbătrînește cu fiecare zi.

Mamă-sa, ca toate femeile obișnuite cu suferința, pe cît plînsese la început, pe atîta dorea acum s-o vadă pe Salvina împăcată cu primarul. Dorea aceasta cu atît mai vîrtos cu cît la «Arhanghelii» se pusese chiar acum din nou aur slobod, apoi gura satului începu să toraie: «Vedeți-o pe afurisita de Dochița? A stricat casa primarului.»

Îndemnurile ei ca Salvina să se întoarcă la bărbat începură să fie tot mai dese. Salvinei nu-i trebuia mult îndemn, ea-l iertase pe Vasile din noaptea în care a zdrobit-o în bătăi și s-ar fi întors foarte bucuroasă la bărbat. Dar se simțea încă așa de slabă și se îngrozea să se arate astfel înaintea primarului Cornean. Știa că nici alte suferințe mai mici, ce ieșeau la iveală pe fața ei ori în priviri, bărbatul nu le putea suferi; că se scîrbea parcă de ea în astfel de clipe. Aștepta deci să se tămăduiască.

Și într-o dimineață, după ce trecuseră două săptămîni, se simți mai în putere și mai veselă și, zîm-

bind, părăsi casa părintească. Mamă-sa o înțelese și se bucură din toată inima:

— Așa, suflete, fii tare; are să fie încă bine, îi zise ea la plecare.

Cînd ajunse acasă, bărbatul era dus la «Arhangheli». Nici un lucru nu mai era la locul lui prin casă. Pe lavițe, pe scaune erau împrăștiate haine, cuțite, furculițe, farfurii. Un miros de părăsire, de pustiu umplea camerele. Salvina se apucă cu dragoste să deretece prin casă, simțind o adîncă bucurie că poate face ordine, că Vasile, cînd se va întoarce, își va afla casa ca un pahar. Deși-l aștepta mereu, ziua îi trecu repede, abia îmbucă ceva, nici nu-i veni în minte să prînzească: pregăti o cină bogată.

Inima i se opri de-a mai bate cînd auzi pe scări pașii grei ai primarului. Chiar era hotărîtă să-i sară-n gît, să-l sărute, să-l roage de iertare, cînd Vasile, intrînd, se opri deodată în prag și-i zise:

— Piei, drace!

Apoi, fără altă vorbă, se întoarse pe scări în jos, se auzi cum izbește portița și pieri în noapte. Merse de-a una la birt, porunci de cină și băutură și, după ce se îmbătă, sparse toate geamurile birtului, răcnind mereu:

— Cine s-apropie de mine, îl împușc!

Trei zile n-a mai dat pe-acasă. Gura satului spunea că primarul a fost văzut prin aluniș, pe dealul băii, în Valea-Pintenului cu Dochița pe după cap. Un băieș ducea după ei un coș mare, plin cu de-ale mîncării și cu vin.

După trei zile, abătut, pierit la față, intră în casă. Femeia, care-n răstimpul de trei zile murise și-nviase de-atîtea ori cît păr în cap avea, nu se putu opri să nu scoată un suspin.

— Of pentru tine, dar nu pentru mine, muiere! zise cu răutate bărbatul. Să-ți aduni hainele și să te

duci. Nu mai pot trăi cu tine! Nu mai pot! S-a isprăvit, nu mai pot!

Oricît era de frîntă Salvina, tot își mai putu aduna putere să-l întrebe:

— Cu ce ți-am greșit eu ție, Vasile?

— De asta nu e acum vorbă! Nu mai pot trăi cu tine; ai înțeles? îi zise el cu aceeași voce rea și dispreţuitoare. Mie-mi trebuie o nevastă tînără! Asta-i! O nevastă tînără!

— Așa? întrebă, albă ca păretele, ridicîndu-se de pe scaun, Salvina.

— Așa! Toată lumea se veselește, începu el ca ieșit din minți, toată lumea se bucură! Și cel din urmă sărîntoc din Văleni e azi mai fericit ca mine. Și eu cu «Arhangheliі» îmi urăsc viața. Uite ce-i, zise el cu brutalitate, întorcînd ochii scînteitori spre femeie, mie îmi trebuie o nevastă tînără. Vin este, bani sînt, raiul e pe pămînt, dar raiul c-o muiere trecută ca tine se schimbă în iad! He, rînji el, mie îmi trebuie acum o nevăstuță durdulie, plinuță...

— Să-ți fie rușine! îl întrerupse repede Salvina. Batjocorile ce i le arunca în față cu atîta brutalitate îi dădură curaj; vrednicia ei de muiere cinstită o făcu să-l privească cu mîndrie, ca o zeiță a dreptății și a răzbunării. Să-ți fie rușine că-mi poți vorbi astfel mie, care ți-am fost soție cu credință! zise ea din nou. Își ținea acum trupul drept, ochii ei străluceau și nu mai sămăna cu femeia înfrîntă de mai nainte. O să te căiești tu odată, sărace, de ce faci acum. Dar va fi prea tîrziu, prea tîrziu! Noapte bună, zise ea și ieși repede pe ușă.

— Niciodată nu mă voi căi! strigă el cu mînie. Niciodată! Abia de-acum voi începe să trăiesc, eu, Dochița și «Arhangheliі»! Vivat «Arhangheliі» de-acuma! Nu era primarul limpede la cap nici acum, dar pentru aceea era conștiu de ce făcea.

În ziua următoare se duse la părintele Murăşanu şi-i spuse că, cu voia amîndurora, se desparte de nevastă.

Popa Murăşanu păru foarte surprins de vestea asta; îl pofti să şadă şi începu să-i vorbească despre datoriile soţilor de căsătorie.

— O să te mai gîndeşti, domnule primar, o hotărîre aşa de mare nu se ia deodată. Vei încerca să cumpăneşti mai bine lucrurile. Mici neînţelegeri se întîmplă în orice căsătorie. Însă darul lui Dumnezeu de-aceea se dă celor doi soţi, ca să învingă, să se stăpînească. Dumnezeu a lăsat căsătoria aşa ca să nu se poată desface decît prin moarte.

Primarul avu un zîmbet de batjocoră.

— Se poate, domnule părinte, să fie aşa cum spui. Noi nu prea ştim ce-a zis Dumnezeu.

— Faci rău destul că nu ştii, ori nu vrei să ştii, răspunse părintele cu durere; dumneavoastră credeţi că un singur lucru e vrednic să-l cunoaşteţi şi să vă interesaţi de el: aurul. Mi se pare că aurul vă umple aşa de tare toate simţurile, încît nu mai sînteţi în stare să simţiţi şi altceva. N-ar fi rău dacă v-aţi gîndi cîteodată ce veţi face cînd nu va mai fi aur.

Primarului îi veni să zică: «N-om cere de la dumneata, fii liniştit», dar numai zîmbetul de răutate ce răsufla în acest gînd i se ivi pe faţă.

— Vom vedea noi atunci, domnule părinte, zise el. Nime nu poate şti ce o să se întîmple.

— Chiar pentru asta ar trebui să nu vă bateţi joc de legile lui Dumnezeu, începu iar părintele.

— Eu nu-mi bat joc de nici o lege; nu mai pot trăi cu femeia şi vreau să mă despart. Atît! rînji primarul Cornean.

Preotul începu să se agite.

— Ba îţi baţi joc, cu numaidecît o să-ţi arăt că-ţi baţi joc, zise el cu vocea mai nălţată. Pe dumneata

cu te-am cununat; știu ce mi-ai spus atunci, că numai din dragoste curată te căsătorești cu Salvina. Și nici nu se putea altfel; a fost fată frumoasă, avută, a venit după dumneata fără ca să fie părinții ei pe deplin mulțămiți. Ani de zile ați trăit bine, ați trăit în pace. Legea lui Dumnezeu e că legătura iubirii între bărbat și femeie să ție pînă la capătul vieții. Dumnezeu nu de aceea ne dă bunătăți ca să călcăm legea asta. Eu te-asigur pe dumneata că dacă belșugul nu te-ar fi ajuns, ai trăi și azi bine cu nevasta. Dar «Arhanghelii» vă sucește mințile dumneavoastră. Vă obișnuiți la trai bun, mai ales la băutură, și vă place dacă vi se deșteaptă tot mai puternice poftele cele dobitocești. Beți mereu, vă petreceți și nu mai voiți să ascultați decît de legea trupului. Dar legea asta calcă legea lui Dumnezeu, și să știi dumneata că păcatul ăsta se răzbună odată foarte amar. Dumneata vreai să-ți părăsești nevasta legiuită și vreai să te însoțești cu Dochița! Spune dumneata, nu-ți bați joc în chipul acesta de însăși mila lui Dumnezeu, care te-a făcut avut, ș-acum te lași stăpînit de trup?

— Nu-i scris nicăiri să iau pe Dochița, răspunse cu răceală primarul și se ridică de pe scaun. De altfel, continuă el întunecat, eu n-am venit să ascult cazania dumitale, ci numai să-ți anunț și să te rog să pornești procesul de divorț.

— Chiar asta nu vreau s-o fac! zise cu hotărîre părintele. N-am să urzesc procesul, pentru că ar fi în zadar. N-aveți cauze de despărțire.

— Asta te privește pe dumneata, zise primarul cu mînie, dar cred că sînt instanțe mai mari.

— N-o să-ți primească nimenea procesul, te-asigur, mai zise preotul.

Primarul se opri în prag, îl privi pe popa cu dispreț și zise:

— O sută de zloți la protopopul, și-n trei săptă-

mîni sîntem despărțiți, părinte. Știm noi cum se fac lucrurile acestea...

În urma scenei, preotul rămase foarte tulburat. Șezu la masă și-l aviză numaidecît pe protopop.

Primarul își înaintă rugările de despărțenie și acum săptămîni întregi nu se mai trezea din beție. Dacă mergea în oraș, rămînea cu săptămîna de cap și împrăștia banii ca și cînd ar fi risipit nisip. În clipe de beție adîncă băieșii îl văzură plîngînd de multe ori. Mulți ziceau că-i pare rău că se desparte. Pe la «Arhangheli» nu mai mergea, ci, spre scîrba celor mai mulți vălenari, cînd era acasă, ducea pe Dochița la el, slugile aduceau poveri de vin de la birt și scoteau prin sat veștile cele mai slabe despre cei doi.

Nici un răspuns nu-i venea la cererea lui de despărțenie, și el părea tot mai înrăit, cînd, într-o zi, pe la începutul lui iunie, clopotul începu să cînte în turnul bisericii.

— A murit primăreasa! își ziceau cu uimire muierile.

Salvina, într-adevăr, nu putuse să rabde multă vreme viața pe care o ducea. Slăbise ca un schelet, și pe urmă îl dezlegase pe Cornean; putea să se cunune cu Dochița.

— S-a îngrijit Dumnezeu să-i despartă, ziceau femeile.

— O să-i pară lui rău. Femeie ca Salvina n-o să-și mai afle.

— D-apoi Dochița?

— Uf! Dochița! Nici nu se poate asămăna.

— Asta o să-i pună coarne și lui.

— De-ar da Dumnezeu, că e vrednic!

Gura satului începu să toraie și nu se mai opri pînă ce auziră că, la Sînziene, se cunună primarul cu Dochița. Atunci gura satului amuți pe-un răstimp, ca să se pornească apoi și mai nehodinită. Se descoperiră

toate păcatele vechi și nouă ale Dochiței, Salvina fusese o sfîntă, primarul are să se ticăloșească, femeia cea nouă are să-l înșele!

Gura satului pornise cu mai mare înverșunare, fiindcă multe văduve tinerele credeau că Dochița le-a furat norocul. Nu era puțin pe vremea asta să fii soția unui părtaș de la «Arhanghelii», și încă a unuia care avea două părți, care se număra îndată după directorul Iosif Rodean.

Era e-o săptămînă înainte de Sînziene, într-o sîmbătă sara, cînd primarul îl află pe notarul Rodean în curte, lîngă piue, și-i spuse c-ar avea să-l roage de ceva.

Directorul îl conduse numaidecît în casă și-l întrebă cu ce-i poate sluji.

— Te-aș ruga foarte mult, domnule director, începu primarul, să-mi fii nănaș, să mă cununi dumneata.

— Așadar, e adevărat că te însori a doua oară? întrebă directorul c-un zîmbet ciudat pe fața lui mare.

— Adevărat, răspunse primarul pleeîndu-și capul.

— Și cu Dochița?

— Cu Dochița!

— N-aș fi crezut! Faci foarte rău că te căsătorești cu femeia aceea.

— Acuma, asta nu se mai poate schimba, domnule director! zise primarul.

Iosif Rodean tăcu un răstimp, se plimbă cu pași grei prin cameră, apoi îi zise cu hotărîre:

— Dacă nu se mai poate schimba, caută-ți alt nănaș. Nu te cunun.

Vasile Cornean îl privi uimit, nu-i venea să creadă ce auzise, și din ochii lui se vedea că așteaptă încă răspunsul.

— Nu te pot cununa, caută-ți alt nănaș! zise cu mînie directorul.

Primarul îl înțelese acum și rămase uluit. El ținea foarte mult să-l cunune un domn din sat, mai ales directorul de la «Arhanghelii».

— Pe cine să-mi aflu așa de-n grabă? întrebă el zăpăcit.

— Puțin îmi pasă pe cine-ți vei afla! strigă notarul și ieși în verandă. Îndată se auzi vocea lui puternică: Pune piatră, măi Niculae, fire-ai al dracului de ticală! N-auzi că bate-n gol?!

— Sara bună, zise primarul strecurîndu-se pe lîngă el.

Directorul, ori nu-l auzise, ori era încă mînios, căci nu-i răspunse. Vasile Cornean ieși foarte abătut în stradă. Refuzul notarului îl rănise adînc. El mergea cu capul plecat, cînd tresări deodată.

— Bună sara, tovarășe, bună sara, iubite! îi strigă cineva de la spate.

El se întoarse și-l văzu pe universitarul Ungurean apropiindu-se cu dreapta întinsă.

— Noroc!

— Noroc! răspunse încă tot abătut Cornean. Cînd ai sosit? îl întrebă apoi.

— Numaicît am picat, iubite, numaicît am picat! Ș-am vrut să-l văd pe nenea Spiridon de mai trăiește. Ce mai faci?

— Ei, iacă! răspunse ridicînd din umeri Cornean.

— Stai, drace, cum era să-mi uit! Te-nsori? îl întrebă de aproape Ungurean, răsuflîndu-i în față aereala de butoi.

— Mă-nsor!

— Primește felicitările mele! Cu Dochița?

— Cu!

Universitarul își supse o dată buzele, zîmbi și-i zise:

— Ai ales-o pe sprînceana! Încai știu ca ai ce strînge-n brațe! Dar nu pot sa-ți iert că nu m-ai chemat mcă la nuntă.

Ungurean o vorbea mai întîi de bine pe Dochița. Primarul îl privi cu bucurie, apoi deodată îi veni un gînd mîntuitor. Își puse o mînă pe umarul tînarului și-i zise:

— Dacă nu te-am invitat pînă acum e că te poftesc de nănaș.

Universitarul la cuvintele acestea izbucni într-un rîs nestăpînit. Printre hohote se putea mereu auzi exclamarea favorită: «Colosal! Colosal!» Apoi, după ce se liniști, îi bătu primarului în palmă și-i zise:

— Se face, iubite, se primește cu bucurie! Dar cine să fie nașa?

Primarul se gîndi o clipă, apoi răspunse:

— O soră de-a mea, care vrei.

— Bun! Se primește și asta. Și... la Sînziene?

— La Sînziene!

— Foarte bine! Te-ngrijește numai de beuturică bună.

— Este, răspunse vesel Cornean.

Își mai bătură o dată palmele, apoi se despărțira.

Preotul Murășanu îi cunună în ziua de Sînziene. Nu ținu nici o cuvîntare, cum era obișnuit să facă, nu voi să meargă nici la masă. Preoteasa părea supărată, îi zisese chiar:

— Nu-i bine că te pui pe picior de bătaie cu toți fruntașii satului.

— Ehei, făcu popa, unde te gîndești și tu! Nu mă duc fiindcă am fost împotriva despărțeniei și chiar și împotriva căsătoriei acesteia. Sînt convins că Salvina a murit numai din vina ticălosului acestuia!

Dar, în schimb, au luat parte la masă toți fruntașii, chiar și directorul de la «Arhanghelii». Adevărat că numai singur și s-a depărtat devreme, dar cu

prezența lui ridicase foarte mult nimbul căsătoriei. Feciorul său, Ghiță, încă nu se întorsese din capitală, acum își făcea examenele cele din urmă, după care avea să se reîntoarcă cu diploma de inginer. Pruncul și Ungurean, notarul Popescu, scriitorul Bratu erau însă aici și-și petreceau cu însuflețire.

Din cînd în cînd Ungurean tînărul schimba priviri cu Dochița, și la începutul unei țarini, ea se strecură pe ușă. Îndată după ea ieși și Ungurean. Nime nu le luă sama; bărbații erau amețiți de băutură, femeile, fetele dansau. Lăiță cînta cu însuflețire.

După un răstimp destul de îndelungat cei doi intrară aproape unul după altul. Ungurean, cu fața buhăită, luă un pahar plin, îl supse și, între hohote de rîs, începu să strige:

— Of, primarule, primarule, să fi fost tu al dracului!

Dochița zîmbea și-i umplea paharul. Cornean îi privea cu ochii prostiți: nu mai pricepea nimic, căci era beat turtă.

— Of, primarule, să fi fost tu al dracului! zicea mereu Ungurean, izbucnind necontenit în hohote de rîs.

— Di-di-di ce să... să fi fost? izbuti să-l întrebe într-un rînd primarul, încercînd să zîmbească. Dar nu mai putea: ochii lui erau două răni parcă.

— Pe onoarea mea de nu-i colosal! strigă Ungurean în loc de răspuns. Apoi, ridicîndu-se, începu să ție un discurs în larma atotstăpînitoare. Numai frînturi se puteau înțelege din cuvintele lui: Fraților... primarul... inima noastră, «Arhanghelii»... Izvorul de petrecere... N-am fi nimic fără «Arhanghelii». Vivat «Arhanghelii»!

La cuvîntul din urmă, cei de lîngă el începură să bată cu pumnul în mese și tot mai mulți erau care strigau: «Trăiască „Arhanghelii"», pînă ce toți nun-

tașii izbucniră în strigătul ăsta. Muzica încetă, pe-o clipă se făcu liniște, și Ungurean se sui pe masă și zise, cît putu de tare:

— Fraților, popa nost' n-a vrut să ne cinstească în sara asta cu prezența sfinției-sale. Să-mi dați voie ca, dîndu-i *vot de blam*, să fiu eu popă în noaptea asta, ori cel puțin diac, și să vă cînt troparul protectorilor noștri cei cerești, troparul «Arhanghelilor».

— Vivat! Vivat Ungurean! se auzi din toate părțile.

Apoi, deși îl auziseră cîntînd de multe ori cîntarea asta, se făcu liniște. Așteptau.

— Se cade să ne aducem aminte în toată buna vreme de arhanghelii din cer, care fac să strălucească și fratele lor de pe pămînt, alungînd nenorocul, sărăcia și lipsa din satul Văleni. În cinstea lor ș-a soarelui care luminează în Văleni, și lumina lui nu se mai stinge, să cîntați cu toții după mine! Și el începu pe-o voce groasă, adîncă, de butic: «Unde umbrește darul tău, Mihaile arhanghele, de-acolo se alungă puterea Diavolului; că nu suferă să rabde lumina ta luceafărul cel ce a căzut. Pentru aceea ne rugăm ție: săgețile lui celea de foc purtătoare, celea pornite asupra noastră, stinge-le cu mijlocirea ta, mîntuindu-ne pe noi din smintelile lui, vrednice de laudă, Mihaile arhanghele...»

Puțini îl secundară, fiindcă nici nu se putea. El cînta «lauda» asta într-un chip deosebit, cu figuri aflate de el. Era glasul al cincilea, ca și la «laudele» de la Paști, dar Ungurean pusese atîtea întorsături de-ale lui în melodia bisericească, încît nime nu i-o putea învăța.

Deși erau cei mai mulți beți, după cîntarea bisericească, afară de domnii care erau de față, nime nu strigă: «Să trăiască». Asupra țăranilor, în orice îm-

prejurări. cîntarea bisericească face o impresie adîncă, le învăluie sufletele cu misticismul care se desprinde din ea.

Ei rămaseră un răstimp tăcuți, apoi petrecania începu din nou.

Ca orice izvor de bogății prea mari, venite la repezeală, pe neașteptate, «Arhangheliii» arunca destule raze de lumină, dădea mare avînt vieții din Văleni, dar avîntul acesta îi împingea pe oameni mai mult spre prăpastii. Erau mulți care începură să imite viața domnilor, așa cum o puteau ei înțelege, pe care o cunoșteau de prin birturi și alte localuri de petrecere, unde se întîlneau.

Dochița era una din femeile vrăjite de puterea aurului, de farmecul luxului, și bine o cunoștea notarul Iosif Rodean ce plătește. El, de cînd începuse să se hrănească și să bea cît îl încăpea pielea, nu mai considera întru nimic legile morale, și asta nici nu o mai socotea de păcat. Universitarul Ungurean, de asemenea, își petrecuse de multe ori cu Dochița și nainte de cununia ei cu Cornean și nădăjduia să-și petreacă și de-aci încolo. Notarul Popescu și scriitorul Bratu cunoșteau aproape pe toate «chipurile de mironosiță» din Văleni, deși nu erau de mult în sat. Se pare că demoralizarea la sate, fără sprijinul puternic al celor din pătura cultă, nu ar înainta așa de repede și nu ar ajunge atît de departe.

Se pare că pilda lor e mai molipsitoare decît a altora ; se iau oamenii după ei din vanitate, ori în fapta lor simt o liniștire a conștiinței, zicînd : «Ei sînt mai învățați, și tot trăiesc așa !»

Poate din amîndouă cauzele, adaogînd că «domnii» sînt preferați de țărance.

De cînd veniseră cei doi universitari în vacanța de vară, chefurile se țineau lanț în Văleni. În birturi nu se mai stingea lumina pînă-n zori. Societarii, băieșii, hocmanii de la «Arhangheli» mai ales, își făceau de cap. Femeile lor începură să se pună pe gînduri cînd, cîte trei-patru zile, nu-i mai puteau urni din birturi. Ungurean și Pruncul, tinerii, treceau dintr-un birt într-altul, legănîndu-se în curbe largi pe drum, și începeau cheful din nou, cu fiecare grup de mineri. Ei erau primiți cu însuflețire, cu urale. Cei doi îi deprindeau, încet-încet, cu ponturi obișnuite prin birturile din capitală. După ce se-mbătau, băieșii începeau să spargă sticle, pahare, să joace pe mese, să stropească podelele cu băutură din sticle; pariau care putea bea mai mult, trăgeau sorți care să plătească în cutare noapte, pentru că fiecare ar fi voit ca el să deie băutura. Cînd sorțile cădeau pe unul din cei doi universitari, ei erau scutiți totdeauna, pentru cinstea de «prezidenți ai mesei», și atunci plăteau, pe rînd, ceilalți băieși.

Birturile fierbeau neîntrerupt, se vedeau ieșind, din cînd în cînd, oameni cu fețele de mort, clătinindu-se. Pe uși năvălea atunci fum gros de tutun, amestecat cu duhoarea băuturii, ca răsuflul înăbușitor al unei peșteri.

Duminicile și-n sărbători veneau, de obicei, domni de la oraș, anume ca să-și petreacă în Văleni. Nu era străin care, intrînd o dată în Văleni, să nu fie cinstit cu mîncare, cu vin. Bădicul Ionuț Ungurean, primarul Cornean se puteau afla aproape în orice vreme în birt, și cum străinii trăgeau aici, societarii de la «Arhangheli» îi luau numaidecît sub scutul lor, ceea ce însemna că puteau să mănînce și să beie cît aveau poftă, și de multe ori și pe deasupra, și puteau rămîne

aici în sat cît ar fi voit. Dacă cei doi boieri nu erau din întîmplare în birt cînd pica străinul, se aflau totdeauna alţi vălenari care să-i ieie în primire. În chipul acesta se purtau cu oaspeţii mai neînsemnaţi; cînd sosea vreun domn în sat, numaidecît erau avizaţi cei doi universitari, ori vreunul dintre societarii «Arhanghelilor», chiar şi directorul Iosif Rodean.

Duminica şi-n sărbători însă veneau, de obicei, persoane cunoscute din oraş, care şi-au mai petrecut de multe ori în Văleni. Atunci se înciripa repede o ceată de zece-cincisprezece în jurul lor, începeau pe la 10 cu bere şi terminau, în zori, cu vin şi cu rachiuri. De cele mai multe ori ieşeau într-o poiană la o frigare. Mici, purcei se rumeneau în flacările cioturilor uscate de brad; chiuituri, urale, cîntece se nălţau în noapte pînă tîrziu; în jurul flacării uriaşe se vedeau, mişcîndu-se mereu, umbre.

Dacă noaptea, tîrziu, ar fi trecut prin Văleni un străin cu prilejul ăstui fel de chefuri, ar fi crezut că-s nişte nuntaşi întîrziaţi, care au rătăcit prin păduri. De altfel, convingerea aceasta şi-ar fi făcut-o şi dacă ar fi trecut ziua prin Văleni. Pe lîngă larma nesfîrşită din birturi, cînd dintr-o casă, cînd dintr-alta pătrundea veselia. Vecini, prieteni se adunau să guste vinul adus de curînd «de la ţară», şi dintr-o glumă se încingea cîte-o petreceanie care ţinea cu zilele.

Însă nici într-un an băile nu fură aşa de bogate ca-n vara asta şi, deci, nici chefurile atît de dese. Erau mineri care strigau în gura mare, în vreme de beţie, că înnebunesc de atîta bine. Aproape nu era săptămînă să nu se repeadă Lăiţă cu vreo doi pînă în Văleni. Universitarii cei doi aduseră cîntece nouă în sat, romanţe vesele, pe care, în scurtă vreme, le cîntau şi băieţandrii care aduceau piatră cu căluţii de munte.

Săptămînile treceau repede, într-o fierbere și veselie nesfîrșite; erau mulți vălenari care, auzind sîmbăta sara clopotele, ziceau cu mirare:

— Măi, mîne iar e duminică!

Ca în fiecare an, așa și acum, într-o duminică de la sfîrșitul lui august, fruntașii din Văleni se adunară în birtul lui Spiridon de pe la ceasurile 10 nainte de prînz, să prăznuiască depărtarea din mijlocul lor a universitarilor. Numai de doi aveau să se despartă în anul acesta, de Ungurean și Pruncul; Ghiță Rodean își luase diploma, dar nu avea încă post. El mai rămînea, deocamdată, în Văleni. Însă Ungurean și Pruncul trebuiau să plece în curînd.

Liturghia, în biserică, încă nu se sfîrșise cînd paharele pline cu bere proaspătă se înșiruiră pe masa lungă. Pruncul, tatăl, nu era de față, însă bătrînul Ungurean, ca de obicei, fu cel dintîi care, luînd paharul în mînă, începu să închine:

— Să mergeți cu bine, ficiori, și să vă întoarceți sănătoși. La anul să vă vedem advocați pe amîndoi.

— Trăiască advocații! strigară în cor ceilalți.

— De nu mă voi întoarce la vară cu diploma în mînă, să nu-mi mai spuneți pe nume! zise cu hotărîre universitarul Ungurean după ce-și șterse mustața, de care se prinsese spumă de bere.

— Va da Dumnezeu, v-a ajuta Dumnezeu! răspunse cu bucurie tatăl său, mîngîiat de hotărîrea ce se desprindea din fața tînărului.

Erau și încordate liniile feței lui, parcă mai degrabă un capitan care dă o poruncă decît un om care promite ceva.

De altfel, bătrînul Ungurean niciodnd nu deznădăjduise de viitorul copilului său. Că tîndălea de-atît amar de vreme prin capitală, nu-i părea lucru așa de mirat, erau multe cărțile pe care trebuia să le învețe! Dar odată va ieși domn mare din feciorul

sau! Un domn de care să se vorbească în șapte sate! Cine-l va vedea odată, înglodat în bogății la oraș, să zică: «Iată, mă, pe domnul acesta mare l-a purtat la școli un părtaș de la „Arhanghelii“, societarul Ionuț Ungurean». El și spunea la toată lumea, îndată ce apuca la cap: «Cheltuiesc cu el? Nu face nimic! O să iasă domn odată din el, nu gluma!»

El bău deci cu însuflețire și al doilea pahar și, uitîndu-se zîmbitor pe la toți, zise:

— Bună bere!

Poveștile, gălăgia începură numaidecît, și fumul țigărilor se ridica repede, vinețiu în bătaia razelor de soare. Toți erau predispuși spre veselie, de-o săptămînă nu mai fuseseră atîția laolaltă — paisprezece — ca astăzi. Între ei era și directorul Rodean. Ghiță și clericul Murășanu, care într-alți ani erau și ei de față la cheful tradițional, astăzi lipseau: porniseră de dimineață într-o excursie prin munți.

Universitarul Pruncul nu se putea însufleți nici într-un chip. O adîncă părere de rău, un fel de disperare era întipărită pe fața și în privirile sale. Cei de la masă făceau glume pe socoteala lui.

— Să știți că-i pare rău după Văleni!

— După Văleni nu, poate dup-o vălenăreancă!

— Ori ș-a pus în gînd să vie advocat gata la primăvară!

— Asta trebuie să fie! Îi pare rău după viața de student!

— Trăiască advocatul Pruncul!

Dar el rămînea mereu trist. Sufletul îi era înghețat și acum; de azi-dimineață părea că-l urmărește o mare nenorocire.

Căci azi-dimineață abia se îmbrăcase, abia-și aprinsese cea dintîi țigară, cînd tatăl său intră la el, cu fața, cu privirea foarte întunecate. Tînărul, văzîndu-l, simți numaidecît că are să-l dăscălească tatăl

său, cum făcuse de atîtea ori pîn-acum. Voi să înconjure furtuna și se apropie de ușă. Însă tatăl său îl opri c-o privire.

— Rămîi, zise el rece, avem de vorbit amîndoi.

Scăpînd un oftat, tînărul șezu pe un scaun și aruncă țigara după cuptor.

— Avem de vorbit, repetă tatăl său. Azi, mi se pare, e cheful de despărțire?

— Da, ești invitat și dumneata, răspunse în silă universitarul.

— Eu m-am săturat, nu mai mă duc; tu însă poți să iei parte. Ai bani?

— N-am, răspunse cu dezgust tînărul.

Tatăl său deschise portofelul și-i puse pe masă trei bilete de cîte zece.

— Ia-i, sînt ai tăi; poți să-ți petreci azi. Toacă-i pe toți dacă vreai, începu cu răceală tatăl, dar să știi că pleci pentru cea din urmă oară la școală.

El tăcu, obrajii palizi i se umplură de pâraiașe adînci. Aștepta să-i răspundă feciorul: însă acela tăcea tăcerea peștelui. Se îngălbenise la față și privea neclintit în masă.

— Anul acesta ți-l mai dau, zise cu mînie Pruncul, văzînd că tînărul nu răspunde. Poate fac rău, dar m-am hotărît așa. Un an mai jertfesc. Apoi, eu mi-am isprăvit datoria față de tine. Știi cîți bani ai mîncat tu pîn-acum?

Universitarul își ridică, uluit, privirile la tatăl său, dar nu răspunse.

— Și dintr-un cal aș fi făcut advocat pînă acum cu banii ce i-am cheltuit cu tine! Înțelegi tu? N-a mai rămas în tine un strop de bărbăție? Un strop de cinste? Mai ai tu nas să mai ieși între oameni în oraș? Iată, mie mi-e rușine de rușinea ta. Așadar, un an încă, și cel din urmă! Și va trebui să te mulțămești cu patruzeci de zloți la lună.

— Patruzeci de zloți! se uimi tînărul, acum dezlegîndu-i-se mai întîi limba.

— Da, patruzeci, nici un ban mai mult! Ce crezi tu că banii stau grămadă la mine și nu se mai isprăvesc? Nu știi ce-nghite gangul cel nou de la «Arhanghelii»? Nu mă sugi tu de ani de zile? Așadar, ne-am înțeles! sfîrși Pruncul ridicîndu-se și ieșind. Din prag îi mai zise: Pe mine să nu mă așteptați; sînt bolnav!

Universitarul rămase încă multă vreme nemișcat după ce ieși tatăl său. Se simțea la marginea prăpastiei, căci știa că tatăl său nu glumește. Ce va face? Să termine într-un an, cînd el abia are un examen, n-are practică, n-are cărți, n-a mai ascultat, de ani întregi, cursurile decît poate de trei-patru ori într-un an?! Dar el mințise pe bătrînul, el îi spusese că face practică în cancelaria unui advocat din capitală! Cum să-i spună că nu-i nimic adevărat din tot cu ce se lăudase și că e peste putință să-și icie diploma într-un an? Dar ar folosi ceva chiar dacă l-ar convinge pe tatăl său? Ar mai fi cu putință ca el să se pună pe muncă, părăsindu-și chipul de trai de pînă acum?

El vedea că nicicum nu se poate mîntui și, simțindu-se la marginea prăpastiei, își zise, ridicîndu-se: «Eh, să trăim pînă e bine!» și plecă spre birt cu hotărîrea să-și petreacă strașnic, ca niciodată.

Însă era prea zguduit ca să se poată reculege în grabă. El bău încă multă vreme în tăcere, între glumele și ironiile celorlalți. Numai după ce începu să-l amețească puterea băuturii începu să-și petreacă cu adevărat.

Birtașul Spiridon se ivea, în dese răstimpuri, la masă, aduna repede paharele goale, țincănindu-le de-o-laltă și, pin-ai bate-n palme, le înșiruia, pline, la locul

lor. De vreo șapte-opt ani, la cheful de adio al unui versitarilor, nu lasa pe nimeni să servească. Se în vîrtea ca un prisnel.

— Așa, nene Spiridoane, așa, iubite, o să-ți port, în cinste, o sută de procese, îi zicea universitarul Ungurean de cîte ori se ivea, cu paharele pline, birtașul.

Hohote de rîs izbucneau după cuvintele lui Ungurean.

— Trăiască advocatul «de-a geaba»! striga vesel directorul Rodean cînd Ungurean întîmpina pentru a zecea oară cu aceleași cuvinte pe Spiridon. O să mori de foame, prietine, purtînd gratuit atîtea procese, adaose el îndată.

— Trăiască advocatul «de-a geaba», trăiască antropofilul! strigă Pruncul, rîzînd cu hohote.

Și mulți izbucniră după el:

— Trăiască antropofilul!

— Îi auzi, tată? întrebă c-un zîmbet larg tînărul pe bătrînul Ungurean. De-acum îmi vestesc mărirea viitoare! Rîdeți voi, puțincredincioșilor, eu voi merge mereu, nainte, cu coraj-nainteee! Vivat! Cu coraj-nainteee! Vivat!

Cuvintele din urmă le sfîrși cîntîndu-le pe melodia marșului «economilor». Numaidecît începu să bornăie[1] Pruncul și advocatul Pascu, care venise anume pe ziua de azi în Văleni; începu să mormăie încet doctorul Prințu melodia aceluiași marș. Vocea scriitorului Bratu, care încerca același cîntec, se ridica printre tot mai desele bornăituri de bondari ce începură să înconjure masa. Erau cu toții amețiți de jumătate, era nainte de prînz. Deodată cancelaristul Bratu se ridică de la masă, se apleca înspre cele patru părți, dînd tonul,

[1] *A bornăi* — a mormăi, a bîzîi.

și, dup-un gest repede al mîinei ridicate în vînt, se începu, pe patru voci :

«Pas în pas,
Tra-la-la,
Hai toți nainte,
Tot voioși,
Bucuroși,
Cu coraj-nainte.
Tra-la-la !»

Greșiră textul, începură marșul din nou, iar îl greșiră, și abia după ce-și mai dreseră glasurile cu un pahar de bere, reușiră să cînte marșul pînă la capăt. Cînd ajunseră la versurile :

«Și cu cupa plină,
Orice dor s-alină...»

luară cu toții în mînă paharele, pe care Spiridon le umplu la repezeală, și, ciocnind mereu, între țincănitul lor, sfîrșiră marșul, în picioare. Cîntarea se schimbase acum în urlet, erau ceasurile 2 după prînz. După ce băură, directorul de la «Arhanghelii», întorcîndu-și grumajii ca de taur spre ușa din stînga, strigă :

— Măi ticală Spiridoane !

— La poruncă, domnule director, la porunca dumitale !

— Pst ! făcu Iosif Rodean. Trei purcei i-ai pus deoparte ?

— Guiță flămînzi de-asară, domnule director.

— Știi tu cînd sînt ceasurile trei și jumătate ? întrebă directorul privindu-l c-un ochi încruntat.

— Purceii junghiați, curățiți, focul aprins pe Plaiul-Cerbului ! răspunse milităreste Spiridon, ducîndu-și palma dreaptă la ureche.

— Ticală ! strigă cu mînie directorul. Așa-mi ții tu minte ?

— Un butoi de zece ferii [1] la umbră ! strigă repede, palid, birtașul.

— Ei, și apă, măi Spiridoane. Trimite și două lăzi de borviz.

— La poruncă, domnule director, și pîne, și sare, și furculițe, și cuțitașe !

— Măi, da-l-aș dracului, cum se pricepe ! zise universitarul Ungurean.

Spiridon îl privi pe-o clipă, îi aruncă un zîmbet de batjocoră și răspunse :

— Care cu meseria lui, domnule advocat ; noi la glăji [2], dumneata la legi.

Hohote de rîs izbucniră, urale nesfîrșite : «Trăiască Spiridon !» Ungurean bătrînul rîdea și el cu gura larg deschisă, nu mai pricepea de-i laudă ori de-i batjocoră pentru fiul său ce spusese birtașul ; dar simțea că e foarte plăcut să rîzi așa, fără să știi de ce, să rîzi prostește. Spiridon venea urmat de trei feciorași, fiecare cu pahare proaspete de bere în mînă.

— Să poftiți, asta-i de la botul calului, pentru paharele acestea nu cer nimic.

Oaspeții erau în picioare, gata de ducă. Luară fiecare cîte-un pahar.

— Trăiască cel dintîi hotelier al Vălenilor ! strigă universitarul Ungurean.

— Trăiască tata Spiridon !

Ei băură, goliră, dintr-o dată, paharele. Numai bătrînul Ungurean nu-l mai luă de la gură pînă ce nu sorbi și spuma cea din urmă.

— Să fii tu al dracului, Spiridoane, asta-i bere dintr-un butoi început acum, să mai aduci numaidecît o rundă [3] !

[1] *Ferie* — unitate de măsură, egală cu o vadră (aproximativ 10 litri).
[2] *Glajă* — sticlă.
[3] Un rînd.

— Vivat tata, trăiască marele priceptor! urlă tînărul Ungureau.

Din picioare mai băură unul cîte trei pahare. Spiridon știa că, după ce cinstea el de ducă, se mai trece o jumătate de butoi pînă se depărtează oaspeții. În urmă, oaspeții se duseră, numai universitarul Pruncul se lăsă pe-un scaun și, făcîndu-i lui Spiridon semn să se apropie, îi zise pe-un glas plîngător:

— Adu butoiul lîngă mine, tată Spiridoane... De-acum tu-mi ești tată...

Birtașul băgă de samă că universitarul e beat turtă, totuși îl uimi vocea lui disperată. Era și palid, aproape verziu, tînărul Pruncul.

— Să nu mai beai, domnule advocat, o să ți se facă rău, zise birtașul, aplecîndu-se spre el.

Pruncul rostogoli asupra lui doi ochi tulburi, reci, păru pe o clipă că nu-l cunoaște pe Spiridon, apoi, oftînd din adînc, suspină:

— Tu ești tata meu. Vino să te sărut...

— Să nu mai beai, răspunse cu dezgust birtașul. Ar fi mai bine să mergi acasă, domnule advocat, să prînzești, să tragi un pui de somn, pînă pe la patru. Altfel, n-o să poți petrece la noapte. Ar fi bine să mergi acasă.

— N-am casă, suspină cu durere tînărul, legănîndu-și mereu capul între umeri, ca și cînd ar compătimi pe cineva. N-am casă, n-am părinți. Tu ești tata meu de-acum; mă arunci în drum? El își opri îndelungat ochii mari și tulburi asupra lui Spiridon.

— Pentru toată lumea, nu, domnule advocat!

— Atunci ascultă rugămintea fiului tău și adă butoiul. N-o să te mai incomodez, o să-mi torn eu în pahar; știu umplea paharul cu bere, tată Spiridoane.

Birtașul se închină, se depărtă repede, părînd că se grăbește să-i împlinească cererea. Însă își văzu îndată de alte trebi. Își zicea: «Are să adoarmă acum,

îi cunosc năravul». După ce-şi aranja unele mărunţişuri, după ce împărţi porunci pentru «frigarea» de după prînz, se aşeză cu nevasta şi copiii mai mici la masă şi chiar se pregătea să înghită cea dintîi lingură de supă, cînd uşa de la camera vecină se crăpă şi, prin deschizătură, se ivi capul universitarului Pruncul.

— Nu mai vine butoiul ăla, tată ? întrebă el pe-acelaşi glas plîngător.

— Nu mai este, domnule advocat, zise birtaşul, uimit că tînărul nu adormise, după cum crezuse el

— Ei, drăcie ca asta ! strigă deodată cu mînie Pruncul. Să-mi vie beutura ! Ce porcie faci dumneata astăzi ?

Spiridon, palid, tremurînd uşor de indignare şi năcaz că n-are hodină să înghită o lingură de supă, se sculă repede, trecu pe lîngă «advocat», trăvăli butoiaşul cel început, îl aşeză lîngă masă, îi fixă bine pompa şi, chemîndu-l pe Pruncul, îi zise :

— Pofteşte, domnule advocat. Mai sînt cel puţin douăzeci de pahare.

— Poftim ! zise Pruncul, întinzîndu-i un bilet de douăzeci.

— Nu acum, domnule advocat, ce ştiu eu cît să reţin ! Las' pînă la urmă.

— Poftim, insistă din nou tînărul. Ia-ţi plata. Nu eşti tată bun nici tu, Spiridoane. N-ai milă de om. Ia-ţi plata şi du-te !

Spiridon îi lăsă biletul pe masă şi ieşi.

*

Trecuseră ceasurile 4 cînd începură să s-adune tovarăşii de petrecanie. Pe Plaiul-Cerbului vîlvătaia focului se nălţa de mult. Tovarăşii se întîlniră în birtul lui Spiridon, şi mare le fu mirarea cînd pe Prun-

cul îl aflară tot acolo, cu paharul de bere nainte. Vreo cîțiva ciocăniră butoiul: suna a gol. Îl clătinară: vînt! Dar nici Pruncul nu se putea mișca din loc. Stătea răzimat de speteaza scaunului cu spatele, c-un cot pe masă, iar picioarele și le ținea țapene, înfipte parcă în podele, ca și cînd ar fi rămas așa într-un acces de amețeală. El privea cu nepăsare la cei din jurul său, părea că nu-i cunoaște. Din cînd în cînd ofta din adînc și avea o mică clătinare din cap. Tovarășii se adunară în jurul lui lărmuind, strigîndu-l pe nume, pipăindu-l, alții îl zguduiau. La zguduiri mai puternice, Pruncul lăsa să s-audă un mormăit înăbușit, ca și cînd ar veni din mari depărtări.

— Pe ăsta o trebui încă să-l ducem pe sus pînă pe plai, zise cu mînie notarul Iosif Rodean.

— A beut un butoi de bere; mă mir că n-a pleznit, zise doctorul Prințu aplecîndu-se la universitar și pipăindu-l.

În clipa aceea se auzi din nou mormăitul lui Pruncul; el se mișcă puțin și zise, ca de pe altă lume:

— Porcilor...

— Of, of, încă o să ne deie lecții de morală! rîse advocatul Pascu.

Pruncul se mișcă mai tare pe scaun, cercă să se ridice, dar nu reuși; se răzimă din nou de speteaza scaunului și zise iar:

— Porcilor! Sînteți cu toții niște porci!

În clipa asta în birt intră universitarul Ungurean, se apropie cu pași largi de Pruncul, ferind din cale pe cei ce se grămădeau în jurul tînărului beat.

— Salutare, *colega*, salutare! zise Ungurean cu fața radioasă de fericire. Ai beut? Te-ai îmbătat? Ai durmit?

— *Veni, vidi, vici!*[1] răspunse Pruncul, închipuind un zîmbet rînjitor din umerii obrajilor.

— Nu-i beat de tot! declară îndată Ungurean. După formula asta de întrebare și răspuns cunoștea de mulți ani stadiul beției lui Pruncul.

— Vii cu noi, iubite? îl întrebă apoi, vorbindu-i la ureche.

Dar Pruncul părea că nu-l auzise. Mormăi încet:

— Sînteți niște porci!

— Ai coniac, Spiridoane? întrebă Ungurean îngrijorat.

— Este, domnule advocat.

— La repezeală coniac și un păhărel. O să-l deștept îndată, zise el întorcîndu-se spre ceilalți.

Cîteva priviri se-ntoarseră întrebătoare spre doctorul Prințu.

— Se poate, răspunse el. Beția de bere e ca o ceață deasă, ce-i dreptul, dar nu-i grea. Alcoolul berei nu apasă creierii cu greutatea alcoolului de vin, ori, mai ales, de rachiu. De aceea beția berei nu-i adîncă. Ea moleșește trupul întreg, îngreunează mai mult stomacul.

După cîteva păhărele de coniac, băute unul după altul, Pruncul începu să-și scuture capul, brațele, apoi, ajutat de Ungurean, se ridică. Era mai palid ca un mort.

— Acum, repede, afară la aer! comandă Ungurean.

— Ar fi și vremea: o să se răcorească bine pînajungem pe plai, zise bătrînul Ungurean.

— Colosal! răspunse tînărul. Doar nu te vei teme de-nghet? Ai blană groasă de slănină pe dumneata.

Ei se strecurară pe-o hudiță, apucară pe-o cărărușă, trecură valea pe-o punte destul de îngustă, peste care Ungurean îl duse cu multă grijă pe Pruncul. Dar în

---

[1] *Veni, vidi, vici!* — Am venit, am văzut, am biruit! (lat.)

aerul curat, în urma mișcării, în urma coniacului care-i încălzi stomacul, tînărul începu să se deștepte binișor. Cînd începură să urce pe plai, el se desfăcu de brațul lui Ungurean, zicîndu-i:

— Lasă-mă!

— În sfîrșit! oftă Ungurean ușurat. Dar cine mama dracului te-a pus să te îmbeți de bere, cînd azi dup-amiază îți era rezervată plăcerea să te îmbeți de *rizling* ori de tămîioasă?

— Nu mi-ar fi fost nimic dacă n-aș fi fost flămînd! zise cu silă Pruncul.

— Păi n-ai prînzit azi?

— De-asară ajunez!

— Ce spui, frate? Dacă-i așa, tu ești mai tare ca un bou! se miră Ungurean. Și cum te-ai hotărît să ajunezi? Te-ai îmbătat și azi-dimineață?

Pruncul tăcu un răstimp; urcușul iute îl făcu să gîfîie.

— Nu. Am avut un conflict cu bătrînul, reuși să răspundă.

— Ei, un conflict! Părinți și fii! Ce-i mai de toate zilele ca asta? Pentru atîta lucru faci tu prostii?

— Uf! Lasă-mă dracului, lasă-mă dracului, Ungurene! oftă cu deznădejde Pruncul. A fost mai mult decît un conflict, a fost un *ultimat.*

— *Ultimat?!* se miră Ungurean, nepricepînd îndată de ce-i vorba.

— Un an îmi mai dă parale; într-un an să-mi iau diploma, zise cu silă Pruncul. Îi fu și rușine să spună cît îi promisese lunar chiar pe anul acesta.

Ungurean începu să rîdă cu hohot. Se opri, căci rîsul nu-l mai lăsa să facă nici un pas pe urcușul iute. Cărărușa, oricît de spirală pe coasta plaiului, era din ce în ce mai greu de urcat; ceilalți apucaseră cu mult înaintea lor.

— Nu fi copil, iubite, nu te prosti acum, cal bătrîn! *Ultimate* de acestea cîte n-am mai căpătat noi!... zise Ungurean, după ce se mai liniști, pornind din nou.

— Bătrînul meu, acum, o dată, n-a glumit. Îl pricep eu! Pot să-ți spun că-i un om amarnic, zise cu durere Pruncul. Spune că galeria cea nouă de la «Arhanghelii» i-a înghițit o avere întreagă.

— Și tu, alta! îl întrerupse repede Ungurean.

— Și eu, alta, și că nu mai are bani, mcheie cu deznădejde Pruncul.

Un răstimp tăcură; urcau mereu aplecîndu-și nainte trupurile, ghetele lor ronțăneau în pietrișul potecuței. Plaiul întreg era un uriaș piept de piatră, acoperit cu un strat subțire de pămînt, de pietriș. Pe cărărușă, pe alocuri, ieșeau la iveală spinări, muchi de stîncă; ploile spălaseră pe-aici pajiștea și presaraseră întreagă cărărușa cu pietricele.

— Despre asta una să nu mai vorbim, zise întru tîrziu Ungurean.

— De acord! răspunse Pruncul. Chiar acum îmi veni gîndul că poziția cea mai bună ce-o putem lua în fața vieții e să fim fataliști.

— Grecii și romanii n-au fost proști, iubite. Nu-n zadar întreaga antichitate e clasică.

— Pentru o bucată de purcel mă-mpac cu toată lumea, declară Pruncul, care începu să simtă o foame de lup. Începu să-l ieie cu amețeli din golul stomacului.

— Păcat că nu te cheamă Ion, ți-aș zice acum Ion Gură-de-Aur, răspunse Ungurean, pe care încă începu să-l răzbească foamea. După berea ce-o băuse, acasă, la prînz, nu mai putuse mînca decît foarte puțin.

— Ba să-mi zici mai bine Ion Gură-de-Lup, zise vesel Pruncul.

Cînd ajunseră ei, ceilalți erau trîntiți pe pajiște; gustaseră cîte două păhărele, și acum, așteptînd frip-

tura, fumau, vorbind cu veselie, rîzînd, trimiţînd cîte un hulurizat, un fel de ţipăt care se auzea strident pînă jos în vale, în sat.

Pruncul fu întîmpinat cu urale; doctorul Prinţu îi pipăi pulsul şi declară că e aproape normal.

— O ceapă nu plăteşte ştiinţa ta, doctore! Stimatul meu coleg, advocatul Pruncul, e flămînd. N-a mîncat de-asară nimic! declară cu superioritate Ungurean.

Deasupra unei enorme grămezi de jar, din care numai pe de laturi mai fumega vreun tăciune, se frigeau în frigări doi purcei cu rîturile întinse. Pieliţa li se rumenise, pe alocuri era trandafirie, bătea încă în viu, codiţele se subţiaseră, se întăriseră. Trupşoarele lor plinuţe se tot învîrteau în frigări, şi cei doi feciori, care pregăteau friptura, picurau din cînd în cînd pe spate, pe pîntece, pe coaste din slănina friptă. Cîte-un picur ajungea pe jar, sfîrîia, împrăştiind mireasma, care dilata nările celor trîntiţi pe pajişte. Cei doi purcei părea că se tot subţie, ori, mai bine, se rotunjesc, de la o vreme nu se mai putea deosebi unde-i spatele şi unde-s coastele; pe unele locuri pieliţa pleznise abia văzut, şi mustul se ivea în tăietura fină. Mireasma se răspîndea tot mai mult în aer.

— Destul, Filipe! strigă directorul de la «Arhanghelii», apropiindu-se şi luînd o frigătoare, şi cu purcelul înfipt în ea se întoarse în triumf la ceilalţi. Întîietatea o are pustnicul ce petrece în ajun, strigă el văzînd o ceată de cuţite, de bricege apropiindu-se în atac de purcel.

Pruncul îşi taie repede o bucată, şi îndată, strecurîndu-se din mulţime, se lăsă pe-o dungă. Pîine îşi taiase de mai nainte, şi acum începu să îmbuce cu lăcomie.

Filip, unul din cei doi feciori, aduse şi purcelul celalalt, şi ospăţul începu acum în tihnă.

Mîncară și băură, apoi iar mîncară, pe urmă se apucară cu sete de vin. Larma creștea tot mai tare și paharele se deșertau dintr-o închinare; nu le puteau ține în mînă pline, iar jos pe coastă se vărsau. Vinul era vechi, era risling, busuioaca se isprăvise din pivnița bădicului Spiridon. După ce se săturară de carnea delicioasă, băutura părea că nu-i astîmpără defel: le părea mereu că n-au băut nimic. Bine hrăniți și în aer curat, ei nu simțeau puterea vinului. Se înăsra; umbrele începură să cadă, pădurile de brad în jurul lor se înnegriră; și aer tare, înviorator, să te scoale din morți, se cobora pe pămînt. Ei nu erau mulțumiți, căci drumul la un adevărat chef îl pregătește puterea vinului. Și vinul ăsta părea că nu are nici o putere. Vorbeau, rîdeau, încercau să cînte, nimic însă nu le succedea cum ar fi vrut, căci vălenarii și oaspeții lor nu erau mulțumiți cu orice fel de animație; ei erau artiști în petrecanie și aveau gusturi rafinate. Beau mereu, încît cei doi feciori care fripseseră purceii și le slujeau și de paharnici abia mai răzbeau să le umple paharele.

Feciorii strînseseră tăciunii, puseseră lemne proaspete, de care adunaseră din bună vreme două grămezi, precum și cetină verde și uscată. Flacările se ridicau în limbi mari, unele înguste, altele late ca niște fiare de plug. Cu cît cădea mai tare noaptea, lumina flacărilor era tot mai vie, mai colorată. Unii se sculară, luară lungi crengi de brad cu cetină verde și le aruncară în flacări. Pe-o clipă flacăra se înăbușea în fum, se auzeau pîrîituri multe, scurte, fulgerătoare, apoi, aprinzîndu-se ramul, îl ridicau deasupra capului, și uriașa torță își nalța flacăra, care grăbea în văzduh, pînă la înălțimea brazilor.

Plăcerea asta îi strînse în curînd pe toți în jurul focului. Crengile de brad se nalțau în văzduh pîriind, grăbindu-și flacările multe, săltărețe. Fețele oameni-

lor străluceau arămii în lumină. În curînd isprăviră crengile de brad, și atunci alergară la brazii din apropiere, rupseră, tăiară altele, și jocul începu din nou.

Cînd, în sfîrșit, se obosiră, cei mai mulți se clătinau pe picioare. Beția îi cuprinse pe neașteptate; ei începură să chiuie, să cînte. În curînd se iviră, din noaptea ce căzuse, doisprezece feciori din sat, băieși la «Arhangheli», cu care Bratu începu să cînte deosebite marșuri și alte cîntece pe patru voci. Larma, gălăgia creșteau mereu, vinul se bea tot mai cu sete. În liniștea nopții cîntările, chiotele lor se auzeau pînă departe peste sat, și flacăra naltă a focului era hrănită mereu cu lemne proaspete.

Tîrziu, flacăra se potoli, se fripse purcelul al treilea și, după ce-l înghițiră în cîteva clipe, se începu beția.

Trecuse de mult de miezul nopții cînd se hotărîră să coboare în sat, să continue petrecania în birtul lui Spiridon. Butoiul gol îl rostogoliră pe coastă la vale, și bubuiturile lui, în salturi tot mai largi, se auziră pînă tîrziu. Afară de Iosif Rodean, toți ceilalți erau turtiți de băutură. Înaintau prin noaptea care nu era așa deasă, cu mînile întinse nainte ca și cînd ar fi vrut să prindă ceva. Lună nu era, dar cerul era presărat cu stele, era o semiumbră dulce, răcoroasă, însă flacările focului le deprinsese vederea cu lumină mare, și acum orbecau ca și cînd ar fi fost întunerec păcură.

Coborîșul și ziua era mai greu decît urcușul pe coasta prăpăstioasă a plaiului. Dar acum cărarea n-o mai putea ține nici Iosif Rodean. Din cînd în cînd se prăvălea cîte unul, se rostogoleau chiuind pe coastă la vale și erau răstimpuri cînd, din toată ceata, abia trei-patru mergeau pe picioare, ceilalți se durigau pe povîrniș, împrăștiindu-se în toate părțile. Hohote de rîs izbucneau mereu, cîte-un: «Aio! să fii

al dracului !», apoi urmau răstimpuri de tăcere, în care se chemau și-și răspundeau :

— Hop-hop !

— Hop-hop !

Se sileau să se apropie, să coboare în șir, dar nu le reușea : prăvăliri, rostogoliri urmau necontenit, și ei iar se împrăștiau. Pămîntul părea că le fuge de sub picioare.

Cu chiu, cu vai ajunseră lîngă valea ce șopotea tainic în noapte. Iosif Rodean trecu mai întîi puntea, dar ceilalți căzură, unul după altul, în apă. Unii reușeau să rămînă în picioare, în apa pîn' la genunchi, dar cei mai mulți căzură pe coastă, pe spate, de-a lungul.

— Ți se-neacă advocatul ca țiganul la mal, dragă tată! strigă Ungureau, care căzuse pe spate în apă și părea că se simte foarte bine astfel și nici gînd n-are să se ridice.

— Numai să nu fie pipa mea la el, răspunse bătrînul, care se silea să se ridice din apă și să iasă la țărm.

În birtul lui Spiridon era încă lumină. Ceata întreagă năvăli pe ușă ; începură să se scuture. Dar răcoarea apei, departe de a-i supăra, le făcea plăcere. Numai universitarul Ungurean, urcîndu-se în silă pe-o masă lungă, se întinse pe spate, își puse mînile cruciș pe piept și declară că-i mort.

Numaidecît în jurul lui se adunară cîntăreții și, sub conducerea lui Bratu, începură în cor frumoasa cîntare de la prohod : «Plîng și mă tînguiesc cînd mă gîndesc la moarte și văd în morminte zăcînd frumusețea noastră, cea după chipul lui Dumnezeu făcută, fără podoabă, fără mărire, neavînd chip ! O, minune ! Ce taină este aceasta care s-a făcut pentru noi ? Cum ne-am dat stricăciunii, cum ne-am înjugat cu moartea ? Cu adevărat după porunca lui Dumnezeu, precum e scrisă, celui ce dă hodină celui adurmit...»

Ei cîntară în cor bărbătesc pe patru voci. Lugubra melodie umplu sala, cutremură ferestrele, zgudui sufletele oamenilor care părea că încep să se trezească. Urmă o tăcere destul de lungă pînă ce Ungurean deschise ochii.

— Voi înşivă strigaţi că-i păcat s-apună în mormînt o frumuseţe ca mine! zise el. Daţi-mi mîna, tovarăşi, nu voi să mă înjug cu moartea, ci cu viaţa! Trăiască viaţa veselă!

— Trăiască veselia! strigară ceilalţi în cor, apucîndu-l de mîni şi săltîndu-l de pe masă.

Spiridon îşi trezi în grabă o slujnică; ştia că are de lucru pînă dimineaţa şi nu va răzbi singur, căci oaspeţii începură să strige deodată şi după mîncare, şi după băutură.

Petrecanii, beţii ca acestea se întîmplau destul de des în Văleni de cînd minele, mai ales «Arhanghelii», dădeau aur mult. Nime nu le mai încresta[1], nime nu se mai mira de ele. Singur unele femei, mai rele de la fire, mai neîmpăcate, cărora de obicei nu le plăcea nici băutura, mai blăstămau dimineţile pe la uşile şi la ferestrele crîşmelor.

Popa Murăşanu de la o vreme începu să predice în biserică, duminici de-a rîndul, tot împotriva beţiei, dar cu un singur rezultat: bărbaţi, feciori veneau tot mai puţini la biserică.

Proprietarii de birturi şi prăvălii aveau tot mai mari cîştiguri. Ei adunaseră cheag destul nu numai pentru cît vor trăi ei, ci şi copiii lor, o viaţă întreagă. Şi din ce se îmbogăţeau, îşi serveau oaspeţii cu tot mai multă atenţie. Din surîsuri şi vorbe dulci nu-i prea putea scoate nici beţivul cel mai mofturos.

[1] *A încresta* — a însemna, a socoti.

Domnişoara Elenuţa Rodean nu minţise: trecuse într-adevăr prin mari frămîntări pînă se hotărîse să scrie clericului epistola care-l umpluse cu o fericire aşa de mare. Dar frămîntările acelea nu izvorîră din convingerea că nu s-ar cuveni să-i scrie, din teama ca să nu fie judecată cu asprime, ci din faptul că nu putuse afla, pînă tîrziu, chipul cum să-i facă cunoscută lui Vasile dragostea ei.

Căci ea, îndată ce se linişti din rîs, după ce o mai înfruntase şi soru-sa Maria, îşi dădu sama că toată bucuria ei nestăpînită izvora din faptul că rămăsese, şi pe mai departe, liberă; rîsese de advocatul Crăciun şi de notar pentru că se putea gîndi şi mai departe, în linişte, la cleric. Nu-şi mai putea ascunde adevărul acesta! Ea simţi că tot ceea ce făcuse, de la Paşti încoace mai ales, era în strînsă legătură cu clericul Vasile Murăşanu: în vorbele, în purtările ei, în bucurii, ca şi în întristări, ea simţi c-o urmărise pretutindenea tînărul acesta ruşinos ca o fată mare. Amintirea, prezenţa lui în închipuire îi deşteptase o lume nouă de gînduri şi de simţiminte. Într-o clipă văzu limpede că simpatia ei pentru cleric nu începuse numai în noaptea prohodului lui Hristos, ci cu mult înainte. Poate chiar împrejurarea că familia lor era aşa de rece faţă de-a preotului deşteptase în ea mai multă atenţie, mai multă curiozitate faţă de cleric şi o făcea să-l privească mai cu emoţie decît pe alţi tineri care umblau în familia notarului.

Însă, afară de plăcerea ce-o avea intîlnindu-l, vorbind uneori cu el, nu simţea nimic deosebit. Privirile lui senine îi înseninau, ce-i drept, şi sufletul ei; o încredere, o linişte deosebită o stăpîneau de cîte ori se depărta după ce vorbise puţin cu el. Un fel de mirare era parcă tot ce-o apropia, pînă la Paşti, pe

Elenuța de cleric; mirarea pe care o simțim totdeauna față de-o persoană pe care ni se pare c-o cunoaștem și nu știm de unde, ni-e simpatică și nu știm pentru ce, care însă poate fi sigură că vom prefera-o altora cît de cunoscute. Mirarea aceasta izvora din faptul că Vasile se purta, în vacanțe, așa de deosebit de ceilalți studenți din Văleni; că-l puteai vedea mai mult singur, în mînă cu vreo carte; că înconjura petrecaniile și umbla regulat la biserică? Ori pentru că foarte arareori îl puteai vedea vesel, și aproape niciodată rîzînd cu hohote? Ori iarăși, începutul simpatiei să fi fost împrejurarea că Vasile nu era îndrăzneț și din cît putea o înconjura pe Elenuța? Ori pentru că din fața lui de tînăr se desprindea atîta nevinovăție, că la vîrsta de 18 ani părea copil încă?

Însă mirarea ce-o simțea față de cleric n-o făcea decît arareori să dorească apropierea lui, să-l vadă și să-i vorbească. Îl vedea din săptămînă în săptămînă și era liniștită. Era mulțumită cu el, ca o soră care numai la intervale depărtate aude vești bune despre fratele ei și totuși e liniștită pentru că-i convinsă că fratele ei e om de omenie. Convingerea că Vasile Murășanu e un tînăr cumsecade se înstăpînise de mult în sufletul Elenuței. Nu-și putea închipui să poată face ceea ce făcea Ungurean ori Pruncul! Era curioasă această convingere, căci ea nu cunoștea mai de aproape viața clericului nici în sat, dar încă în orașul unde era, aproape anul întreg, la învățătură.

Astfel, vreo patru ani ea rămase cu o părere bună față de cleric și cu un fel de mirare de cîte ori se întîlnea cu el, ori chiar numai se gîndea la el. Însă de cînd îl auzi cîntînd în sîmbăta Paștilor noaptea, de cînd îi aprinsese luminița, mirarea de mai nainte se schimbă în dorința tot mai mare de-a se apropia de cleric. Și singura apropiere acum, fără cuvinte, fără priviri, o făcea fericită. Apoi, după petrecerea de la

Paști, ea simți deodată, cutremurată de un fior nou, că-i pare așa de rău că Vasile se va întoarce iar la școală. Încrederea ce o avuse pînă atunci în el la sărbători se și vădise cînd începu să-i înșire complimentele ce i le făcuse Voicu. Despărțirea de la înmormîntarea lui Gligoraș, rugarea să-i trimită cărți, înfrigurarea cu care aștepta volumele, nenorocirea care o simți la vestea că-i vine un pețitor, toate acestea se succedaseră atît de repede pentru ea, încît n-avusese nici vreme să-și deie sama de simțimintele sale.

Dar acum, după nereușita lui Craciun, după rîsul ei nestăpînit, ea desluși, într-o lumină fulgerătoare, toate simțimintele delicate ce-i înfloreau în suflet și se crezu îndrăgostită de propriile sale gînduri parcă, nu de cleric. Se gîndea, ce-i drept, la Vasile, dar lucrul cel dintîi ce-l făcu după ce înțelese adevărul fu că se sărută cu multă sfială în oglindă! Apoi, aprinsă la față ca bujorul, alergă în grădină, se încunună cu flori și pînă sara nu mai intră în casă.

De cu noapte i se începu apoi zbuciumul, care se liniști numai după ce reuși să deie forma aceea ciudată epistolei sale, care îi descoperea totul clericului, fără ca, totuși, să-și simtă atinsă, cît de cît, pudoarea ei de fată.

Nici prin gînd nu-i trecu că nu va pricepe clericul adevăratul înțeles al epistolei sale și aștepta, deci, cu mare neliniște răspunsul lui Vasile Murășanu.

Și clericul nu se înșelă! După ce-i citi epistola, domnișoara Elenuța izbucni în hohote de rîs, îi curgeau lacrămile și zicea mereu cu vocea naltă: «Să nu cuteze nici atît să-mi trimită, un sărut de mînă!» Ea însă se mințea acum cu bunăvoie pe sine însăși: nu rîdea de punctele ce le pusese clericul după «un sărut de...», ci rîdea fiindcă nu-și mai putea stăpîni fericirea care-i inunda mereu sufletul ca niște unde puternice de lumină, de căldură. Sfiiciunea tînărului ș-o

alesese numai de scut, ca să se poată bucura în deplină libertate, pentru că altfel îi venea să-şi zică: «Ce fată răucrescută eşti! Să te îndrăgosteşti aşa de nebuneşte!»

Încă în sara zilei în care primi scrisoarea lui Vasile se pregăti să-i răspundă. Ceea ce-i scria clericul, că el va trebui să se căsătorească în grabă, o umplu de nelinişte. Însă nu avu putere să-i scrie un singur şir. I se topise toată cutezanţa, toată hotărîrea de pîn-acum. Deşi ştia cînd scrisese întîia epistolă că Vasile o va pricepe, totuşi atunci, după ce se hotărî, îi scrisese cu destulă uşurinţă. Acum era hotărîtă să-l întrebe cum înţelege problema căsătoriei lui, şi totuşi inima ei se încuiase şi nici un cuvînt nu se cobora în condei. Amînă scrisoarea pe-a doua zi, apoi pe-a treia. Dar cu cît treceau zilele, puterea ei de voinţă se tot împuţina şi se convinse că nu va putea să afle adevărul din cuvintele lui Vasile. Se mîngîia cu credinţa că, desigur, clericul îi va trimite şi alte epistole.

Volumele soseau cu regularitate în toată sîmbăta sara, dar... nici o epistolă. Intimitatea ce ş-o arătaseră în cele două scrisori părea că se pusese ca o piedecă între ei. Amîndurora li se părea că se văd, dar nu cutezau, se sfiau să se cheme, să se apropie. Nu-şi spuseseră aproape nimic pînă la cele două scrisori, iar în ele îşi destăinuiseră deodată prea mult. Părea că se jenează unul de celalalt, dar această curată sfiiciune îi umplu pe amîndoi c-o adîncă fericire pînă la începutul vacanţei de vară.

Cînd se întîlniră, mai întîi clericul salută de departe, îşi ridică în trei rînduri pălăria, căci de două ori i se păru că Elenuţa nu l-a băgat de samă, cum rîdea la braţul lui Ghiţă, venind pe drum în jos, spre cleric. La al treilea salut, însă, Elenuţa înclină adînc din cap, Ghiţă îşi ridică vesel pălăria şi-i strigă:

— Bună sara, domnule cleric, bună sara, domnule candidat de preot!

Clericul nici nu auzi cuvintele lui, el se apropia privind mereu pe Elenuța, mîngîindu-i și acum sufletul înclinarea ce-o făcuse din cap domnișoara Rodean. El o privea uimit: nu mai era domnișoara Rodean cea de pînă acum, era parcă o ființă dintr-alte lumi, o zînă, o fată tainică. Lui Vasile, pe-o clipă, îi păru chiar foarte ciudat că fata aceea vorbește.

Mîna Elenuței era rece, tresări ușor cînd atinse mîna clericului. Însă, cu toată zăpăceala în care căzuseră amîndoi, mai tari, mai hotărîți decît ei, ochii lor se întîlniră, se priviră adînc, și într-o clipă obrajii amîndurora înfloriră ca trandafirii.

— Îmi pare foarte bine că vă aflu sănătoși, zise clericul, încercînd să pășească cu grijă, cît putea de gingaș, pe lîngă Elenuța. (Îi păru, în cele dintîi clipe, că de la umbletul acesta atîrnă întreaga lui viață, întreaga lui fericire. Ba-i păru că nu-i defel important ce va spune, ce va întreba, ci numai mersul să-i reușească!)

— Și noi asemenea ne bucurăm, domnule Murașanu, că te vedem vesel, se grăbi să răspundă Elenuța.

— Asta e puțin, declară Ghiță: trebuie să-l felicităm c-a terminat seminarul cu distincție.

— Așa? făcu, părînd uimită, Elenuța.

Clericul își plecă privirile: lauda asta nu era binevenită și se gîndi de unde știe Ghiță cu ce succes a terminat el.

— Sau poate ai căzut? întrebă iar Ghiță, văzînd că Vasile nu răspunde.

— Nu, asta nu, zise clericul zîmbind.

— Dacă n-ai rămas corigent, n-ai putut decît să reușești cu distincție. Pentru tineri ca dumneata nu-

mai aceste două alternative sînt cu putinţă, spuse cu convingere Ghiţă Rodean.

Elenuţa mai mult simţi decît observă că laudele acestea nu-i plac lui Vasile; se opri, îşi ridică ochii strălucitori, umezi de fericire, spre cleric şi-i zise:

— Am onoare, domnule Murăşanu, să-ţi prezint pe inginerul Ghiţă Rodean, fratele meu, şi la cuvintele din urmă ea îşi apleacă cu graţie capul spre Ghiţă.

— Ah, da, vedeţi, eu la asta nu m-am gîndit... îngînă Vasile, zguduit de farmecul ce-i strecuraseră în suflet privirile şi vocea Elenuţei. Trebuia să mă gîndesc, adaose el repede, că dumneata încă vei fi terminat anul acesta.

— Şi totuşi frate-meu anume te-a tot lăudat pe dumneata, ca să-ţi aduci aminte de el şi să faci asemenea, zise cu veselie Elenuţa.

Cuvintele ei picurau argintii, cîntătoare.

— Primeşte sincerele mele felicitări, domnule Rodean, zise înfiorat clericul.

— Felicită-l pentru că ş-a luat diploma, singur cu distincţie între treizeci şi cinci de inşi, adaose rîzînd Elenuţa.

— Nici că se putea altfel, nici că se putea! răspunse Vasile, nemaiştiind ce să zică; îi părea că începe să se învîrtă pămîntul cu el văzînd c-a rămas să poarte conversaţia singur cu Elenuţa.

Căci într-adevăr Ghiţă nu mai zicea nimic; privea zîmbind la cei doi, fie că era mîngîiat în suflet, ştiindu-se om cu cariera lui de-aici încolo, fie că află o deosebită plăcere privind la cei doi tineri, care nu puteau nicicum să-şi ascundă agitaţia ce le stăpînea inimile.

— Văd că v-aţi înţeles să mă nenorociţi, răspunse în urmă Ghiţă. Dacă ar fi să mă bată cineva odată, nu mi-ar păsa, numai să-l văd aşa de strălucitor de

fericire ca pe voi doi acum... pardon, *dumneavoastră* am vrut să zic.

Elenuța porni numaidecît, porni și clericul, simțind necesitatea ca numaidecît să alerge. La cuvintele din urmă ale lui Ghiță, lui îi păru că inginerul descoperise tot ce era ascuns în sufletul său. O senzație asemănătoare, dar de proporții mai mici, avu și Elenuța : ei i se păru că Ghiță bănuiește ceva.

— Trebuie însă să fiți mici la suflet, rîse Ghiță pornind și el, dacă vă place să rîdeți de-un om năcăjit. Pentru că eu într-adevăr sînt. Am diplomă, dar n-am slujbă.

Mureșanu se mai liniști, îi păru că poate s-a înșelat, poate că Ghiță nu bănuiește tot ce-i în sufletul lui.

— Neplăcerea asta o avem toți, domnule inginer, zise clericul. Pînă ne vedem puși în slujbă, trebuie să alergăm destul.

— Adevărat, răspunse Ghiță, dumneata n-ai încă o parohie.

— Vai, grăbiți mai sînteți, stimați domni cu diplome ; abia ați terminat, și numaidecît vă doriți în oficiu ; parcă nu vă veți sătura de el o viață întreagă !

În vocea ei era amestecată și ironie, și părere de rău, și gingășie. Parcă tot mai multă gingășie.

— Asta e soarta bărbaților, domnișoară, răspunse Ghiță c-o voce pretențioasă. Noi trebuie să ne gîndim serios la viață, pentru că povara ei pe umerii bărbaților apasă. Dumneavoastră, sexul cel frumos, intrați în cuibul gata și nici prin minte nu vă trece cu cîtă muncă a fost zidit.

— Hoho, mai încet ! rîse Elenuța. Altfel, mă faci să compătimesc de pe-acum pe viitoarea ta nevastă.

— N-am dreptate, domnule candidat de preot ? întrebă inginerul adresîndu-se lui Vasile.

Acesta nu știa ce să răspundă : îi păru că-l întreabă despre cuibul în care ar duce el pe Elenuța.

— Domnul Murășanu nu-i așa de egoist ca tine, răspunse Elenuța în locul clericului.

— Nu e vorba de egoism acum, ci de adevăr, zise Ghiță, și adevărul nu-i pe partea mea, domnule Murășanu?

— E întrebarea cum înțălegi dumneata cuibul... răspunse Murășanu.

— Un cuib? Ei, un cuib unde se ascund doi inși să se apere de furtunile vieții. Căsătoria o înțăleg, zise Ghiță.

— Bine, răspunse vesel clericul. Cuibul însă nu poate apăra de nici un rău dacă nu-i făcut de amîndoi soții. Vezi și rîndunelele, și vrăbiile...

— Bravo! strigă cu bucurie Elenuța. Știam eu că domnul Murășanu nu-i așa de egoist ca tine.

Încurajat de vocea fetei, de bucuria sinceră ce tremura în glasul ei, clericul continuă îndată:

— A cîștiga o diplomă, și, prin ea, o slujbă, încă nu însămnează să ai un cuib în care bărbatul și femeia să se simtă fericiți, apărați de furtunile vieții. Cum să mă exprim? Cuibul căsătoriei nu e material, nu se face din situații și lefuri. Cîți bărbați, cu situații și cu lefuri bune, n-au putut oferi un cuib prietinos unei femei! Cred că ne înșălăm dacă credem că, avînd o slujbă, trebuie să se simtă fericită femeia care ni se alătură nouă. Ea nu întră de-a gata în nimic, deoarece căsătoria nu e ceva material. Cuibul adevărat al căsătoriei cred că se zidește din simțimintele de simpatie alor doi tineri; și în chipul acesta contribuie deopotrivă amîndoi la ridicarea adăpostului care să-i scutească de furtunile vieții. Dacă nu reușesc cei doi soți să-și ridice un astfel de adăpost, închegat de sinceritate nainte de toate, oricare altul e iluzoriu, și toată diploma noastră e zadarnică: nu poate aduce fericirea unei femei.

Elenuța asculta cu deliciu cuvintele însuflețite ale clericului. Își nălța mereu spre el privirile umede și se simțea mîndră și fericită.

— Dacă privim chestiunea în felul acesta, se-nțălege ca dumneata ai perfectă dreptate, răspunse Ghiță. Dumneata ai obiceiul să te cobori direct în inima problemelor. Pătrunderea dumitale se îndreaptă de-a una spre sîmbure, nu spre înveliș. Ei bine, eu am vorbit numai de învelișul căsătoriei, de coaja ei, dacă-ți place astfel. Dumneata știi că orice adevăr are o haină, și orice sîmbure, un înveliș în care trăiește ori, cel puțin, în care se adăpostește.

— Da, domnule inginer, răspunse clericul, numaicît, după convingerea mea, slujba ce-o are cineva, averea, numai așa poate servi de scut în viața celor căsătoriți dacă felul lor de-a lucra pornește ca dintr-o singură voință. Altfel, totul se dărîmă. Apoi, eu mai am o convingere, care în ochii multora pare ridicolă, ori cel puțin copilărească : averea, slujba — materia deci — ni se dă dacă ne silim să ne cîștigăm, înainte de toate, avuția nematerială : moralitatea gîndurilor, simțirilor ș-a faptelor noastre. Eu, domnule inginer, cred în ce ne învață Mîntuitorul : «Căutați înainte de toate împărăția lui Dumnezeu, și toate celelalte vi se vor adăoga vouă !»

Clericul vorbi însuflețit. El simțea că Elenuța îl ascultă cu plăcere și se bucura că poate vorbi, în auzul ei, despre căsătorie, susținînd o discuție pur teoretică.

Elenuța, cînd sfîrși Vasile, nu se putu stăpîni să nu zică :

— Foarte frumos vorbești dumneata, domnule Murășanu, și-l învălui într-o privire dulce, caldă, care-l înfioră pe Vasile în tot trupul.

Inginerul Rodean încă-l ascultase cu plăcere. Din expresia feței se vedea că-l aprobă, însă el aștepta să fie cît se poate de logic clericul în argumentările sale.

— Și eu cred în cuvintele Mîntuitorului, domnule Murășanu, zise el, dar împărăția lui Dumnezeu și... căsătoria ! Mi se pare că e vorba de cer, de viața viitoare, nu de pămînt și de căsătorie.

Elenuța își ridică, c-un fel de teamă, ochii spre Vasile. O clipă crezu că tînărul nu va mai ști ce să răspundă și-i era ciudă pe Ghiță că vorbise.

— Împărăția lui Dumnezeu nu-i numai în cer, ci și pe pămînt, domnule inginer, începu clericul. Împărăția lui Dumnezeu e pretutindenea unde se îndeplinește voia lui. În lumea vegetalelor, în drumul sorilor, în mișcarea stelelor, în toate legile naturii e împărăția lui Dumnezeu, pentru că pretutindenea se îndeplinește voia lui, care e izvorul acestor legi. Convingerea mea este : în drum spre căsătorie, în căsătorie, trebuie să ne silim a ne cîștiga moralitatea gîndurilor, a simțurilor și a lucrărilor, și toate celelalte, adecă mîncarea, beutura, casa, îmbrăcămintea, ni se vor da nouă.

Inginerul băgă de samă că, în tot decursul vorbirii lui Murășanu, soru-sa îl privise încîntată, cu admirare. El îl ascultă cu plăcere, pentru că niciodată nu se gîndise la o interpretare mai largă a cuvintelor Mîntuitorului, și, după ce sfîrși clericul, îl întrebă mulțumit, zîmbind :

— Și ți-ar plăcea să intri cît mai în grabă în împărăția asta, domnule Murășanu ?

— Asta-i alt lucru, e cu totul altceva, răspunse zăpăcit clericul, care credea că Ghiță iar face aluzie la el și la Elenuța.

În clipa asta o slugă îl chemă pe Ghiță acasă. Venise de la «Arhangheli» un hocman c-un săculeț de aur slobod, și Iosif Rodean lipsea de-acasă.

— Vă rog să mă scuzaţi dacă vă părăsesc pe-o clipă, o să mă întorc îndată, zise Ghiţă pornind cu sluga.

*

Cei doi tineri, rămaşi singuri, merseră un lung răstimp în tăcere. Clericul simţi că trebuie să se depărteze mai tare de Elenuţa, şi între ei ar fi încăput bine o a treia persoană. Se simţea aproape nenorocit că nu-i venea nici un cuvînt pe buze şi, cu cît se îndelunga tăcerea, se acuza tot mai tare. Îi părea că Elenuţa aşteaptă mereu să rupă el tăcerea. Dar fata se gîndea încă la ceea ce spusese clericul mai nainte şi nici nu băga de samă cum se ferea de ea tînărul, nici nu-şi putea da sama cîtă vreme înaintară în tăcere. Apoi, trezindu-se din visare, simţi un fel de frică văzîndu-se singură cu Vasile şi zise:

— Dumneata vorbeşti frumos, domnule Murăşanu. Toţi vorbiţi aşa în seminar?

Vocea ei era dulce, mîngîietoare, şi tînărul simţi cum se linişteşte.

— Se poate, domnişoară, răspunse el.

— Nu-mi vine să cred, zise copilăreşte Elenuţa.

— Nici mie nu-mi vine să cred ceva... domnişoară, spuse Vasile, încurajat de sinceritatea Elenuţei.

— Anume? întrebă fata, ridicînd pe-o clipă ochii negri, catifelaţi, spre cleric.

— Că o altă fată ar mai putea scrie o epistolă aşa de drăguţă ca a dumitale, răspunse Vasile, năvălindu-i tot sîngele în faţă.

— Ah! oftă Elenuţa cercînd să rîdă, dar nu putu; inima începu să-i bată ca un clopot.

— Într-adevăr, domnişoară, continuă tînărul cu însufleţire tot mai mare, epistola dumitale e o raritate.

— O raritate? întrebă fata coborînd din nou privirile asupra lui. Ea era palidă acum, ochii și sprîncenele negre apăreau și mai distincte.

— Da, o raritate!

— O raritate de ce? De nedibăcie? De cutezanță? De caligrafie proastă?

Pînă-i puse întrebările, ea nu se uită la el, ci-și privea stăruitor vîrful ghetelor.

— Te acuzi zadarnic, domnișoară, răspunse încet tînărul, epistola dumitale e foarte frumoasă; m-a uimit și m-a umplut de-o nespusă fericire.

— Dar dumneata mi-ai răspuns așa de scurt la întrebarea ce ți-am pus-o, zise repede Elenuța, temîndu-se parcă să-l lase să vorbească mai departe. Și întrebarea era sîmburele epistolei, problema de căpetenie. Cuvintele le spusese ciripind. Ele căzură ca o ploaie de triluri în sufletul clericului.

— Eu nu mă pot asămăna cu dumneata, domnișoară; răspunsul meu, de bună samă, a rămas departe în urma epistolei dumitale. Dar eram așa de copleșit de fericire! Aceasta cred că e o scuză pentru mine, pentru că... dumneata ești de vină.

Fata nu răspunse, ci sînii ei tineri, tari, se nălțau des. Merseră un răstimp în tăcere, apoi Elenuța zise, șoptind aproape, cercînd să zîmbească:

— Fericirea e în noi înșine, nu în alții!

— Ba da, ba da, fericirea mea e în dumneata de acum! zise cu vocea cutremurată tînărul.

Tăcură iar, în vreme ce se sileau să meargă tot mai repede. Ca și cînd ar fi voit să fugă, să se departeze de ceva, de ce le era teamă.

— Așadar, dumneata-ți renegi principiile? întrebă întru tîrziu Elenuța. De altfel, mă tem că dumneata nu ești sincer, zise ea mai veselă.

— Nu înțăleg, domnișoară, răspunse clericul, simțind cum i se strînge inima.

— Apoi dumneata înveţi lucruri sfinte, vorbeşti despre legile lui Dumnezeu, şi la sfîrşitul scrisorii ce-mi trimiţi îmi ceri...

Clericul făcu o faţă aşa de disperată, încît pe Elenuţa o bufni rîsul.

— Nu rîd de dumneata, zise ea repede văzînd uluirea clericului la rîsul ei. Vai, crede-mă, nu rîd de dumneata, adaose cu multă suferinţă în voce. De dumneata, de-acum, nu mai pot rîde. Dar pentru ce n-ai scris cuvîntul întreg ?

Vasile Mureşanu îşi ridică ochii plini de suferinţă, de groază, de fericire spre ea şi nu putu răspunde.

Elenuţa tăcu un răstimp, apoi, apropiindu-se de cleric, îi luă cu încredere mîna. Atingerea asta, deosebită de toate cele de pînă acum, îi zgudui pe amîndoi. Elenuţa îl învălui într-o privire de dragoste adîncă.

— Îţi fac cu o plăcere mai mult, zise ea înflorindu-i pe buze un surîs de adîncă fericire. Vasile Mureşanu ridică încet, cu sfială, cu sfinţenie mîna albă, delicată a Elenuţei şi o sărută, abia atingînd-o. El nu simţi nimic la sărutul acesta, părea împietrit, părea că-l cuprinsese un fel de deznădejde, dar pe Elenuţa o înfioră un deliciu negustat încă. Mîinile lor nu se despărţiră ; merseră multă vreme cu ele împreunate.

Drumul era pustiu, căzuse binişor şi însărarea, totuşi ar fi putut să-i vadă cineva. Dar cei doi tineri numai la asta nu se gîndeau. Tresăriră ca la atingerea focului cînd auziră vocea lui Ghiţă în nemijlocită apropiere.

— Era să nu vă mai ajung, să ştiţi că vă pun la pedeapsă !

El era foarte vesel. Văzuse pe cei doi ţinîndu-se de mînă, dar se făcu că n-a luat nimic în seamă, ci începu să vorbească despre «Arhanghelii», unde iar s-a aflat aur slobod.

Se întoarseră toți trei și, povestind despre lucruri neînsemnate, se apropiau de casă. Cei doi tineri părea că nici nu mai înțeleg întrebările și cuvintele lui Ghiță. Aveau o senzație ciudată, ca și cînd ar auzi cu alte urechi și ar vedea cu alți ochi ceea ce se auzea ori se vedea în jurul lor. Puterea de atenție, de observare parcă le pierise. Ca și cînd li s-ar fi ascuns în suflet toate simțurile și-i făceau să plutească mereu în depărtări mari de la pămînt.

Ajunseră la locuința celor doi frați ; clericul le pofti noapte bună aproape cu indiferență, și, cîteva zile, Vasile Murășanu privi mereu ca un om ce nu mai pricepe nimic la părinți, la surori, la casa parohială, la florile din grădiniță.

Elenuța fu cu mult mai veselă decît clericul. Ea se bucura nainte de întîlnirile viitoare, de cuvintele ce-și vor spune, de toată fericirea care avea să fie neîntreruptă de aici încolo.

*

Din ziua aceea întîlnirile celor doi tineri deveniră tot mai dese, ori pentru că Ghiță știa mai mult decît credeau Elenuța și Vasile și căuta mereu prilej să-i apropie, ori că iubirea îi făcu mai iscusiți și-și aflau ei înșiși prilej de-a se întîlni cît mai des. Aproape nu trecea zi fără să facă plimbări îndelungate. Elenuța ieșea de cele mai multe ori cu Ghiță, dar adeseori și singură ; Vasile, de obicei, cu soru-sa Mărioara. Zburdalnica asta înțelese repede că între frate-său și domnișoara Rodean se întărea, tot mai mult, o legătură sinceră ; se uimi văzînd-o pe Elenuța îndrăgostită de frate-său, care era numai cleric ; dar, după ce se convinse că o piedecă de căpetenie e înlăturată între acești doi tineri, ea nu mai rîse de cleric, ci se făcu protectoarea celor doi îndrăgostiți. Cînd se întîmpla să

fie numai ea cu ei, ştia afla totdeauna clipa potrivită cînd să-i lase pe-un sfert de ceas singuri: îşi uita acasă ori o batistă, ori o carte sau avea să-i comunice Anastasiei ceva de foarte mare importanţă. Ea ajunsese indispensabilă pentru cei doi tineri; Elenuţa o privea tot cu mai multă recunoştinţă, Vasile o adora, şi ar fi intrat în foc la un singur semn ce i-ar fi făcut.

În plimbări, în excursii făcute la propunerea lui Ghiţă; în biserică; la cele două petreceri ce se ţinură în oraş în cursul vacanţei de vară, clericul avusese vreme să-i cînte Elenuţei cîntecul acela nou de care pomenise în epistolă.

În plimbările de sară, ei pluteau într-o lume tainică, sfîntă: le părea că anume pentru ei răsare luceafărul şi se împodobeşte cerul cu stele. Erau răstimpuri cînd nu-şi spuneau un singur cuvînt; le părea că nici nu mai sînt oameni, că nu mai au trupuri şi, din cînd în cînd, îşi atingeau mînile, ca să se convingă.

În excursii Ghiţă îi punea să-i ajute la probele de măsurat şi nivelare ce făcea; întocmea astfel lucrurile încît el să fie mereu departe de cei doi tineri care întindeau sforicelele; se cufunda în socoteli, în vreme ce Elenuţa şi Vasile erau răpiţi tot mai mult de iubirea lor... Ascultau cîntecul pe care cînd unul, cînd celălalt îl continua cu orice vorbă.

De la biserică domnişoara Rodean nu mai lipsea niciodată. Îi plăcea să-l asculte cum cînta în strană; ea nu simţea nici o dorinţă vinovată, ci din sufletul ei dragostea făcea să răsară numai flori albe. Partea cea mai adîncă din fiinţa sa se nălţa, cu evlavie şi recunoştinţa, spre Dumnezeu.

La cele două petreceri de vară, ei dansaseră mult împreună; din dansurile acelea ameţitoare ei se uniră parcă într-o singură fiinţă, se simţiră legaţi pentru

totdeauna. Fericirea lor era mult prea mare ca alţii să nu o bage de samă.

*

Dintre ai preotului, după Mărioara, mai mult se bucura preoteasa. Ea începuse să scuze multe din greşelile, din purtările familiei Rodean. Se gîndea, făcîndu-şi planuri mari, la căsătoria care, poate, va fi cu putinţă. De la o vreme nu se mai putu stăpîni să-şi ascundă gîndurile şi, într-o sară, îi zise părintelui Murăşanu:

— Încă se poate să ne-ncuscrim cu directorul.

Preotul o privi supărat.

— Ai gînduri de copil şi acum!

— Mă rog, şi pentru ce nu s-ar putea? întrebă preoteasa înţepată.

— Dacă vorbeşti aşa, însămnează că nu cunoşti oamenii. Vasile ar face cu mult mai bine să caute într-alte părţi; pînă la iarnă şi-ar afla o fată şi i s-ar da o parohie. De altfel, e încă tînăr, un an poate să aştepte.

Preotul spusese cuvintele din urmă c-un fel de regret. El observase purtările lui Vasile, ţinea foarte mult la Elenuţa, pe care o afla cea mai deşteaptă dintre toate fetele directorului, şi se gîndea că din jocul acesta o să iasă ars binişor feciorul său. El nu credea în posibilitatea acestei căsătorii, şi încă de mult şi alesese, în gînd, o fată potrivită pentru Vasile. Era domnişoara Laura Pop, fiica părintelui din Gureni, coleg de şcoală cu popa Murăşanu. Dar şi fata era încă prea tînără, şi de aceea părintele încă nu-i aminti nimic lui Vasile.

Directorul de la «Arhanghelii», Iosif Rodean, era mereu la baie, la piue, în drumuri, ca să schimbe cît mai cu cîştig aurul; el nu prea avea răgaz să vadă

ce-i fac fetele. Dar, în schimb, cele două surori, Eugenia și Octavia, începură de mult să se cotească, să-și șoptească, să le bufnească un rîs nestăpînit cînd Elenuța se întorcea de la plimbare.

Pe Elenuța n-o prea atingea nici mai nainte purtarea celor două surori; însă acum nici nu le lua în samă.

Fericirea ei era cu mult mai adîncă și nu o putea micșora micile răutăți ale surorilor, care începuseră să facă aluzii la Elenuța și la cleric și în fața părinților.

Astfel, și directorul și nevastă-sa începură să se convingă, urmărind mai de aproape purtările fetei, că într-adevăr Elenuța e tot mai atrasă spre feciorul popii. Iosif Rodean începu să tușească grozav de cîte ori fata se întorcea cu Ghiță de la plimbări; începu să-i înfrunte că prea mult umblă cu «domnul molitvelnic».

Înfruntările acestea le simțea mai mult Ghiță decît Elenuța; ei părea că puțin îi pasă de toată lumea.

Spre sfîrșitul vacanței, într-un rînd cînd tinerii, din neglijența ocrotitoare a Marioarei, rămaseră singuri, păreau mai triști ca orișicînd.

— Ei bine, ce vom face, Vasile? întrebă cu durere Elenuța, după ce multă vreme merseră în tăcere.

— Eu am un plan, răspunse tînărul. Încă în toamna asta să...

— Să ne căsătorim? întrebă repede, cu vocea înfiorată de fericire, Elenuța.

De mult ea se îngrozea la gîndul că va trebui să mai rămînă mult între surorile sale, într-o casă cu directorul de la «Arhangheli». Casa lor niciodată nu-i fusese așa de nesuferită ca în vara asta. Viața pe care începuse să o cunoască și s-o guste era așa de deosebită de tot ce se desfășura zilnic în familia di-

rectorului, încît îi păru că nu va putea să o suporte mai departe. Toată nădejdea și-o punea într-o căsătorie apropiată cu clericul; nici nu-i mai treceau prin minte piedecile ce s-ar putea ivi din partea familiei Rodean; ea se temea numai dacă va putea Vasile să fie hirotonit și să i se deie o parohie încă în toamna asta.

Cufundați în visarea lor necurmată, pierduse și clericul simțul realității; el nu se mai gîndea de mult că Elenuța e fiica directorului Rodean, că între ei se sapă, prăpăstioasă, mina «Arhanghelii». Lui îi părea acum că are drept să ceară pe Elenuța de soție, îi părea că fata asta este chiar a lui.

— Da, răspunse el la întrebarea Elenuței, să ne căsătorim!

— Dar încă n-ai o parohie, dragă Vasile, și poate n-o să vreie nici să te hirotonească; n-ai trecut de douăzeci și patru de ani.

— Am oameni buni pe lîngă vlădicie, între profesori, răspunse clericul. O să-mi reușească amîndouă cererile, cu siguranță.

Fata îl privi cu însuflețire. Se simțea deodată tare, de neînvins. Vrăjiți de aceeași dorință, ei nu se mai gîndiră la piedeci, nu se mai gîndiră că trebuie să cumpănească mai bine o hotărîre așa de însemnată. În cea mai bună înțelegere, hotărîră ca în ziua următoare Vasile să călătorească la episcopie, să puie la cale și chestia hirotonirii, și a parohiei.

Părintele Murășanu nu-i putu da însă căruța pînă a doua zi. El nu știuse nimic de călătoria lui Vasile și nici acum nu prea credea motivul ce-l îndemna pe cleric să meargă la vlădicie. Vasile îi spusese că vor fi examenele de corigență acum, și el își dăduse cuvîntul la doi colegi să le fie de ajutor.

Ce-i spuse clericul nu era neadevăr; se nimerise, printr-o fericită întîmplare, să se hotărască să

meargă chiar cînd se țineau și examenele acelea. El își uitase, ce e drept, și de promisiunea făcută celor doi colegi, și de termen, dar acum era fericit că-și poate ține și cuvîntul dat.

*

Clericul se duse de-a una la profesorul Marin.

— Sărut mîna ! zise tînărul intrînd și, după ce se închină din prag, porni spre bătrînul care scria la masă și abia-și întoarse pe-o clipă capul peste umăr cînd îi răspunse : «Bună ziua !» Apoi continuă iar să scrie.

— Sărut mîna, domnule profesor, zise din nou clericul, acum din nemijlocită apropiere.

Preotul își întoarse iarăși capul și, cunoscîndu-l dintr-o ochire pe Murășanu, zvîcni repede de pe scaun și, punîndu-i mîinile pe umeri, îi zise vesel :

— Salutare, iubite, salutare, Murășene băiete ! Dar ce vînturi pe la noi ? Ți s-a făcut dor de școală ? Mai vreai să stai un an ? Of ! Să nu faci o prostie ca asta ! Las-o dracului învățătura ! Dar ce-i pe-acasă ? Ce face părintele ? Surorile ? Ce-i cu «Arhanghelii», s-aude că varsă aur prostește !

Profesorul îi vorbi zguduindu-l de umeri, foarte vesel, cu ochii strălucitori. Părea întinerit.

Clericul începu să-i răspundă în vreme ce părintele Marin, privindu-l țintă în ochi, făcea mereu : «Hm, asta-i bun !» Cînd ajunse clericul cu răspunsurile la «Arhanghelii», întări vestea care venise pîn-aici.

— E belșug, sfîrși el.

— Și voi n-ați putut face rost de nici o acție la societatea aceea ? îl întrebă profesorul.

— Nu. Notarul pensionat Iosif Rodean e aproape singurul proprietar, și el nu înțelege să-și vîndă părțile. Nime nu poate încăpea lîngă el.

— Nu, adevărat, răspunse profesorul cu vocea serioasă, luîndu-și mîinile de pe umărul clericului. Oamenii de omenie totdeauna și pretutindenea rămîn pe de laturi. În frunte se îmbulzesc egoiștii și brutalii. A lor e viața, continuă el după o scurtă tăcere, a lor e viața, și tot nu e a lor, căci fericirea foarte arareori merge alăturea cu ei.

Îl pofti pe cleric să șadă, și multă vreme povestiră despre noul an școlar, care avea să se înceapă peste cîteva zile; despre elevii primiți pe cursul întîi; despre cartea nouă din domeniul teologiei la care lucra de mulți ani profesorul Marin și care era spre sfîrșite. În urmă clericul îl întrebă:

— Parohii vacante care să vină la concurs în toamna asta sînt, domnule profesor?

— Parohii vacante? întrebă părintele Marin aruncîndu-i o privire iute și pătrunzătoare.

— Da.

— Și pentru ce ai vrea dumneata să știi? Profesorul îl fixa mereu.

— Aș avea și eu lipsă de una, domnule profesor, răspunse Vasile cu ochii în podele.

— Of, dar e sfîrșitul lumii! strigă părintele vesel. Îți trebuie o parohie! Cu siguranță, deci, «parofia» o ai asigurată! adaose el tot mai vesel.

Sub numele de «parofie» se înțelegea preoteasa; clericii le ziceau astfel viitoarelor soții. O numire fără nici un înțeles, dealtfel, dar, spusă o dată de unul, se încetățeni, în grabă, în vocabularul seminarului de mulți ani.

Clericul nu răspunse, ci își ținea mereu privirile în pămînt; în față îi năvălise tot sîngele.

— Dar asta nu se poate! strigă rîzînd profesorul și se ridică de pe scaun. Nu se poate să creștem o generație așa de... așa de coruptă! Ce vreai dumneata? Un băiat încă, să și aibă «parofia»! Cu-

vintele acestea le spuse stînd înaintea clericului, le spuse c-un fel de asprime prefăcută, bătu chiar din picior cînd pomeni de «generaţia aşa de coruptă».

— Păcatele-s pe oameni, domnule profesor, răspunse clericul, încercînd să zîmbească.

— Pe oameni pot fi, dar nu pe băieţi! Dumneata eşti un băiat numai, vlădica nici nu te-ar hirotoni chiar de-ar fi parohii vacante cît de multe. Cum, dumneata ai şi uitat care-i etatea canonică pentru taina hirotoniei? Nu te-ar sfinţi de preot pentru că nu l-ar lăsa canoanele.

Profesorul Marin, după ce vorbi c-un fel de nemulţumire, şezu iar pe scaun şi băgă de samă că pe faţa şi în privirile lui Vasile se întipărise o tristeţe adîncă. Părintele părăsi felul de a vorbi de pînă acum.

— Dumneata poţi să mergi un an, doi ani învăţător într-un sat; mai vezi lume, mai cunoşti viaţa, începu preotul; nu te lua după colegii dumitale, care te întrec cu ani destui. Este vreme şi de hirotonire.

Vasile Mărăşanu, mereu deznădăjduit, zise:

— Pentru mine ar fi o adevărată nenorocire dacă etatea m-ar opri de la hirotonire în toamna asta.

— Aşa vorbesc cei îndrăgostiţi, tinere; însă un viitor preot nu trebuie să se lase răpit de nici o patimă. De altfel, o să mai vedem ce va fi cu putinţă şi ce nu, zise cu bunătate părintele Marin. Parohii vacante, bune, sînt, adaose îndată.

Vasile Mărăşanu se uită cu teamă la profesor; ştia că are obiceiul să-i cam năcăjească pe oameni.

— Nu glumesc, zîmbi profesorul, sînt patru parohii foarte bune, care vor cădea sub concurs în toamnă. Mie mi-ar mai plăcea dacă ai mai aştepta doi-trei ani, dar, în sfîrşit, dacă situaţia e critică, nu voi să fac moarte de om, tinere. Ţi-ar trebui, deci, o parohie bună?

— Dacă s-ar putea...

— Şi dispensă de la vîrsta canonică?

— Dacă va fi cu putinţă...

— Ei, vom încerca să se poată! zise cu hotărîre profesorul. Numaicît un viitor preot, adaose îndată, nu trebuie să se îngrozească în faţa nici unei piedeci. Nu-i îngăduit ca nesuccesele în viaţă să-l facă nefericit. Nu trebuie să uiţi că noi sîntem puşi în slujba vieţii veşnice.

Clericul nu era mulţumit cu ce-i spusese profesorul: nu-l asigura de nimic. Începu să se mişte pe scaun şi nu ştia cum să scoată o asigurare din partea părintelui Marin.

— Domnule profesor... începu Vasile, dar nu putu continua.

— Vai, dumneata vei fi nefericit, pentru că nu te mulţămeşti cu nimic, zise batjocoritor profesorul. Ce mai vreai?

— Aş vrea să ştiu dacă...

— Ei, ticală, vreai să mai ştii dacă poţi face logodna, pregătirile pentru căsătorie! De ce nu spui? Poţi, iubite, în toamnă avem lipsă, peste tot, de optsprezece preoţi, şi nu aţi terminat anul trecut decît patrusprezece. Pricepi acum? Vei căpăta şi dispensă, şi parohie, dacă nu una chiar de frunte, de bună samă nici una dintre cele mai slăbuţe. Eşti mulţămit acum?

— Vă sînt foarte recunoscător, domnule profesor! răspunse fericit clericul.

— Mie n-ai de ce să-mi fii recunoscător, n-am murit eu de optsprezece ori ca să rămînă optsprezece parohii vacante. Dar ceva aş vrea să ştiu: părinţii dumitale aprobă pasul ce vreai să-l faci?

— Da, cu siguranţă! răspunse repede clericul. Nici nu-şi mai dădu sama că spune un neadevăr, că părinţii lui nu ştiau nimic. Fericirea, speranţa lui erau aşa de mari acum, încît îi părea că orice e cu putinţă,

că, la orice întrebare ce privea viitorul lui, nu ar fi putut răspunde decît afirmativ.

Clericul Vasile Murăşanu sosi în Văleni în cea mai bună dispoziţie; părinţilor le povesti cu însufleţire cum au reuşit la examen amîndoi colegii lui; surorilor le cumpărase cîte-o frumoasă pereche de cercei; pe frăţiorul mai mic îl cinsti cu cartea lui Robinson Crusoe. Cu Elenuţa hotărîră ca, în răstimp de cel mult trei zile, s-o ceară în căsătorie de la directorul «Arhanghelilor».

Oricît ar fi cumpănit de serios unele lucruri, mai ales mărunţişurile, adevărul era că în cele de căpetenie hotărau foarte repede. Faţă de acestea se purtau copilăreşte încă, oricît s-ar fi ţinut de «mari». Făceau aşa pentru că erau, în multe privinţe, copii încă, ori dragostea lor îi făcea să-şi piardă simţul realităţii?

Din visarea aceasta — ori ce va fi fost — îi trezi însă, cumplit de brutal, purtarea lui Iosif Rodean.

Clericul, a treia zi după ce sosise din oraş, pîndi clipa cînd nime nu era acasă, decît directorul «Arhanghelilor». Nu voia să ştie nici chiar Elenuţa cînd se va prezenta naintea tatălui său.

O slujnică îl conduse pe cleric pînă la o uşă, îl lăsă în gang, şi ea intră în cameră.

— Să vie! se auzi după puţin vocea aspră a directorului.

— Poftiţi! zise slujnica ieşind şi grăbind spre scări.

Notarul se sculase, chiar în clipa în care intra Vasile, de la o masă unde făcea însemnări pe-o coală de hîrtie. Faţa lui era cu mult mai întunecată decît de obicei; un surîs de batjocoră îi îngheţă în colţul buzelor.

— Bună ziua, domnule director, zise Vasile intrînd şi, înaintînd puţin, se opri. Era palid ca un mort şi ochii-i ardeau.

— Am onoarea să te salut, domnule teolog. Cu ce-aş putea să-ţi mulţămesc pentru cinstea deosebită ce-mi faci? întrebă directorul c-o voce plină de sarcasm.

Tînărul îşi ridică privirile spre Rodean şi îngheţă de spaimă, căci uriaşul îl privea c-o batjocoră grosolană, prostească. Se gîndi, o clipă, să nu-i mai spună nimic, ci să iasă îndată. Dar în clipa următoare îşi luă inima în dinţi şi-i zise:

— Poate o să vă surprindă ceea ce am să vă spun, domnule director.

— Nicidecum, pofteşte numai; n-am obiceiul de-a mă lăsa surprins de nimic! răspunse Iosif Rodean.

— Aş fi fericit dacă dumneavoastră v-aţi învoi să-mi daţi de soţie pe domnişoara Elenuţa, zise cu vocea clară, fără emoţii, clericul.

Notarul nu-şi mişcă nici un muşchi al feţei, rămase drept, privindu-l fix.

— Mai spune o dată! zise el cu vocea rece, şuierătoare.

Clericul îl privi încremenit de indignare.

— Dumneata nu auzi? reuşi el să-l întrebe.

— Ba da, eu aud, dar mi se pare că dumneata ai greşit numele, răspunse cu dispreţ directorul. Mi se pare că n-ai vrut să zici Elenuţa, ci Nuţa. Apoi Nuţa nu e nici fiica mea, nici domnişoară: e servitoarea care te-a condus aici.

— Domnule Rodean, domnule director... zise tremurînd de indignare tînărul.

— Zadarnic te nervozitezi; pe Nuţa nu de la mine trebuie s-o peţeşti. Pofteşte în bucătărie! zise c-o bucurie drăcească Iosif Rodean şi-n aceeaşi clipă îi şi deschise uşa.

Lumea începu să se învîrtă cu bietul tînăr. El nu-şi mai putu da seama cum coborî scările, cum ajunse în uliţă şi pe unde va fi rătăcit pînă ajunse acasă.

După întîmplarea asta, Elenuţa căzu bolnavă, avu febră între treizeci şi nouă şi patruzeci, clericul nu mai ieşi din curtea parohială patru zile în şir. Atunci Ghiţă se schimbă în înger păzitor al celor doi tineri nenorociţi. El cerceta mereu şi pe unul, şi pe celalalt; reuşi să deie altă înfăţişare întregului conflict, reuşi să le picure speranţă nouă în suflete, şi nu numai speranţă, ci, cînd băgă de samă că cei doi tineri încep să uite, îi asigură de sprijinul său. Prin mijlocirea lui Ghiţă, cei doi tineri se înţeleseră să mai aştepte. Vasile va merge un an învăţător, cum îi propusese şi profesorul Marin, şi situaţia o să se schimbe în favorul lor, cu timpul.

Dar lui Ghiţă nu-i reuşi s-o mai poată duce pe Elenuţa la plimbare, să se mai întîlnească cu Vasile. Se simţea aşa de tare rănită, aşa de adînc umilită prin purtarea tatălui său, încît nu mai avea putere să deie faţă cu Vasile. Clericul nu-i spuse, la întrebările ei, decît că directorul nu se învoieşte la căsătoria lor; însă purtarea brutală a notarului se ştiu în grabă, o spuse el însuşi în bucătărie între slugile şi slujnicele sale.

Clericul scrisese profesorului Marin că s-a răzgîndit, că un an ar merge bucuros învăţător undeva. Profesorul, fără să se uimească de schimbarea clericului, ştiind că tinereţea e nestatornică, îi răspunse în grabă că face foarte bine şi că, dacă vrea să meargă învăţător în Gureni, comună fruntaşă, n-are decît să-i scrie şi va aranja totul. Clericul, prin mijlocirea lui Ghiţă, se înţelese cu Elenuţa şi-i răspunse lui Marin că primeşte cu bucurie propunerea.

Epistola aceasta o trimise în duminica în care se ţinu petrecania de adio a universitarilor. Ghiţă nu se dusese anume la cheful acesta, ci-l luă pe cleric la o excursie de dimineaţă, ştiind că, pe cînd se vor întoarce, tatăl său va fi cu ceata, iar logodnicele şi no-

tărășița, în oraș. Astfel, credea că va putea mijloci o întîlnire între cleric și Elenuța, cu atît mai vîrtos că Vasile Murășanu peste două zile avea să plece la Gureni, de unde-i venise avizul că postul de învățător provizoriu îl așteaptă.

Speranțele lui Ghiță se împliniră. Cînd, pe la 5 după prînz, sosi cu Vasile din excursia ce-o făcuseră, la notarul acasă nu era decît Elenuța. Cînd înțelese că Vasile trebuie să plece peste două zile, domnișoara Rodean dori să-l vadă numaidecît. Dar Vasile nu putea să mai calce a doua oară pragul casei acesteia. Veni pînă la poartă, dar aici păli și nu mai putu face nici un pas. Inginerul înțelese, se albi și el ca peretele, și dup-un răstimp de tăcere îi zise:

— Așadar, domnule Murășanu, la șase fără un sfert așteaptă-ne la Podișorul-Căprarului; o să venim cu siguranță!

De patru zile nu se văzuseră, dar aceste patru zile fură mai lungi ca patru veacuri. Elenuța era palidă, obosită, mîndrii ei ochi erau înroșiți de plîns. Scoase un suspin adînc, de ușurare, cînd atinse mîna clericului.

— Nu ești supărat pe mine, domnule Murășanu? întrebă ea c-o spaimă adîncă în voce și privire.

— Pe dumneata? Niciodată, domnișoară! răspunse cu hotărîre clericul.

Ghiță era cu ochii umezi. Privea în toate părțile. Zări un băieș care urca la dreapta pe-o cărărușă, îl strigă, îl ajunse și începu, mergînd cu el, o discuție foarte aprinsă. Se vedea cum gesticula necontenit.

— Nu ești supărat, Vasile? îl întrebă din nou fata.

— Nu; nu ești de vină, de vină-i aurul, de vină-s «Arhanghelii», zise clericul. Vinovat e singur domnul Rodean.

— Nici să nu fii! Fără tine aş muri, înţălegi tu? Aş muri! zise încet Elenuţa, şi numaidecît începu s-o zguduie un plîns adînc.

Vasile o asculta încremenit; nu cuteza s-o mîngîie. Drumul acesta lateral, aproape o cărare numai, pe sub bolţile arinilor, era părăsit cu totul în după-amiaza asta de duminică.

Vălenarii îşi petreceau prin birturi, pe-acasă. Pe vremea asta cei mai mulţi erau ameţiţi de băutură.

Pe Elenuţa o zguduia plînsul tot mai tare. Aproape nu mai avea puteri să meargă mai departe, să se ţie pe picioare. Ea întinse braţul spre cleric, şi el i-l dădu pe-al său, sprijinind-o.

Această întîie atingere în singurătate îl înfioră pe cleric din creştet pînă-n tălpi. El simţea braţul ei rotund, căldura dulce, parfumată a tinereţii şi, căutînd s-o încurajeze, îi zise:

— Nu mai plînge. Are să fie bine, dragă... El aproape îi şopti cuvintele acestea, aplecat spre urechea fetei.

— Of, oftă Elenuţa, cît ar fi de bine să mor!

— Nu, nu spune asta, zise cu durere clericul. Nu vorbi aşa.

— Ţi-ar părea rău? îl întrebă repede Elenuţa contenind din plîns şi ridicînd spre el privirile-i înlăcrămate.

Privirile acelea umede se coborîră pînă în sufletul tînărului şi, pierzîndu-şi capul, Vasile îi trecu domol un braţ în jurul grumazului şi-o sărută cu patima pe buzele roşii.

Ea rămase un lung răstimp cu ochii închişi.

— Acum cred că nu eşti supărat pe mine! zise ea zîmbind, şi toată primăvara tinereţii, care se risipise de cîteva zile, se făcu din nou stăpînă pe obrajii, pe ochii, pe buzele domnişoarei Rodean, pe vocea ei.

Se plimbară încă multă vreme spunîndu-şi vorbe dulci, uitînd de toată lumea. În urma auziră pe Ghiţă cum îi caută. «Hop-hop!» striga mereu inginerul, ca să le deie de ştire sosirea lui. Ei se treziră din beţia ce creştea mereu din cuvintele, din privirile lor şi, oftînd, Elenuţa zise:

— Aşadar, peste două zile ne despărţim.

— Nu ne despărţim, dragă; gîndindu-ne mereu unul la altul, vom fi mereu aproape, apoi ne vom scrie.

— Da, ne vom scrie! zise fata cu însufleţire.

Ghiţă sosi, începu să le spună amănunţit discuţia ce-o avuse cu băieşul acela privitor la «Arhanghelii». Omul acela, Nichifor, prorocea de vreo jumătate de an că în curînd se va isprăvi aurul de la «Arhanghelii». Despre el le vorbi Ghiţă pînă ce ajunseră la locuinţa notarului, unde se despărţiră. Peste două zile clericul se duse învăţător în Gureni.

XXI

Pe la mijlocul lui noiembrie, inginerul Gheorghe Rodean îşi căpătă un post în partea de miazănoapte a Ungariei. Înainte de-a pleca, tînărul intră la tatăl său, cu faţa îngrijorată. Iosif Rodean chiar socotea plăţile băieşilor de la «Arhanghelii» pe săptămîna aceea.

— Eu sînt gata de plecare, tată, zise Ghiţă apropiindu-se de masa la care lucra tatăl său.

— Are să-ţi pară rău toată viaţa că nu primeşti propunerea mea: să rămîi acasă şi să te facem inginer peste toate băile din Văleni, zise tatăl său.

— Eu cred că fac bine, răspunse Ghiţă, şi ca să plec cu conştiinţa împăcată, aş voi să-ţi atrag atenţiunea asupra unui lucru ce mă nelinişteşte de mult.

Iosif Rodean puse condeiul pe masă, se întoarse spre Ghiță și, c-un fel de uimire în priviri, îl întrebă:

— Ce vreai să-mi spui?

— Pentru ca să nu ajungi în grave încurcături bănești, trebuie să sistezi numaidecît lucrările în galeria cea nouă de la «Arhanghelii». Lungimea ei s-apropie la patru sute de metri, și să mai bateți de-o sută de ori pe-atîția, nu veți da de aur! Direcția e greșită, și eu cred, de altfel, că în «Arhanghelii», afară de vîna care dă aur destul și acum, nu mai este alt strat rentabil pentru lucrare. Dumneata ai vărsat o groază de bani în galeria asta nouă. Trebuie să știi că eu de multă vreme port o mică socoteală asupra intratelor și ieșitelor de la «Arhanghelii». Aici inginerul scoase din buzunar un carnet, îl deschise, frunzări prin el, fără să-i arunce directorului o singură privire. După însămnările mele — continuă el oprindu-se la o față a carnetului — în două săptămîni din luna mai, într-una din iunie, în trei din august și în două din septembrie cheltuielile au întrecut veniturile «Arhanghelilor». În săptămînile acestea dumneata ai avut aproximativ o pagubă de opt pînă la zece mii de zloți. Astfel de săptămîni au fost și mai nainte și, după cît se pare, vor mai veni.

— Asta e tot ce vreai să-mi spui? întrebă notarul abia reținîndu-și indignarea și mînia.

— Nu, mai este, începu Ghiță, fără ca să-l impresioneze cuvintele tatălui său. Mai întîi, din depozitele dumitale va trebui să înzestrezi, cît de curînd, două fete, să le cumperi mobilă, să le căsătorești, mai pe scurt. Nu știu cît ai de gînd să le dai, dar după socotelile mele, dînd tot în bani gata, depozitele dumitale ar scădea aproximativ la douăzeci și cinci, treizeci de mii. Într-un an, presupunînd că dumneata vei continua lucrările la «Arhanghelii» în măsură tot așa de mare ca pîn-acum, presupunînd că nu vei înceta lu-

crările în galeria cea nouă şi că vor urma destule săptămîni de deficit, ei bine, într-un an dumneata rămîi la sapă de lemn. Însă, şi fără asta, dumneata mai ai şi acum datorii de peste zece mii.

Ghiţă făcu expunerea aceasta cu mare linişte şi cu multă convingere. Notarul, însă, de la o vreme nu-l mai putu asculta în linişte. Se ridică de pe scaun, se uită la el cu mirarea prostită a uriaşului care vede că un pitic cutează să i se pună piedecă în cale; făcea cîţiva paşi grei prin casă, apoi iar se întorcea, înţepenindu-se naintea lui Ghiţă, şi-i arunca aceeaşi privire. Începu să bufnească tot mai des pe nări, ca un cal speriat.

— Eşti nebun! Nu se poate să fii cu mintea trează! zise el cu dezgust după ce sfîrşi inginerul.

— Pot să fiu şi nebun, cum zici dumneata, dar cele spuse de mine, deşi nu vor fi curatul adevăr, pentru că n-am date întru toate corecte, desigur se apropie foarte mult de el. Dumneata faci foarte rău că nu-ţi dai silinţa să-ţi cunoşti situaţia reală, zise Ghiţă.

— Eşti cel mai mare nebun ce-am întîlnit vreodată! strigă cu mînie directorul. Peste cîteva săptămîni, poate chiar numai zile, o să dăm de piatră bună în gangul cel nou. Asta e mai sigur decît că eu stau naintea ta acum! Apoi, dacă lucrarea din gangul principal va fi adus şi săptămîni cu deficite, a dat destule cu profit mare, şi va da mereu. Aur slobod nu vezi că se află tot mai des? Nu vezi tu că baia asta abia acum începe să fie dumnezeul jurului întreg? Eşti nebun că-mi poţi spune aşa prăpăstii! De altfel, n-am să cer sfatul nimănui, şi tu ai face foarte bine dacă nu te-ai prea interesa de depozitele şi datoria mea, e timp pierdut acesta. Eu nu preţuiesc întru nimic nici banii ce-i am, nici datoriile. De-aici încolo o să scot bogăţia pămîntului, cu care să mă fălesc! Înţelegi

tu. Ghiță? În pămînt e toată strălucirea încă, ce-i afară nici nu merită o atenție.

Inginerul se ridică să iasă. Fața lui era întunecată, presimțiri dureroase îi treceau prin suflet.

— Eu mi-am ținut de datorie să-ți spun ce-am spus, zise el cu amărăciune. Dacă dumneata nu iai acum în samă sfaturile mele, peste un an cred că va fi prea tîrziu. Dumneata ar trebui să te gîndești că ai o familie! O, nu mă înțăleg pe mine! zise el văzînd răutatea disprețuitoare din ochii lui Iosif Rodean. Eu sînt de-aci încolo liber, mă pot susținea singur. Eu am să-ți fiu recunoscător pentru cheltuielile ce le-ai avut cu mine, și atît. Dar mă gîndesc la fete, mă gîndesc ce s-ar alege de ele trezindu-se deodată sărace după ce au fost obișnuite de mici cu belșugul!

— Te-asigur că nu le vei vedea niciodată sărace, stimate domnule inginer, zise batjocoritor directorul, nu vor veni să le ții dumneata și să le măriți! Dar acum e destul, despre asta să nu-mi mai vorbești mai mult. Înțăles-ai, Ghiță? Prostia asta să n-o mai faci cît vei trăi. Și-acum, adaose el pe altă voce, mai ai lipsă de parale?

— Nu mai am, mulțămesc, răspunse Ghiță și, ieșind, își luă adio de la toți, se urcă în trăsură și porni.

— O să-mi vii tu acuș cu rugarea să te fac acționar la «Arhanghelii»! strigă notarul în urma lui.

Notărășița, fetele îl priviră uimite, nu știau ce înțeles aveau cuvintele acestea.

Încă în după-amiaza aceleiași zile în care plecase Ghiță, ceru să vorbească cu directorul de la «Arhanghelii» societarul Gheorghe Pruncul. El vorbise de multe ori cu inginerul despre galeria cea nouă de la «Arhanghelii» și se sfătuiseră să încerce amîndoi pe lîngă Iosif Rodean, poate s-ar hotărî să sisteze lucrările din gangul cel nou. Abia apucă să se departeze Ghiță, căci el, dacă n-ar fi reușit încercarea ingineru-

lui, era hotărît să părăsească «Arhanghelii»: cheltuielile lunilor din urmă îl îngroziseră. Ghiță îi spusese însă că numai în ziua plecării va încerca să-l convingă pe tatăl său.

Îndată ce se apropie de Iosif Rodean, băgă de samă că uriașul îl privește mînios, bănuitor. Abia-l lăsă să-i deie binețe și-l întrebă cu vocea mai răgușită decît de obicei:

— N-ai vorbit dumneata cu ficiorul meu despre «Arhanghelii» acum de curind?

— Ba da, și chiar mai de multe ori, răspunse Pruncul, și un zîmbet îi încreți în multe părăiașe fața.

— N-ar trebui să vorbești prostii în fața tinărilor, te trezești că ei le chiar cred. Ce-i vei fi spus despre galeria cea nouă nu-s decît vorbe de clacă, prostii! zise cu mînie directorul.

— Să mă ierți, domnule director, nu-s prostii. Eu aș dori foarte mult să te pot convinge și pe dumneata că zvîrlim de-a geaba atîta amar de bani. Dumitale, poate, nu-ți pasă, dar noi, care sîntem mai lipsiți de mijloace, ne-am pus pe gînduri.

— Uf, făcu dezgustat Iosif Rodean, nu mai încetezi a te plînge; de cînd te știu, tot de sărăcie te plîngi! Bagă de samă, Prunculе: de ce se teme omul, nu scapă!

— Se poate, domnule director, răspunse rînjind Pruncul, dar nu oricărui om îi merge așa de bine în viață. Vreau să zic de copii; iată, al dumitale e cu pinea în mînă, al meu mă suge și acum. Vreau să zic că școala înghite mulți bani. Dumneata ar trebui să fii cu considerare la tovarășii de la «Arhanghelii» și să nu-i pui la biruri pe care nu le mai pot plăti. Dumneata ne-ai fost totdeauna așa de binevoitor, ai putea să ne fii și acum și să oprim lucrările în gangul cel nou. Să facem cruce peste cei patru sute de metri,

să zicem : «Atîta pagubă !» dar să nu mergem mai departe. Azi nu mai pot birui eu cheltuielile, mîne Ungurean, poimîne primarul și, crede-mă, domnule director, o să ajungi și dumneata la rînd.

— Greșești dacă crezi că-mi poți vorbi astfel, zise cu răceală directorul, apoi, deschizînd ușa, îi răcni : Afară, nerușinatule, petecosule ! Afară din casa mea !

Pe fața lui Pruneul se săpară și mai multe brezde, un zîmbet palid se strecură printre pîrăiașele acelea. Societarul rămase neclintit și continuă :

— O să ies îndată, domnule director, pentru asta nu e de lipsă să-mi strigi așa. Dar înainte de-a mă îndepărta, țiu să te vestesc că, din întîia lui decembrie, ies din tovărășie. Pîn-atunci o să-mi vînd partea care o am la «Arhanghelii». Deci, de-atunci încolo, biletele de plată vei face bine să nu mi le mai trimiți mie.

Iosif Rodean pe-o clipă rămase uimit. Nu-i venea să creadă că Pruneul va părăsi «Arhanghelii». În gangul principal erau chiar acum semne de mai mare îmbunătățire. Dar cînd văzu fața încrețită, privirea de pisică a lui Pruneul, simți că omul ăsta nu glumește. Hotărîrea lui Pruneul părea că-i clatină și convingerea lui în «Arhanghelii». Dar aceasta fu numai o scurtă fulgerare. Cu o voce în care se amestecau ura, disprețul, mînia îi zise :

— Dacă vrei să te spînzuri, eu nu te pot opri. Dar partea cui vrei să ți-o vinzi ?

— Cui dă mai mult, domnule director.

— Bun ; atunci e a mea ! zise cu satisfacție Iosif Rodean.

De la 1 decembrie rămăseseră numai trei societari la «Arhanghelii» : notarul, Ungurean și primarul. La zece zile după ce-și vînduse partea Gheorghe Pruneul, aflară la «Arhanghelii» aur slobod vreo cincișase chile.

— S-a fript! ziceau veseli oamenii despre Pruncul.

— Las', c-a înşălat şi el pe destui. Nu-i nici o pagubă!

— Parcă-l văd cum îşi va muşca buzele!

Gheorghe Pruncul păli într-adevăr cînd auzi de aurul slobod, dar din vorbele şi purtările lui nu putu înţelege nimeni de-i pare rău ori ba.

Peste alte patru săptămîni se află iarăşi aur slobod la «Arhangheli». Însă, cu toate veniturile acestea, cu începutul iernii, societarii începură să lucreze cu puţin cîştig. Gangul cel vechi era mereu bun, însă lucrările în galeria cea nouă erau tot mai costisitoare.

Nu mai era cine să-şi bată capul cu aceasta; toţi trei societarii care mai rămăseseră credeau orbeşte că vor descoperi vîna de aur în galeria cea nouă; că mergînd vreo cîteva sute de metri paralel cu cele două vine — abătute de-un întreg nou, care se putea cunoaşte de la suprafaţa pămîntului — se vor întîlni şi, îngroşîndu-se într-una singură, va fi aur să taie în el ca-n mămăligă. Afară de asta, Iosif Rodean era frămîntat mereu de planul său de-a zidi în oraş două locuinţe splendide pentru cei doi gineri; primarul Cornean era răpit cu totul de graţiile Dochiţei; iar Ungurean, ca de obicei, era prea mulţumit dacă se putea ameţi în fiecare zi cu vreun prieten.

Nu putea să se gîndească nici unul la lucruri aşa de neînsemnate, şi din cauză că în jurul lor larma vâlenarilor creştea tot mai tare, înfrigurarea se instăpînea pe toate sufletele; aurul şi petrecaniile erau căutate cu sete tot mai mare. De sute, de mii, de zeci de mii, chiar, minerii din Văleni începură să vorbească cu mare uşurinţă, ca şi cînd ar fi fost vorba de cîţiva bani de aramă. Satul părea din ce în ce tot mai popu-

lat; care încărcate cu piatră scîrțîiau pe drumuri ziua-noaptea; căluții cu coșurile desăgite împleteau o rețea nesfîrșită pe ulițile satului. Mirosul de mineral scos proaspăt din sînul pămîntului plutea peste tot umed, sulfuric, pișcător, deschidea larg nările băieșilor, care se îmbătau de el mai mult decît de orice băutură. Piuăle toctocau neîntrerupt, umplînd de răsunete uscate și înfundate bătrînele păduri de brad.

Citiți cărțile de literatură romînă apărute în Col. Biblioteca pentru toți

1. M. Eminescu — Poezii
2. I. L. Caragiale — Teatru
4-5 V. Alecsandri — Culegere de proză
   I Călătorie în Africa
   II Dridri
6. Ion Creangă — Amintiri, povești, povestiri
8. M. Sadoveanu — Zodia cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă, *roman*
9. P. Ispirescu — Basme, legende, snoave
11. St. O. Iosif — Versuri
13. Mihai Beniuc — Poezii
15. G. Coşbuc — Fire de tort
16. * * * — Alexandria — Esopia
18. N. Bălcescu — Romînii sub Mihai-Voievod Viteazul
19. Al. Davila — Vlaicu-Vodă, *dramă*
20. Tudor Arghezi — Versuri
24. C. Hogaş — Pe drumuri de munte
26-27 Zaharia Stancu — Desculț, *roman*
   — Desculț, *roman*, partea a II-a
29. M Sadoveanu — Soarele în baltă * Divanul persian
31-32 Ioan Slavici — Nuvele
   I Moara cu noroc
   II Pădureanca
33. Kovács György — Cu ghearele și cu dinții, *roman*
34. Ion Ghica — Din vremea lui Caragea (Scrisori către V. Alecsandri)
37. Liviu Rebreanu — Răscoala, *roman*, partea I
   — Răscoala *roman*, partea II
39. I. L. Caragiale — La hanul lui Mînjoală, *nuvele* și *povestiri*

41-42 B. P. Hasdeu — Scrieri literare, I Poezii * Micuța * Ursita
II Răzvan și Vidra * Trei crai de la Răsărit * Ioan-Vodă cel Cumplit
44. M. Sadoveanu — Istorisiri despre vînători și pescari
45. Marin Preda — Moromeții, *roman*
47. N. D. Cocea — Pamflete și articole * Vinul de viață lungă
49. * * * Flori alese din poezia populară, *antologia poeziei lirice*
52. Nicolae Filimon — Ciocoii vechi și noi, *roman*
53-54 G. Călinescu — Enigma Otiliei, *roman*, 2 vol.
57. Eusebiu Camilar — Negura, *roman*
60. Mihai Sadoveanu — Locul unde nu s-a întîmplat nimic * Însemnările lui Neculai Manea, *romane*
63. G. Topîrceanu — Balade vesele și triste, *versuri*
66. Eugen Barbu — Tereza, *nuvele*
67-68. Titus Popovici — Setea, *roman*
71. Gala Galaction — Lîngă apa Vodislavei, *nuvele*
72. Eugen Jebeleanu — Poezii și poeme
75. Ioan Slavici — Mara, *roman*
77. Anton Pann — Nezdrăvăniile lui Nastratin Hogea * Fabule și istorioare
78. Mihai Sadoveanu — Mitrea Cocor * Aventură în lunca Dunării, *romane*
80-81. V. Em. Galan — Zorii robilor, *roman*
83. B. Delavrancea — Sultănica, *nuvele*
86. Miron Costin — Letopisețul Țării Moldovei * De neamul moldovenilor
88. Francisc Munteanu — Lența, *nuvele*

91. A. I. Odobescu — Pseudo-cynegeticos sau Falş tractat de vînătorie * Scene istorice
95. Nagy István — La cea mai înaltă tensiune, *roman*
97. Gr. Alexandrescu — Poezii * Memorial de călătorie
98. Maria Banuş — Poezii
100. * * * — Tinereţe fără bătrîneţe... (Basme populare romîneşti)
103. Mihail Sadoveanu — Venea o moară pe Siret, *roman*
104. V. Alecsandri — Chiriţa în Iaşi sau Două fete ş-o neneacă, *teatru*
105. V. Alecsandri — Fîntîna Blanduziei
106. Cezar Petrescu — Întunecare I
107. Cezar Petrescu — Întunecare II
108. Zaharia Stancu — Costandina
111. Duiliu Zamfirescu — Spre mare
112. Duiliu Zamfirescu — Viaţa la ţară
118. Jean Bart — Europolis
121. Aurel Mihale — Nopţi înfrigurate
125. Camil Petrescu — Un om între oameni I
126. Camil Petrescu — Un om între oameni II
127. Camil Petrescu — Un om între oameni III
128. Camil Petrescu — Un om între oameni IV
129. Camil Petrescu — Un om între oameni V
132. Ion Călugărul — Copilăria unui netrebnic
133. Asztalosz Istvan — Duminică cu dragoste
135. Al. Sahia — Execuţia din primăvară

Redactor responsabil : Bîrlă Aurelia.
Tehnoredactor : Tudor Ion.

Dat la cules 29.06.1962. Bun de tipar 15.08.1962. Apărut 1962. Tiraj 50.145 ex. broşate. Hîrtie tipar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli editoriale 17,89. Coli tipar 12. Planşe tiefdruck 1. A. nr. 0587/1962. C.Z. pentru bibliotecile mari 8R. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R—31.

Tiparul executat sub comanda nr. 20.636, la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii 1, Bucureşti — R.P.R.

Cărți din literatura romînă
apărute în
Colecția BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

JEAN BART
Europolis
roman
nr. 118 — XVII+304 pag. — 5 lei

G. CALINESCU
Enigma Otiliei
roman
nr. 53–54, 2 vol. — XX+656 pag. — 10 lei

ION CALUGARU
Copilăria unui netrebnic
roman
nr. 120 — XX+326 pag. — 5 lei

CAMIL PETRESCU
Un om între oameni
roman
nr. 126–130, 5 vol. — XVI+2176 pag. — 25 lei

CEZAR PETRESCU
Întunecare
roman
nr. 106–107, 2 vol. — XXXII+822 pag.
— 10 lei

AL. SAHIA
Execuția din primăvară
nuvele
nr. 125 — XVII+368 pag. — 5 lei

Vol. I și II lei 9